

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KADIZÂDE MEHMED EFENDİ, MANZÛME-İ AKÂİD
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN- SÖZLÜK-DİZİN)
(Yüksek Lisans Tezi)

SONGÛL KARACA

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Hasan Ali ESİR

RİZE 2012

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KADIZÂDE MEHMED EFENDİ, MANZÛME-İ AKÂİD
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN- SÖZLÜK-DİZİN)
(Yüksek Lisans Tezi)

SONGÛL KARACA

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Hasan Ali ESİR

Tez Savunma Tarihi: 28.11.2012

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:

İmza

Başkan : Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU

Üye : Doç. Dr. Hasan Ali ESİR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Faruk SANCAR

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ

.../ .../ 2012

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

... / ... / 2012

Songül KARACA

ÖN SÖZ

Medeniyet, bir milletin kimliğidir. Bu yüzden devleti olmasa da medeniyeti olan bir toplum her zaman varlığını koruyabilmiştir. Geçmişten gelen birikimle bugününü inşa eden insanoğlu, insanlık tarihinin seyrini medeniyetlerle müşahede eder. Bazen mezar taşı bazen türkü bazen de şiir olarak karşımıza çıkan medeniyet, bunlar gibi daha pek çok unsurla harmanlanan çok yönlü ve heterojen bir karışımdır. Her bir parçasında ait olduğu bütünü ifade eden özellikler vardır. Dolayısıyla bu parçalardan hareketle bütüne ulaşmak, insanlığın yeryüzündeki mirasına sahip çıkmak demektir.

Türk milleti, tarih boyunca pek çok devlet kurmuş, medeniyetleri etkilemiş ve kendisi de dünyadaki en büyük medeniyetlerden birini inşa etmiştir. Bugün kütüphanelerimizde ve yurt dışındaki kütüphanelerde, bu medeniyetin sadece yazılı edebiyat ürünlerinin çokluğu bu iddiamızdaki gerçekliğin delillerinden biridir. Biz de böylesi büyük bir oluşuma küçücük bir katkıda bulunmak, bu milletin bir bireyi olarak ata mirasına sahip çıkıp onu günümüz insanına ulaştırmak gayesiyle hazırladığımız bu çalışmada Devlet-i Âliyye-yi Osmaniyye'nin önemli simalarından Kadızâde Mehmed Efendi'nin *Manzûme-i Akâid*'ini ele aldık. Gayemiz, eseri müellifin kaleminden çıkan metne en yakın hale getirme ve onu ait olduğu edebî birikim içerisindeki yerine oturtmaktır.

Kadızâde Mehmed Efendi, 17.yy Osmanlı toplumunun en etkili isimlerinden biridir. Ayasofya Camisi vaizi olarak görev yaptığı sıralar IV.Murad'la yakın ilişki içinde olmuş ve daha sonra kendi adıyla anılacak olan bir fikir hareketinin lideri konumuna gelmiştir. Daha çok dinî ve mensur eserler veren Kadızâde'nin *Manzûme-i Akâid*'i; manzum ve Kadızâde'nin ilmî görüşlerinin yer aldığı bir eser olması sebebiyle çalışmamıza konu olmuştur.

Çalışmamızın giriş bölümünde akaid ilmi ile Arap, Fars ve Türk edebiyatında yazılan akaidnameler tanıtılmış, *Manzûme-i Akâid*'in bu akaidnameler arasındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde Kadızâde Mehmed Efendi; hayatı, ilmî ve edebî kişiliği, eserleriyle ele alınmıştır. İkinci bölüm eserin Eski Türk Edebiyatı araştırmalarında kullanılan tahlil yöntemlerine göre incelendiği bölüm, üçüncü bölüm ise eserin tenkitli metninin

yer aldığı bölümdür. Sonuç bölümüyle eser ve akaidnameler hakkında genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra okuyucuya kolaylık sağlaması için günümüz Türkçesinde kullanılmayan kelimelerin metinde kullanıldığı anlamının yer aldığı bir sözlük ve özel adlar dizini hazırlanmıştır. Ekler bölümünde ise *Manzûme-i Akâid*'in tenkitli metne dâhil ettiğimiz nüshalarından ilk ve son yapraklarının tıpkıbasımı verilmiştir.

Bu çalışmayı hazırlarken görüşlerinden faydalandığım, kaynaklara ulaşma noktasında yardımlarını gördüğüm herkese, özellikle satır satır tezimle ilgilenerek yürümeye çalıştığım bu yoldaki tüm emekleme ve sürçmelerimde beni sahil-i selamete çekme gayreti içindeki hocam Doç. Dr. Hasan Ali ESİR'e teşekkür ve minnet duygularımı sunarım. Son olarak görüşleriyle tezime olan katkılarından dolayı kendisine minnettar olduğum hocam Prof. Dr. Orhan Kemal Tavukçu'ya ve akaidin ne olduğuyla başladığım kelam/akaid araştırmalarımnda karşılaştığım tüm sorunlarla ilgilenen, metindeki Arapça ifadelerin çevirisinde ve bazı hadislerin kaynaklarına ulaşma noktasında yardımlarını benden esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Faruk SANCAR'a teşekkürü borç bilirim.

Songül KARACA

2012, RİZE

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	
Akâid İlmi.....	1
Manzum Akâidnâmeler.....	3
Edebî Tür Olarak Akâidnâmeler.....	4
Arapça Akâidnâmeler.....	6
1. <i>Akâ'idü'n-Neseff</i>	6
2. <i>el-Emâli</i>	7
3. <i>Akâidetü'ş-Şeybâniyye</i>	7
4. <i>el-Kasâidetü'n-Nûniyye</i>	7
5. <i>Kasîde-i Nûniyye</i>	8
6. <i>Cevheretü't-Tevhid</i>	8
Farsça Akâidnâmeler.....	8
1. <i>Îtikadnâme</i>	8
2. <i>Necm-i Zeberkân</i>	8
3. <i>Nehcü'l-Enâm fî Akâidi'l-İslâm</i>	9
Kürtçe Akâidnâmeler.....	9
1. <i>Akâideyâ İmân</i>	9
2. <i>Nehcü'l-Enâm</i>	9
Türkçe Akâidnâmeler.....	9
1. <i>Ahvâl-i Kıyâmet</i>	10
2. <i>Muhammediyye</i>	10
3. <i>Sîrâcü'l-Müslimîn</i>	11
4. <i>Zübdetü'l-Akâid</i>	11
5. <i>Lâmiyye-i Kelâmiyye</i>	11
6. <i>Tercüme-i Akâid-i Lâmiyye alâ Mezhebi Maturîdiyye</i>	11
7. <i>Manzûme-i Akâid</i>	11
8. <i>Vasiyyet-nâme</i>	12
9. <i>Terceme-i Fıkh-ı Ekber</i>	12
10. <i>Nazm-ı Fıkh-ı Ekber</i>	12
11. <i>Hüda Rabbim Manzumesi</i>	12
12. <i>Nazmü'l-Leâli</i>	13

13. <i>Manzûme-i Akâid</i>	13
14. <i>Zuhrü'l-Âhire</i>	13
15. <i>Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Nukırrı</i>	14
16. <i>Terceme-i Akâid-i Nûniyye</i>	14
17. <i>Kasîde-i Emâlî Türkçe Tercüme-i Manzûmesi</i>	14
18. <i>Kasîde-i İtikâdiyye</i>	14
19. <i>Türkçe İtikad Manzûmesi</i>	15
20. <i>Manzûme-i Risâle-i Rûmî</i>	15
21. <i>Terceme-i Kasîde-i Yekûlü'l-'Abd</i>	15
22. <i>Ravzatü'l-İmân</i>	15

I. BÖLÜM: KADIZÂDE MEHMED EFENDİ

1.1. Hayatı.....	18
1.2. İlmî ve Edebî Kişiliği.....	20
1.3. Eserleri.....	23
1.3.1. <i>Manzûme-i Akâid</i>	25
1.3.1.1. <i>Manzûme-i Akâid</i> 'in Dil ve Üslup Özellikleri.....	27

II. BÖLÜM: MANZÛME-İ AKÂİD'İN İNCELENMESİ

2.1. Şekil İncelemesi.....	34
2.1.1. Nazım Şekilleri.....	34
2.1.2. Vezin.....	36
2.1.3. Kafiye.....	36
2.1.3.1. Kafiye-i Mücerrede.....	36
2.1.3.2. Kafiye-i Mürekkebe.....	37
2.1.3.2.1. Kafiye-i Müessese.....	37
2.1.3.2.2. Kafiye-i Mürdefe.....	38
2.1.3.2.3. Kafiye-i Mukayyede.....	39
2.1.3.3. Cinaslı Kafiye.....	39
2.1.3.4. Tunç Kafiye.....	39
2.1.4. Redif.....	40
2.1.5. Edebî Sanatlar.....	41
2.1.5.1. Mecazlar.....	42
2.1.5.1.1. İstiare.....	42
2.1.5.1.2. Mecaz-ı Mürsel.....	43
2.1.5.1.3. Teşbih.....	43
2.1.5.1.4. Teşhis.....	44
2.1.5.2. Anlamla İlgili Sanatlar.....	45
2.1.5.2.1. İham.....	45
2.1.5.2.2. İktibas.....	45
2.1.5.2.2.1. Ayetlerden Yapılan İktibaslar.....	46

2.1.5.2.2.2. Hadislerden Yapılan İktibaslar.....	51
2.1.5.2.2.3. Diğer İktibaslar.....	52
2.1.5.2.3. İstifham.....	53
2.1.5.2.4. Leff ü Neşr.....	53
2.1.5.2.5. Nidâ.....	54
2.1.5.2.6. Tecahül-i Arif.....	54
2.1.5.2.7. Tekrîr.....	55
2.1.5.2.8. Telmih.....	55
2.1.5.2.9. Tenasüb.....	56
2.1.5.2.10. Tezad.....	56
2.1.5.3. Lafızla İlgili Sanatlar.....	57
2.1.5.3.1. Cinâs.....	57
2.1.5.3.1.1. Tam Cinâs.....	57
2.1.5.3.1.2. Nakıs Cinâs.....	58
2.1.5.3.2. İştikak.....	58
2.1.5.3.3. Tarsi.....	59
2.1.5.3.4. Alıntı Beyitler: Tazmin veya İntihal.....	59
2.1.5.3.4.1. <i>Manzûme-i Akâid</i> deki Alıntı Beyitler.....	60
2.1.5.3.4.1.1. <i>Miskinlik</i>	61
2.1.5.3.4.1.2. <i>Muhammediyye</i>	64
2.1.5.3.4.1.3. <i>Necâtü'l-Garîk</i>	78
2.1.5.3.4.1.4. <i>Pend-nâme</i>	84
2.1.5.3.4.2. <i>Manzûme-i Akâid</i> den Alınan Beyitler.....	86
2.1.5.3.4.2.1. <i>Nazmu'l-Le'âlî</i>	86
2.1.5.3.4.2.2. <i>Nazmu'l-Ulûm</i>	87
2.2. İçerik İncelemesi.....	89
2.2.1. Konular.....	90
2.2.1.1. Tevhid.....	90
2.2.1.2. Münacat.....	90
2.2.1.3. Kelamın Fazileti.....	90
2.2.1.4. Allah'ın Kelamına Övgü.....	91
2.2.1.5. Na't.....	92
2.2.1.6. Dört Halifeye Övgü.....	93
2.2.1.6.1. Hz. Ebubekir.....	93
2.2.1.6.2. Hz. Ömer.....	93
2.2.1.6.3. Hz. Osman.....	93
2.2.1.6.4. Hz. Ali.....	94
2.2.1.7. Ashabın Büyükleri.....	94
2.2.1.8. Tâbiîn ve Müçtehidler.....	94
2.2.1.9. İmam-ı Azam Senasına Tetimme.....	95
2.2.1.10. Ahmed bin Kemalpaşazâde.....	95
2.2.1.11. Sa'di Efendi.....	96

2.2.1.12. Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi.....	96
2.2.1.13. Ebussuûd Efendi.....	96
2.2.1.14. Sultan IV. Murad'a Dua.....	96
2.2.1.15. Sebeb-i Telif.....	98
2.2.1.16. Kitabın Amacı.....	99
2.2.1.17. Allah'ın Sıfatları.....	99
2.2.1.17.1. Vahdaniyet Sıfatı.....	99
2.2.1.17.2. Vücut Sıfatı.....	100
2.2.1.17.3. Hayat Sıfatı.....	100
2.2.1.17.4. İlim Sıfatı.....	100
2.2.1.17.5. Kudret Sıfatı.....	100
2.2.1.17.6. İrade Sıfatı.....	101
2.2.1.17.7. Sem' Sıfatı.....	101
2.2.1.17.8. Basar Sıfatı.....	101
2.2.1.17.9. Kelam Sıfatı.....	101
2.2.1.17.10. Tekvin Sıfatı.....	101
2.2.1.18. Rüyettullah.....	102
2.2.1.19. Halk-ı Ef'âl-i 'İbâd.....	102
2.2.1.20. Fi'l-i İhtiyârî.....	102
2.2.1.21. İstîtâat.....	103
2.2.1.22. Ecel.....	103
2.2.1.23. Kabir Azabı.....	103
2.2.1.24. Haşir Hâlleri.....	104
2.2.1.25. Amel Defteri.....	104
2.2.1.26. Kevser Havuzu.....	105
2.2.1.27. Sırat.....	105
2.2.1.28. Cennet ve Cehennem.....	105
2.2.1.29. Büyük Günahlar.....	106
2.2.1.30. Şefaât.....	106
2.2.1.31. Büyük Günahları İşleyenler.....	107
2.2.1.32. İmanın Manası.....	109
2.2.1.33. Peygamberlerin Gönderilmesi.....	109
2.2.1.34. Kutsal Kitaplar.....	110
2.2.1.35. Miraç.....	110
2.2.1.36. Ashabın Faziletleri.....	111
2.2.1.37. Velilerin Kerametleri.....	111
2.2.1.38. Tasavvuf.....	112
2.2.1.39. İmamet.....	115
2.2.1.40. Cenaze Hâli.....	115
2.2.1.41. Hz. Peygamberin Sünnetleri.....	115
2.2.1.42. Husus ile Nusus.....	115
2.2.1.43. Küfür Alametleri.....	115

2.2.1.44. Duanın Ölüye Faydası.....	116
2.2.1.45. Melekler.....	116
2.2.1.46. İctihad.....	116
2.2.1.47. Kıyamet Alametleri.....	116
2.2.1.48. Tetimme.....	116
2.2.2. Metinde Geçen Özel Adlar.....	116
2.2.2.1. Allah'ın İsimleri.....	117
2.2.2.2. Eser Adları.....	119
2.2.2.3. Sufiler ve Âlimler.....	120
2.2.2.4. Yer Adları.....	127
2.2.2.5. Kutsal Kitaplar.....	127
2.2.2.6. Mezhepler.....	128
2.2.2.7. Peygamberler, Hz. Havva ve Hz. Meryem.....	135
2.2.2.8. Sahabeler.....	136
2.2.2.9. Sureler ve Dualar.....	139
2.2.2.10. Dinî Literatür.....	139
2.2.2.11. Diğer Özel İsimler.....	143
2.2.3. Metinde Geçen Arapça ve Farsça İfadeler.....	145
2.2.3.1. Ayetler.....	145
2.2.3.2. Hadisler.....	160
2.2.3.3. Diğer Arapça ve Farsça İfadeler.....	165
2.2.3.3.1. Arapça İfadeler.....	165
2.2.3.3.2. Arapça-Farsça İfadeler.....	168
SONUÇ.....	170

III. BÖLÜM: MANZÛME-İ AKÂİD'İN TENKİTLİ METNİ

3.1. Metin Tespitiyle İlgili Hususlar.....	173
3.2. <i>Manzûme-i Akâid</i> 'in Nüshaları.....	176
3.2.1. Karşılaştırmada Kullanılan Nüshalar.....	176
3.2.1.1. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nu: 19 Hk 1007.....	176
3.2.1.2. Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Nu: 21538/5.....	177
3.2.1.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Nu: Y 1852.....	178
3.2.1.4. Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Nu: 34 Atf 2285.....	178
3.2.1.5. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Nu:10 Hk 125.....	179
3.2.2. Değerlendirmeye Alınmayan Nüshalar.....	179
3.2.2.1. Milli Kütüphane Nu: 03 Gedik 18142.....	179
3.2.2.2. Millî Kütüphane Nu: 06 Hk 2459.....	180
3.2.2.3. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Nu: 10 Hk 1061.....	180
3.2.2.4. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nu: 19 Hk 3228.....	181
3.2.2.5. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nu: 07 El 2796.....	181
3.2.2.6. Manisa İl Halk Kütüphanesi Nu: 45 Hk 5869.....	182
3.2.2.7. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Nu: 34 Ha 345/1.....	182

3.2.2.8. Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 8872.....	183
3.2.2.9. Millî Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 6962.....	184
3.2.2.10. Millî Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 76/2.....	184
3.2.2.11. Millî Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 2141.....	185
3.2.3. Ulaşılamayan Nüshalar.....	185
3.2.3.1. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Nu: 21 Hk 1578.....	185
3.2.3.2. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Nu: 37 Hk 1101/4.....	185
3.3. Tenkitli Metin.....	186
KAYNAKÇA.....	327
SÖZLÜK.....	337
DİZİN.....	368
EKLER.....	374
ÖZET.....	379
ABSTRACT.....	380
ÖZGEÇMİŞ.....	381

KISALTMALAR

- Age. : Adı geçen eser
- Agm. : Adı geçen makale
- Agt. : Adı geçen tez
- b. : bin
- Bkz. : Bakınız
- ev : Çeviren
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- H : Hicrî
- Hz. : Hazreti
- Nu : Numara
- öl. : Ölümü, ölüm tarihi
- s. : sayfa
- ss. : sayfadan sayfaya
- ts. : tarihsiz
- vb. : ve benzeri
- vd. : ve diğeri
- vr. : varak
- yy. : yüzyıl
- yyk. : yayınevi/yayın yeri yok.

GİRİŞ

Akâid İlmî

Akâid kelimesi Arapça *a k d* (عقد) kökünden türemiştir ve “akîde” kelimesinin çoğuludur. Kelime anlamı “düğümlmek”tir. İman ile eş anlamlı olarak kullanılan “itikad” kelimesi “düğüm atılmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak, gönülden benimsemek” anlamlarına gelir. Bu durumda akâid kelimesini bir terim olarak şu şekilde ifade edebiliriz: “İnanılması zaruri olan ilkelerle yani iman esaslarıyla ilgilenen ilimdir.”¹ Bu ilim çeşitli adlarla anılagelmiştir. Dinin asli hükümlerinden bahsettiği için “usûlü'd-din”², Allah’ın varlığı, birliği ve sıfatları konusunun akâidin en önemli konusu olması dolayısıyla “tevhid ve sıfat ilmi”³, düşünme ve akıl yürütmeyi metod olarak benimsediği için “ilm-i istidlal ve nazar”⁴ bu isimlerden birkaçıdır. Bunlardan başka Ebû Hanîfe, akâidî konuları fer’î hükümlerden ayırmak için akâid ilmine “el-fıkhu'l-ekber” adını vermiş,⁵ aynı isimli bir de risale yazmıştır. Akâid ilmine verilen isimlerden biri de “kelam”dır.

Akâid ilmi, başta Kur’an-ı Kerim ve sahih hadisler olmak üzere naklin ışığı altında incelendiği gibi kelam metoduna bağlı olarak aklın ışığı altında da incelenebilir. Bu noktada kelamla benzerlik gösteren akâid ilmi, tartışma metodunu kullanmayışı bakımından kelamdan farklılık gösterir. Nitekim kelam ilminde iman esaslarıyla ilgili ileri sürülen muhalif görüşleri tartışıp akli ve nakli delillerle çürütmeye çalışan bir yaklaşım vardır. Örneğin Allah’ın isimleri ve sıfatları konusu akaidin içerisinde farklı yorumlara sebep olan çok ciddi bir meseledir. Bu mesele üzerinde farklı yorumların olması, konu hakkındaki nasların farklı yorumlanmaya imkân taşımasından kaynaklanır. Bu gibi durumlarda âlimler, konuya kelam metodu ile yaklaşarak şu sonuçlara ulaşmaktadırlar: “Kur’an-ı Kerim’de “sıfat” kelimesi geçmez; “sıfat” yerine “isim” ve “esma” kelimeleri geçer. Allah’ın isimlerinden müştak olan ve kendisiyle kaim olan

¹ A. Saim Kılavuz, “Akâid”, *DİA*, II, 212.

² Agm., s. 214.

³ A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 382.

⁴ *Age.*, s. 383-384.

⁵ Agm., s. 214.

manalar, sıfatlarla da bağlantılıdır. Mesela Hayy, Alîm, Basîr, Mürîd ve Mütakellim gibi isimler O'nun hayat, ilim, sem', basar, irade ve kelim gibi sıfatlarına delalet etmektedir.”⁶

Akâidin konusu, ilk dönem âlimlerine göre Allah'ın zatıdır. Çünkü bu ilimde Allah'ın zatından ve sıfatlarından, dünya ve ahirete ilişkin fiillerden İslam kanununa göre bahsedilir.⁷ Fakat zaman geçtikçe iman esasları üzerinde birçok konuda tartışmalar olmuş ve akâide Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı, rüyetullah gibi yeni konular eklenmiştir. Daha sonra bu konular kendi içerisinde usul-i selase adıyla uluhiyet (Allah'a, kaza ve kadere iman), nübüvvet(peygamberlere ve kitaplara iman) ve semiyat(meleklerle ve ahirete iman) olmak üzere sistemleştirilmiş ve *amentü* ile özetlenmiştir. Buna göre akâidin konularını tevhid inancı başta olmak üzere altı iman esası oluşturur.

Akâid hükümleriyle ilgili söylenmesi gerekenlerden biri de şudur: “Akâid hükümleri zamana, mekâna, fert ve toplumlara göre değişiklik göstermez ve bir bütün olup bölünme kabul etmez. Yani akâide esaslarının bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak söz konusu olamaz.”⁸ Nitekim peygambere vahyin geldiğine inanılıyorsa vahyi getiren meleğe ve vahyide anlatılanlara da inanmak icap edecektir.

Hiz. Peygamber döneminde vahiy devam ettiği ve sahabeler ihtiyaç duydukları her konuda Hiz. Peygamber'e başvurdukları için İslami ilimler henüz teşekkül etmemişti. Hiz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra bazı konularda nasıl hüküm verilmesi gerektiğinin bilinmemesi durumu ortaya çıkmış ve bu gibi durumlar üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. Bu farklı yorumlar bidat sayılan pek çok itikad mezhebinin doğmasına sebep olmuş ve insanların bu çeşit itikadi problemlerden uzak tutulması için akâid eserleri telif edilmeye başlanmıştır. Bu yüzden hicri ilk yüzyıllardaki çalışmalar genellikle bu mezheplere cevap ve onları reddetmek amacı taşımaktadır. Bu şekilde akâide dair ilk eser Ebû Hanîfe tarafından verilmiştir. Onun *el-Fıkhu'l-ekber*, *el-Fıkhu'l-ebsat*, *er-Risale*, *el-Âlim ve'l-müteallim* ve *el-Vasiyye* diye tanınan beş eseri akâid meselelerinin çoğunu

⁶ Ramazan Biçer, “Giriş”, İbn-i Arabî, *Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi*, çev: Ramazan Biçer, Gelenek Yayıncılık, s. 16.

⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam Akaidi*, haz. Salih Sabri Yavuz, Semerkand Yayınları, İstanbul 2009, s. 20.

⁸ Kılavuz, “Akâid”, *DİA*, II, 213.

ihativa eder. Ebû Hanîfe gibi İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Taberî, Tahavî gibi âlimlerle Buhârî, Dârimî, Ebû Davud, İbn Mende gibi muhaddisler de bidat ehline karşı duran, ehl-i sünnet akaidini ortaya koyan eserler telif etmişlerdir.

Akaid ile ilgili olarak ehl-i sünnet arasında Maturidiyye, Eşariyye ve Selefiyye olmak üzere üç ayrı ekol meydana gelmiştir. Akaidin bir ilim dalı olarak sistemleştirilmesi de bu mezheplerin oluştuğu H IV.yy.a tekabül etmektedir. Bu tarihten sonra bu ilim kelimî bir nitelik kazanmıştır. Öyle ki kelimî kitaplarla akaid kitapları diye bir ayırım yapılırsa akaid eserlerinin sayısı hayli azalmış olur. Nitekim yazılan akaid metinlerine sonradan pek çok şerh, haşiye gibi eklemelerin yapılmasıyla bu eserler kelimî bir nitelik taşımaya başlamıştır. Bu yüzden olsa gerek bazı kaynaklar medreselerde ilk dört yıl Nesefî'nin akaidi gibi meşhur akaid risalelerinin sadece metin ve şerhlerinin okunmasına müsaade edildiğini, haşiyeler ve takrirlerin daha sonraki senelerde okunabildiğini söylemektedir.⁹

Akaid konulu eserler tasavvuf muhitinde de telif edilmiş, itikadî meselelere tasavvufî bakış açısıyla da yaklaşmıştır. Bu gibi eserlerde ilim ve marifet, keramet, keşf vb. konuların yanı sıra bazı sufilerin itikadi görüşlerine de yer verilmiştir. Bu eserlere Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*u, Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'si, Gazzâlî'nin *İhya'u ulûmi'd-dîn*'i, İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsu'l-hikem*'i, İmam Rabbânî'nin *Mektûbât* ı örnek verilebilir.

Mezhepler tarihi ve İslam felsefesi alanında verilen eserlerle ilmihallerde de akaid konularına rastlanmaktadır. İslam felsefesinde akâid konularına değinirken bunu kelimî metodu ile değil kendi yöntemleriyle işledikleri için çoğu zaman nasrlara aykırı sonuçlara da düşülmüştür.

Manzum Akâidnameler

İslam tarihi boyunca, ezberleme kolaylığı sağladığı ve hafızada uzun süre kalabildiği için Kadızâde eserlerin manzum hâle çevrilerek veya manzum yazılarak ezberlendiği bilinmektedir. Bu yüzden akâidnameler, divan şiirindeki uzun edebî anlatımlar için kullanılan mesnevi nazım biçimi ile yazılmıştır.

⁹ Carra de Vaux, "Akâide", *İslam Ansiklopedisi*, I, 241.

Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserler arasında Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde bulunan akâidnamelerin bir kısmı telif bir kısmı tercümedir.

Edebî türlerin müstakil olarak incelendiği eserlerde akâidnamelerden bahsedilmemiştir.¹⁰ Bu nedenle akâidnameler üzerinde çalışanlar hâlâ Agah Sırrı Levend'in "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri" ve Amil Çelebioğlu'nun "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Türler" adlı makalelerindeki açıklamalarla yetinmektedir. Bunun sebebi son zamanlara kadar akâidnamelerle ilgili çok fazla çalışmanın yapılmaması olabilir. Fakat son on yıldır Türk edebiyatındaki akâidnameler hakkında öncesine göre epey çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında akâidnameleri edebî bir tür olarak inceleyen ve onu Türk edebiyatındaki yerine yerleştirmeye çalışan tek eser Ali İhsan Akçay'ın doktora tezidir.¹¹ Akâidnameler üzerinde araştırma yaparken elimize geçen bu eser özellikle Arapça ve Türkçeye tercüme akâidnameleri tanıtması bakımından çok önemlidir.

Edebî Tür Olarak Akâidnâmeler

Akâid-nâme, Arapça *akâid* kelimesiyle Farsça *nâme* kelimesinin birleşmesinden oluşan bir isimdir. *Akâid*n yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi bir islâmî ilim olması ve *nâmen*in de "yazılı, yazılmış, küçük kitap" anlamlarına gelmesi hasebiyle *akaidnameler* "İslam inanç esaslarının, islam akaidinin anlatıldığı manzum dini eserler" olarak tanımlanabilir.

Akâidnâmelerin bazıları, birtakım ilmihal bilgileri içerdiğinden manzum ilmihal olarak da adlandırılmışlardır.¹² Yine bunun gibi Türkçe manzum olarak yazılan esmâ-i hüsnâlar, kaza ve kader risaleleri, mucizât-ı nebîler, cennet hakkında manzumeler, şefaât-nâmeler, ahvâl-i kıyâmet, mirâc-nâmeler gibi dinî-edebî türler akaid konularını içerdiklerinden akâidnamelerin alt türü olarak

¹⁰Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004; Mehmet Aça, Haluk Gökalp, İsa Kocakaplan, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011; Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010.

¹¹ Akaidnamelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Akçay, *Türk Edebiyatında Manzûm Akâid-nâmeler: İnceleme-Metin* (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2011.

¹² Akçay, 13.

değerlendirilmektedir.¹³ Bu yüzden akâidnâmelerin edebî bir tür olarak çerçevesini daha iyi belirleyebilmek için “birden fazla akaid konusunu içeren manzumeler” olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Gerek ulaşabildiğimiz Arapça akâidnamelerin çokluğuna rağmen Farsça akâidnamelerin azlığı gerekse Farsça akâidnamelerle ilgili katalog kayıtlarından başka hiçbir bilgiye ulaşamayışımız bize Eski Türk Edebiyatında etkisini yoğun bir şekilde hissettiğimiz Farsçanın ve Fars kültürünün akâidname türünde aynı etkiyi taşımadığını göstermektedir. Bu durum Şîler ile Sünnîlerin itikadındaki farklılığı akla getirmektedir. Nitekim Türkçe ve Arapça akâidnameler Mâturîdî ve Eşarî itikadına bağlı Sünnî akâidi anlatmaktadır. Osmanlıların hâkim olduğu yerlerde yaşayan Müslüman Türklerin genellikle fıkhıta Hanefî, akâidde Mâturîdî mezhebini benimsediklerini biliniz.¹⁴ Akçay da Türk edebiyatında akâidname geleneği zemininin Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-Ekber*'i, Üşî'nin *el-Emâlî*'si ve Hızır Bey'in *Kasîde-i Nûniyye*'si gibi eserlerin yaygınlaşmasıyla oluştuğunu söylemektedir.¹⁵ Bu açıklamalara dayanarak Türk edebiyatında akâidnâmelerin Mâturîdî akâidini esas alarak telif edildiği söylenebilir.

Mesnevi nazım biçimiyle yazılan Türkçe akâidnâmeler 17.yy.da yoğunlaşmakta ve bir edebî tür olarak edebiyat tarihimizdeki yerini bu dönemde belirginleştirmektedir. Bu yüzden akâidnâmelerin özelliklerini bu dönem eserlerine göre şu şekilde belirleyebiliriz.

- Nazım biçimi mesnevidir.
- Kullanılan vezin genellikle aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* kalıbıdır.
- Dili sade olup anlam sanatları bakımından zengin değildir. Bu özellikleri anlaşılabilirliklerini artırır.
- Hemen hepsi Sünnî İslam akâidini anlatmak ve özellikle medreselerde okunmak için yazılmıştır.

¹³ Akçay, 100.

¹⁴ Bekir Toplaoğlu, “Önsöz”, Nureddin es-Sâbûnî, *Maturidiyye Akâidi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 9.

¹⁵ Akçay, 101.

- Akâid metni olmaları sebebiyle Allah'ın sıfatları, rüyetullah, kabir azabı, cennet ve cehennem, kıyamet alametleri gibi akâid konularını işlemektedirler.

Arapça Akâidnameler

Arap edebiyatında akâidnâme geleneğinin Emevîler ve Abbasîler döneminde başladığı söylenmektedir. Bu dönemden itibaren çok sayıda Arapça akâidnâmenin yazıldığı görülmektedir¹⁶. Bu akâidnâmeler hakkında ayrıntılı bilgileri, ilgili çalışmalara havale ederek burada *Diyanet Vakfî Yayınları İslam Ansiklopedisi*'nde akâidname olarak madde başı yapılan eserlerden bahsedilecektir. Ehl-i sünnet itikadını anlatan bu eserler Arap edebiyatının en önemli akâidnameleri olup üzerlerinde şerh, tercüme veya haşiye gibi çalışmalar yapılmıştır.

Arap edebiyatında akâidnameler, gelişimini tamamlamış bir tür olarak düşünüldüğünde aşağıda da bahsetmiş olduğumuz gibi pek çok eser öne çıkmaktadır. Fakat bu eserler arasında bir akâidnameyi öne çıkarmak gerekirse bu Üşî'nin *el-Emâlî*'si olmalıdır. 66 beyit olmasına rağmen medreselerin başlangıç sınıflarında okutulan akâid ve kelam metinleri arasında çok rağbet görmüştür.¹⁷ Üzerinde yapılan yedi Arapça şerhin hemen her birinin çok sayıda nüshası vardır. Türkçede dört şerhi ve dört tercümesi bulunan eser tüm bu sebeplerden ötürü Arap edebiyatının en önemli akâidnamesi olduğunu düşündürmektedir.

1. Akâ'idü'n-Nesefî

Ebû Hasf Necmeddin Ömer bin Muhammed en-Nesefî (öl. 537/1142) tarafından yazılan *'Akâ'idü'n-Nesefî* islam toplumunda büyük ilgi görmüştür.¹⁸ Bu metin üzerinde yapılan çalışmaların sayısı yetmiş civarındadır. Bu sayının büyük kısmını haşiyeler oluşturmakta olup şerhlerinin adedi ondan fazladır. Şerhler arasında en çok ilgi göreni Sadeddin Teftâzânî'nin *Şerhu'l-'Akâ'id*'idir. Sadece bu şerh üzerine yapılan şerh, haşiye ve talikler Nesefî metnine yapılan şerhlerden çok fazla olup sayıları elli civarındadır. Avrupa'da pek çok kişi tarafından tercüme

¹⁶ Akçay, 5-10.

¹⁷ M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *DİA*, XI, 73.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "'Akâ'idü'n-Nesefî", *DİA*, II, 217-219.

edilerek yayımlanmıştır.¹⁹ *Akâidü'n-Neseff*'nin en önemli özelliği İslam akâidini derli toplu bir şekilde ve öğretici bir tarzda anlatması, öğrencilerin inanç ve fikir yapılarına şekil vermesidir.

Mensur bir eser olan *Akâidü'n-Neseff*'yi Tacizade Sadi Çelebi ile Çorumlu Damadzade Ebubekir, Arapça manzum çevirisini yapmıştır.

2. *el-Emâlî*

Ali bin Osman el-Ûşî'nin (öl. 575/1179?) Mâturîdîyye akâidine dair olan manzum risalesidir.²⁰ Beyitlerinin son kelimeleri “lâm” harfiyle bittiği için *el-Kasîdetü'l-Lâmiyye fî't-Tevhîd*, başlangıcına atfen *Kasîdetü yekûlü'l-'abd* veya *Bed'ü'l-Emâlî* şeklinde de anılmıştır. 1174 yılında kaleme alınan risalenin 66 beyit olduğu kabul edilir. Konusunun tevhid olduğunu belirten bir beyitle başlayan *el-Emâlî* üzerinde çok sayıda Arapça ve Türkçe şerh yapılmış bir eserdir.

3. *'Akîdetü's-Şeybâniyye*

Müellifinin kim olduğuna dair farklı görüşlerin olduğu risale, Abdülkâdir-i Geylânî müntesiplerinden Yûnus bin Yûsuf eş-Şeybânî (öl. 619/1222) olduğu ihtimali kuvvetlidir.²¹ *El-Kasîdetü's-Şeybâniyye* ve *el-'Akâidü's-Şeybâniyye* diye de bilinen risale, yetmiş dokuz beyitten oluşan bir manzum akâidnamedir. Şafîîlerin, özellikle Kâdirî tarikatına bağlı sufîlerin itikadî fikirlerini ihtiva etmesi ve rüyetullahın Hz. Peygamber için dünyada vuku bulduğu konusunda değişik bir Sünnî görüşü aksettirmesi bakımından önemlidir.

4. *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*

İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) tarafından yazılan *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*'nin asıl adı *el-Kâfiyetü's-şâfiyye fî'l-intisâr li'l-fırkati'n-nâciyye*'dir.²² Beyitleri nûn harfiyle bittiği için *el-Kasîdetü'n-Nûniyye* adıyla meşhur olmuştur. Aruz vezninin kâmil bahrinde yazılan eser 5949 beyittir. Eser üzerine daha müellifi hayatta iken reddiyeler yazılmış ve pek çok şerh yapılmıştır.

5. *Kasîde-i Nûniyye*

¹⁹Yusuf Şevki Yavuz, “Akâidü'n-Neseff”, *DİA*, II, 218.

²⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Sait Özervarlı, “el-Emâlî”, *DİA*, XI, 73-75.

²¹Eser ve müellifiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Akîdetü's-Şeybâniyye”, *DİA*, II, 258,259.

²²Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Sait Özervarlı, “el-Kasîdetü'n-Nûniyye”, *DİA*, XXIV, 570.

Asıl adı *Cevâhîrî'l-Akâid* olan *Kasîde-i Nûniyye*, Hızır Bey diye bilinen Çelebi bin Celaledin bin Sadreddin bin İbrâhim (ö. 863/1459) tarafından yazılmış 105 beyitlik bir akâidnamedir.²³ Beyitlerin sonu nûn harfiyle bittiği için “*Kasîde-i Nûniyye*” adını alan eser “tam basit” vezniyle yazılmıştır. *müstef’ilün fâ’ilün* vezninin tekrarı ile sekiz tef’ileden oluşmuştur. Üzerine çok sayıda Arapça ve Türkçe şerh yapılmıştır.

6. *Cevheretü't-Tevhîd*

Eşârî-Mâlikî âlimlerinden Ebû İshâk İbrâhim bin İbrâhim Lekânî'nin (ö. 1631) akâide dair manzum eseri olan *Cevheretü't-tevhîd* 144 beyittir.²⁴ Ezher müderrislerinden olup sufiliğe temayülü ile tanınan müellifin, şeyhi Şihâbüddin Ebû'l-Abbas Ahmed bin Osman eş-Şernubî'nin işaretiyle eserini bir gecede yazdığı söylenir.

Farsça akâidnameler

Türkiye'deki akâidname yazmaları arasında Farsça yazılanlar Arapça ve Türkçe yazılanlara göre oldukça azdır. Bu yüzden burada biri telif, ikisi Arapçadan Farsçaya tercüme edilmiş 3 akâidnameden bahsedeceğiz.

1. *İtikad-nâme*

Molla Câmî(öl. 898/1492)'ye ait olan eser yaklaşık 225 beyittir. Duhânîzâde tarafından yine manzum olarak Türkçeye çevrilmiştir.²⁵

2. *Necm-i Zeberkân*

Ûşî'nin *el-Emâlî*'sinin Farsça manzum tercümesidir. *Emâlî* ile aynı vezinde olmakla birlikte kafiyesi lam harfi değil he harfidir.²⁶

3. *Nehcü'l-Enâm fî Akâidi'l-İslâm*

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B70 numarada kayıtlı *Nehcü'l-Enâm fî Akâidi'l-İslâm*, Molla Halil Maarî tarafından telif edilen eser, 1332/1904

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Salih Sabri Yavuz, *Hızır Bey ve Kaside-i Nuniyyesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1986; M. Said yazıcıoğlu, Hızır Bey Ve Kaside-i Nûniyye'si” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, Ankara 1983, ss. 549-558; M. Said Yazıcıoğlu, “el-Kasîdetü'n-Nûniyye”, *DİA*, XXIV, 571, 572.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Emrullah Yüksel, “Cevheretü't-Tevhid”, *DİA*, VII, 457, 458.

²⁵ Akçay, 11.

²⁶ Akçay, 11.

tarihinde İstanbul'da istinsah edilmiş bir akâidnamedir. 14 varak olup nestalîk hattıyla yazılmıştır. Müstensihî belli değildir.

Kürtçe Akâidnâmeler

Yazma eserler arasında iki Kürtçe akâidnâme tespit edilmiştir. Henüz üzerinde çalışılmadıkları ve daha yeni ortaya çıktıkları için haklarında verecek olduğumuz bilgiler sınırlıdır.

1. Akîdeyâ İmân

Ahmed-i Hânî (öl. 1707)'ye ait olan, Sünnî inanç esasları ve diğer akâidî konulardan bahseden bu akâidnâme 80 beyittir.²⁷ Ahmed-i Hânî, bölge halkının çocuklarına faydalı olabilmek için bu eseri okuttuğu ders kitaplarına dâhil etmiştir.²⁸ Daha sonra Ahmed Hilmi el-Kûgî ed-Diyârbekrî tarafından şerh edilmiştir. *Rehberâ Şânî Şerhâ Akîdâ Şeyh Ahmed bin İlyâs el-Hânî* adını taşıyan bu şerhin baskı yeri ve tarihi bilinmemektedir.²⁹

2. Nehcü'l-Enâm

Kataloglarda Farsça olarak kayıtlı Molla Halil Siirdî (öl. 1841)'ye ait bu eser 274 beyitlik akâidnâmedir.³⁰

Türkçe Akâidnameler

Bugüne kadar yapılan araştırmalar ışığında Türk edebiyatındaki akâidnameleri değerlendirecek olursak daha çok 17 ve 18. yy.da telif edilmiş olduklarını söyleyebiliriz. Akâidnamelerin özellikle 17. yy.da yoğunlaşması aynı yüzyılda meydana gelen Kadızadeliler hareketini düşündürmektedir. 17. yy.da telif edilen en önemli akâidname de Kadızadeliler hareketinin öncüsü Kadızâde Mehmed Efendi'nin *Manzûme-i Akâid*'idir. Aslında Kadızadelilerin amacının "İslamı Kur'an-ı Kerim ve Resûl-i Ekrem'in sünneti dışındaki bid'at sayılan unsurlardan arındırmak ve bu anlayışı devletin bütün kademelerinde yaymak"³¹ olması, Kadızadelilerin İslamın inanç esaslarını öne çıkarmalarına; dolayısıyla da

²⁷ Turgut Karabey, "Ahmed-i Hânî, Hayatı, Eserleri ve Mem o Zîn Mesnevisi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 30, Erzurum 2006, s. 60.

²⁸ Karabey, 59.

²⁹ Karabey, 60.

³⁰ Akçay, 11.

³¹ Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızadeliler", *DİA*, XXIV, 100.

akâidnamelere duyulan ihtiyacın artmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. 17. yy. daki akâidnamelerin bu fikir anlayışı ile telif edildiğini düşünürsek Türk akâidname geleneğinde Kadızadelilerin etkisi anlaşılmış olacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Birgivî Muhammed Efendi ve onun yazdığı mensur akâid risalesi *Vasiyyet-nâme*'nin Birgivî'nin öğrencisi Bahtî tarafından nazma çevrilmiş hâli de akâidnamelerimiz arasında önemli bir yere sahiptir. Fakat her ne kadar fikir itibariyle Kadızade, Birgivî'den etkilenmişse de *Vasiyyet-nâme*'nin 1642'de başka biri tarafından nazmedilmiş olması akâidname geleneğinde Kadızâde'nin 1627'de telif edilen eseri *Manzûme-i Akâid*'ini öne çıkarmaktadır.

Türk edebiyatında telif ve tercüme olmak üzere iki çeşit akâidnâmeden bahsedebiliriz. Bunların tercüme olanları hakkındaki bilgilerimiz *el-Emâlî, Fıkhü'l-Ekber, el-Vâsiyye, İtikâdnâme, Kasîde-i Nûniyye* eserlerinin manzum çevirileridir.³²

Türk edebiyatında akâid konulu manzumelerin bilinenleri şunlardır:

1. *Ahvâl-i Kıyâmet*

Şeyyad Hamza (13.yy) tarafından yazıldığı bilinen eser 289 beyittir.³³ Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Daha sonra Şeyyad İsa tarafından bazı beyitleri değiştirilmiş ve metne 55 beyit ilave edilmiştir.³⁴

2. *Muhammediyye*

Yazıcıoğlu Mehmed (öl. 855/1451) tarafından yazılan ünlü *Muhammediyye* adlı eseri, manzûm akâidnamelerbaşığında vermemizin nedeni eserin konu itibariyle akâidnamelerle benzerlik göstermesidir. 9008 beyit olan eserde pek çok aruz vezni kullanılmıştır. Eser, Amil Çelebioğlu tarafından neşredilmiştir.³⁵

3. *Sîrâcü'l-Müslimîn*

³² Bu tercüme eserlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akçay, 15-64.

³³ Eser ve eser üzerine yapılan çalışmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Kemal Tavukçu, "Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Şiiri Münasebetiyle", *International Journal of Central Asian Studies*, X/I, 2005, ss. 181-195.

³⁴ Tavukçu, 186.

³⁵ bkz. Amil Çelebioğlu, *Muhammediyye I-II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Ali Şir Nevâyî(öl. 1501)'ye ait olan eser 905/1500 yılında yazılmıştır. Ali Şir Nevâyî Hoca Ubeydullah'ın sohbetlerinde bulunmuş ve eseri onun isteği üzerine Müslümanlara ve Türklere faydalı olması için yazmıştır. *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* vezniyle yazılan eser 213 beyittir. Eser, akâidî konuların yanı sıra ilmihal konularını da içermektedir. Tanju Oral Seyhan tarafından yayımlanmıştır.³⁶

4. *Zübdetü'l-Akâid*

Nüreddin Abdurrahman-ı Câmî'nin yazdığı *İtikâd-nâme* adlı eserin Duhânîzâde Velî tarafından yapılan manzum çevirisidir. 1571 yılında telif edilen eser 395 beyittir. Eserdeki tercüme beyit sayısı ise 225'tir. Asıl metnin veznine sadık kalan Duhânîzâde eserini *fe'ilâtün mefâ'îlün fe'ilün* vezniyle yazmıştır.

5. *Lâmiyye-i Kelâmiyye*

Eser, Ūşî'nin el-Emâlî'sinin manzum tercümesidir. Hoca Saadettin Efendi (öl. 1599) tarafından Türkçe manzum halde yazılan eserin 1574 ile 1595 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir. III. Murad'ın isteği üzerine tercüme edilen eser 67 beyit olup aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

6. *Tercüme-i Akâid-i Lâmiyye alâ Mezhebi Mâturîdiyye*

el-Emâlî'nin manzum tercümelerinden olan 148 beyitlik bu eserin, Şem'î el-Prizrenî (öl. 1602-1603)'ye ait olduğu söylenir. İlk dörtlük ile son on beyit *Emâlî*'de yoktur. Bu beyitler Şem'î'nin ilavesidir. Eser, *Emâlî*'de olduğu gibi *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

7. *Manzûme-i Akâid*

Kadızâde Mehmed Efendi tarafından 1037/1627-1628 yılında yazılan eser, nüsha farklarını göz önünde bulundurursak 1528 beyittir. *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok nüshası bulunan eser, en çok istinsah edilen akâidnâmelerdendir. Amil Çelebioğlu, *Manzûme-i Akâid* için “En çok nüshasıyla karşılaşılan herhalde Mehmed Kadızâde Efendi'nin

³⁶ bkz. Tanju Oral Seyhan, “Ali Şir Nevâyî-Sîrâcü'l-Müslimîn 1 (Giriş-Karşılaştırmalı Metin), *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, II, S 4, Ankara 2005, ss. 88-120.

Manzûme-i Akâid'dir."³⁷ demektedir. Tezimizin konusu olduğu için ileride genişçe bahsedilecektir.

8. *Vasiyyet-nâme*

Eser,1562 yılında Birgivî tarafından telif edilen Türkçe mensur risalenin, Bahtî mahlaslı Birgivî'nin öğrencisi tarafından 1642 yılında nazma çevrilmiş hâlidir. Bazı kaynaklarda *İlmihâl*, *Risâle-i Birgivî*,*Akâid* ve *Vasiyyetnâme* olarak geçmektedir. 1357 beyit olan eser, aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Eser üzerinde Sezer Özyaşamış Şakar tarafından doktora³⁸, Mehmet Mustafa Karaca tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.³⁹

9. *Terceme-i Fıkh-ı Ekber*

İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin *Fıkh-ı Ekber*'inin manzum çevirisi olan bu eserin telif tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber bir nüshasının istinsah tarihi 1643 olduğu için bu tarihten önce yazılmış olduğu söylenebilir. Mahlası Alemî olan eserin müellifi hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. 98 beyitten oluşan eser, *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

10. *Nazm-ı Fıkh-ı Ekber*

Fıkh-ı Ekber'in manzum çevirisi olan bu eserin müellifi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Mahlasının Seyyidî olduğu bilinmekte ve eserinde Kadızâde'den etkilenmiş olduğunu belirten beyitlere rastlanmaktadır. Eserde Birgivî ve Kadızâde'nin adları geçtiği için 17.yy.da yaşadığı düşünülebilir. 132 beyit olan eser, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

11. *Hüda Rabbim Manzûmesi*

Edebiyatımızda Sun'ullah Gaybî (öl. 1672), Erzurumlu İbrâhim Hakkı (öl. 1780) ve Muhammed Nûru'l-Arabî(öl. 1887)'ye ait olduğuna dair çeşitli

³⁷Amil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1996, s. 362.

³⁸bkz. Sezer Özyaşamış Şakar, *Birgivî Muhammed Efendi'nin Manzum Vasiyyet-nâmesi (Eleştirili Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)* (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

³⁹bkz. Mehmet Mustafa Karaca, *Yahya Efendi'nin Vasiyyet-nâme-i Birgili Manzûmesi (Metin-İnceleme-İndeks)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2008.

görüşlerin olduğu *Hüda Rabbim Manzûmesi*, *mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün* vezniyle yazılmış bir akâidnamedir. Bilal Kemikli, bu manzumeyle ilgili makalesinde eserin Sun'ullah Gaybî'ye ait olduğunu kesinleştirmiş ve üç şairin eserinde yer alan *Hüda Rabbim* manzumelerini karşılaştırmalı olarak sunmuştur.⁴⁰

12. *Nazmü'l-Leâfî*

Tokatlı İshak Zencânî (öl. 1090/1679) diye tanınan müellifin akâide dair eseridir.⁴¹ Eseri 1327 tarihli şerhli baskısından hazırlayan Ali Nar, 302 beyit olarak yayımlamıştır. Salahaddin Bekki tarafından da lisans bitirme tezi olarak çalışılmıştır.⁴² Bayram Özfırat tarafından tenkitli metni yapılan ve incelenen yüksek lisans tezinde ise 327 beyit bulunmaktadır. Aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Çok sayıda nüshası bulunan bu eserin tıpkıbasımıyla birlikte çeviriyazısını verdiği bir neşri de Süleyman Kazmaz'a aittir.⁴³

13. *Manzûme-i-Akâid*

Miladi 1666/1667'de doğduğu bilinen Kadı Hüseyin Ispartavî tarafından telif edilen eser, 2037 beyittir. Aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Eserin 2 nüshası bilinmektedir. Klasik Osmanlı Türkçesinden uzak, ağır özellikleri taşıyan bir dile sahiptir. Serap Ekşioğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.⁴⁴

14. *Zuhrü'l-Ahire*

Süleyman Nahîfî (öl. 1738) tarafından telif edilen eser 1009 beyittir. *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Amentü esaslarını açıklar. İlk 756 beyitlik kısmı bazı nüshalarda *Tevhîd-i Hak* ve *Manzûme-i Akâid* olarak

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Kemikli, "Popüler Dinî Kültürümüze Dair Bir Manzûme ve Üç Şair: Hudâ Rabbim Manzûmesi Etrafında Tartışmalar", *Journal of Islamic Research*, XIV, (3-4), ss. 492-500.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Özfırat, *Tokatlı İshak Efendi'nin Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âfî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri (İnceleme-Metin)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

⁴² Salahaddin Bekki, *Akâid Manzûmesi/ Metin-İndeks-Tıpkıbasım* (Basılmamış Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van 1991.

⁴³ Kazmaz Zâde Mustafa Efendi, *Risâleler, Manzûmeler ve Faydalı Bilgiler Mecmuası*, haz. Süleyman Kazmaz, Üç Renk, Ankara 2008.

⁴⁴ bkz. Serap Ekşioğlu, *Kadı Hüseyin Ispartavî, Manzûme-i Akâid (Tenkitli Metin-Dil İncelemesi-Gramatikal Dizin)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2012.

geçmektedir. Son 253 beyitlik kısım ise bazı nüshalarda *Fazîlet-i Savm* adıyla geçmektedir.⁴⁵ Bu kısımda da orucun fazilet ve hükümlerinden bahsedilir. Şairin önceden yazdığı iki eserini birleştirerek meydana getirdiği ve *Zuhrü'l-Âhire* adını verdiği anlaşılmaktadır.⁴⁶

15. *Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Nukurrî*

İmam-ı Azam'ın *el-Vâsiyye* adlı eseri, *Risâletü Nukırru* olarak da bilinmektedir. Bu yüzden bu ismi alan eserin müellifi ve telif tarihi hakkında bilgi yoktur. Fakat bir nüshasının 1741-42'de istinsah edildiği bilinmektedir. 182 beyit olan eser, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla nazmedilmiştir.

16. *Terceme-i Akâid-i Nûniyye*

Hızır Bey'in *Kasîde-i Nûniyye*'sinin manzum tercümesidir. Telif tarihi 1767 olan eserin müellifi bilinmemektedir. 217 beyit olup aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fâ'ülün* vezniyle nazmedilmiştir. Ali İhsan Akçay, tezinde bu akâidnamenin çeviriyazısını vermiştir.⁴⁷

17. *Kasîde-i Emâlî Türkçe Tercüme-i Manzûmesi*

Emâlî'nin manzum tercümelerinden olan eserin müellifi Yanyalı Hafız Refî Efendi (öl. 1904)'dir. Telif tarihi bilinmeyen eser, II. Abdülhamit'e takdim edilmiştir. Takdim tarihi ise 10 Ramazan 1305/ 25 Aralık 1887'dir. 67 beyit olan eser aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fâ'ülün* kalıbıyla yazılmıştır.

18. *Kasîde-i İtikâdiyye*

Vecîhî Paşazâde (öl. 1892-93) olarak bilinen es-Seyyîd İsmâil Sâdık Kemâl bin el-Hâc Mehmed Salih Vecîhî Paşa'ya ait olan eser in tam adı *Kasîde-i İtikâdiyye Der- Hakk-ı Hudâvendîçün Celle Şânuh ve 'Amme Nevâlüh'*tür.⁴⁸ Telif tarihi henüz bilinmeyen eser 1867'de Şeyh Vefa Matbaasında basılmıştır. 215 beyit olup *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

19. *Türkçe İtikad Manzûmesi*

⁴⁵ *Fazîlet-i Savm* için bkz. Amil Çelebioğlu, "Süleyman Nahîfi ve Fazîlet-i Savm (Zuhrü'l-Âhire) Adlı Eseri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1988.

⁴⁶ Sıddıka Akbaş, *Süleyman Nahîfi'nin Mi'râciyyesi (Metin-Muhteva-Tahlil)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.7.

⁴⁷ Akçay, 151-179.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akçay, 92-94.

Veled Çelebi İzbudak (öl. 1953) tarafından 1915'te yazılmıştır.⁴⁹ Esere müellifi tarafından “*Türkçe İtikad*” adı verilmiştir. 8’li hece vezni ve beşlikler halinde yazılan eser 102 benttir.

20. *Manzûme-i Risâle-i Rûmî*

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız Rûmî Efendi’nin mensur olarak telif ettiği ve pek çok yazması bulunan akâid risalesi, Sâdikî tarafından manzum olarak yeniden yazılmıştır.⁵⁰ Yazılış tarihi belli değildir, *mefâ’îlün mefâ’îlün fa’ûlün* vezniyle yazılmıştır, 410 beyittir.

21. *Terceme-i Kasîde-i Yekûlü’l-‘Abd*

Visalî mahlaslı birinin telif ettiği bu eser 66 beyittir. Eserin bir nüshasında Bektemuroğlu Ebû Bekir bin Hayâtî bin Halîl isimli birine ait olduğu bilgisi verilmişse de bu kesinlik arz etmemektedir.⁵¹ *mefâ’îlün mefâ’îlün fa’ûlün* vezniyle yazılan eserin telif tarihi belli değildir.

22. *Ravzatü’l-İmân*

Bayram Özfırat, yüksek lisans tezinde bu eserin eserin manzum akâid olduğunu ve müellifinin adının Yusuf el-Maraşî belirtmektedir.⁵² Elimizde eser hakkında başka bir bilgi yoktur.

Bahsettiğimiz bu akâidnâmelerin tablo halindeki görünüşleri şu şekilde olacaktır:

Yüzyıl	TELİF		TERCÜME	
	Müellif	Eser	Müellif	Eser
14.yy	Şeyyad Hamza	<i>Ahvâl-i Kıyâmet</i>	—	—
15.yy	Yazıcıoğlu	<i>Muhammediyye</i>	—	—

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akçay, 94-97.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî’nin Manzum Akâid-nâme Örneği”, *Turkish Studies*, VII/I, Kış 2012, ss.1501-1539.

⁵¹ Akçay, 45.

⁵² Özfırat, 17.

	Mehmed			
16.yy	Ali Şir Nevâî	<i>Sîrâcü'l-Müslimîn</i>	Duhânîzâde Velî	<i>Zübdetü'l-Akâid</i>
			Hoca Sadettin Efendi	<i>Lâmiyye-i Kelâmiyye</i>
17.yy	Kadızaade Mehmed Efendi	<i>Manzûme-i Akâid</i>	Şem'î el-Prizrenî	<i>Tercüme-i Akâid-i Lâmiyye alâ Mezhebî Mâturîdiyye</i>
	Bahtî	<i>Vasiyyet-nâme</i>	Alemî	<i>Terceme-i Fıkh-ı Ekber</i>
	Sunullah Gaybî	<i>Hüda Rabbim Manzûmesi</i>	Seyyidî	<i>Nazm-ı Fıkh-ı Ekber</i>
	Rızâî	<i>Nazmü'l-Leâlf</i>		
	Kadı Hüseyin Ispartavî	<i>Manzûme-i Akâid</i>		
18.yy	Süleyman Nazîfî	<i>Zuhrü'l-Âhire</i>	—	<i>Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Nukurrî</i>
			—	<i>Terceme-i Akâid-i Nûniyye</i>
19.yy	Vecîhî Paşazâde	<i>Kasîde-i İtikâdiyye</i>	Yanyalı Hafız Refî Efendi	<i>Kasîde-i Emâlî Türkçe Tercüme-i Manzûmesi</i>
20.yy	Veled Çelebi İzbudak	<i>Türkçe İtikad Manzûmesi</i>	—	—
Tarihi belli olmayanlar	Sâdikî	<i>Manzûme-i Risâle-i Rûmî</i>	Visâlî	<i>Kasîde-i Yekûlü'l-Abd</i>

I. BÖLÜM

KADIZÂDE MEHMED EFENDİ VE MANZÛME-İ AKÂİD'İ

1.1. Hayatı

Kadızâdeolarak bilinen Kadızâde Şeyh Mehmed Efendi 1582'de Balıkesir'de doğmuştur.⁵³ Babası Kadı Doğanî Mustafa Efendi'dir. İlköğrenimini Birgivî Muhammed Efendi'nin öğrencilerinden almıştır.⁵⁴ Daha sonra İstanbul'a gidip Dursunzâde Efendi'nin yanında eğitimine devam etmiştir.⁵⁵ Ardından Tercüman Zaviyesi şeyhi Ömer Efendi'ye intisap edip tasavvuf yoluna girmeye niyetlenmiştir. Bir dönem Ömer Efendi'nin yanında kalmıştır fakat tasavvufun, meşrebine uygun olmadığını anlayınca tasavvuf yolundan ayrılmıştır.⁵⁶ Bundan sonra Mehmed Efendi'nin hayatı İstanbul'daki önemli camilerin vaizi olarak devam etmiştir. Uzun zaman Murad Paşa Camisi'nde ders veren Mehmed Efendi daha sonra Sultan Selim Camisi'nde Birgivîzâde Fazlullah Efendi yerine vaiz olmuştur.⁵⁷ 1622 yılında Bayezit Camisi'ne nakledilmiş, 1631 yılında Süleymaniye Camisi'nde ders ve vaazlar vermiştir.⁵⁸ Aynı yılın sonlarında Ayasofya Camisi vaizi olmuş⁵⁹ ve ömrünün sonuna kadar bu görevde kalmıştır.⁶⁰ Padişah IV. Murad ile Revan Seferi'ne gitmek için yola çıkmıştır fakat Konya'da hastalanmış ve İstanbul'a dönmüştür.⁶¹ 1045/1635 yılında vefat eden Kadızâde⁶² Topkapı dışında Şeyhler Kabristanı'na defnedilmiştir.⁶³

⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 355.

⁵⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, Meral Yayınları, İstanbul, s. 373; Uzunçarşılı, 355; Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hak fî İhtiyârî'l-Ahakk*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1980, s. 110,111; *Tarih-i Naima*, VI, ts., yyk., s. 219.

⁵⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâiku'n-Numaniyye ve Zeylleri III, Vekâyiü'l-Fuzalâ I*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 59; Kâtip Çelebi, 111; *Tarih-i Naima*, 219.

⁵⁶ Bursalı Mehmed Tahir, 373; Uzunçarşılı, 355; Kâtip Çelebi, 111; Şeyhî Mehmed Efendi, 59; *Tarih-i Naima*, 219.

⁵⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, 59; Kâtip Çelebi, 111; *Tarih-i Naima*, 219.

⁵⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, 59.

⁵⁹ Uzunçarşılı, 355; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi II*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 31; Şeyhî Mehmed Efendi, 59; *Tarih-i Naima*, 219.

⁶⁰ Kâtip Çelebi, 111; *Tarih-i Naima*, 219.

⁶¹ Şeyhî Mehmed Efendi, 59.

⁶² İsmail Paşa el-Bağdadî, Kadızade'nin ölüm tarihini H. 1044 olarak verir. (İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin min Keşfü'l-Zünun*, VI, 277.)

⁶³ Bursalı Mehmed Tahir, 373; Şeyhî Mehmed Efendi, 59.

Kadıızâde Mehmed Efendi, Osmanlı tarihinde XVII. yüzyılın en önemli toplumsal hareketlerinden biri olan Kadızadeliler hareketinin öncüsüdür.⁶⁴ Vaazlarıyla çok kişiyi etkisi altında bırakan Kadızâde, devrinin önemli âlimlerinden olduğu için zamanının padişahı IV. Murad ile yakın ilişki içindeydi. *Târih-i Nâimâ*'da anlatıldığına göre o dönemde devletin içine fitne salmak isteyenler kahvehanelerdeki ortamları kullanıp yalan yanlış sözlerle halkı kışkırtmaya çalışıyorlardı. Bu durumu fark eden IV. Murad, kahvehaneleri kapatıp tütünü yasak ederek fitne yayan ortamları tamamen etkisiz hâle getirmeye çalışıyordu. Bu sırada İstanbul'da şöhreti artmaya başlamış olan Kadızâde Mehmed Efendi, vaazlarında tütün yasağının gerekli olduğunu, kahvehanelerin kapatılması gerektiğini anlatmıştır.⁶⁵“Hazır cevap ne iyi yardımcıdır.” fehvasınca hareket eden Kadızâde Mehmed Efendi⁶⁶, yasağa karşı çıkanlara “*ulu'l-emrûn men' itmesiyle terki lâzım olup, memnû' olmayanlar sultân-ı zamâna muhâlefet sebebiyle vâcibül'-katllerdür*” diye cevap vermiştir.⁶⁷ Bu da Kadızâde'nin Sultan IV. Murad Han'a yakınlık kazanmasına sebep olmuştur.⁶⁸ Hatta IV. Murad katlini istediği kişiler için bazen Kadızâde'yi gerekçe göstermiştir. Bunu Nâimâ şöyle anlatır: “*tenfiz için bî-nihâye halkı katl itmege Kâdf-zâde'yi siper idüp satvet ü mehâbetleri âlem-gîr oluncaya dek niçe biñ derdmend-i bî-günâhı şemşîr-i gazab u siyâset ile tebâh itmişler idi.*”⁶⁹ Burada IV. Murad'ın çok akıllı bir siyaset takip ettiğini belirtmek isteriz. Çünkü Kadızâde Mehmed'in yaşadığı dönemde karşısında Sivasîler hareketinin önderi Abdülmecid Sivâsî vardır. Birtakım konular üzerinde görüş farklılıkları olan bu iki âlimin ikisi de IV. Murad'a yakınlığı ile bilinen kişilerdi. IV. Murad ise bu iki âlimden birini seçmek yerine ikisine de aynı yakınlıkta durmayı tercih etmiştir. Böylece hem Kadızadelilerin hem de Sivasîlerin kendisine bağlı olmalarını sağlamıştır.

⁶⁴ Ahmet Yaşar Ocak, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm)Teşebbüslerine Bir Bakış: ‘Kadıızadeliler Hareketi’”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2, 1983, s. 208, 213.

⁶⁵ *Tarih-i Naima*, 220,221.

⁶⁶ Kâtip Çelebi, 115; Şeyhî Mehmed Efendi, 60; Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadızadeli Movement: An Attempt of Seri'at-minded reform in the Ottoman Empire*(Basılmamış doktora tezi), Princeton University, 1990, s. 70.

⁶⁷ *Tarih-i Naima*, 221.

⁶⁸ *Tarih-i Naima*, 220,221.

⁶⁹ *Tarih-i Naima*, 221.

Kadıızâde Mehmed Efendi'nin nasıl bir âlim olduğuyla ilgili bilgi veren pek çok tarihî kaynak vardır. Bunlar arasında öncelikli olarak zikretmemiz gereken Kâtip Çelebi'nin eserleri *Fezleke* ve *Mîzânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak*'tır. Kâtip Çelebi, Kadıızâde'nin tefsir derslerine katılmıştır.⁷⁰ Dolayısıyla Kadıızâde Mehmed Efendi'nin Kadıızâde duruşuyla ilgili öncelikli kaynağımız Kâtip Çelebi olmuştur. Kâtip Çelebi'den sonra *Târih-i Nâimâ*, Kadıızâde'den bahseden önemli bir kaynaktır. Daha sonra Kadıızâde'nin Kadıızâde duruşundan ziyade biyografisinin yer aldığı *Şakâiku'n-Nûmâniyye*'nin zeyllerinden Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyü'l-Fuzalâ* gelir. *Osmanlı Müellifleri de Târih-i Nâimâ*'yı referans göstererek Kadıızâde'den bahsetmiştir. Son olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*'nde Kadıızadelilerden bahsettiğini görürüz. Günümüzde de Kadıızâde Mehmed Efendi'nin Kadıızâde duruşunu veya Kadıızadelileri inceleyen birçok çalışma yapılmıştır.⁷¹ Biz burada Kadıızâde'nin Kadıızâde duruşunu tartışmayı uygun görmüyoruz. Çünkü hangi eserlerin ne kadar nesnel olduğunu anlayabilmek için öncelikle Kadıızâde'nin kendi eserlerinin bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ne yazık ki bu konu henüz neticelendirilmemiştir.

1.2. İlmî ve Edebî Kişiliği

Kadıızâde Mehmed Efendi, şiirlerinde “İlmî” mahlasını kullanmıştır.⁷² İyi şiirleri olduğunun bilinmesine rağmen şair tezkirelerinde Kadıızâde Mehmed Efendi'den bahsedilmemiştir. Bir şair olarak Kadıızâde'den, Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyü'l-Fuzalâ*'sı ve Kâtip Çelebi'nin *Mîzânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ahakkadlı* eseri bahsetmektedir. Bu iki eser, Kadıızâde'nin edebî ve Kadıızâde kişiliğini bir arada verir. *Manzûme-i Akâid*'e baktığımızda da şiiri, düşüncelerini anlatmak için bir araç olarak kullandığını görebiliriz. Kaynakların Kadıızâde hakkında söylediklerinden de anlaşılacağı üzere Kadıızâde'nin Kadıızâde kişiliği edebî kişiliğinden daha öndedir.

⁷⁰ Çavuşoğlu, *Agt.*, 71.

⁷¹ Kadıızadeliler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, TTK Basımevi, Ankara 2003, ss. 354-366; Refik Ergin, *İslam Düşüncesinde Zahir Batın Ayrımı Açısından Kadıızadeliler Örneği* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007; Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadıızadeli Movement: An Attempt of Seri'at-minded reform in the Ottoman Empire* (Basılmamış doktora tezi), Princeton University, 1990; Semiramis Çavuşoğlu, “Kadıızadeliler” *DİA*, XIV, ss.100-102.

⁷² Ergin, 55; Kadıızade Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, No: 45 Hk 5869, vr. 1b.

Eski kaynaklarımızın Kadızâde'nin Kadızâde görüşleri hakkında söyledikleri, bugün Kadızâde hakkındaki bilgilerimizle örtüşmektedir. Aynı kaynaklara bakarak edebî kişiliği hakkında da birtakım bilgilere ulaşmaktayız. Şeyhî Mehmed Efendi, Kadızâde için “*Devr ve raks ve la'n-ı Yezîd ve ebeveyn-i Rasûlu'llâh (salla'llûhu te'âlâ 'aleyhi ve selem) ve tasliyye ve tardiyye ve salât-ı Regâib ü Kadîr ve hayât-ı Hızır ve bunun emsâli mesâ'il-i hilâfiyyede cumhûr-ı Halvetiyye vü Mevleviyyeye ta'na günân-ı va'z ve beyân-ı mümted olup niçe kîl ü kâl ve bahs ü cidâl zâhir ü a'yân olmuş idi. Âsâr-ı ilmiyyelerinden müteaddid risaleleri olduğundan mâ'adâ nasîhat-âmîz eş'âr-ı belâgat şî'ârları vardır. Bu kıt'a, güftâr-ı dürer-bârlarındandır:*

Sakın selb eyleyüben ihtiyârî

İdüp cürmi dime kim senden oldı

Anunçün girü makbûl oldı âdem

Oluş nâdim didi kendümden oldı”⁷³

demektedir. Burada Kadızâde'nin Kadızâde görüşlerinin yanı sıra şiirlerinin belîğ ve nasihat verici olduğu söylenmektedir. Yukarıdaki kıtada günahkâr kişinin bir başkası yüzünden günah işlediği bahanesine sığınmamasını, günah işleyen kişinin suçunu kabullenip Hz. Adem gibi tövbe ederek pişmanlığını dile getirmesi gerektiğini söyler. Burada günah işleyen kişi için bir nasihat söz konusudur. *Manzûme-i Akâid*'e baktığımızda da benzer örnekler görürüz. Özellikle tasavvufla ilgili pek çok nasihat verici beyitler vardır.

Egerçi kim giyer çok kimse sôfi

Velî her hırka giyen sanma sûfi

Nedür dinse tasavvuf di tezellül

Huşû' u meskenet sabr u tahammül

Tasavvuf sôfdan müştakk degildir

Tasavvuf cüz'-safâ-yı hakk degildir

⁷³ Şeyhî Mehmed Efendi, 60.

Bu beyitlerde görüldüğü gibi tasavvufun alçakgönüllülük, kendini küçük görüp büyülenmemek, sabretmek, tahammül göstermek olduğunu; zevk verme aracı olmadığını; softan türediği için her sof giyenin sufi olamayacağını anlatır; böylece her sufi olduğunu söyleyene inanmamak gerektiğini söyler.

Kadıızâde Mehmed Efendi, bir şairden çok ilim adamı, vaiz olarak ün yaptığı ve kendi adıyla anılacak bir harekete önderlik yapmasıyla bilindiği için; kaynaklar, onun görüşlerine epeyce yer vermiştir. Biz burada onun görüşlerinden Kâtip Çelebi, Şeyhî Mehmed Efendi ve Naima'yı esas alarak bahsedeceğiz.

Kadıızâde'nin, Kâtip Çelebi'de pek iyibir izlenim bıraktığı söylenemez. Kadıızâde'den tefsir, *İhyâ-yı Ulûm*, *Şerh-i Mevâkîf*, *Dürer* ve *Tarîkat* dersleri alan Kâtip Çelebi, Kadıızâde'nin derslerini çok basit ve sathî bulduğunu söyler.⁷⁴ Kâtip Çelebi, Kadıızâde'nin Kadıızâde görüşlerinden de bahsetmektedir. Bunlar; Hz. Muhammed'in anne ve babasının mümin olup olmadığı, peygamberlere salat ve selam getirmek, din büyüklerinin isimleri geçince “radiya'llâhu anh” demek, Regaip, Berat ve Kadir gecelerinde cemaatle namaz kılmak gibi konulardır.⁷⁵ Kâtip Çelebi, bu gibi konuları tartışmaya açmasının gereksizliğini belirttiikten sonra çok kişinin Kadıızâde'ye uyup bu kuru kavgaya tutulduğunu ve bu meselenin çok ses getirdiğini söylemiştir.⁷⁶ Kadıızâde'nin tartışmaya açtığı diğer Kadıızâde görüşleri şunlardır: Hz. Hızır'ın hayatta olup olmadığı, Halvetî ve Mevlevîlere ta'n edilip edilmemesi, sema ve devranın meşruluğu, Yezid'e lanet edilip edilmeyeceği,⁷⁷ müspet ilimlerin tahsilinin meşruluğu, ezan, mevlit vb. nin makamla okunmasının caiz olmadığı, sigara ve kahve gibi maddelerin haram olduğu, Firavun'un imanı, Muhyiddin ibn Arâbî, bidatler, kabir ziyareti, rüşvet, büyüklerin elini öpmek ve selam almakta eğilmek, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker.⁷⁸ Bu konular, Kadıızâde'nin ölümünden sonra da Kadıızâdelileri meşgul etmiştir. *Manzûme-i Akâid*'de ise bu konulardan sadece sema ve devranın meşru olmadığına değinilmektedir:

Şular kim zikr iderken raks iderler

⁷⁴ Kâtip Çelebi, 114.

⁷⁵ Kâtip Çelebi, 115; Şeyhî Mehmed Efendi, 60.

⁷⁶ Kâtip Çelebi, 115.

⁷⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, 60.

⁷⁸ Uzunçarşılı, 357.

Tasavvuf ismin anlar naks iderler

*Olur raksuñ soñı her vech-ile naks
Ki zîrâ Sâmirî ihdâsıdur raks*

*Dilüñden gayrı depretme vücûduñ
Meger ola rükû'-ile sücûduñ*

*Salâtda hem gerekdür togrı turmak
Harâm oldı bil anda da salınmak*

Buradan anlaşılacağı üzere Kadızade, sözünü çekinmeden söyleyen biridir. Yine Kâtip Çelebi'nin aktardığına göre vaazlarında Halvetî ve Mevlevîlere “tahta tepenler, düdük çalanlar” diyerek laf atar, bundan çekinmezdi. “Kişi bilmediği nesnenin düşmanıdır.” sözünü atasözü gibi kullanan Kadızâdekarşısındakini susturma konusunda oldukça becerikliydı.⁷⁹

Manzûme-i Akâid'e bakarak Kadızâde'nin sanatı hakkında şunları söyleyebiliriz: Eserde nasihat verici bir dil kullanılmıştır. Müellif, gerek aruzu kullanmada gerekse sanatlı söyleyişlerde başarılıdır. Bununla birlikte eserinde intihal ve iktibaslar bulunmaktadır. Bunlardan ileride bahsedeceğiz.

1.3. Eserleri

Kadızâde'nin eserlerinin tam olarak tespit edilmediği kanaatindeyiz. Eski kaynaklarda Kadızâde'nin eserleri hakkında verilen bilgiler yetersiz veya yanıltıcıdır. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde *Kitâbu'l-Makbûl fi Hâli'l-Huyûl* ile *Menâkıbu's-Sahâbe* adlı eserlerinin olduğunu söyler.⁸⁰ Refik Ergin, hazırladığı yüksek lisans tezinde *Kitâbu'l-Makbûl fi Hâli'l-Huyûl*'ün Abdülmecid Sivâsî'nin müritlerinden olan Kadızâde Şeyh Küçük Muhammed Efendi'ye ait olduğunu *Sefîne-i Evliyâ*'yı referans göstererek belirtmiştir. Yine *Menâkıbu's-Sahabe* adlı eserin kütüphane kayıtlarında Kadızâde isimli birine kayıtlı olmadığını

⁷⁹ Kâtip Çelebi, 114.

⁸⁰ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, 373.

söylemiştir.⁸¹Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi *Vekâyiü'l-Fuzalâ*'da Şeyhî Mehmed Efendi, Kadızâde'nin eserleriyle ilgili şunları söylemektedir: “*âsâr-ı ilmiyyelerinden müteaddid risâleleri olduğundan mâada nasîhat-âmiz eş'âr-ı belâgat şi'ârları vardır. Bu, güftâr-ı dürer-bârlarındandır:*

Sakın selb eyleyüben ihtiyâri
İdüp cürmi dime kim senden oldı
Anunçün girü makbûl oldı âdem
Olup nâdim didi kendümden oldı'

Buradan Kadızâde'nin pek çok Kadızâde risalesinin ve nasihat verici, belagatli şiirlerinin olduğunu öğrenmekteyiz. Örnek olarak verilen dörtlük ise, Kadızâde'nin *Manzûme-i Akâid*'den başka şiirleri olduğunu göstermektedir. Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hak ff İhtiyâri'l-Ehakk* adlı eserinde Kadızâde'den bahsederken tefsir derslerinde akıl ilimlerinden bahsetmeye sıra geldiğinde işi felsefiliğe vurarak şu beyitleri okuduğunu nakletmiştir:

Kelâm-ı felsefe fülse deger mi
Ana sarrâf-ı keyyis baş eger mi
Mantukîler olur ise gam degil
Zirâ anlar ehl-i imândan degil

Bu beyitlerden ilki, çalışmamızın 210. beytidir. İkinci beyite elimizdeki kaynaklarda rastlamayışımız, Kadızâde'nin başka şiirleri olduğu düşüncemizi pekiştirmektedir. Nitekim kütüphane kataloglarında Kadızâde Erzurumî adına kayıtlı *Vasiyyetnâme* adlı manzum eserde *Manzûme-i Akâid*'den yedi beyit bulunmaktadır. Bu eserin Kadızâde Erzurumî'ye ait olmayabileceğini söyleyen Muhammet Hanefî Suluoğlu, gerekçelerini belirttikten sonra eserin içeriğinin Kadızâde Mehmed Efendi'yi hatırlattığını bildirmektedir.⁸²

⁸¹ Ergin, 62.

⁸² Muhammet Hanefî Suluoğlu, *Kadızade Erzurumî ve Kâşifu Hâli'l-Mevtâ ve'l-Berzah Adlı Risalesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2010, s. 59, 60.

Günümüzde çeşitli kütüphanelerin katalog bilgilerinden hareketle yapılan bazı çalışmalarla Kadızâde'nin eserleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalardan biri Semiramis Çavuşoğlu'nun doktora tezi, diğeri de Refik Ergin'in yüksek lisans tezidir. Kütüphanelerdeki yazma eserleri tarayarak hazırlanan bu iki çalışmada Semiramis Çavuşoğlu yedi, Refik Ergin sekiz eserinden bahseder. Anladığımız kadarıyla bu çalışmalarda eserler tespit edilirken; müellifin yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal özellikleri ile Kadızadelilerin görüşleri esas alınmıştır. Yazma eser kütüphanelerinde Kadızâde unvanına sahip çok kişi olduğundan ve fişlemelerde görülen müellif/eser adı karışıklığı/yanlışlığından dolayı Kadızâde Mehmed Efendi'nin eserlerini tam olarak tespit etmek oldukça zordur. Bununla birlikte sadece *İlmihâl* risalesinin her iki çalışmada Kadızâde'nin eseri olarak verildiğini belirtmemiz gerekir. Kadızâde adına kayıtlı bu risalenin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 34 Ha 345 numarada kayıtlı yazma nüshası ile bu bilgi doğrulanmaktadır. Kadızâde'nin eserleriyle ilgili bilgileri yukarıda bahsettiğimiz çalışmalara havale ederek daha önce hiçbir kaynakta bahsedilmemiş olan *Manzûme-i Akâid* adlı eserine gelmek istiyoruz.

1.3.1. *Manzûme-i Akâid*

Tezimizin konusu olan *Manzûme-i Akâid*'i ilerleyen bölümlerde detaylıca tanıttığımızdan burada eserden kısaca bahsedeceğiz. Eski kaynaklar, 1037/1627-28'de telif edilen bu eserden hiç bahsetmemektedir. Kadızâde'nin iyi şiirleri olduğu⁸³ bilgisinin *Manzûme-i Akâid*'e işaret edebileceği kanaatindeyiz. Yapılan son çalışmalarda da *Manzûme-i Akâid* hakkında bir bilgi görmemekteyiz fakat bu eser üzerinde bugüne kadar üç çalışmanın yapıldığını tespit ettik. Bunlardan biri Betül Büyükkeçeci'nin, eserin Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki nüshasının günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi ve kelimâ açıdan incelendiği yüksek lisans tezidir.⁸⁴ Bu çalışmada müellifin adı Kadızâde Kadızâde Efendi olarak verildiğinden araştırmacıların dikkatini çekmemiş olabilir. Zaten Büyükkeçeci de müellifin, Kadızâde Mehmed Efendi olduğunu düşünmemiştir. Müellifin kim olduğuyla ilgili olarak sadece H. 1040 civarında öldüğünü, ilmiyye sınıfından

⁸³ Şeyhî Mehmed Efendi, 60.

⁸⁴ Betül Büyükkeçeci, *Kadızade Kadızâde Efendi'nin İtmâmü'l-Merâm min Nazmî'l-Kelâm Adlı Eserinin Tahlil-Çeviri ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.

olup I. Ahmed, Genç Osman, IV. Murad, ve Sultan İbrahim Paşa zamanında yaşadığını; eserini de 1623-1640 yılları arasında yazmış olabileceğini belirtmiştir.⁸⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla kütüphanelerimizde *Manzûme-i Akâid*'den derlenmiş iki risale bulunmaktadır. Bu risalelerin varlığını üzerlerine yapılan çalışmalarla öğrenmiş bulunmaktayız. Bu risalelerin ilki, Sebahat Deniz'in *Duânâme* adıyla yayımladığı makalesidir.⁸⁶ *Duânâme, Manzûme-i Akâid*'in muhtelif yerlerinden derlenmiş 107 beyitlik bir risaledir. Bir padişah olarak yapması gerekenleri yaptığı takdirde, şairin IV. Murad için dua ettiği bir manzumudur. *Manzûme-i Akâid*'in muhtelif yerlerinden derlenen diğer risale Mehmet Arslan'ın yayımladığı *Kasîde-i Kadızâde*'dir.⁸⁷ Bu kasideyi Mehmet Arslan bir manzum akâidörneği olarak neşretmiştir. Muhtevasının akâidî konuları içerdiği manzume 137 beyittir.

Hiçbir yerde Kadızâde'ye ait olduğu belirtilmeyen *Manzûme-i Akâid*'in, Kadızâde'ye ait olduğunu gösteren delillerimize gelirse elimizde toplam 14 nüshası bulunan eserin, Türkiye'deki kütüphanelerde toplam 18 nüshası olduğunu tespit ettik. Elimizdeki nüshalardan Süleymaniye Kütüphanesi 34 Atf 2285'de kayıtlı nüsha hariç hepsinde eserin telif tarihi 1037/1627-1628'dir.⁸⁸ Bu tarih Kadızâde'nin hayatıyla örtüşür. Eserdeki "Duâ-yı hayr-ı Sultân" başlığından sonra IV. Murad için telif ettiği şiire bakılırsa şairin Padişah'a yakın olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü şiir, padişaha övgüden çok padişahın görevinin ne olduğunu hatırlatmakta ve görevini yerine getirdiği takdirde kendisine dua edeceğini söylemektedir. Padişah için klasik kasidelerde yapılan abartılı övgüler bu kasidede yoktur. Eserin elimizdeki Millî Kütüphane nüshalarından 06 Hk 2459 numarada kayıtlı olanın sonunda Kadızâde'nin adı ve Ayasofya Camisi vaizi olduğu geçmektedir. Son olarak *Manzûme-i Akâid*'den yapılan alıntıların, eserin müellifinin Kadızâde olduğunu doğruladığını söylememiz gerekmektedir. *Manzûme-i Akâid*'den yapılan alıntılarının ilk örneğini Kâtip Çelebi'nin (öl.

⁸⁵ Büyükkeçeci, 2,3.

⁸⁶ Sebahat Deniz, "Kadızade Mehmed Kadızâde'nin Sultan IV. Murad İçin Yazdığı Duânâmesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul 2008, ss. 9-40.

⁸⁷ Mehmet Arslan, "Klasik Türk Edebiyatı Manzum Dini Eserlerinden Bir Örnek, Manzum Akâid Risalesi: Kasîde-i Kadızâde", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul 2000, ss. 115-128.

⁸⁸ Bahsedilen Süleymaniye nüshasında eserin telif tarihi H. 1058 olarak verilmiştir.

1067/1657) *Mizânü'l-Hak fî İhtiyârî'l-Ahakk* adlı eserinde görmekteyiz: (*Kadıızâde için*) “*Zira ma’kulat semtini bilmezdi, tefsirde oralarla ilgili yerlere gelince Kadı buralarda felsefilik eylemiş,*

*Kelâm-ı felsefe fülse deger mi
Ana sarrâf-ı keyyis baş eger mi*

*Mantıkîler olur ise gam degil
Zirâ anlar ehl-i îmândan degil*

*der ve bunun gibi sözler söylerdi.”*⁸⁹ Buradaki ilk beyit çalışmamızın 210. beyitidir. Kâtip Çelebi’den başka Tokatlı İshak Zencânî(öl. 1100/1688) de *Nazmu'l-Ulûm* adlı eserinde:

*Dimiş merhûm Kadızâde mâhir
Salâh-ı ilm ile âlemde zâhir*⁹⁰

beytinden sonra *Manzûme-i Akâid*’de geçen pek çok beyti alıntı yapmıştır. Bu beyitleri Alıntılar Bölümünde ele alacağız.

1.3.1.1. *Manzûme-i Akâid*’in Dil ve Üslup Özellikleri

17.yy.ın başlarında telif edilen *Manzûme-i Akâid*, klasik Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Fakat Eski Anadolu Türkçesi’ndeki yuvarlaklaşma, eserin hemen her yerinde görülen bir hususiyettir. Örneğin birinci tekil şahıs iyelik eki –*üm*, birinci çoğul şahıs iyelik eki –*ümüz*, üçüncü tekil şahıs fiil çekim eki –*durur* şeklinde yazılmıştır.

Eserde atasözü ve deyim çok az kullanılmıştır. 902.beyitteki “bir içim su” ile 1296.beyitte geçen “El alup” ifadesi metinde geçen deyimlere örnek gösterilebilir. Atasözlerine ise 1458, 1459 ve 1460. şu beyitler örnek verilebilir:

*İden ilmüne ide iktidâyı
N’ider fi’lindeki çûn u çirâyı*

Dimişler ulular işitdügini

⁸⁹ Kâtip Çelebi, 114.

⁹⁰ Özfirat, 193.

Tutuñ sözini itmeñ itdügini

Kaçınma âlimüñ en tâlihinden

Ki yekdür câhilüñ en sâlihinden

“İmamın dediğini yap, yaptığını yapma” sözünü ifade eden 1458 ve 1459.beyit, *Manzûme-i Akâid* de İmamet bahsinin anlatıldığı bölümde geçer. Bu bölümdeki diğer atasözü ise 1460.beyitteki “Akılsız dostun olacağına akıllı düşmanın olsun” ifadesidir.

Manzûme-i Akâid, dinî-edebî bir eserdir. Bu nedenle eserde pek çok ayet ve hadise rastlanmaktadır. Örneğin Ç 7^a ile Ç 10^b sayfaları arası tamamen ayetlerden oluşur. Ayet ve hadislerin dışındaki yabancı sözler çok azdır. Farsça ifadeler neredeyse rastlanmamaktadır.

Aruz ölçüsü başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Muhammediyye'den yapılan alıntı beyitlerdeki *mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün* vezni hariç tutulursa eserdeki tek kalıp *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* dür.

Manzûme-i Akâid'i, İslam akâidinin kolayca anlaşılması ve öğrenilmesi için yazdığını belirten şair, dolayısıyla eserin anlaşılmasını güçleştiren anlam sanatlarını pek kullanmamıştır. Anlam sanatlarının fazla yer almayışından doğan boşluk, söz sanatlarının yoğun bir biçimde kullanılmasıyla doldurulmuştur. Ayrıca cinas ve kafiye-i mürekkebe başta olmak üzere tüm kafiye çeşitlerine rastlanması eserin edebî duruşunu güçlendirmektedir.

Şair, kelamdaki pek çok tartışmalı konuya sadece anlatma, bir akaidî kuralı izah etme şeklinde yaklaşmaktadır. Mesela Allah'ın isim ve sıfatlarının, Zatından ayrı olup olmadığı meselesini tartışma üslubu ile değil doğrudan anlatma/açıklama üslubu ile şu şekilde ifade etmiştir:

Anuñ esmâsınuñ yokdur hisâbı

Muhît olmadı küttâbuñ kitâbı

Velî toksan tokuzdur olan esnâ

Ki diñildi aña esmâ²-i hüsnâ

Velî bunlarda hasr olmaz ol ey cân

Buña irişdi ancak ‘akl-ı insân
Anuñ yokdur sıfâtına nihâyet
Bulımaz ‘akl-ı mümkün aña gâyet
Sıfâtından sekizi oldu zâhir
Ki anı iktizâ itdi mezâhir
Kadîmîdür kamusı lâ-yezâlî
Bulardan Zât-ı Hakk olmadı hâlî
Ne zâtuñ gayrıdur bunlar ne ‘aynî
Şu kim gayrı göre ehveldür ‘ayni
Getürelüm anı bir bir beyâna
Varur anları fehm iden cinâna

Görüldüğü gibi eserde açık ve sade bir söyleyiş kendisini göstermektedir. Çünkü şair, sanat kaygısından çok öğretici olma kaygısı taşımaktadır. 575.beyitle başlayan sebep-i telif kısmındaki 628-630.beyitlerde şair, neden eserini manzum olarak telif ettiğini şu şekilde açıklar:

Niçe olmak gerek gûş it ‘akâ’id
Ki cennet cânibine ola kâ’id
Ki nazm üzre beyân olunsa ey cân
Olur hıfzıyla iz‘ân itmek âsân
Budur vâcib kula kim ide evvel
Vücûd-ı vâcibi tasdîk-i ekmel

Bu beyitlerden de anlaşılacağı gibi şair, karşısındaki bir grup insana vaaz ediyor gibidir. Buradan mesleğinin misyonu gereği bu eseri telif etmiş olabileceği kanaati uyanmaktadır. Çünkü kendisi bir kelamî akım olarak tarihteki yerini almış Kadızadeliler hareketinin öncüsü kabul edilmektedir. Dolayısıyla şair, eserinde tasavvufun İslama uygun olmayan yanlarının izah edilmesi, İslama uygun tasavvufun beyanı ve sufi kisvesi altında İslama aykırı davrananlara uyulmaması

gerektiği yönünde açıklamalar yapıp bazı sufilere hakaret denecek türden sözler sarfetmektedir. Mesela Dede Ömer Rûşenî'den aldığı beyitleri, kelim-tasavvuf bakış açısını yansıtmak tasarruflarda bulunarak aktarmasından sonra 1362-1371.beyitlerle Dede'ye ve Dede'nin şahsında bazı sufilere hakaretâmiz sözler söyler:

Var ey sũfi geçen kâzib münâfik
Degil hâlũñ senũñ buña muvâfik

Yüri var hâlũñe ey nefis esîri
Ölũsün sen degilsün dahı diri

Didi *lâ-tusmi'ũ'l-mevtâ* çü Hâlık
Olımaz pes tasavvuf saña lâyık

İrenler cân 'ilmi-y-le diridür
Senũñ gördüklerũñ etdür deridür

Zamâne sũfisinde yok tevekkül
Hemân san'atları olmuş te'ekkül

Olar kim şimdi sũfi şekli iderler
Yakîn bil kim *li-ecli'l-ekl* iderler

Şular kim zikr iderken raks iderler
Tasavvuf ismin anlar naks iderler

Olur raksuñ soñı her vech-ile naks
Ki zîrâ Sâmirî ihdâsıdur raks

Dilũñden gayrı depretme vücũduñ
Meger ola rükũ'-ile sũcũduñ

Salâtda hem gerekdür toğrı turmak
Harâm oldu bil anda da salınmak

Bu şekilde Dede'nin şahsında tüm Mevlevî ve Halvetîlere sataşan şair, bu beyitlerle fikirlerini manzum olarak ifade etmiştir.

Manzûme-i Akâid'de görülen üslup özelliklerinden biri de alıntı beyitlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kadızâde, dört şairin şiirlerinden toplam 289 beyit almıştır. Bunların 43'ü *Miskinlik-nâme*'den, 163'ü *Muhammediyye*'den, 59'u *Necâtü'l-Garîk*'ten ve 24'ü *Pend-nâme*'dendir. *Muhammediyye*'den aldıklarını şairini ve eserin adını söyleyerek tazmin etmiş, *Necâtü'l-Garîk* ve *Pend-nâme*'den hiç bahsetmemiştir. Dede Ömer Rûşenî'den aldığı beyitlerde de şair/eser adı söylememiş fakat yukarıda da belirtildiği gibi bu beyitlerin sahibine “*kâzib münâfik*” diyerek sataştığı için beyitlerin bir başkasına ait olduğunu dolaylı yoldan ifade etmiştir. Bunlardan başka Tokatlı İshak Zencânî de *Manzûme-i Akâid*'den tazminde bulunmuştur.

Kadızâde bu eserde daha önce başka hiçbir eserde rastlamadığımız bir sıra takip eder. Bilindiği gibi her mesnevinin kendi içinde bir düzeni vardır. Bu düzene göre tevhid, münâcât, na't, medh-i çihâr-yâr-ı güzîn ve dönemin padişahı ya da devle büyüğüne övgü bulunur. Kadızâde ise tevhid ve münâcâtтан sonra “söz”ü över. Çünkü söz sayesinde Allah'ın bilindiğini söyler. Daha sonra “Allah'ın kelamı”nı över. Na't, bundan sonra gelir. Bu sıralama kelamda bilgiye ulaşma yöntemini akla getirir. Nitekim kelam bilgiye ulaşırken önce ayetlere, ayetlerde yoksa mütevatir hadislere bakar. Bu ikisinde de yoksa âlimler, akıl ile ayet ve hadislere aykırı düşmeyecek yorumlarda bulunurlar. İlginç bir şekilde Kadızâde de bu sırayı takip eder ve na'ttan sonra çihâr-yâr-ı güzîn ve diğer büyük sahabilere övgüde bulunur. Sonra sıra büyük müçtehid ve âlimlere gelir. Padişahın tüm bunlardan sonra gelmesi Kadızâde'nin diğer şairlerden ayrılan en önemli üslup özelliklerinden biri olduğunu düşündürmektedir. Padişaha övgüden ziyade dua niteliği taşıyan sözler söylemesi de Kadızâde'nin sultana yaranma gayreti içinde olmadığını göstermektedir.

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda Kadızâde'nin etkilendiği bir şairden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Hem akâidnâmelerin Kadızâde'ye kadar küçük manzûmeler halinde olması hem de Kadızâde'nin şairlik iddiasında olmayıp yer yer saldırgan ifadeler kullanması Kadızâde'yi kendisinden önceki bir

geleneğe bağlamayı g¼çleřtirmektedir. Fakat 17.yy.da Kadızâde'den sonra *Manzûme-i Akâid* kadar hacimli eserlerin yazılması, Kadızâde'nin kendisinden sonrakilere etkisi olarak gör¼lebilir. Rızâî mahlaslı Tokatlı İşhak Zencânî'nin Kadızâde'den beyitler alması da bu düşünçemize delil teşkil etmektedir.

II. BÖLÜM

MANZÛME-İ AKÂİD'İN İNCELEMESİ

2.1. Şekil İncelemesi

2.1.1. Nazım Şekilleri

Manzûme-i Akâid, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Sadece 986 ve 1018. beyitler arası gazeldir. Fakat bu kısım Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinden tazmin olduğu için Kadızâde'nin kullandığı nazım şekilleri arasında değerlendirmeyeceğiz.

Mesnevi; Türk, Fars ve Urdu edebiyatlarında kullanılan bir nazım şeklidir.⁹¹ Bu nazım şeklinin Arap edebiyatındaki karşılığı *müzdevicedir*.⁹² Sözlük anlamı “ikili, ikişer ikişer” olan mesnevi bir nazım şekli olarak diğerlerinden kendi içinde uyaklı olmasıyla ayrılır. Klasik edebiyatımızda uzun anlatıma dayalı edebî eserler yazmak için kullanılmıştır.

Mesnevilerde anlatılmak istenen konuya hemen girilmez. Mesneviler kendi içlerinde bir düzene sahiptirler. Bu düzen şöyledir:

1. Mensur ya da manzum dîbâce
2. Tevhid
3. Münâcât
4. Na't
5. Mirâciyye
6. Medh-i Çihâr-yâr-ı Güzîn
7. Yapıtın sunulduğu kişiye medhiye
8. Sebeb-i telif ya da sebeb-i nazm-ı kitab
9. Âgâz-ı dâstan
10. Hâtıme

Bu düzen daha ziyade tahkiyeli anlatıma dayalı mesnevilerde görülen düzendir. Dinî edebî türlerde bu sıralamayı görmek pek mümkün değildir.

⁹¹ Mustafa Çiçekler, “Mesnevi”, *DİA*, XXIX, 320.

⁹² Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 167.

Örneğin âgâz-ı dâstan, mesnevinin asıl konusuna geçildiği yerdir. Dâstan kelimesinden de anlaşılacağı üzere bir hikâyenin anlatıldığı bölümü ifade etmektedir. *Manzûme-i Akâid* dinî nitelikte, öğretici ve yukarıdaki düzene sahip bir mesnevidir.

Manzûme-i Akâid, tevhid ile başlar. İlk 50 beyit, tevhid kısmını oluşturur. Ardından Münâcât bölümü gelir. Bu bölüm de 116. beyite kadardır. Bu beyitten sonra “Kelâm”a övgü kısmı gelmektedir. “Beyân İdem Kemâlâtın Kelâmın” ve “Kelânullâhın Kadızâde Eyle Medhin” başlıkları altında kelimeler övülmüş ve önemi anlatılmıştır. Burada kelimeler Kur’an-ı Kerim’i ifade etmektedir. Bu kısım 294. beyite kadar devam etmektedir. Sonra “Resûl Evsâfına Geldi Makâle” başlığı altında na’at bölümüne geçilmiştir. *Manzûme-i Akâid*’de mirâciyye kısmı müstakil bir bölüm olarak bulunmamaktadır. Fakat miraç konusu Akâidî konular arasında olduğu için âgâz-ı dâstân bölümünde bu konudan bahsedilmektedir. 341. beyit “Gelübdür Çâr-yâr Evsâfına Söz” başlığı altında dört halifeye övgünün yer aldığı bölümün başlangıcıdır. Bu bölüm 371. beyite kadar devam eder. Sonra klasik mesnevilerdeki gibi yapıtın sunulacağı kişiye yer verilmez. “Makâlât-ı İmâmeyn-i Hüâmeyn”, “Beyân-ı Vasf-ı Ashâb-ı Kirâmet”, “Beyân-ı Tâbiîn ü Müctehidler”, “İmâm-ı Azâm Senâsına Tetimme”, “Der-Vasf-ı Müfti’r-Rûm Ahmed bin Kemal Paşa el-Merhûm”, “Der-Medh-i Müfti’r-Rûm Sâhibu’l-Ulûm Kahramanu’l-Kurûm Sa’dî Efendi el-Merhûm”, “Der-zikr-i Ekmelü’l-müteahhirîn Mevlânâ ve Evlânâ Şeyh Muhammed bin İlyâs Müfti’r-Rûm el-Merhûm”, “Müftî Ebussûd Efendi Merhum Vasfıdır, Hâce Çelebi Dinmekle Marûfdur” başlıklarından sonra “Makâledür Duâ-yı Hayr-ı Sultân” başlığı altında mesnevinin sunulduğu kişiye gelinir. Bu kısım 504. beyitle başlar. Müellifin, Sultana övgüden önce ashâbı ve büyük İslam âlimlerini övmesinin; hem *Manzûme-i Akâid*’in dinî nitelikli bir tür olması hem müellifin şairlikle ün kazanmaktan çok Kadızâde bir eser telif etme gayreti içinde olması hem de padişahın da kendisinden önce bu önemli kişilerden bahsedilmesini memnuniyetle karşılayacağı düşüncesinden kaynaklanmış olabileceği kanaatindeyiz. Klasik mesnevilerdeki sıralamaya göre mesnevinin sunulduğu kişiden sonra Sebeb-i Telif ya da Sebeb-i Nazm-ı Kitâb bölümü gelmektedir. *Manzûme-i Akâid*’de de sıralama öyledir. 574. beyitten sonra “Beyân-ı Baiseyn-i Nazm u Tertîb” başlığı altında müellif, eseri yazma

sebebini açıklamaktadır. Klasik mesnevilerde asıl anlatılmak istenen konunun yer aldığı bölüm Âgâz-ı Dâstân bölümüdür. *Manzûme-i Akâid*'de “İrişdi Vakti Maksûda Şurû İt” başlığı bu bölüme tekabül etmektedir. 627. beyitten sonra başlayan ve eserin temelini teşkil eden bu kısım 1511. beyitle sona erer. Bu kısımda pek çok Akâidî konudan bahsedilmektedir. 1511. beyitten sonra “Tamâm Oldı Şeker Miskli Akîde” başlığı da *Manzûme-i Akâid*'in hâtîme kısmıdır.

Tüm bu açıklamalarda görüldüğü gibi *Manzûme-i Akâid*, şekil ve tertip bakımından klasik mesnevi özelliklerini taşıyan dinî bir eserdir.

2.1.2. Vezin

Manzûme-i Akâid de tek vezin kullanılmıştır: *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün*. Bu vezin mesnevilerde en çok kullanılan vezinlerden biridir.⁹³ Fakat Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinden yapılan tazminin bir kısmı farklı vezindedir. *Manzûme-i Akâid*'in 986-1018 beyitleri arasında yer alan Yazıcıoğlu'nun gazeli *mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün* vezni ile yazılmıştır. Tazmin olduğu için bu vezni incelemeye dâhil etmiyoruz.

2.1.3. Kafiye

Kafiye, en az iki dize sonunda anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir.⁹⁴ Divan şiirinde kafiyeyi oluşturan 9 harf vardır. Hurûf-ı kafiye denen bu harfler: *revi, tesis, dahîl, ridf, kayd, vasl, hurûc, mezîd, nâire*dir. Revi, kafiyenin temel harfi olup sonda bulunur. Tesis, revî harfi ile aralarında harekeli bir harf bulunan eliftir. Dahîl, Revi ile tesis arasında bulunan harftir. Ridf, reviden önce gelen elif, vav ve ye harfleridir. Kayd, reviden önce gelen harekesiz harftir. Bu harflerden revî, tesis, dahîl, ridf ve kayd harfleri kafiyeyi; vasl, hurûc, mezîd ve nâire ise redifi oluşturmaktadır. Redifi oluşturan harflerden ise redif kısmında bahsedilecektir. Ayrıca Divan şiiri teorisinde zikredilmeyen, daha çok halk şiirinde görülen cinaslı kafiye ile tunç kafiye örneklerine de yer verilecektir.

2.1.3.1. Kafiye-i Mücerrede

⁹³ *Age.*, s. 167.

⁹⁴ *Age.*, s. 59.

Kafiye-i mücerrede sadece revî harfiyle yapılan kafiye'dir. Revî harfi, harekeli olup olmayışına göre ikiye ayrılır: revîyy-i mukayyed ve revîyy-i mutlak. Aşağıda verdiğimiz örnekler revîyy-i mukayyed örnekleridir. Mücerred kafiye *Manzûme-i Akâid*'de sıklıkla karşımıza çıkan bir kafiye çeşidi değildir. Aşağıdaki beyitlerde koyu yazılan b, m, r, n ve f harfleri revî harfidir.

Dahî 'ilm ü irâdet kâzî yâ Rab
Ki bilüp diledügündür olan hep (54)

Dahî sem' ü basar hakkdur ki her dem
İder gûş u görür bî-keyf ü bî-kem (55)

Anun hâlini setr it rûz-ı mahşer
'Atâ kıl ana ol gün vech-i enver (91)

Görinür şekl-i İslâm üzre ahsen
Tarîk-i Hakk'a lîkin cümle reh-zen (602)

Dinür hem milk-i 'abd itme tevakkuf
Ki vardur dahli min haysi't-tasarruf (797)

2.1.3.2. Kafiye-i Mürekkebe

Revî harfiyle beraber tesis, ridf veya kayd harflerinin de bulunduğu kafiye çeşidine kafiye-i mürekkebe denir. Kafiye-i mürekkebe bu harflere bağlı olarak üçe ayrılır.

2.1.3.2.1. Kafiye-i Müessese

Revî ile tesis arasında dahîl harfinin bulunmasıyla yapılan kafiye'ye kafiye-i müessese denir. Aşağıdaki beyitlerde kelimenin sonundaki r, f, k, t, b harfleri revî; â harfleri tesis; revî ile tesis arasındaki italik yazılan h, l-r, f, r-y, h-l harfleri dahîldir.

Şerîki yok-durur pinhân ü zâr
Oldur her fî'le fâ'il evvel âr (49)

Kitâbu'llâha ger olsa muhâ**f**
Anı redd eyleyüp olun siz 'â**rif** (265)

Egerçi şekli İslâma muvâ**fık**
Ve lîkin i'tikâdında münâ**fık** (578)

Hutût-ile Nebî itdi işâ**ret**
İder ol rüşdi olana kifâ**yet** (587)

Kimisi cebr-i sırfa oldı zâ**hib**
Tekâlîfi pes anlar oldı sâ**hib** (597)

2.1.3.2.2. Kafiye-i Mürdefe

Revi ile ridf harflerinden oluşan kafiye kafiye-i mürdefe denir. *Manzûme-i Akâid*'de en çok karşımıza çıkan kafiye çeşididir. Aşağıdaki beyitlerde italik yazılan d, n, m, l, b harfleri revî; bu harflerden önce gelen â, î ve û harfleri ise ridftir.

Şular kim sana itdi i'timâ**d**
Olur yanunda hâsıl her murâ**d** (75)

Kelâmun kadrin irgür âsmâ**na**
Ola kandîl-i nûrânî cihâ**na** (140)

Delîl olur sırât-ı müstakî**me**
Tabîb olur günah-kâr u sakî**me** (312)

Didi ol ehl-i islâmun delî**l**
Hudâ'dan gayrı idinsem halî**l** (348)

Olupdur halk-ile Allâh'a mensû**b**
Olur kesb-ile kuldân dahı mahsû**b** (795)

2.1.3.2.3. Kafiye-i Mukayyede

Revi ve kayd harfiyle meydana gelen kafiyeye kafiye-i mukayyede denir. Bu kafiye çeşidi diğer mürekkebi kafiyelere nazaran *Manzûme-i Akâid*'de daha az bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde koyu yazılan n, t ve s harfleri revidir. Revinin önündeki harekesiz y, s ve k harfleri ise kayd harfleridir.

Sabîye renc ü mihnetdür edîbeyn
Sebebdür merg-i bî-mâra tabîbeyn (671)

Sagından gelenün olur işi râst
Görür en'âm-ı Hakk'ı bî-kem ü kâst (893)

Olur raksun sonı her vech-ile nak**s**
Ki zîrâ Sâmirî ihdâsıdur rak**s** (1369)

2.1.3.3. Cinaslı Kafiye

Asıl anlamı “iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi” demek olan cinas, bir edebî terim olarak “manzum veya mensur bir metinde anlamları farklı sözcükler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliği” dir.⁹⁵ Divan şiirinde genelde mürekkebi cinas kullanılmıştır. Mürekkebi cinas ise cinası meydana getiren sözlerin en az birinin iki tam sözcük olmasıdır.

Bunı sem'î-i kabûl ile işitmek
Gerekdür hem bu pend-ile iş itmek (274)

Günâhınun anun kim sağışı çok
Şimâlından gelür çün sag işi yok (892)

Bu sîne Hakk nidâ itdügi Yâ Sîn
Buna inanmayanlar tuta yasın (1415)

2.1.3.4. Tunç Kafiye

⁹⁵ M.A. Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, s. 211.

Kafiyeyi oluşturan kelimelerden birinin, diğer kelimenin içinde bulunmasına tunç kafiye denmektedir. Daha çok halk şiirinde kullanılmaktadır.

Ayağı tozu ehl-i dânişe **tâc**
O fârig halkdan halk ana **muhtâc** (394)

Vireler her ne denlü istese **mâl**
Kırup tek itmesün milkini **pâ-mâl** (533)

Zuhûr itdi niçe bâtil **mezâhib**
Bulup hakkı ana sen olma **zâhib** (576)

Cevâbın böyle virdi ehl-i **insâf**
Kâbûl eyler ta'assubdan olan **sâf** (785)

Didiler kim ta'assubdan ne **assı**
Gerekdür bu mazîka bir **tefassî** (790)

2.1.4. Redif

Sözlük anlamı “arkadan gelen” demek olan redif, kafiye kelimesindeki revî harfinden sonra gelen vasl, hurûc, mezîd ve nâire harfleridir. Redif harf, ek, takı olabileceği gibi kelime de olabilir. Redifi oluşturan harfleri şöyle tanımlayabiliriz:

Vasl: Reviden sonra gelen harftir.

Hurûc: Vasldan sonra gelen harftir.

Mezîd: Hurûcdan sonra gelen harftir.

Nâire: Mezîdden sonra gelen harftir.

Manzûme-i Akâid de, kafiyelerin ve kafiye çeşitlerinin çokluğuna nazaran redif daha azdır. Aşağıdaki ilk beyitte **d** vasl, **n** huruc harfidir. İkinci beyitte **e** vasl harfidir. Üçüncü beyitte **m** vasl, **ı** huruc harfidir. Dördüncü beyitte ise ilk **m** vasl,

zhurûc, ikinci **m** mezîd, tekrarlanan **s** ile **n** harfleri nâire harfleridir. Son beyitteki **b** vasl, **l** hurûc harfleridir.

Münezzehdür vücûdî ibtidâdan
Haber böyle bilindi mübtedâdan (4)

Açıkdur bâb-ı lütfun her fakîre
N'ola ihsân idersen bu hakîre (80)

Açıldı gözlerüm gördüm yolumu
Hidâyet tutdı ol demde elümi (202)

Ma'ânî bahrine tal**maz mısın sen**
Ma'ârifle dahı tol**maz mısın sen** (276)

Fenâyı terk idüp gel sen bekâ **bul**
Kelâmu'llâh içinde gel likâ **bul** (280)

2.1.5. Edebî Sanatlar

Eski Türk edebiyatı, şiir üzerine kurulu bir edebiyattır. Edebiyatın, şiir ve inşâ olarak tanımlanması da bunu göstermektedir. Şiir ve şairane söylem eski Türk edebiyatında o kadar önemlidir ki müellifler, nesir türünü dahi seci gibi unsurlarla şiire yaklaştırarak ifade etmişlerdir.

Eski Türk edebiyatı, bireysel simgelerden uzak, sanatlarla ve yer yer mazmunlarla örülü bir edebiyattır. Yüzyıllardır şairler bu mazmunları daha önce söylenmemiş bir şekilde söyleyerek her şiirde yeni bir inşa gerçekleştirmiştir. Her yeni inşa, eşsiz ve bir öncekinden güzel olmayı gerektirdiği için şair, bedi' olanın ardından gitmiştir. Eski Türk edebiyatında bedi' "Sözü, lafız ve mana yönlerinden güzelleştiren usul ve maharetlerden bahseden bir ilim" olarak ifade edilmektedir.⁹⁶ Şiire güzellik katan her türlü unsur da edebî sanat olarak bedi' kavramına dâhil edilmiştir.

⁹⁶ Saraç, M. A. Yektâ, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 3F Yayınları, İstanbul 2007, s. 153.

Edebî sanatlar, sözün lafız ve manasını süsleyen unsurlardır. Dolayısıyla söz sanatları ve anlam sanatları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Fakat bazı belagat kitaplarında mecaz, üçüncü ve ayrı bir başlıktır.⁹⁷ Biz de edebî sanatları bu üç başlık altında inceleyeceğiz.

Manzûme- Akâid de gördüğümüz kadarıyla söz sanatları; anlam sanatları ve mecazlardan çok daha fazla kullanılmıştır. Öyle ki metin söz sanatlarıyla örülmüştür denilebilir. Divan şiirinde çokça kullanılan teşbih, istiare gibi sanatların bu eserde aynı sıklıkla görülmemesi;eserin, dinî ve öğretici bir metin olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Eserde mecaz-ı mürsel, teşhis, istifham, leff ü neşr, nidâ, tecâhül-i arif, tekrar, telmih, tevriye sanatları da çok geçmez. Söz sanatlarından ise yalnızca kalb sanatı az kullanılmıştır. Bu sanat dışındaki diğer söz sanatları eserin hemen her yerinde vardır. Eserde en dikkat çeken sanatlar ise cinas ve iştikak sanatlarıdır.

2.1.5.1. Mecazlar

Mecaz, bir sözü temel anlamı dışında başka bir anlam için kullanmaktır. Fakat kastedilen mecaz anlam ile gerçek anlam arasında bir ilgi olmalıdır. Çünkü mecazda amaç kastedilen anlamın anlaşılmasıdır. Mecaz içerisinde istiare, mecaz-ı mürsel, teşbih ve teşhis sanatları yer alır.

2.1.5.1.1. İstiare

Sözlük anlamı “birinden bir şeyi ödünç isteyip almak” olan istiare bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anmadır. Dolayısıyla istiare hem mecaz hem benzetme sanatıdır. Teşbihten ayırt edilebilecek en önemli özelliği, benzetme öğelerinden yalnızca birinin söylenmesiyle yapılmasıdır. Açık, kapalı ve temsilî olmak üzere üç çeşidi vardır. *Manzûme-i Akâid* de az görülen bu sanat için iki örnek veriyoruz:

Yakînün kıl mukârin her nefesde
Hicâb-ı cehli ref it bu **kafesde** (85)

⁹⁷ Bkz: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 2004; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005; M. A. Yektâ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.

Eserin münacat bölümünde yer alan yukarıdaki beyitte şair, Allah'tan her nefesinde Allah'a daha çok yaklaşmayı ve cehalet örtüsünün kendisinden kaldırılmasını istiyor. "Kafes" burada benzetmelik (müşebbehün bih)tir. "İnsan bedeni" ise benzetilen (müşebbeh)tir. Sadece benzetmelik kullanılarak yapılan istiare, açık istiaredir. Dolayısıyla bu beyitte açık istiare bulunmaktadır.

Açup **dürr** dökdi la'î-hokkasından
Derk-i kâmillerin al okkasından (1396)

Cüneyd-i Bağdâdî'den bahseden beyitte Cüneyd-i Bağdâdî'nin yakut hokkaya benzeyen ağzı ile söylediği sözlerin inci değerinde olduğu ve bu sözlerden kâmil insanların faydalanmaları gerektiği anlatılmaktadır. Beyitte "inci" demek olan "dürr" kelimesi ile Cüneyd-i Bağdâdî'nin sözleri ifade edilmektedir. Benzetme öğelerinden benzetilen yani "söz" söylenmemiş, benzetmelik yani "dürr" söylenerek açık istiare yapılmıştır.

2.1.5.1.2. Mecaz-ı Mürsel

Bir sözün gerçek anlamı dışında benzetme amacı güdülmeden başka anlamda kullanılmasıdır. Bu sanatta sözün gerçek anlamı ile mecaz anlamı arasındaki ilgi benzetme olmadığı için parça-bütün, neden-sonuç, özel-genel vb. ilgilerle sağlanır. Bu sanat *Manzûme-i Akâid*'de az kullanılmıştır.

Makâm-ı kurba vâsıl kullar için
O nâr-ı havfa yanan **diller** için (68)

Manzûme-i Akâid'in münacat bölümünde yer alan beyitte şair, Allah'a yakın olma derecesine erişen kullar ve Allah korkusuyla kalpleri yanan kulların hatırıyla Allah'a yalvarmaktadır. Burada "dil" kelimesi benzetme amacı olmaksızın "insanlar" anlamında kullanılmıştır. Buradaki ilgi parça-bütün ilişkisidir. Dil (gönül) söylenerek insanlar kastedilmektedir.

2.1.5.1.3. Teşbih

Aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz olanı güçlü olana benzetmeye denir. Kelimeler gerçek anlamında kullanıldığı için teşbih, bir mecaz sanatı değildir. Benzetilen (müşebbeh),

benzetmelik (müšebbehün bih), benzetme yönü (vech-i Őebeh, maksad-ı teŐbih) ve benzetme edatı (edat-ı teŐbih, vasıta-i teŐbih) olmak üzere dört ögesi vardır.

‘Alım oldur bilür esrâr-ı pinhân
Ana sırlar kamu gün gibi rahşân (8)

Eserin tevhid bölümündeki bu beyitte Allah’ın her Şeyi bilen anlamındaki Alım isminden söz edilmekte ve O’na bütün gizli Őeylerin gün gibi açık olduğundan bahsedilmektedir. Beyitteki teşbih bütün benzetme unsurlarını taşıdığı için *tam teŐbihtir*. “Sır” benzetilen, “gün” benzetmelik, “rahşân” benzetme yönü, “gibi” de benzetme edatıdır.

Zekâsı âfitâbı ola pür-nûr
Cihân ‘adl-ile ola Şâd u mesrûr (563)

Eserde IV. Murad’a dua edilen bölümde yer alan beyitte Şair; Padişah’ın zekâsının güneş gibi parlak, dünyanın onun adaletiyle mutlu olmasından söz ediyor. Buradaki teşbih çeşidi benzetilen, benzetmelik ve benzetme yönü ile yapılan *teşbih-i müekkeddir*. Burada “zekâ” benzetilen, “afitab” benzetmelik, “pür-nur” da benzetme yönüdür. Benzetme edatı kullanılmamıştır.

2.1.5.1.4. Teşhis

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıklara insana has özellikler verilmesine denir. Bu sanatta teşbih ve istiare sanatlarından yararlanılır.

Zebân-ı tîgi tevbe vire halka
Hidâyet eyleye gümrâhı hakka(564)

IV. Murad’a dua edilen bölümde yer alan beyitte Şair, IV. Murad’ın kılıcının dili ile halkın, yaptığı yanlışlardan vazgeçmesini ve yanlış yolda olanların doğru yola sevk edilmesini diliyor. Bu beyitte “zebân-ı tîg” tamlamasıyla açık istiare yapılmıştır. Çünkü kılıç, adaleti ve hâkimiyeti temsil etmektedir. Kılıcın dili de hükümdarın fermanıdır. Burada insanın yapabileceği “hükmetme” işini kılıcın yapması kılıcı kişileŐtirilmedir. Dolayısıyla burada teşhis vardır.

Öper ayagın üstinde duranın
Olur pâ-mâli başına uranın (1325)

Bu beyit, sufinin toprak gibi olması gerektiğinin anlatıldığı kısımdaki beyitlerdendir. Toprak, üstünde duranın ayağını öpecek ve başına vuranın ayaklarına serilecek kadar iyidir. Asla yapılan kötülüğe kötükle karşılık vermez. Her zaman iyilikle mukabelede bulunur. Burada “öpmek” ve mecaz anlamı “ayaklarına serilmek” insanlara özgü davranışlardır. Bunları toprağın yapması, kişileştirmedir.

2.1.5.2. Anlamla İlgili Sanatlar

Edebî sanatlar içerisinde kelimelerin birbirleriyle olan anlam ilişkisine göre değerlendirildiği sanatlar bu konuda yazılan eserlerde “anlamla ilgili sanatlar” başlığı altında incelenir. Biz burada bu sanatlardan iham, iktibas, istifham, leff ü neşr, nida, tecahül-i arif, tekrar, telmih, tenasüp ve tezaddan bahsedeceğiz.

2.1.5.2.1. İham

İki veya ikiden fazla anlamı olan bir kelimeyi bir dize ya da beyit içinde bütün anlamlarını kastederek kullanmaya denir. *Manzûme-i Akâid*’de yalnızca bir iham sanatı tespit edebildik.

Murâda irgirür ehl-i **murâdı**

Okınur hutbede devletlü adı (492)

IV. Murad’dan bahsedilen bu beyitte şair koyu yazılan “murad” kelimesini, hem “istek” hem de “IV. Murad” anlamında kullanmıştır. Böylece beyit padişahın, hem istek sahiplerini hem de halkını isteklerine ulaştırdığını ve onun yüce adının hutbede okunduğunu anlatmaktadır.

2.1.5.2.2. İktibas

Manayı kuvvetlendirmek ve söze güzellik katmak için ayet, hadis veya kelimakibar gibi sözlerin alıntı yapılmasına iktibas denir. İktibaslar, alıntı yapıldıkları ayet ve hadislerin tam metni olup olmayışlarına göre ikiye ayrılır: tam iktibas ve nâkıs iktibas. *Manzûme-i Akâid*’deki iktibasların çoğu ayetlerden yapılan nâkıs iktibaslardır. Bununla birlikte şunu da belirtmeliyiz ki dinî-edebî bir eser olan *Manzûme-i Akâid*’de bilgi vermek amacıyla yazılan pek çok beyit, bazı

ayetleri çağrıştırmaktadır. Bu çağrışımları müellif/müstensihler derkenar yaptıkları için bunları iktibastan ziyade telmih olarak değerlendirmek gerekecektir.

2.1.5.2.2.1. Ayetlerden Yapılan İktibaslar

1. Çü sen *lâ-teknatû* buyurdun ey şâh

Umar fazlunu bu ‘âsî vü gümrâh (102)

“...*Lâ teknaṭû min rahmeti’llâhi...*”

“... Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. ...” (Zümer 39/ 53)

Kadıızâdekendisini asi ve kötü yolda olduğunu fakat Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyeceğini yine O’nun ayetinden alıntı yaparak belirtmektedir.

2. Kelâm-ı dâ’î *v’allâhu yed’û*

Çü sem‘-i ‘akla irdi gitdi kaygu (165)

“... *V’allâhu yed’û ile’l-cenneti ve’l-mağfireti bi-iznihi ...*” [Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır.] (Bakara 2/221)”

“*V’allâhu yed’û ilâ dâri’s-selâm...*” [Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor.] (Yûnus 10/25)

Buradaki ayet Kur’an’da iki yerde geçmektedir. Kadızade, Allah’ın kelamıyla dua ederek bu ayette bahsedilen cennet yurdunu istediğini ifade etmiş oluyor.

3. Bu Kur’ân ehline hûb armagandır

Li-men kâne le-hû kalbun ne kândur (219)

“... Aklı olanlar için ...”(Kâf 50/37)

Bu ayetteki “kalb” kelimesi hissî duyguların mahalli olduğu kadar, akli düşüncelerin temsil edildiği yeri, bir bakıma sağduyuyu da ifade eden geniş bir kavramdır. Kelam ilmi de söz konusu kavramı bu şekilde açıklamaktadır. Dolayısıyla *Manzûme-i Akâid*’de Kur’an ehline verilen cevher kıymetindeki bu çok güzel hediye, akıl/sağduyu olarak yorumlanması kanaatimizce uygun görünmektedir. Zira bilindiği üzere ilm-i kelam, Kur’an’ın hakikatlerini aklın ve

naslarla gelen naklin ışığı altında incelemeyi esas kabul eden temel islami disiplinlerin başında gelir.⁹⁸

4. *Enîbû* buyurur hem *eslimû leh*

Tut emrini sakın sen olma ebleh (273)

“Boyun eğin ...ona teslim olun...”

“*ve enîbû ilâ Rabbikum ve eslimû le-hû min kabli in ye'tiyehumu'l-azâbu sümme lâ tunşarûn*”

“Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez.” (Zümer 39/54)

Kadızaade, bu ayeti iktibas yaparak Allah'a dönmeyen ve teslim olmayan kişinin ahmakça bir davranış sergileyeceğini ifade etmektedir.

5. Cemi' eşyâ 'ayn-ı vücûd-ı Bârî'dür dirler

Te'âlâ'llâhu 'ammâ yeķûlûne 'uluvven kebîrâ

Vücûd-ı sâni' âlemi nefy idüp

Ve mâ yuhlikunâ ille'd-dehr dirler (Mezhep cetvelinin altındaki beyitler)

“*Şubhânehû ve te'âlâ 'ammâ yeķûlûne 'uluvven kebîrâ*” (İsrâ 17/43)

“Allah Teala onların söylemiş oldukları şeylerden son derece yüce ve uludur.”

“... *Ve mâ yuhlikunâ ille'd-dehr*...” (Câsiye 45/24)

“... Bizi ancak zaman helak eder. ...”

Vücudiyye mezhebinin altında yazılı olan beyitler, o mezhebin düşüncelerini eleştirir niteliktedir.

6. Kamunun mebd'e'i vü merci'idür

Buna şâhit kelâm-ı *irci'idür* (655)

⁹⁸ Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s. 47-49.

“*İrci’î ilâ Rabbiki râziyeten marziyyeten*”

“Sen O’ndan hoşnut, O senden hoşnut olarak Rabbine dön.” (Fecr 89/28)

Her şeyin bir başlangıcı olduğu sonunda da her şeyin başlangıcında var olan Allah’a dönüleceği söylenerek, bu duruma Fecr suresinden bir ayetle tanık gösterilmektedir.

7. Delîl-i vahdet ile olma gümrâh

Oku ihlâs-ile bil ***kul huve’llâh***(659)

“*Kul huve’llâhu Ehad*”

“De ki, o Allah birdir.” (İhlas 112/1)

Kadıızâdevahdet yolunu kaybetmemek için İhlas suresini okumayı tavsiye etmektedir.

8. Mukarrer sâhib-i ‘arş-ı mecîd ol

Dahi ***fa’âlün külli mâ yurîd*** ol (708)

“O, dilediği her şeyi yapandır.”

“*Fa’âlün li-mâ yurîdu*” dur.

“İstedini hakkıyla yapandır.” (Hûd 11/107; Bürûc 85/16)

Beyitteki ayetin aslı “*Fa’âlün li-mâ yurîdu*”dur. Bu farkın vezinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Kadızâde, bu ayetle Allah’ın, yüce arşın sahibi olduğunu, dolayısıyla sahip olduğu şeyler üzerinde tasarruf edeceğini belirtmektedir.

9. Gelüpdür ***yef’alu’llâhu mâ yeşâ*** nass

Ve yahkumu mâ yurîddür ana muhtass (710)

“... *Yef’alullâhu mâ yeşâ*” “... Allah dilediğini yapar.” (İbrâhim 14/27)

“... *Ve yahkumu mâ yurîdu*” “... Allah dilediğine hükmeder.” (Mâide 5/1)

10. İşitdiler cevâb-ı *len terânî*

Sanur te'bîd-i nefy içindür anı (746)

Su'âl-i Hâzret-i Mûsâ muhakkak

Cevâb-ı *len terânî* didügi Hakk (748)

“... Sen beni asla göremezsın...” (A'râf 7/143)

Kadıızâde“Gör İmdi Rüyet-i Bârî Kelâmın” başlığı altında, Mutezile mezhebinde olduğu gibi Allah'ı görmenin (rüyetullah) mümkün olmadığını düşünmenin yanlış olduğunu, “len terânî” ayetinin bu dünyada Allah'ı görmenin mümkün olmadığı anlamına geldiğini, cennette Allah'ın görülemeyeceği anlamının çıkarılmayacağını belirtmektedir. Burada da iktibastan maksat, anlamı pekiştirmek değil bir ayetin nasıl anlaşılması gerektiğini belirtmektir.

11. Ne yüzdendür bilür bunun zuhûrı

Okıyan *yeb'asu men fi'l-kubûn* (867)

“... (ve Allah) kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.” (Hac 22/7)

Dirilişin anlatıldığı bölümde iktibas yapılan bu ayet ile Kadıızâde, anlattığı konuya Kur'an'dan delil göstermektedir.

12. Dahı geldi *u'iddet* afz-ı mâzî

Bu hâle kim-durur olmaga râzî (921)

“Hazırlandı.”

Bu ifade dört ayette geçmektedir. Bu ayetlerin ikisi (Bakara 2/24 ve Âl-i İmrân 3/131) kâfirler için hazırlanmış olan cehennemden, diğer ikisi (Âl-i İmrân 3/133 ve Hadîd 57/21) de Allah'a ve resullerine inananlar ve müttaki olanlar için hazırlanmış olan cennetten haber vermektedir.

13. Bu kavlün sıdkına ey ehl-i 'iffet

İder *te'tûne efvâcen* şehâdet (1073)

“... Bölük bölük gelirsiniz.”

“*Yevme yunfehu fi’ş-şûri fe-te’tûne efvâcâ*” (Nebe 78/18)

“Sur’a üflendiği gün bölük bölük Allah’a gelirsiniz.”

14. İki cânib kaçan kim ola ma‘mûr

Dinilür *lâ-cereme nurun ‘alâ nûr* (1094)

“Şüphesiz o nur üstüne nurdur.”

Vuzû üzre salât olsa müretteb

Anı *nûrun a’lâ nûr* eyle yâ Rab (1240)

“... *Nûrun ‘alâ nûr* ...” “... Nur üstüne nur...” (Nûr 24/35)

İlk beyitte Kadızâde, hem zahirini hem batınını güzelleştiren kişinin ayetteki “nur üstüne nur” ifadesine mazhar olacağını söylemenin yanlış olmadığını belirlemektedir.

İkinci beyit ise miraç hadisesinin anlatıldığı kısımda geçmektedir. Namazın farz oluşunu anlatmaktadır. Namazın abdestle kılınmasını “nur üstüne nur” olarak yorumlamıştır.

15. Yedincisinün adı Hâviye bil

Ve mâ edrâkeanî mâhiye bil (1138)

“*Fe ummuhu Hâviye. Ve mâ edrâke mâhiye. Nârun hâmiye.*”

“İşte onun anası (yeri, yurdu) Haviye’dir. Nedir o (Haviye) bilir misin? Kızgın ateş!” (Kâria 101/9-11)

Kadızâde cehennem tabakalarından bahsederken Haviye cehennemini ayetten iktibas ile aktarmıştır. Bu cehennem mahiyetini bilmeyi ayetteki “mâhiye” kelimesiyle irtibatlandırmıştır.

16. Ki *minhum men kasesnâ*yeti hem

Bu hasrı eylemişdür men‘-i muhkem (1189)

‘Aleyke ve minhum men lem nakşuş‘aleyke

“... *Minhum men kasesnâ ‘aleyke ve minhum men lem nakşuş ‘aleyke. ...*”

“...Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var. ...”(Mümin 40/ 78)

Kadıızâde, yeryüzüne yüz yirmi dört bin peygamber geldiğini söyledikten sonra Kur’an’da bunların hepsinden bahsedilmeyişini yine Kur’an’dan bir ayetle açıklamaktadır.

17. Didi ***lâ-tusmi‘û'l-mevtâ*** çü Hâlık

Olımaz pes tasavvuf sana lâyıık (1364)

“...Ölülere duyuramazsın...” (Rûm 30/52)

Kadıızâde’nin burada basireti kapalı kişileri ölü olarak değerlendirdiğini görmekteyiz. Onların gerçekleri göremeyişini Kur’an’dan bu iktibasla anlatmaktadır.

2.1.5.2.2.2. Hadislerden Yapılan İktibaslar

1. Sana ta‘zîm ile virmez selâmı

Olur ***men Rabbuke*** evvel kelâmı (847)

Dahı dir ***sıf lenâ Rabbek*** sana ol

Anı bilen-durur makbûl olan kul (848)

Dahı ***mâ dînükve men nebiyyük***

Cevâbın bilmeyen çeker ağır yük (849)

“Rabbin kimdir?”, “Bize Rabbini anlat.”, “Dinin nedir ve peygamberin kimdir?” Bir kişi öldüğünde kabirde ona ilk sorulacak sorular olarak bilinen bu

sözler Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde geçen 9145 numaralı hadistedir.⁹⁹“Azâb-ı Kabre Geldi Akıbet Söz” başlığı altında iktibas yapılmıştır. Kadızâdebu sözlere doğru cevap veremeyenin kabir azabı yaşayacağını bildirmektedir.

2.1.5.2.2.3. Diğer İktibaslar

1. Ulu'l-emre itâ'at oldı pes farz

Ki *es-sultânu zillu'llâhi fi'l-'arz* (506)

Murâd oldur cihânda şâh ola ol

Ki *es-sultânu zillu'llâh*ola ol (530)

“Hükümdar, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir.”

Daha önce Kadızâde Mehmed Efendi'nin IV. Murad'ın yeniliklerine cevaz verdiğiinden bahsetmiştik. Halkın, Kadızâde'ye bu yeniliklerle ilgili sorduğu sorulara ve yaptığı eleştirilere Kadızâde'nin ilk beyitin anlamı uyarınca cevap verdiğini görüyoruz. Kadızâde burada hükümdarın, Allah'ın gölgesi olduğu sözünü iktibas yaparak sultana karşı gelinmemesi gerektiğini, bunun farz hükmünde olduğunu belirtmektedir. Burada Kadızâde'nin şiirleri ile vaazlarını desteklediğini görmekteyiz. İkinci beyitte de IV. Murad'ın isminden kinaye ile padişahın, Allah'ın gölgesi olması isteğini dile getirmektedir.

2. İderler râh-ı sultâna sülûkî

Ki *en-nâsu 'ale'd-dîni'l-mülûkî* (510)

“İnsanlar, hükümdarlarının dini üzeredir.”

Bir önceki iktibasta olduğu gibi burada da Kadızâde Mehmed Efendi, IV. Murad'a gelebilecek bütün eleştirileri etkisiz bırakacak söylemlerde bulunmaktadır.

3. İtâ'at eyle pes mikdâr-ı tâka

Ki teklîf olmadı *mâ lâ-yutâka* (814)

“Güç yetiremeyecek şey”

⁹⁹ Süleyman bin Ahmed bin Eyyub Ebu'l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IX, 233.

İslamın fitrat dinidir. Zorlaştırıcı değil kolaylaştırıcı bir dindir. Kadızâde İslamın kişilere yapamayacaklarını yüklediğini anlatmaktadır.

4. Tasavvuf hûnını ol kim yimişdür

Ki *es-sûfi ke'l-'arz* dimişdür (1322)

“Sufi, toprak gibidir.” Kadızâde *Manzûme-i Akâid*’de adı sufi olup da tasavvufa uygun yaşamayan kişileri eleştirir. Tasavvufun ne olduğunu büyük mutasavvıflardan örnekler vererek açıklar. Sufilere öğüt niteliğindeki bu açıklamalarından biri de sufilerin toprak gibi olmalarıdır. Nitekim metinde yukarıdaki beyitten sonra toprağın; her türlü cefa ve kötülüğe, vefa ve iyilikle mukabele etmesi gibi özelliklerinden bahsederek sufilerin bu özelliği taşıması gerektiğinden bahseder.

2.1.5.2.3. İstifham

Talîm-i Edebiyat ile müstakil bir edebî sanat olarak edebiyatımızda yerini almış olan istifham, cevap bekleme amacı olmadan, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için soru sormaya denir.

Bu Kur’ân ma’nâsın bilmez misin sen
Nasîhat virdi çok almaz mısın sen (275)

Nedür fikrün yola gelmez misin sen
Bu Kur’ân’dan nasîb almaz mısın sen (276)

Bu beyitlerdeki soru cümleleri, cevap bekleme amacı taşımadan; Kur’an’ın anlamını bilmeyi, verdiği nasihatleri almayı, Kur’an’ın yolundan gitmeyi anlatmak için kullanılmıştır. Anlamı pekiştirme amacı güttüğü ve cevap beklemediği için bu iki beyitte istifham sanatı vardır.

2.1.5.2.4. Leff ü Neşr

Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermeye denir. *Leff ü neşr-i müretteb* ve *leff ü neşr-i gayr-i müretteb* olmak üzere iki çeşidi vardır. Divan şiirinde çok kullanılmasına rağmen *Manzûme-i Akâid*’de oldukça azdır.

Dalâletşu'le-i Furkân'ı örter

Bulut gökde **hor-ı tâbânı** örter(181)

Sabîye renc ü mihnetdür **edîbeyn**

Sebebdür merg-i **bî-mâra tabîbeyn**(671)

İlk beyitte koyu yazılan “dalâlet”, “bulut” kelimesi ile; “şu'le-i Furkân”, “hor-ı tâbân” kelimeleriyle; ikinci beyitteki “sabî”, bî-mâr” ile; “edîbeyn” de “tabîbeyn” ile ilişkilidir. Birbirlerine karşılık gelerek leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

2.1.5.2.5. Nidâ

Çok şiddetli heyecan ve duyguları ifade etmek için kullanılır. Genelde ey, yâ, eyâ, âh gibi ünlem edatlarıyla yapılır. *Manzûme-i Akâid*'de özellikle şairin Allah'a dua ettiği bölümlerde görülmektedir.

Çü sen *lâ-teknatû* buyurdun **ey şâh**

Umar fazlunu bu 'âsî vü gümrâh (102)

Muhibbüz cümlesine **yâ ilâhî**

Bizi anlarla haşr eyle ke-mâ-hî (387)

Kadızüdeyukarıdaki beyitlerde Allah'a seslenerek dua etmektedir. “ey” ve “yâ” edatlarıyla nidâ sanatı yapılmıştır.

2.1.5.2.6. Tecâhül-i Ârif

Bilinen bir gerçeği bir nükteye dayanarak bilmiyormuş gibi söylemektir. Bu sanat yapılırken mübalağa ve istifhamdan yararlanır. İstifham ile aralarındaki fark şudur: İstifhamda soru sorulur cevap beklenmez, tecahül-i arifte ise cevabı bilinen bir soru sorulur ve cevap beklenmez. Bu sanatı, *Manzûme-i Akâid*'de bir beyitte tespit edebildik.

Kelâm-ı felsefe fülse deger mi

Ana sarrâf-ı keyyis baş eger mi (210)

Kadıızâdeburada felsefenin bir kuruş dahi etmediğini, akıllı insanın felsefeye değer vermeyeceğini belirtmektedir. Bunu, soru soruyormuş gibi yaparak bildiği, inandığı bir düşünceyi aktarmış ve tecahül-i arif sanatı yapmıştır.

2.1.5.2.7. Tekrîr

Sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı kelime veya kelime gruplarının tekrarıyla yapılır.

Irag ol ehl-i bid'atden **irag ol**

Bu Kur'ân nûrı ile gel çerâg ol (229)

Sözinün aslı **yok** ma'nâsı **yokdur**

Kim anun mesnedi mebnâsı **yokdur** (621)

Yukarıdaki beyitlerde koyu yazılan ifadeler anlamı güçlendirmek için beyit içinde yapılan tekrarlardır.

2.1.5.2.8. Telmih

Herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca veya yaygın bir atasözüne işaret etmeye, onu hatırlatmaya telmih denir.

Dahı keşfî-i Nûh oldu bu Kur'ân

Ana giren de olmaz gark-ı tûfân (174)

Beyitte Hz. Nuh'un gemisiyle inananların kurtulması olayı hatırlatılmaktadır. Kadızâde, bu olayı hatırlatarak Kur'an gemisine binenlerin yani Kur'an'ın emir ve yasaklarına uyanların, tıpkı Hz. Nuh'a inananların tufandan kurtulması gibi kıyamet dehşetinden emin olacaklarını ifade etmektedir.

Dahı Mûsâ 'asâsıdır bu Furkân

Bozar sâhirlerün sihrin çü su'bân (175)

Beyitte Hz. Musa'nın asasının büyük bir yılanı dönüşüp o yılanın sihirbazların bütün sihirlerini yutup etkisiz hâle getirmesi olayına telmihte bulunulmuştur.

2.1.5.2.9. Tenasüb

Bir konu üzerinde, aralarında türlü ilgi bulunan en az iki kelime, terim ve deyimi, bir satır veya beyit içinde kullanmaya denir. *Manzûme-i Akâid*'de oldukça fazladır.

Mu'anber kıl cihânı **müşg-bîz** ol
Mu'attar kıl **meşâmı** 'itr-rîz ol (136)

Yukarıdaki beyitte koyu yazılan kelimelerin hepsi “koku” ile alakalı kelimeler olduğu için bu kelimelerin bir arada kullanılmasıyla tenasüb sanatı yapılmıştır.

Dökerler üstine kül **gül** bitürür
Şakâyık devridür **sünbül** bitürür (1324)

Beyitte geçen “gül”, “şakayık” ve “sünbül” kelimeleri bir çiçek çeşidi olduğu için bu kelimelerle tenasüb sanatı yapılmıştır.

2.1.5.2.10. Tezad

İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine zıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemeye denir. *Manzûme-i Akâid*'de pek çok yerde geçmektedir.

Gazâb üstine **rahmet** itdi sebkat
Kamu 'âsîler umar 'afv ü cennet (99)

Bu beyitte Allah'ın “gazab”ı ve “rahmet”i birlikte kullanılmıştır. Bu kelimeler birbirine zıt kelimelerdir. Allah'ın rahmetinin, gazabına üstün gelmesi söylenmiş ve tezad sanatı yapılmıştır.

Dem-i müşgînün ihyâ itdi 'İlmî
Gazabdan **nehy** idüp **emr** itdi hilmi (137)

Bu beyitte de birbirine zıt iki kelime olan “nehy (yasak)” ve “emr (emir)” aynı beyitte kullanılmıştır. Kadızâdeburada kendisinden bahsetmektedir. Yazdıklarıyla insanları gazaptan uzaklaştıracak ve hilm sahibi olmaya sevk

edecek sözler söylediğinden yazdıklarının insanları ihya ettiğini belirtmektedir. Emir ve yasak kelimelerini bir arada kullanarak tezd sanatı yapmıştır.

2.1.5.3. Lafızla İlgili Sanatlar

Edebî sanatların genel olarak üç başlık altında değerlendirildiğini söylemiştik. Bu sanatlardan sözle ilgili olanları kelimenin anlamı dikkate alınmadan, söylenişine ve yazılışına dayanarak yapılır. *Manzûme-i Akâid*'de en çok kullanılan sanatlar lafızla yapılan sanatlardır.

2.1.5.3.1. Cinas

Söylenişleri ve yazılışları aynı, anlamları farklı iki sözcüğü bir arada kullanmaya denir. Söyleniş ve yazıdaki benzerlik, kelimelerdeki harflerin nevi/cinsi, sayısı, harekesi ve sırası bakımından olmalıdır. Cinas, çok fazla çeşidi olan bir sanattır. Bu yüzden biz burada bu çeşitleri tam ve tam olmayan cinaslar olmak üzere iki başlık altında vereceğiz. *Manzûme-i Akâid*'de en çok kullanılan sanat cinas, cinasın da en çok kullanılanı *cinâs-ı lâhik* olanıdır.

2.1.5.3.1.1. Tam Cinas

Kendi içinde basit ve mürekkebe olmak üzere ikiye ayrılan tam cinas, yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı sözcüklerle yapılır. Cinası oluşturan kelimelerin her birinin tek kelime olmasına basit, en az birinin iki kelime olmasına mürekkebe cinas denir.

Bunı sem⁶-i kabûl ile **işitmek**

Gerekdür hem bu pend-ile **iş itmek** (274)

Kur'an-ı Kerim'e uyulması gerektiğinin anlatıldığı beyitlerden olan yukarıdaki beyitte Kur'an'a uymak gerektiğini kabule hazır bir şekilde işitmek ve bu öğütle amel etmek gerektiği anlatılmaktadır. Burada "işitmek" ve "iş itmek" kelimeleri, yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı kelimelerdir. Bu kelimelerin biri en az iki kelimedenden oluştuğu için bu mürekkebe cinastır.

Günâhınun anun kim **sagışı** çok

Şimâlınden gelür çün **sag işi** yok (892)

Beyitte günahının sayılamayacak kadar çok olduğu kişilere ahirette amel defterlerinin sol taraflarından verileceği, bu kişilerin iyi işlerinin de olmadığı anlatılmaktadır. “Sagış” kelimesi “sayı” anlamında “sag iş” de “iyi iş” anlamında kullanılmıştır. Bu kelimelerle yapılan cinas da yukarıdaki örnekte olduğu gibi mürekkebe cinastır.

2.1.5.3.1.2. Nakıs Cinas

Cinası meydana getiren kelimeler arasındaki harflerin nevi, sayısı, harekesi ve sırasının sadece birinde bile benzerlik bulunmayışına denir. Nakıs cinas türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Harflerin cinslerinin farklı oluşuna göre *cinas-ı mütekârib*, harflerin sayılarının farklı olmasına göre *cinas-ı nâkıs*, harflerin hareke yönünden farklı olmasına göre *cinas-ı muharref*, cinası oluşturan harflerdeki farkın noktalı harflerden kaynaklanmasına göre *cinas-ı hattî*, harflerin sıralanışının farklı olmasına göre *cinas-ı kalb*. Bu cinas türlerinin hemen hepsi *Manzûme-i Akâid* de kullanılmıştır.

Kılup Hakk enbiyâyı hem **müşeyyed**
İdüpdür mu‘cizâtıyla **mü’eyyed** (1180)

Tasavvuf kalbi Hakk’a **bağlamakdur**
Yüregin havf odıyla **taglamakdur** (1339)

Yukarıdaki beyitlerde koyu yazılan kelimelerin yazılış ve okunuşlarıyla ilgili tek fark bir harfin farklı olmasıdır. İlk beyitte **şın** ile **hemze**, ikinci beyitte ise **b** ile **t** farklıdır. Bu farklarla oluşan cinas, cinas-ı mütekâribdir.

2.1.5.3.2. İştikak

Aynı kökten türemiş en az iki kelimeyi bir dize ya da beyitte kullanmaya denir. *Manzûme-i Akâid*, bu sanat bakımından zengin sayılır.

İrâdetdür sıfatlardan biri de
Beyân eyle **murâd** iden **mürîde** (705)

Bu beyitte koyu yazılan kelimelerin hepsi “r v d” den türemiştir. İradet: irade, dileme. Murâd: dilek. Mürîd: irade eden. Dolayısıyla bu kelimelerin hepsiyle iştikak sanatı yapılmıştır.

Tasavvuf halk ile hulk-i **hasendür**
Bu söz cedd-i **Hüseyn** ile **Hasan**'dur (1319)

Bu beyitte koyu yazılan kelimelerin hepsi “h s n” den türemiştir. Hasen: güzel. Hasan: Güzel, Hz. Hasan. Hüseyin: Küçük güzel, güzelsik; Hz. Hüseyin. Dolayısıyla bu kelimelerle iştikak sanatı yapılmıştır.

2.1.5.3.3. Tarsi

Şiirde, dizelerdeki kelimeleri sayı, vezin ve kafiye bakımından birbirine denk getirmeye tarsi denir. *Manzûme-i Akâid*, bu sanat bakımından da zengindir.

Nekâ'isden nekâ'izden müberrâ
Havâdisden 'avârizdan mu'arrâ (34)

Bulardur merdümeyn-i 'ayn-ı a'yân
Bulardur gevhereyn-i bahr-i 'irfân (374)

İlk beyit tevhid kısmında yer almaktadır. İkinci beyit ise iki büyük imamdan bahsedilen kısımda yer almaktadır. Bu iki beytin de hem kelime sayısı hem vezinleri hem kafiyeleri birbiriyle paralel olduğundan bu beyitlerde tarsi sanatı bulunmaktadır.

2.1.5.3.4. Alıntı Beytiler: Tazmin veya İntihal

Tazmin, ifadeye süs ve kuvvet vermek için başka bir şaire ait bir beyit veya dizeyi söz arasında zikretmektir. Bir şairin, başka bir şaire ait şiiri lafız ve manada hiçbir değişiklik yapmadan almasına da serîkat-i şi'r denir. İki çeşidi vardır: Metinde hiçbir değişiklik yapılmadan alıntı yapılmasına İntihal/nesh, metinde anlamı korumakla beraber lafızda ufak değişikliklere gidilmesine igâre/mesh denir.

Bu durumda bir şiirin alıntı veya çalıntı olup olmadığına karar vermek oldukça zordur. Bir tarafta hangi şaire ait olduğu söylenmeyen bir şiirin sanat

sayıldığı tazmin, diğer tarafta aynı durumun çalıntı olarak değerlendirildiği intihal bulunmaktadır. Elimizdeki belagat kitaplarında intihal ve tazminin ayırıcı özellikleri belirtilmemiştir.

Bir beyitin kime ait olduğu biliniyorsa şair bunu söylemek lüzumunu hissetmemiş olabilir. Bu, intihal olarak değerlendirilmemelidir. Fakat alıntı yapılan beyitler çoksa ve şair, alıntı yaptığı şairin adını vermemişse şiir ne kadar ünlü olursa olsun serîkat-i şî'r yapıldığı hissi oluşmaktadır. *Manzûme-i Akâid*'de alıntı yapılan şairin adının verildiği alıntı beyitler olduğu gibi şairin adının söylenmediği alıntı beyitler de vardır. Bu da bizi kime ait olduğu söylenen beyitlerin tazmin, söylenmeyenlerin intihal olduğu düşüncesine götürmektedir.

Manzûme-i Akâid'de pek çok alıntı beyit bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu beyitler Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinden, Dede Ömer Rûşenî'nin *Miskinlik Kitabı*'ndan, Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sinden ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin *Necâtü'l-Garîk*'indendir. Tokatlı İshak Zencânî de *Manzûme-i Akâid*'den tazmin yapmıştır. Aşağıda *Manzûme-i Akâid*'le karşılaştırmalı olarak vereceğimiz bu beyitler çoğunlukla birebir alıntıdır. Bununla birlikte *Muhammediyye*'deki çok az beyitte ve *Miskinlik Kitabı*'ndaki pek çok beyitte Kadızâde, kendi görüşüne uygun olarak birtakım tasarruflarda bulunmuştur.

Manzûme-i Akâid'de hem başka eserlerden alıntı beyitler hem de *Manzûme-i Akâid*'den alıntı beyitler olduğu için eserleri iki başlık altında inceleyeceğiz. *Manzûme-i Akâid*'deki alıntı beyitler başlığı altında *Miskinlik Kitabı*, *Muhammediyye*, *Necâtü'l-Garîk* ve *Pend-nâme*'yi; *Manzûme-i Akâid*'den Alıntı Beyitler başlığı altında Tokatlı İshak Zencânî'nin *Nazmu'l-Ulûmve Nazmu'l-Le'âlî* adlı eserini değerlendireceğiz.

2.1.5.3.4.1. *Manzûme-i Akâid*'deki Alıntı Beyitler

Manzûme-i Akâid'de bizim tespit edebildiğimiz dört eserden alıntı beyitler vardır. Bunlardan sadece *Muhammediyye*'den alınan beyitler şairinin adı söylendiği için tazmin olarak değerlendirilebilir. *Necâtü'l-Garîk*'ten yapılan

alıntılar arasındaki Kuşeyrî'nin Arapça beyti, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tazmin ettiği bir beyit olduğu için o beyti burada değerlendirmeye almadık.

2.1.5.3.4.1.1. *Miskinlik Kitabı (Miskin-nâme)*

Dede Ömer Rûşenî(öl. 1486?)'ye ait olan eser 1484 yılında telif edilmiş bir mesnevidir. 1181 beyit olan eser Şeyh Şiblî'ye dair çeşitli hikâyeler, tasavvufun ve sufinin tarifleri gibi konulara yer veren tasavvufi bir eserdir. Kadızâde bu eserin, tasavvufun tarifiyle ilgili yerlerinden alıntı yapmıştır.

Manzûme-i Akâid

1. Nedür dinse tasavvuf di tezellül
Huşû' u meskenet sabr u tahammül(1311)
2. Tasavvuf külli geçmekdür özinden
Dahı incinmemekdür il sözinden (1317)
3. Tasavvuf Hakk yolından çıkmamakdur
Tasavvuf **hük-m-i şer'i** yıkmamakdur (1318)
4. Tasavvuf halk ile hulk-i hasendür
Bu söz **cedd**-i Hüseyin ile Hasen'dür (1319)
5. Tasavvuf az uyuyub az yimekdür
Hakk' uñ esmâsını çok çok dimekdür (1320)
6. Bulundurma bulunma sũffî iseñ
Cefâ vü cevr kılma mũffî iseñ (1321)
7. Tasavvuf hũnını ol kim yimişdür
Ki *es-sũffî ke'l-'arz* dimişdür (1322)
8. Döker her kim ki yir üzre kabîhi
Yer andan bitürür dürlü melîhi (1323)
9. **Dökerler üstine kül gül bitürür**
Şakâyık dürüdür sünbül bitürür (1324)
10. Öper ayagın üstinde duranuñ
Olur pâ-mâli başına uranuñ (1325)
11. Cefâ idene gösterür vefâyı
'Anâ gösterene ider senâyı (1326)

Miskinlik

- Nedür dinse tasavvuf di tezellül
Huşû' u meskenet sabr u tahammül(152)
- Tasavvuf külli geçmekdür özinden
Dahı incinmemekdür il sözinden (153)
- Tasavvuf Hakk yolından çıkmamakdur
Tasavvuf **kimse gönlin** yıkmamakdur(154)
- Tasavvuf halk ile hulk-i hasendür
Bu söz **ehl**-i Hüseyin ile Hasen'dür (155)
- Tasavvuf az uyuyub az yimekdür
Hakk' uñ esmâsını çoh çoh dimekdür (156)
- Bulundurma bulunma sũffî-y- iseñ
Cefâ vü cevr kılma mũffî iseñ (157)
- Tasavvuf h'ânını ol kim yimişdür
Ki *es-sũffî ke'l-'arz* dimişdür (159)
- Döker her kim ki yir üzre kabîhi
Yir andan bitürür dürlü melîhi (160)
- Gül üstine dökersen gül bitürür**
Şakâyık türedür sünbül bitürür (161)
- Öper ayagın üstünde duranuñ
Olur pâ-mâli başına uranuñ (162)
- Cefâ idene gösterür vefâyı
'Anâ gösterene ider senâyı (163)

12. İlenmez yırtuben virene zahmet Virür karnın yarana dürlü ni'met (1327)	İlenmez yırtıban virene zahmet Virür karnın yarana dürlü ni'met (164)
13. Ser-efgende hamûş olup oturur Cefâ vü cevriini halkuñ götürür (1328)	Ser-efgende hamûş olup oturur Cefâ vü cevriini halkuñ götürür (172)
14. Dili zinde özidür mürde endâm Gezer içinde taşında dad ü dâm (1329)	Dili zinde özidür mürde-endâm Gezer içinde taşında ded ü dâm (178)
15. Komuşlardur başında niçe tagı Durupdur şöyle depretmez ayagı (1330)	Komuşlardur başında niçe tagı Turupdur şöyle deprenmez ayagı (179)
16. Tasavvufdan çü yokdur sende dâniş Yüri var bir bilen kişiye danış (1331)	Tasavvufdan çü yokdur sende dâniş Yüri var bir bilen kişiye danış (180)
17. Tasavvuf terk-i da'vâdur dimişler Dahı kitmân-ı ma'nâdur dimişler (1332)	Tasavvuf terk-i da'vâdur dimişler Dahı kitmân-ı ma'nâdur dimişler (181)
18. Tasavvuf terk-i kıl ü kâle dirler Kelâm-ı Hakk'la havf u hâle dirler (1333)	Tasavvuf terk-i kıl ü kâle dirler Hemân vecd ü sema u hâle dirler (182)
19. Tasavvuf 'ilm-i âyâta dimişler Tasavvuf terk-i tâmâta dimişler (1334)	Tasavvuf hıfz-ı evkâta dimişler Tasavvuf terk-i mâ fâte dimişler (183)
20. Tasavvuf bir hidâyetdür Hudâ'dan Tasavvuf söylememekdür hevâdan (1335)	Tasavvuf bir hidâyetdür Hudâ'dan Bunu ben söylemedüm bil hevâdan (185)
21. Tasavvuf terk-i 'isyândur dimişler Tasavvuf fikh-ı Kur'ân'dur dimişler (1336)	Tasavvuf terk-i evtândur dimişler Tasavvuf hecr-i ihvândur dimişler (186)
22. Tasavvuf dâ'im olmakdur murâkıb Olup irte gice hâlin muhâsib (1337)	Tasavvuf dâyim olmakdur murâkıb Olup irte gice hâlin muhâsib (187)
23. Tasavvuf itmekdür hîc tasallûf Hakk' uñ şer'inden itmeyüp tahallûf (1338)	Tasavvuf itmeklikdür tasallûf Hakk' uñ emrine itmeyüp tasarruf (188)
24. Tasavvuf kalbi Hakk'a bağlamakdur Yüregin havf odıyla taglamakdur (1339)	Tasavvuf kalbi Hakk'a bağlamakdur Yüregin ışk odıyla taglamakdur (189)
25. Tasavvuf hüsn-i halk-ile edebdür Dahı pek inkiyâd-ı hükm-i Rabb'dür (1340)	Tasavvuf hüsn-i halk-ile edebdür Velî hüsn-i edeb i'tâ-yı Rabb'dür (190)
26. Tasavvuf bilmedür ahvâl-i kalbi Çıkarup komamakdur kalbde kalbi (1341)	Tasavvuf bilmedür etvâr-ı kalbi Eridüp koymaya kalbinde kalpı (191)
27. Düşüben havf odına bî-tekellûf	Düşüben ışk odına bî-tekellûf

Yanup küllî kül olmakdur tasavvuf (1342)	Yanup küllî kül olmakdur tasavvuf (194)
28. İrâdetdür dimiş ba'zı tasavvuf Dimeyüp şeyhine üstâdına üf (1343)	İrâdetdür dimiş ba'zı tasavvuf Dimeyüp şeyhine üstâdına üf (198)
29. Kerâmet satmamaklıkdur tasavvuf Hakk'ıñ işinde itmeyüp tasarruf (1344)	Kerâmet satmamaklıkdur tasavvuf Hakk'ıñ işinde itmeyüp tasarruf (200)
30. Dimiş Zünnûn-ı Mısrî kim tasavvuf Kabûl-i şer'dür terk-i tasallüf (1345)	Dimiş Zünnûn-ı Mısrî kim tasavvuf Kabûl-i şer'dür terk-i tekellüf (203)
31. Dinilmişdür tasavvuf mâ-sebakdan Nüfûr-i kalbdür mâdûn-ı Hakk'dan (1346)	Dinilmişdür tasavvuf mâ-sebakdan Sükûn-i kalbdür mâdûn-ı Hakk'dan (206)
32. Olar kim şeyhlik temkîne dirler Tasavvuf tevbe vü tebyîne dirler (1347)	Olar kim şeyhlik temkîne dirler Tasavvuf tövbe vü telkîne dirler (210)
33. Ebû 'Osmân-ı Mekki'nün sözidür Tasavvuf ilm ü takvânüñ özidür (1348)	Ebû 'Osmân-ı Mekki'nün sözidür Tasavvuf zühd ü takvânüñ özidür (211)
34. Dimişdür hem tasavvuf Bişr-i Hâfî Arıdup itmedür göñlini sâfî (1351)	Dimişdür hem tasavvuf Bişr-i Hâfî Arıdup itmedür göñlini sâfî (212)
35. Kitâbında dimiş sâhib-Ta'arruf On ikidür bil erkân-ı tasavvuf (1353)	Kitâbında dimiş sâhib-tasarruf Cemîi ondur erkân-ı tasavvuf (216)
36. Tasavvufdur dimişler üns ü kurbet Tasavvufdur dimişler havf u heybet(1354)	Tasavvufdur dinilmiş üns ü kurbet Ara yirden sürilüp havf u heybet(214)
37. Tasavvufdur dinilmiş safvet-i kalb Hudâ'dan gayrıdan kalbin idüp kalb (1355)	Tasavvufdur denilmiş safvet-i kalb Hudâ'dan gayrıdan kalbin idüp kalb (217)
38. Tasavvuf dünyeden kaçmaga dirler Dahı uçmak yolın açmaga dirler (1356)	Tasavvuf halkdan kaçmaga dirler Özi-y-çün Hakk'a yolaçmaga dirler (218)
40. Özin ögmege şeytânlık dimişler Dahı yermege nâdânlık dimişler (1358)	Özin ögmeye şeydâlık dimişler Dahı yirmeye rânâlık dimişler (219)
41. Kerâmet satmamaklıkdur kerâmet Kerâmetdür dimişler terk-i 'âdet (1359)	Kerâmet satmamaklıkdur kerâmet Kerâmetdür dinilmiş terk-i 'âdet (220)
42. Kerâmetdür dir İbrâhim Edhem Sırâtında Hakk'ıñ turmagı muhkem (1360)	Tasavvufdur dir İbrâhim Edhem Tarıkında Hakk'ıñ turmagı muhkem (213)
43. Muhibb mahbûbun ey sâhib-kerâmet Bilüp söyleşmedür keşf ü kerâmet (1361)	Muhibb mahbûbun ey sâhib-sa'âdet Görüp söyleşmedür keşf ü kerâmet (221)

Alıntı beyitlerdeki farklılara dikkat edilirse Kadızâde Mehmed Efendi'nin, bir sufi şair olan Dede Ömer Rûşenî'nin sözlerini kendi anlayışına göre değiştirdiği görülecektir. Kadızâde, naslar ve sahih haberlerle gelen bilgilerin esas alındığı kelimî metodla meselelere yaklaşan biri olarak şeriatla var olmayan ve bidat sayılan her türlü bilgiyi reddeder. Kadızâde'nin bu tutumunun aksine ehl-i tarik olan Dede Ömer Rûşenî, anlatmak istediklerini tasavvufî söylemlerle ifade eder. Bilindiği üzere tasavvufun kendine has söylemleri hemen her zaman sufilerin zahir ehli dediği bazı âlimlerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu yüzden tarihte pek çok tasavvuf-kelam tartışması olmuştur. *Manzûme-i Akâid* ve *Miskinlik Kitabı*'nın beyitlerinde görülen farklılık da tasavvuf-kelam tartışmasının edebiyattaki yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kadızâde'nin *Miskinlik-nâme*'nin beyitlerinde yaptığı değişiklikler onun tasavvuf erbabının yanlış bulduğu düşüncelerine bir tepki niteliği taşımaktadır.

2.1.5.3.4.1.2. *Muhammediyye*

Yazıcıoğlu Mehmed (ö.855/1451) tarafından yazılan *Muhammediyye* oldukça ünlü bir eserdir. Kadızâde, büyük günah işleyenlerin durumunu anlatırken *Manzûme-i Akâid*'in 955.beyitinden sonra konunun akışına uygun olan şu sözlerle *Muhammediyye*'den alıntı yaptığını bildirmektedir:

“Muhammediyye kitâbından bu mahalde işbu ebyât-ı nâsihât ve münâsebâtve mübârekât teksîr-i nush u irşâd ve istişhâd için inşâd ü îrâd olındı. Ez-ebyât-ı Muhammediyye.”

955. beyitten sonra başlayan bu mensur kısım 1158'e kadar devam etmektedir. Kadızâde, 1158. beyitte Yazıcıoğlu'nun söylediği sözlerle yüzünün ak olduğunu, söylediklerinin de gerçek olduğunu belirterek Yazıcıoğlu'ndan yaptığı tazmine son vermiştir. 1158. beyit şöyledir:

*Tamâm oldı Yazıcıoğlu sözi
Bu sözleri hakk ü ak oldı yüzi*

Muhammediyye'den alınan beyitler, *Manzûme-i Akâid* ile karşılaştırmalı olarak şu şekildedir¹⁰⁰:

Manzûme-i Akâid

Muhammediyye

1. İşit kim n'olısar sâhib-i kebâ'ir
Ne hâle iriser ehl-i sagâ'ir (956)	Ki nolısardur ashâb-i kebâ'ir
Ne hâle iriser ehl-i sagâ'ir (6758)
2. Ebû Mansûr kâmil Mâturîdî
Kitâbında yazup bir bir getürdi(957)	Onu Mansûr-ı kâmil Mâturîdî
Kitâbında yazıp bir bir getirdi (6759)
3. Didi Kelbî Ebu Sâlih didi kim
İşitdim İbn-i 'Abbâs söyledi kim (958)	Didi Kelbî Ebu Sâlih dedi kim
İşittim İbn-i 'Abbâs söyledi kim (6760)
4. Şu meclisde ki tefsîr eyler idi
Bu âyet mâ'nîsini söyler idi (959)	Şu mecliste ki tefsîr eyler idi
Bu âyet mâ'nîsini söyler idi (6761)
5. Didi bir tâ'ife mahbûs olısar
Bu ümmetden sırât üzre kalısar (960)	Dedi bir tâ'yife mahbûs olısar
Bu ümmetten sırât üzre kalısar (6762)
6. Resûlu'llâh diyiser Cebra'il'e
Ki niçün kaldı bunlar Cebra il'e (961)	Resûlu'llâh diyiser Cebra'il'e
Ki niçin kaldı bunlar cebra ile (6763)
7. Diye Allah bilür kim oldur a'lâ
Pes emr idiser ana Hakk Te'âlâ (962)	Diye Allah bilir kim oldur a'lâ
Pes andan emr idiser Hakk Te'âlâ(6764)
8. Buyura bunları cümle süreler
Tamunun Mâlik'ine irgüreler (963)	Buyura bunları cümle süreler
Tamunun Mâlik'ine irgüreler (6768)
9. Diye ya eşkıyânun ma'şeri siz
Nesiz kimsiz kimünsiz ma'şerîsiz (964)	Diye ya eşkıyânın ma'şeri siz
Nesiz kim siz kimin siz ma'şerîsiz(6769)
10. Diyeler biz ki şol milletden idük
Ki Kur'ân okuyan ümmetden idük (965)	Velf bil bizi şol milletten idik
Ki Kur'ân okuyan ümmetten idik(6773)
11. Oruc tutup iderdük hacc gazâ biz
Zekâtumuz iderdük hem edâ biz (966)	Oruc tutup ederdük hacc gazâ biz
Zekâtımızı ederdük edâ biz (6774)
12. Yetîm olanlara ikrâm iderdük
Fakîr olanlara in'âm iderdük (967)	Yetîm olanlara ikrâm ederdik
Fakîr olanlara in'âm ederdik (6775)

¹⁰⁰ *Muhammediyye*'den alınan beyitler, Amil Çelebioğlu neşrine göredir. Ancak söz konusu neşirde az da olsa beyit numaralarında yanlışlıklar vardır.

13. Kılanlardan idük beş vakt namâzı
İdenlerden idük Hakk'a niyâzı (968)	Kılanlardan idik beş vakt namâzı
Edenlerden idik Hakk'a niyâzı (6776)
14. Bu kez Mâlik diye yâ ehl-i 'isyân
Niçün men' itmemişdi sizi Kur'ân (969)	Bu kez Mâlik diye yâ ehl-i 'isyân
Nite men' etmemiştizi sizi Kur'ân (6777)
15. Bu sözde'ken nidâ ide münâdî
Buyura Mâlik'e Allâhu Hâdî (970)	Bu sözde'ken nidâ ede münâdî
Buyura Mâlik'e Allâhu Hâdî (6780)
16. Ki yâ Mâlik buları odlara sal
Yukarı kapusundan eyle îsâl (971)	Ki yâ Mâlik buları odlara sal
Yukarı kapısından eyle îsâl (6781)
17. Diye Mâlik işitdünüz mi kâli
Ne didi anladunuz mı makâli (972)	Diye Mâlik işittiniz mi kâli
Ne dedi anladınız mı makâli (6782)
18. Diyeler kim işitdük ol kelâmı
Ne dinildise fehm itdük tamâmı (973)	Diyeler kim işittik ol kelâmı
Ne dinildiyse fehm ettik tamâmı (6783)
20. Velî lütf eyle bir sâ'at emân vir
Ki vâfir aglayalum bir zamân vir (974)	Velî lütf eyle bir sâ'at emân ver
Ki nevâhâ eyleyelim bir zamân ver (6784)
21. Ki tâ biz ağlaşalum cânımız çün
Atar oda bizi Sultânımız çün (975)	Ki tâ biz ağlaşalım cânımızçün
Salar oda bizi Sultânımızçün (6785)
22. Diye Mâlik emân gelmez elemden
Yarım lahza zamân gelmez elemden (976)	Diye Mâlik emân gelmez elimden
Yarım lahza zamân gelmez elimden (6786)
23. Nidâ irişe Rahmânî taraftan
Ki mühlet ire Sübhânî taraftan (977)	Nidâ erişe Rahmânî taraftan
Ki mühlet ere Sübhânî taraftan (6787)
24. Seçile bir tarafta ehl-i Kur'ân
Döke gözler yaşını kıla efgân (978)	Seçile bir tarafta ehl-i Kur'ân
Döke gözler yaşını kıla efgân (6789)
25. Seçile bir tarafta hacc idenler
Harâm mâli döküp hacca gidenler (979)	Seçile bir tarafta hacc edenler
Harâm mâli döküp hacca gidenler (6790)
26. Seçile bir taraf oruc tutanlar
Harâm aşî boğazına atanlar (980)	Seçile bir taraf oruç tutanlar
Harâm aşî boğazına atanlar (6791)
27. Seçile bir taraf viren zekâtı
Kim isterdi harâm ile necâtı (981)	Seçile bir taraf veren zekâtı
Kim isterdi harâm ile necâtı (6793)
28. Seçile bir taraf gâzî olanlar	Seçile bir taraf gâzî olanlar

- İşi li'llâh degil dünyâ olanlar (982) İşi li'llâh değil dünyâ olanlar (6792)
29. Seçile bir taraf kılan namâzı Seçile bir taraf kılan namâzı
Riyâ'dı yâhu yanlışdı niyâzı (983) Riyâ'dı yâhu yanlıştı niyâzı (6794)
30. Seçile bir tarafda hem havâtîn Seçile bir tarafta hem havâtîn
Hazân irmiş şola düşmiş besâtîn (984) Hazân ermiş şola düşmiş besâtîn (6795)
31. Seçile saf saf esnâf ide zârî Seçile saf saf esnâf ede zârî
Ki soldı 'ömr elinün lâle-zârı (985) Ki soldu 'ömr ilinin lâle-zârı (6798)
32. Akar gözlerinün yaşı sanasın lü'lüdür lâlâ
Ne lü'lü lâlâ deryâdur ne deryâ kân **olurâlâ** (986)
Akar gözlerinin yaşı sanasın lü'lüdür lâlâ
Ne lü'lü lâlâ deryâdır ne deryâ kân **dururlâlâ** (6799)
33. Diyeler sabrımız yokdı güneş ıssısına hergiz
Niçe sabr **idelüm** odun bugün ıssısına ehlâ (987)
Diyeler sabrımız yoktu güneş ıssısına hergiz
Niçe sabr **idevüz** odun bugün ıssısına ehlâ (6800)
34. Diyeler kim harîr atlas giyerdük dürlü nâz-ile
Nice sabr idevüz katrân libâsına bugün sehlâ (988)
Diyeler kim harîr atlas giyerdik türlü nâz-ile
Nice sabr idevüz kutran libâsına bugün sehlâ (6801)
35. Diyeler kim latîf hûnlar yir idük dürlü **nâz** ile
Nice sabr idevüz zakkûm acısına bugün 'aklâ (989)
Diyeler kim latîf hûnlar yer idik türlü **tâd** ile
Nice sabr idevüz zakkûm acısına bugün 'aklâ (6802)
36. Bular bu nâliş içre'ken irişe bir nidâ 'arşdan
Ki yâ Mâlik oda koy tiz buları virmegil mehlâ (990)
Bular bu nâliş içre'ken erişe bir nidâ 'arşdan
Ki yâ Mâlik oda koy tiz buları virmegil mehlâ (6803)
37. Diye Mâlik ki bu sözi dahı işitdünüz mi hîc
Diyeler kim işitdük biz ne dinildi sana kavlä (991)
Diye Mâlik ki bu sözü dahi işittiniz mi hîc
Ya kimin ümmetindensiz haber verin bana kavlä (6804)
38. Pes andan emr ide Mâlik süreler bunları oda

- Ne kimse merhamet ide ne hürmet ideler meylâ (992)
Pes andan emr ede Mâlik süreler bunları oda
Ne kimse merhamet ede ne hürmet edeler meylâ (6806)
39. Önünce gideler pîrler dahı ardınca yigitler
Bular ardınca ‘avratlar döküp yüzler suyun bezlâ (993)
Önünce gideler pîrler dahi ardınca yiğitler
Bular ardınca ‘avratlar döküp yüzler suyun bezlâ (6807)
40. Kanı ol dürlü **nâz**ile mu‘azzez yürüyen server
Kanı ol dürlü **fahr** ile salınan serv-kadd bâlâ (994)
Kanı ol türlü **fahr**ile mu‘azzez yürüyen server
Kanı ol türlü **nâz** ile salınan serv-kadd bâlâ (6808)
41. Kanı ol taht ü baht ü raht kamu zîr ü zeber oldı
Kanı bevvâb u hâdimler kanı dâye kanı lâlâ (995)
Kanı ol taht ü baht ü raht kamu zîr ü zeber oldu
Kanı bevvâb u hâdimler kanı dâye kanı lâlâ (6809)
42. Kanı gün görmeyen yüzler yüzün düşmüş yolar saçın
Kanı gül yüz benefşe-zülf olupdur kan-ile **âlâ** (996)
Kanı gün görmeyen yüzler yüzün düşmüş yolar saçın
Kanı gül yüz benefşe-zülf oluptur kan-ile **vâlâ** (6810)
43. Kanı ol gözleri ala ki saçmışdı benin dâne
Kim idi gönlinün kuşun elinden âl-ile ala (997)
Kanı ol gözleri ala ki saçmıştı benin tâne
Kim idi gönlünün kuşun **k**’elinden âl-ile ala (6811)
44. Deger **mi-kim bu** ‘izzetler sonucu işbu horlığa
Yarar **mi kim** pelâs ola libâs iken ol âl **vâlâ** (998)
Deger **miydi şu** ‘izzetler sonucu uşbu horluğa
Yarar **miydi** pelâs ola libâs iken ol âl **ala** (6812)
45. Bular dünyâ serâyında meger kim Hakk’a ‘âsîdi
Anun-çün ol dahı ider cezâsını bugün ‘adlâ (999)
Bular dünyâ serâyında meger kim Hakk’a ‘âsiydi
Onunçün ol dahı eder cezâsını bugün ‘adlâ (6813)
46. Gele **dahı** bular çünkim cehennem kapusına hep
Çıka karşı zebânîler ki yok şefkatleri aslâ (1000)

Gele **bârî** bular çünkim cehennem kapısına hep
Çıka karşı zebânîler ki yok şefkatleri aslâ (6814)

47. Buyura anlara Mâlik ki bunları atun oda

Yukaru katına odun koyalar bunları illâ (1001)

Buyura onlara Mâlik ki bunları atın oda

Yukarı katına odun koyalar bunları illâ (6815)

48. Kaçan kim kasd ide od kim yaka yüreklerin yüzün

Nidâ ire ki yâ Mâlik odı men' eylegil faslâ (1002)

Kaçan kim kasd ede od kim yaka yüreklerin yüzün

Nidâ ere ki yâ Mâlik odu men' eylegil faslâ (6817)

49. Ki bunlar niçe yıldır kim dil-ile ikrâr iderlerdi

Gönüllerle bilürlerdi ki yokdur hîc bana mislâ (1003)

Ki bunlar niçe yıldır kim dil-ile'krâr ederlerdi

Gönüllerle bilirlerdi ki yoktur hîc bana mislâ (6818)

50. Bular dünyâ hayâtında niçe secde iderlerdi

Benüm dergâhuma yüzler **sürerlerdi bular** vaslâ (1004)

Bular dünyâ hayâtında niçe secde ederlerdi

Benim dergâhıma yüzler **sürüdürler idi** vaslâ (6819)

51. Nidâ işidicek bunlar **yüce** âvâz-ile dübdüz

Diyeler **yâilâhımız** meded kıl irgürüp fazlâ (1005)

Nidâ işidicek bunlar resâ âvâz-ile düpdüz

Diyeler **yâMuhammed âh** meded kıl irgürüp fazlâ (6820)

52. Gelür ba'z rivâyetde ki Cebrâ'il'e emr ide

Göre kim kalmış od içre kim olmuş anda tesfilâ (1006)

Gelir ba'zı rivâyette ki Cebrâ'il'e emr ede

Göre kim kalmış od içre kim olmuş anda tesfilâ (6834)

53. Ana hod-nesne yok gizlü velî emr-i ulûhiyyet

Bu resme iktizâ ider k'ola hikmetde tecmîlâ (1007)

Ana hod-nesne yok gizlü velî emr-i ulûhiyyet

Bu resme iktizâ ider k'ola hikmetde tecmîlâ (6835)

54. Cehennemde gele sora diye Mâlik ana bir bir

Gele pes sâkına 'arşun ide secdede takbilâ (1008)

Cehennemde gele sora diye Mâlik ona bir bir
Gele pes sâkına ‘arşın ede secdede takbilâ (6836)

55. Diye yâ Rabb ki ma‘lûmdur senün dergâhuna işler

Diye vardı Habîbime şeff‘ olsun o tebcîlâ (1009)

Diye yâ Rabb ki ma‘lûmdur senin dergâhına işler

Diye vardı Habîbime şeff‘ olsun o tebcîlâ (6837)

56. Gele göre ki cennetde bir incü hayme içinde

Ki dört bin kızıl altundan kapısı var **teclîlâ** (1010)

Gele göre ki cennette bir inci hayme içinde

Ki dört bin kızıl altından kapısı var **temsîlâ** (6838)

57. Oturmuş sohbet içinde safâ vü ‘işret içinde

Diye kim *yâ Resûla'llâh selâmu'llâhi tafîlâ* (1011)

Oturmuş sohbet içinde safâ vü ‘işret içinde

Diye kim *yâ Resûla'llâh revâ ola mı ta‘îlâ* (6839)

58. Ki sen bunda tenâ‘umda za‘îf ümmetlerin odda

İşide pes ide secde bu işde ide ta‘cîlâ (1012)

Ki sen bunda tenâ‘umda za‘îf ümmetlerin odda

İşide pes ede secde bu işde ede ta‘cîlâ (6840)

59. Diye Hakk yâ Muhammed kim götürgil başını yerden

Şefâ‘at kıl kabûl idem sözün olmaya **ta‘îlâ** (1013)

Diye Hakk yâ Muhammed kim götürgil başını yerden

Şefâ‘at kıl kabûl edem sözün olmaya **ta‘îlâ** (6841)

60. Resûl ider diyem yâ Rabb za‘îf ümmet ‘azâb içre

Diye var eylegil ihrâc sözümdür akvemu kıylâ (1014)

Resûl aydur diyem yâ Rabb za‘îf ümmet ‘azâb içre

Diye var eylegil ihrâc sözümdür akvemu kıylâ (6842)

61. Anun kim gönli içinde ola bir zerrece îmân

Ya hardal dânesi mikdâr çıkar hîc itme taklîlâ (1015)

Onun kim gönlü içinde ola bir zerrece îmân

Ya hardal tânesi mikdâr çıkar hîc etme taklîlâ (6843)

62. Gelem pes Cebrâ‘il ile göre Mâlik tûra uru

Diyem aç kapusun odun sözüme eyle ta'vîlâ (1016)

Gelem pes Cebrâyil ile göre Mâlik tûrauru

Diyem aç kapusun odun sözüme eyle ta'vîlâ (6847)

63. Hitâb irişe Allâh'dan **Resûlüm kavline ol râm**

Bagışladım **ana** küllî ki yok **va'dimde** tebdilâ (1018)

Hitâb erişer Allâh'tan **şefâ'at kıl gel imdi sen**

Bagışladım **sana** küllî ki yok **va'demde** tebdilâ (6833)

64. Cehennemden çıka çün ehl-i İslâm

Bu hâli ideler küffâra i'lâm (1019)

Cehennemden çıka çün ehl-i İslâm

Bu hâli edeler küffâra i'lâm (6853)

65. Diyeler kim dirîgâ kim n'olaydı

Bizüm de dînimüz islâm olaydı (1020)

Diyeler kim dirîgâ kim n'olaydı

Bizim de dînimiz islâm olaydı (6854)

66. Nite bula mu'âfât ehl-i âfât

Çü firsât zâyî' **oldı fâte mâ fât** (1021)

Nite bula mu'âfât ehl-i âfât

Çü firsât zâyî' **ola fâte mâ fât** (6855)

67. Dimişdür Şeyh Gazzâlî meger kim

Zünüb ehli ne kim var ise her kim (1022)

Demiştir Şeyh Gazzâlî meger kim

Zünüb ehli ne kim var ise her kim (6883)

68. Ki bin yılda çıkısar önce çıkan

Yedi bin yılda çıkar sonca çıkan (1023)

Ki bin yılda çıkısar önce çıkan

Yedi bin yılda çıkar sonca çıkan (6884)

69. Dir idi Şeyh Hasan Basrî n'olaydım

O bin yılda çıkan er ben olaydım (1024)

Der idi Şeyh Hasan Basrî n'olaydım

O bin yılda çıkan er ben olaydım (6885)

70. Nazar kıl bunca fazl-ile sözine

Nice insâf ider gör kendü özine (1025)

Nazar kıl bunca fazl-ile sözüne

Nice insâf eder gör kendüzine (6886)

71. Firâvân âferîn hilmine anun

Hezârân âferîn 'ilmine anun (1026)

Ferâvân âferîn hilmine onun

Hezârân âferîn 'ilmine onun (6887)

72. İmâm-ı Fahr-i Râzî'den haberdür

Haberler de begâyet mu'teberdür (1027)

İmâm-ı Fahr-i Râzî'den haberdür

Haberler de begâyet mu'teberdir (6967)

73. Didi ehl-i zünûbı kim yakar Hakk

O yakmıklıkda hikmet var muhakkak(1028)

Dedi ehl-i zünûbu kim yakar Hakk

O yakmıklıkta hikmet var muhakkak(6968)

74. Didiler kim od ile itmek ihrâk

Zarûrîdür ki cevher ide işrâk (1029)

Dediler kim od ile etmek ihrâk

Zarûrîdür ki cevher ede işrâk (6971)

75. **Ki** insân cevheri tâ ola telhîs
Habâ'isden arıda ide tahlîs (1030) **Kim** insân cevheri tâ ola telhîs
Habâyisten arıda ede tahlîs (6972)
76. Ki ya'nî nefis ü şeytân itse telvîs
Küdûrât-ile kılsa anı tahbîs (1031) Ki ya'nî nefsi şeytân etse telvîs
Küdûrâtile kılsa onı tahbîs (6973)
77. 'Aceb bu sözden aldın mı nasîhat
Eger almadın ise zî-fazîhat (1032) 'Aceb bu sözden aldın mı nasîhat
Eger almadın ise zî-fazîhat (6136)
78. Bu sözden gönlüne düşdise dehşet
Yakîn bil 'âlim oldın gitdi vahşet (1033) Bu sözden gönlüne düşdüyse dehşet
Yakîn bil 'âlim oldun gitti vahşet (6137)
79. Ki zîrâ Hakk Te'âlâ buyurupdur
Bunu vahy idüp âyet gönderüpdür (1034) Ki zîrâ Hakk Te'âlâ buyuruptur
Bunu vahy edip âyet gönderiptir (6138)
80. Ki ya'nî korkmaz Allâh'dan meger şol
Kişi korkar **ki pek** 'âlim ola ol (1035) Ki ya'nî korkmaz Allâh'tan meger şol
Kişi korkar **kim ol** 'âlim ola ol (6139)
81. Ne bilsün korkusun her cilt ü zeyyât
Ne bilsün korkusun her half ü neffât(1036) Ne bilsin korkusun her cilt ü zeyyât
Ne bilsin korkusun her half ü neffât(6140)
82. Ne bilsün hakkı âteşdân-ı elves
Ne bilsün hakkı her muştî gil eş'as (1037) Ne bilsin hakkı âteşdân-ı elves
Ne bilsin hakkı her muştî gil eş'as (6141)
83. Önün 'aklı olan ider tasavvur
Sonun fikri olan ider tedebbür (1038) Önün 'aklı olan eder tasavvur
Sonun fikri olan eder tedebbür (6142)
84. Şu kim bilmez müzehhebden mühezzeb
Bulardur sonucu olan mu'azzab (1039) Şu kim bilmez müzehhebden mühezzeb
Bulardan sonucu olan mu'azzab (6143)
85. Ki 'ömr ü mâlî zâyî' eylemişdi
Diline ne gelirse söylemişdi (1040) Ki 'ömr ü mâlî zâyî' eylemiştir
Diline ne gelirse söylemiştir (6144)
86. **Hakk'un** 'afvın 'azâbın kimse bilmez
Anun-çün 'âlim olan gâfil olmaz (1041) **Velî** 'afvın 'azâbın kimse bilmez
Onun-çün 'ilmi olan gâfil olmaz (6146)
87. Anun-çün korkudan bili bükülür
Anun-çün gözlerinden yaş dökülür (1042) Onunçün korkudan beli bükülür
Onunçün gözlerinden **kan** dökülür (6147)
88. Anun-çün korkar azgun ide râhı
Anun-çün **korkusundan** ider âhı (1043) Onunçün korkar azgun ede râhı
Onunçün **korkulardan** eder âhı (6148)

89. Bu sözi dimedi mi **Hakk** Te'âlâ
Resûl'e dimedi mi **bak** Te'âlâ (1044)
- Bu sözü demedi mi **bak** Te'âlâ
Resûl'e demedi mi **Hakk** Te'âlâ (6149)
90. Ki her kim **korkar** öliser emîn ol
Emîn ise **olisardur mehîn** ol (1045)
- Ki her kim **korka** öliser emîn ol
Emîn ise **olisarder-kemîn** ol (6150)
91. İlâhî korkulardan eyle âzâd
İlâhî eyle irşâd eylegil şâd (1046)
- İlâhî korkulardan eyle âzâd
İlâhî eyle irşâd eylegil şâd (6151)
92. Haberde vârid oldu bir 'aceb söz
Kim ol sözden cigerlerde yanar sûz (1047)
- Haberde vârid oldu bir 'aceb söz
Kim ol sözden cigerlerde yanar sûz (1174)
93. Çü çıktı Âdem ü Havvâ vü şeytân
Gelüp yeryüzine tutdılar evtân (1048)
- Çü çıktı Âdem ü Havvâ vü şeytân
Gelüp yeryüzine tuttular evtân (1175)
94. Göricek anı Mîkâ'il ü Cibrîl
Şu denlü agladılar k'idemez dil (1049)
- Göricek onu Mîkâ'il ü Cibrîl
Şu denlü agladılar k'aydıma dil (1176)
95. Hitâb irdi ki niçün aglarşursız
Bu âh u derd-ile mahzûn olursız (1050)
- Hitâb erdi ki niçin aglarşursız
Bu âh u derd-ile mahzûn olursız (1177)
96. Didiler korkaruz mekründen ey Hakk
Kim idevüz hilâf emründen ey Hakk(1051)
- Didiler korkarız mekrinden ey Hakk
Kim idevüz hilâf emrinden ey Hakk(1178)
97. Cevâbında buyurdu Hakk Te'âlâ
Emîn olman benüm mekründen aslâ(1052)
- Cevâbında buyurdu Hakk Te'âlâ
Emîn olman benüm mekründen aslâ(1179)
98. Niçün korkmaya Hakk'dan ehl-i îmân
Ki Hakk'dan korkmayan olmaz müselmân(1053)
- Niçin korkmaya Hakk'dan ehl-i îmân
Ki Hakk'tan korkmayan olmaz müsülmân (1180)
99. Bize yetmez mi bu 'ibret kim Âdem
Hakk anı itmiş iken bunca Ekrem (1054)
- Bize yetmez mi bu 'ibret kim Âdem
Hakk anı etmiş iken bunca Ekrem (1181)
100. Ki tâ hattâ ana irişdi ikrâm
Melekler secde kıldı itdi i'zâm (1055)
- Ki tâ hattâ ana irişdi ikrâm
Melekler secde kıldı itdi i'zâm (1182)
101. Ana bir hass kulu tapmadug-içün
Ki bir kez sözünü tutmadug-içün (1056)
- Ana bir hass kulu tapmadığı için
Ki bir kez sözünü tutmadığı için (1183)

102. Pes ol hâss kûlını merdûd kıldı Pes ol hâss kûlunu merdûd kıldı
Anun-çün tâ ebed matrûd kıldı (1057) Onun-çün tâ ebed matrûd kıldı (1184)
103. Şu denli eylemişken ana i'zâz Şu denli eylemişken ona i'zâz
Makâm-ı 'âlîde itmişken **ifrâz** (1058) Makâm-ı 'âlîde etmişken **ibrâz** (1185)
104. Girü bir dâne içün hazretinden Geri bir tâne içün hazretinden
Sonucu sürdü çıkardı katından (1059) Sonucu sürdü çıkardı katından (1186)
105. Ma'hazâ sagîre işlemişdi Ma'hazâ sagîre işlemişti
Ki zîrâ nehyi tenzîh eylemişdi (1060) Ki zîrâ nehyi tenzîh eylemişti (1187)
106. Pes ey 'akl ussı kâmil ma'rifette Pes ey 'akl ıssı kâmil ma'rifette
Ne dirsın ol keremle bu sıfatda (1061) Ne dersin ol keremle bu sıfatta (1188)
107. 'Aceb bildin mi âhir mertebet ne 'Aceb bildin mi âhir mertebet ne
Ne milkedür sefer **yâ** menzilet ne (1062) Ne mülkedir sefer **ne** menzilet ne(1189)
108. İşitdin mi didi sâhib-kemâli İşittin mi dedi sâhib-kemâli
Ki kimse bilmedi âhir me'âli (1063) **Kimesne** bilmedi âhir me'âli (1190)
109. Çü bilinmez niçün dehşet gerekmez
Çü haşyet yok niçün haşyet gerekmez(1064)
Çü bilinmez niçin dehşet gerekmez
Çü haşyet yok niçin haşyet gerekmez(1191)
110. Geliser ahsen-i sûretde Kur'ân Geliser ahsen-i sûrette Kur'ân
Togısar enver-i tal'atda Furkân (1103) Togısar enver-i tal'atta Furkân (6004)
111. Diyeler mahşer ehli kim Nebîdür Diyeler mahşer ehli kim nebîdir
Gider hakkına Hakk'ı matlabıdır (1104)Gider hakkına Hakk'ı matlabıdır (6005)
112. Gözedeler gözedür gibi ayı Gözedeler gözedir gibi ayı
Geçe gide kaçan kim enbiyâyı (1105) Geçe gide kaçan kim enbiyâyı (6006)
113. Diyeler pes kerâmetlü melekmiş Diyeler pes kerâmetli melekmiş
Ne gökçek yüzlü kâmetlü melekmiş(1106)Ne gökçek yüzlü kâmetli melekmiş(6007)
114. Göreler kimseden itmez hazer ol Göreler kimseden etmez hazer ol
Meleklerden dahı **ider** güzer ol (1107) Meleklerden dahi **etti** güzer ol (6008)

115. Bileler anı kim Kur'ân imiş ol Bileler onı kim Kur'ân imiş ol
Gönüller derdine dermân imiş ol (1108) Gönüller derdine dermân imiş ol (6009)
116. Turup hazretde pes ide şefâ'at Durup hazrette pes ide şefâ'at
Bu resme eyleye sözde şecâ'at (1109) Bu resme eyleye sözde şecâ'at (6010)
117. Beni kim okudu tutdı ilâhî Beni kim okudu tuttu ilâhî
Bağışla pes bağışla ya İlâhî (1110) Bağışla pes bağışla ya İlâhî (6011)
118. Şu kim dünyâda Hakk'un bilmiş idi Şu kim dünyâda Hakk'ın bilmiş idi
Okuyup sana 'izzet kılmış idi (1112) **Gelicek** sana 'izzet kılmış idi (5977)
119. Elin tut bugün ana dest-gîr ol Elin tut bugün ona dest-gîr ol
Ki tâ olmaya bugün dâr-gîr ol (1113) Ki tâ olmaya bugün dâr u gîr ol (5978)
120. Bulısar anları pes ender-ümmet Bulısar onları pes ender-ümmet
Kim itmişdi **okuyup ana** hürmet (1114) Kim etmişti **oruç ayına** hürmet (5979)
121. Elin tuta gele dergâhına râst Elin tuta gele dergâhına rast
Tazarru' ide şehler şâhına râst (1115) Tazarru' ede şahlar şâhına rast (5980)
122. Hitâb ide o Sultânu's-Selâtîn Hitâb ede o Sultânu's-Selâtîn
Telattuf birle Rabbu'l-mâ'i ve't-tîn (1116) Telattuf birle Rabbu'l-mâ'i ve't-tîn (5981)
123. Ne dilersin bugün dergâhımızdan Ne dilersin bugün dergâhımızdan
Diye kim isterüm Allâh'ımızdan (1117) Diye kim isterim Allâh'ımızdan (5982)
124. **Koyasın** başına tâc u vakârı **Urasın** başına tâc-ı vakârı
Ki tâ selb ide 'izzet ihtikârı (1118) Ki tâ selb ede 'izzet ihtikârı (5983)
125. Pes ana buyura bin tâcı Allâh Pes ona buyura bin tâcı Allâh
Murassa' atlas u dîbâcı Allâh (1119) Murassa' atlas u dîbâcı Allâh (5984)
126. Ne dirse sözünü tervîc ide Hakk Ne derse sözünü tervîc ede Hakk
Ana bin hûriyi tezvîc ide Hakk (1120) Ona bin hûriyi tezvîc ede Hakk (5986)
127. Anı atlanduralar bir burâka Onu atlandırılar bir burâka
Ki nûrı irişe bin yıl ıraka (1121) Ki nûrı erişe bin yıl ıraka (5988)
128. Bu kez Hakk ide kaldı mı murâdun Bu kez Hakk ayda kaldı mı murâdın
Ne kim istersün **oldı** mı murâdun (1122) Ne kim istersen **aldı** mı murâdun (5989)

129. **Bu kez ide** murâdum girüsin vir **Oruç ayda** murâdum geri sen ver
Resûlün konşuluğında vatan vir (1123) Resûlün komşuluğunda vatan ver (5990)
130. Buyura anı Firdevs uçmagına Buyura onu Firdevs uçmağına
Gide havrâ-yı ‘azrâ kocmagına (1124) Gide havrâ-yı ‘azrâ koçmağına (5991)
131. Ne istersin **diye dahı** o sultân Ne istersin **dahi diye** o sultân
Girü dile gele **ol demde Kur’ân** (1125) Geri dile gele **şehr-i ramazan** (5992)
132. Ki yâ Rabb hâcetüm itdün revâ sen Ki yâ Rabb hâcetim ettin revâ sen
Gönüller derdine kıldun devâ sen (1126) Gönüller derdine kıldın devâ sen (5993)
133. Ne istedüm ise virdün temâmet Ne istedim ise verdin temâmet
Velî bu kuluna kanı kerâmet (1127) Velî bu kuluna kanı kerâmet (5994)
134. Pes ana buyura yüz bin medâ’in Pes ona buyura yüz bin medâ’in
Ki her birisi yerden gin medâ’in (1128) Ki her birisi yerden gin medâ’in (5995)
135. Bu şehrün ba’zısı yâkût-ı ahmer Bu şehrün ba’zısı yâkût-ı ahmer
Zebercedden kimisi **nûr-ı ahdar** (1129) Zebercedden kimisi **zîver ahdar** (5996)
136. Dahı her şehrün ola bin kusûrı Dahı her şehrün ola bin kusûrı
Ola her kasr içinde **niçe** hûrî (1130) Ola her kasr içinde **hunca** hûrî (5997)
137. Eger bu söze isterlerse bürhân Eger bu söze isterlerse bürhân
Delilimiz **buna** âyât-ı Kur’ân (1131) Delilimiz **ona** âyât-ı Kur’ân (5998)
138. Na’îm’i eyledi ebrâra me’vâ Na’îm’i eyledi ebrâra me’vâ
Cahîm’i eyledi füccâra mesvâ (1132) Cahîm’i eyledi füccâra mesvâ (6249)
139. Eger ol ise oldur feyz-i fazlı Eger ol ise oldur feyz-i fazlı
V’eger bu ise budur mahz-i ‘adli (1133) Ve ger bu ise budur mahz-i ‘adli (6250)
140. Ki zîrâ mülk anundur yok şerîki Ki zîrâ mülk onundur yok şerîki
Ehad’dur mâ-sivâsın kıldı iki (1134) Ehad’dır mâ-sivâsın kıldı iki (6251)
141. Kemâlinden-durur k’ider telattuf Kemâlinden durur k’iyder telattuf
Hakîkatde kamu işi ta’attuf (1135) Hakîkatde kamu işi te’attuf (6252)
142. Cehennemdür muhakkak yedi etbâk Cehennemdir muhakkak yedi etbâk
İdiser altısın küffâra etbâk (1136) İdiser altısın küffâra etbâk (6253)

143. Rivâyet eylemişdür İbn-i ‘Abbâs Rivâyet eylemiştir İbn-i ‘Abbâs
Ki Mahmûd idi ‘inde’llâhi ve’n-nâs (1137) Ki Mahmûd idi ‘inde’llâhi ve’n-nâs (6254)
144. Yedincisinün adı Hâviye bil Yedincisinün adı Hâviye bil
Ve mâ edrâke anı *mâhiye* bil (1138) *Ve mâ edrâke* onu *mâhiye* bil (6255)
145. Giriserler ana cümle münâfık Giriserler ona cümle münâfık
Dahı **Nemrûd u Fir‘avn** u zenâdık (1139) Dahı **ashâb-ı Fir‘avn** u zenâdık (6256)
146. Hutame dindi altıncısına ad Hutame dendi altıncısına ad
Giren olmaya andan hergiz âzâd (1140) Giren olmaya ondan hergiz âzâd (6257)
147. Ana girer idenler Hakk’a işrâk Ona girer edenler Hakk’a işrâk
Ana şirk itmez anı kılan idrâk (1141) Ona şirk etmez onı kılan idrâk (6258)
148. Beşincisine ad anun Lezâ’dur Beşincisine ad onun Lezâ’dır
Oda tapanlara dârü'l-kazâdur (1142) Oda tapanlara dârü'l-kazâdır (6258)
149. Cahîm’dür dindi dördüncisine ad Cahîm’dür dendi dördüncüsüne ad
Ana giren ebed hîc olmaya şâd (1143) Ona giren ebed hîc olmaya şâd (6259)
150. Meleklerle tapanlar gire ana Meleklerle tapanlar gire ona
Dahı mürtedd olanlar ire ana (1144) Dahı mürtedd olanlar ere ona (6260)
151. Üçüncüsünün adıdır Sakar dir Üçüncüsünün adıdır Sakar der
Yahûdîleri Hakk ana sokar dir (1145) Yehûdîleri Hakk ona sokar der (6261)
152. İkincisine dinildi Sa’îr ad İkincisine denildi Sa’îr ad
Nasârâ girüben kalısar âbâd (1146) Nasârâ girüben kalısar âbâd (6262)
153. Birincisinün adıdır Cehennem Birincisinin adıdır Cehennem
Bu mecmû’unun adı **iledür** hem (1147) Bu mecmû’unun adı **öyledir** hem (6263)
154. Giriserdür ana ehl-i kebâ’ir Giriserdir ona ehl-i kebâ’ir
Bağışlanmazsa hem ehl-i sagâ’ir (1148) Bağışlanmazsa hem ehl-i sagâ’ir (6264)
155. Beyân idem ki niçe iriserler Beyân eden ki nice iriserler
Diyem ana ki niçün girüserler (1149) Diyem **kim ona** niçün giriserler (6265)
156. İrişe çünki küffâra zelâzil Erişe çünki küffâra zelâzil
Melekler ura aglâl ü selâsil (1150) Melekler ura aglâl ü selâsil (6270)

157. Zebânîler sürüp cebren ü kahren
Ne denlü var ise <i>dehren fê-dehren</i> (1151)	Zebânîler sürüp cebren ve kahra
Ne denlü var ise <i>dehren fê-dehren</i> (6271)
158. İriserler cehennem kapusına
Yedi kapılı oddan yapusına (1152)	İriserler cehennem kapısına
Yedi kapılı oddan yapısına (6272)
159. Temâmet tolduralar altı katı
‘Azâbun varduğınca altı katı (1153)	Temâmet dolduralar altı katı
‘Azâbın vardığınca altı katı (6273)
160. Bugün inkâr idenler göre yarın
Bugün ikrâr idenler göre yarın (1154)	Bugün inkâr edenler göre yarın
Bugün ikrâr edenler göre yarın (6274)
161. Ne kim buyurdısa pes Sâdıkul-Kavl
Gele bir bir yerine havf-ile hevl (1155)	Ne kim buyurdısa pes Sâdıkul-Kavl
Gele bir bir yerine havf-ile hevl (6275)
162. Ki zîrâ ‘aklla olmaz bu idrâk
Ne denlü ‘akl olursa çüst ü çâlâk (1156)	Ki zîrâ ‘aklla olmaz bu idrâk
Ne denli ‘akl olursa cüst ü derrâk (6277)
163. İnanmakdur hakikat asl-ı îmân
İnan muhkem inan muhkem pek inan (1157)	İnanmakdur hakikat asl-ı îmân
İnan zinhâr inan zinhâr key inan(6276)

Görüldüğü gibi *Manzûme-i Akâid*’deki *Muhammediyye*’den alınan beyitler; lafzın hiç değiştirilmediği, anlama etki etmeyecek lafız değişikliklerinin olduğu ve anlama etki edebilecek lafız değişiklikleri olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. 955-1158. beyitler arasında 1017, 1102 ve 1111. beyitler 1065-1102 Kadızâde’ye aittir. 1065-1101. beyitler ise aşağıda verecek olduğumuz *Necâtü’l-Garîk*’ten alınmış beyitlerdir.

2.1.5.3.4.1.3. *Necâtü’l-Garîk*

Aziz Mahmud Hüdâyî(öl. 1038/ 1628)’ye ait olan eserin tam adı *Necâtü’l-Garîk fî’l-Cem ve’t-Tefrîk*’tir. Tasavvuf terimlerinden *cem* ile *fark*ın manzum olarak anlatıldığı 339 beyitlik bir mesnevidir.¹⁰¹ Fakat eserin en önemli özelliği,

¹⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Özeydin, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve eseri Necâtü’l-Garîk* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1999.

tevhid ehlinin ibadet ve şeriat ile olan yakınlığını, bağlılığını anlatmış olmasıdır.¹⁰²

Kadızzade, tasavvufa kelim metoduyla bakmaktadır. Naslarla desteklenen tasavvufu kabul etmiş, tasavvufta olup da naslarda veya Hz. Peygamber'in sünnetlerinde görülmeyen davranış ve tutumları tenkit etmiştir. Bu yüzden bir sufi olan Aziz Mahmud Hüdayî'nin eserinden alıntı yapması dikkat çekicidir.

Aziz Mahmud Hüdayî ile aynı dönemde İstanbul'da bulunan Kadızzâde, *Manzûme-i Akâid*'i tamamladığında Aziz Mahmud Hüdayî hayatta idi. Kadızzâde ile Aziz Mahmud Hüdayî'nin aynı dönemde İstanbul'da olmaları ve devrin önemli şahsiyetlerinden olmaları Kadızzâde'nin Aziz Mahmud Hüdayî ile görüşmüş olması ihtimalini düşündürmektedir. Aziz Mahmud Hüdayî'nin şiirlerinin ünlü şiirler olması, Kadızzâde ile birbirlerini tanıyor olmaları ihtimali; Kadızzâde'nin Aziz Mahmud Hüdayî'den intihal yapmayacağı kanaatini uyandırır da *Manzûme-i Akâid*'de *Muhammediyye*'den alıntı yaparken şairin adının söylenmesine rağmen *Necâtü'l-Garîk*'ten yapılan alıntıda söylenmemesi serîkat-i şi'r hissi uyandırmaktadır. Bununla birlikte belirtmemiz gerekir ki Ç nüshasının baş tarafındaki metinde Âl-i İmrân suresi 64. ayetin ardından "Bu âyet-i tevhîdin tahkîkinde Hazret-i Aziz Mahmûd Efendi Üsküdârî *sellemehu'l-Bârî* buyururlar" ifadesinden sonra Aziz Mahmud Hüdayî'ye ait şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlerin bazıları *Necâtü'l-Garîk*'ten alınmıştır.¹⁰³

Manzûme-i AkâidNecâtü'l-Garîk

1. Hazer kıl gitmeden râh-ı dalâle
Sülûk eyle tarîk-i i'tidâle (586, 1301)	Hazer kıl gitmeden râh-ı dalâle
Sülûk eyle tarîk-i i'tidâle (303)
2. Hutût-ile Nebî itdi işâret
İder ol rüşdi olana kifâyet (587)	Hutût-ile Nebî etdi işâret
İder ol rüşdü olana kifâyet (304)
3. Dalâl ü bid'ate ifrât u tefrît
Tarîk oldı vü kıldı halkı taglît (588)	Dalâl ve bid'ate ifrât u tefrît
Tarîk oldı ve kıldı halkı taglît (305)

¹⁰² İklima Gençdoğan, *Aziz Mahmud Hüdayî'nin Divan'ında Dinî Muhteva*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 42.

¹⁰³ Kadızzâde Mehmed Efendi Magnisavî, *Manzûme-i Akâid*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nu: 19 Hk 1007, vr. 4b-6a.

4. Oturur taşra yollarda şeyâtîn
Olur pes orta yolda 'ismet-i dîn (589)	Oturur taşra yollarda şeyâtîn
Olur pes orta yolda 'ismet-i dîn (306)
5. Şu kim ehl-i kemâl ü ehl-i dildir
Bilür kim hatt-ı evsaṭ mu'tedildir (590)	Şu kim ehl-i kemâl ve ehl-i dildir
Bilür kim hatt-ı evsaṭ mu'tedildir (307)
6. Hudâyâ eylegil fazlunla tevḫik
Geçür taklîdden kıl ehl-i tahkîk (624)	Hudâyâ eylegil fadlınla tevḫik
Geçür telvinden kıl ehl-i tahkîk (327)
7. İrişdür bizi ef'âl ü sıfâta
Hidâyet eyle hem tevḫid-i Zât'a (625)	İrişdir bizi ef'âl ve sıfâta
Hidâyet eyle hem tevḫid-i Zât'a (329)
8. Bizi kıl muttali' cem'-ile farka
Kerem kıl vir necâti salma garka (626)	Bizi kıl muttali' cem'-ile farka
Efendî vir necâti salma garka (336)
9. Efendî bulmak istersen kemâli
'Amel it lik itme ittikâli (1065)	Efendî bulmak istersen kemâli
'Amel it lik kılma ittikâli (169)
10. Sakın terk-i 'amelden key hazer kıl
Kimün buyruḡını sırsan nazar kıl (1066)	Sakın terk-i 'amelden ki hazer kıl
Kimün buyruḡunu sayarsın nazar kıl(177)
11. Alup mısır-ı ta'allümden şekerler
'Akîdün pâk-ide gör ey birâder (1067)	Alup mısır-ı hakikatden şekerler
'Akîden pâk-ide gör ey birâder (179)
12. Kişinün i'tikâdı fâsid olsa
'Amel esvâkı dahı kâsid olsa (1068)	Kişinin i'tikâdı fâsid olsa
'Amel esvâkı dahı kâsid olsa (180)
13. Ba'îd olur Hudâ'nun rahmetinden
Kaçan hazz ala cennet ni'metinden(1069)	Ba'îd olur Hudâ'nın rahmetinden
Kaçan hazz ala cennet ni'metinden (181)
14. Gel evvel i'tikâduñ pâk ide gör
'Ulûmı dinle hoş idrâk ide gör (1070)	Gel ol i'tikâduñ eyle pâk
Kelâmı dinle hoş eyle idrâk (182)
15. Pes andan lâzım olsun hüsn-i tâ'at
Yüzün ag ola tâ rûz-ı kıyâmet (1071)	Pes andan lâzım olsun hüsn-i tâ'at
Yüzün ak ola tâ rûz-ı kıyâmet (183)
16. Ne hâl üzre ölürse kişi bunda
Anunla kopısar yarınki günde (1072)	Ne hâl üzre ölürse kişi bunda
Anunla kopısar yarınki günde (184)
17. Bu kavlin sıdkına ey ehl-i 'iffet
İder te'tûne efvâcen şehâdet (1073)	Bu kavlin sıdkına ey ehl-i 'iffet
İder te'tûne efvâcâ şehâdet (185)

18. Resûlu'llâh'a sorıldı bu âyet
O sultân itdi tafsîli begâyet (1074)	Resûlu'llâh'a sorıldı bu âyet
O sultân itdi tafsîli begâyet (186)
19. Ki ba'zı ümmetimden rûz-ı mahşer
Yakîn on dürlü sûretde geliser (1075)	Ki ba'zı ümmetimden rûz-ı mahşer
Yakîn on türlü sûretde geliser (187)
20. Birinün şekli maymûn biri hınzîr
Biri başı aşaga sürinür dir (1076)	Birinün şekli maymûn biri hınzîr
Biri başı aşaga sürünür zir (188)
21. Biri gözsüz biri dilsüz kulaksuz
Dilin çiyner biridür hem ayaksuz (1077)	Biri gözsüz biri dilsiz kulaksız
Dilin çiyner biri biri ayaksız (189)
22. Biri maslûb biri müntendür ey cân
Birinün olısar kaftâni katrân (1078)	Biri maslûb biri müntindir ey cân
Birinün oluser kaftâni katrân (190)
23. Gel imdi dinlegil bunları kimdür
Ki bilmek kişiyeye gâyet mühimdür (1079)	Gel imdi dinlegil bunları kimdir
Ki bilmek kişiyeye gâyet mühimdir (191)
24. Buyurmuşdur yine ol Fahr-i 'Âlem
Ki oldur seyyid-i evlâd-ı Âdem (1080)	Buyurmuşdur yine ol Fahr-i 'Âlem
Ki oldur seyyid-i evlâd-ı Âdem (192)
25. Bugün bunda olan fettân u nemmâm
Olur maymûn gibi yarın bed-endâm (1081)	Bugün bunda olan kattât ve nemmâm
Olur maymûn gibi yarın bed-endâm (193)
26. Şular kim dâ'ima süht ü harâm yir
Olur yarın olar sûretde hınzîr (1082)	Şular kim dâ'ima süht ü harâm yir
Olur yarın olar sûretde hınzîr (194)
27. Ribâ' mâlını yirse bunda bir er
Kıyâmetde yüzi üzre sürürler (1083)	Ribâ' mâlını yirse bunda bir er
Kıyâmetde yüzü üzre sürerler (195)
28. Dahı cevr eylese hükmünde hâkim
Kopar gözsüz kıyâmetde o zâlim (1084)	Dahı cevr eylese hükmünde hâkim
Kopar gözsüz kıyâmetde o zâlim (196)
29. Şular dur summ u bukm olan efendî
Görüb a'mâlini ana tayandı (1085)	Şular kim summ u bukm olan efendî
Görüb a'mâlini ana dayandı (197)
30. Şu kim akvâli efâline uymaz
Dilini çiyneyüp ol kişi tuymaz (1086)	Şu kim akvâli ahvâline uymaz
Dilini çiyneyüp ol kişi tuymaz (198)
31. Ola şol kimse kim mü'zî-i cîrân
Kopar elsüz ayaksuz rûz-ı mîzân (1087)	Ola şol kimse kim mü'ezzi-i cîrân
Ko Pür elsüz ayaksuz rûz-ı mîzân (199)

32. Şunun kim **sa'y-ile gamz** ola işi
Cüzû'-ı nâra asılır o kişi (1088) Şunun kim **gamz ile sa'yola** işi
Cüzû'-ı nâra asılır o kişi (200)
33. Uyup şehvâta men' iden zekâtı
Ciyefden kokusu bed ola katı (1089) Uyup şehvâta men' idenler zekâtı
Ciyefden kokusu bed ola katı (201)
34. Şunuñ kim kibr ü fahr ola hevâsı
Olur katrândan anun **bil** libâsı (1090) Şunuñ kim kibr ü fahr ola hevâsı
Olur katrândan anın **hem** libâsı (202)
35. Begim ma'lûmun oldısa bu ahvâl
Gerekdür kişide pes hüsn-i a'mâl (1091) Beyim ma'lûmun oldıysa bu ahvâl
Gerekdür kişide pes hüsn-i a'mâl (203)
36. 'Amel dahı iki kısm oldı ey dost
Birisi magz olupdur birisi post (1092) 'Amel dahı iki kısm oldı ey dost
Birisi magz olupdur birisi post (204)
37. Ki ya'nî biri bâtın biri zâhir
İkisin dahı cem' it olma kâsır (1093) Ki ya'nî biri bâtın biri zâhir
İkisin dahı cem' eyle olma kâsır (205)
38. İki cânib kaçan kim ola ma'mûr
Dinilür *lâ-ceremu nûrun 'alâ nûr* (1094) İki cânib kaçan kim ola ma'mûr
Dinilür *lâ-ceremu nûrun 'alâ nûr* (206)
39. Şerî'at hükmini eyle ri'âyet
Yerine vara tâ farz ile sünnet (1095) Şerî'at hükmini eyle ri'âyet
Yerine vara tâ farzla sünnet (207)
40. Ola marzî hem ef'âl ü sıfâtın
Müzeyyen ola envâr-ile zâtın (1096) Ola merdi hem ef'âl ve sıfâtın
Müzeyyen ola envâriyle zâtın (208)
41. İde gör zâhir ü bâtın ri'âyet
Bulasın tâ ki cennet içre cennet (1097) İde gör zâhir ve bâtın ri'âyet
Bulasın tâ ki cennet içre cennet (209)
42. İkisine dahı akdâm-ı tâm it
Velî bâtında artuk ihtimâm it (1098) İkisine dahı ikdâm-ı tâm et
Velî bâtında artık ihtimâm et (210)
43. Ki zîrâ bâtınındır manzar-ı Hakk
Taşun mahlûka manzar oldı ancak (1099) Ki zîrâ bâtınındır manzar-ı Hakk
Taşın mahlûka manzar oldu ancak (211)
44. Çalış imdi bunu iste Hudâ'dan
Derûnun pâk ola şirk-i sivâdan (1100) Çalış imdi bunu iste Hudâ'dan
Derûnun pâk ola levs-i sevdâdan (212)
45. Kişinün tâhir ola çünki kalbi
Olur ol mahzen-i esrâr-ı gaybî (1101) Kişinün tâhir ola çünki kalbi
Olur ol mahzen-i esrâr-ı gaybî (218)

46. **Vilâyetden** dem urur **niçe** eşhâs
Geçinür ol **celîs**-i meclis-i hâss (1279) **Ma'ârifden** dem urur **ba'zı** eşhâs
Geçinür **bâdenuş**-ı meclis-i hâss (296)
47. Velî nefsi anun su'bâna benzer
Taşı âdem içi kaplâna benzer (1280) Velî nefsi anun su'bâna benzer
Dışı âdem içi kaplâna benzer (297)
48. Egerçi kim giyer çok kimse sofi
Velî her hırka giyen sanma sûfi (1281) Egerçi kim giyer çok kimse sofi
Velî her hırka-puşu sanma sûfi (298)
49. Ki zîrâ ehl-i lâfun kesreti var
Dirîgâ ehl-i hakkun killeti var (1282) Ki zîrâ ehl-i lâfin kesreti var
Dirîgâ ehl-i hakkın killeti var (292)
50. **Sakın sen dönme** bir lâfa inanma
Kuru da'vâ-y-ile iş bitdi sanma (1283) **Ve illâ değme** bir lâfa inanma
Kuru da'vâ ile iş bitti sanma (291)
51. Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî kim ol üstâd
Zamânında bu beyti kılmış inşâd (1284) Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî kim ol üstâd
Zamânında bu beyti kılmış inşâd (293)
52. *Emma'l-hıyâmu fe-innehâ ke-hıyâmihim* *Emma'l-hıyâmu fe-innehâ ke-hıyâmihim*
Ve erâ nisâ'e'l-hayyi gayri nisâ'ihâ (1285) *Ve erâ nisâ'e'l-hayyi gayri nisâ'ihâ* (294)
52. Anun ol vakte göredür kelâmı
Ne nisvân kaldı şimdi ne hayâmı (1286) Anın ol vakte göredir kelâmı
Ne nisvân kaldı şimdi ne hıyâmı (295)
53. Çalış lübb ehli ol aldanma kışra
Serây-ı ma'rifetden kalma taşra (1287) Çalış lübb ehli ol aldanma kışra
Serây-ı ma'rifetden kalma taşra (281)
54. Rüsûm u 'âdet-ile **olma magrûr**
Mücerred hırka ile **olma mesrûr** (1288) Rüsûm ve 'âdete **magrûr olma**
Mücerred hırka ile **mesrûr olma** (285)
55. Bu tâc ü hırka **misvâk ile** hûdan
Garaz ıslâh-ı nefis oldu kamudan (1289) Bu tâc ü hırka **ile hây ve** hûdan
Garaz ıslâhı nefis oldu kamudan (287)
56. Tasavvuf nefisini pâk eylemekdür
Fenâ-y-ıla anı hâk eylemekdür (1290) Tasavvuf nefisini pâk eylemekdir
Fenâ ile anı hâk eylemekdir (299)
57. Ve illâ şerr-i nâs olur o kişi
Dalâll ü dahı idlâl olur işi (1291) Ve illâ *şerrünnâs* olur o kişi
Dalâll ve dahı idlâl olur işi (300)
58. Buyurur sâkî'-i Kevser 'alâ-şân
Karîn ola ana rıdvân-ı Rahmân (1302) Buyurur sâkî'-i Kevser 'alî-şân
Karîn ola ana rıdvân-ı Rahmân (309)

59. Kişi bir yol-ile bulmaz Hudâ'yı
Meğer ide Resûl'e iktidâyı (1303)

Kişi bir yol-ile bulmaz Hudâ'yı
Meğer ede Resûl'e iktidâyı (310)

Bu beyitlerde dikkati çeken Aziz Mahmud Hüdayî'nin tasavvufi konulara değindiği yerlerin değil şeriata uygun kısımlardan alıntı yapılmış olmasıdır.

Kadızelilerin tasavvuf karştı düşüncelerinin olduğu bilinmektedir. Fakat Kadızâde'nin bu eserden alıntı yapması; onun tasavvufla ilgili görüşlerinin, isim babası olduğu Kadızadelilerden farklı olduğunu ortaya koymasına bakımından çok önemlidir. Nitekim Kadızadeliler; halkı, tekkeleri yıktırmaya teşvik ettirecek kadar ileri gitmişlerdir.¹⁰⁴ Fakat Kadızâde Mehmed Efendi *Manzûme-i Akâid*'de, tasavvufta şeriata uygun olanı almanın güzel olduğunu belirtmektedir.

2.1.5.3. 4.1.4. *Pend-nâme*

Güvâhî tarafından H 933/ M. 1526'da yazılan *Pend-nâme* 2133 beyitlik bir mesnevidir. Adından anlaşılacağı üzere bir öğüt kitabıdır. Toplumsal sorunların eleştirildiği bu eserde kadıların ziyafete düşkünlüğü, rüşvet ve bunlardan şikâyet vb. konular anlatılmaktadır. *Manzûme-i Akâid*'de *Pend-nâme*'den alınan 24 beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin de *Pend-nâme*'den alındığı bilgisi verilmemiştir. Alıntı yapılan beyitler *Manzûme-i Akâid*'in tevhid, tasavvufun izahı ve Sultan IV. Murad'a dua bölümlerindedir.

Manzûme-i Akâid

1. **Ki külli** halkı yokdan var iden ol
Yeri sâkin göği devvâr iden ol (38)
2. Refî' ol eyledi tâk-ı sipihri
Münîr oldur kılan kandîl mihri (39)
3. Mehi geh tob ider evc-i hevâda
Gehi zevrak kılur bahr-i semâda (40)
4. Sehâbı geh kılur sakka vü hallâc
Hevâyı gâh ider zer-gâr ü nessâc (41)
5. Çü göstermek diler sun'ından âsâr

Pend-nâme

1. **Dükeli** halkı yokdan var iden ol
Yiri sâkin göği devvâr iden ol (4)
2. Refî' ol eyledi tâk-ı sipihri
Münîr oldur kılan kandîl-i mihri (5)
3. Mehi geh tûp ider evc-i hevâda
Gehi zevrak kılur bahr-i semâda (6)
4. Sehâbı geh kılur sakka vü hallâc
Hevâyı gâh ider zer-kâr ü nessâc (8)
5. Çü göstermek diler sun'ından âsâr

¹⁰⁴ Çavuşoğlu, Agm., 101.

- Kılır bezzâz-ı bâğı bâdı ‘Attâr (42) Kılır bezzâz-ı bâğı bâdı ‘Attâr (9)
6. Gülün dîdârını zîbâ kılan ol Gülün dîdârını zîbâ kılan ol
Ana bülbülleri şeydâ kılan ol (43) Ana bülbülleri şeydâ kılan ol (10)
7. Bitürür kullara eşcârdan **kuvvet** Bitürür kullara eşcârdan **kût**
Virür **kara** hacerden la’l ü yâkût (44) Virür **hâk ü** hacerden la’l ü yâkût (13)
8. Akıdır sahradan ol **mâ’-i sâfi** Akıdır sahteden ol **cüllâb-ı sâfi**
Yaradur nîşden ol nûş-ı şâfi (45) Yaradur nîşden ol nûş-ı şâfi (14)
9. Cemî’-i kâ’inâta Hâlık oldur Cemî’-i kâ’inâta Hâlık oldur
Kamuya rızk viren Râzık oldur (46) Kamuya rızk viren Râzık oldur (15)
10. Egerçi bi-nihâyedür ‘atâsı Egerçi bi-nihâyetdür ‘atâsı
Girü memlû **künûz**-ı kibriyâsı (47) Girü memlû **hünûz**-ı kibriyâsı (16)
11. Anı kim ol bilür bilmez kimesne Anı kim ol bilür bilmez kimesne
Anı kim ol kılır kılmaz kimesne (48) Anı kim ol kılır kılmaz kimesne (18)
12. Şerîki yok-durur pinhân ü zâhir Şerîki yok-durur pinhân ü zâhir
Oldur her fi’le fâ’il evvel âhir (49) Odur her fi’le fâ’il evvel âhir (20)
13. Bilürler ser-te-ser eşyâ kemâhî Bilürler ser-te-ser eşyâ kemâhî
Ki oldur pâdişehler pâdişâhı (50) Ki oldur pâdişehler pâdişâhı (21)
14. Hudâ’yı görmedi kimse göz ile Hudâ’yı görmedi kimse göz ile
Bilindi ‘akl-ile gerçek söz-ile (130) Bilindi ‘akl-ile gerçek söz-ile (390)
15. Ulu'l-emre itâ‘at oldı **pes** farz Ulu'l-emre itâ‘at oldı **hem** farz
Ki *es-sultânu zillu’llâhi fi’l-‘arz* (506) Ki *es-sultânu zillu’llâhi fi’l-‘arz* (57)
16. El alup kılma her zerrâka ikrâr El alup kılma her zerrâka ikrâr
İderdi bulsa kel başına tîmar (1296) İderdi bulsa kel başına tîmâr (1039)
17. Olarun **çoğı sûret** ugrısıdur Olarun **bazı kisvet** ugrısıdur
Gümân yokdur ki **kisvet** ugrısıdur (1297) Gümân yokdur ki **sûret** ugrısıdur(1040)
18. Sakın sanma yimez **sûfi** soganı Sakın sanma yimez **sâfi** soganı
Kabın dahı komaz buldukda anı (1298) Kabın dahı komaz buldukda anı (1041)
19. Görüp her ehl-i zerkun kisvetini Görüp her ehl-i zerkun kisvetini

İnanman bilmedin mâhiyyetini (1299)	İnanman bilmedin keyfiyyetini (1053)
20. Bu kavm içinde çok-durur mürâî Uzadur taylesânı vü ridâ'ı (1300)	Bu kavm içinde çoğaldı mürâî Uzadur taylasanı vü ridâyı (1054)
21. Ne buyurmuş işidün Fahr-i 'Âlem Ki olanlar kamu ebnâ'-i Âdem (1452)	Ne buyurmuş işidün Fahr-i 'Âlem Ki olanlar kamu ebnâ-yı Âdem (59)
22. Gerek kim olalar sultâna mahkûm Habeşden ger ola ol 'abd-i ma'lûm (1453)	Gerek kim olalar sultâna mahkûm Habeşden ger ola ol 'abd ma'lûm (60)
23. Ulu'l-emre olan 'âsî cihânda Cezâsını bulur bunda vü ânda (1454)	Ulu'l-emre olan 'âsî cihânda Cezâsını bulur bunda vü ânda (81)
24. Dahı her kim ola şâhına 'âsî Cezâsı bu ki hîcolmaz halâsı (1455)	Didi her kim ola şâhına 'âsî Cezâsı bu durur bulmaz halâsı (79)

Pend-nâme'de eleştirilen kesim daha ziyade kadılardır. *Pend-nâme*'nin 1041. beytindeki “sâfi” kelimesinin *Manzûme-i Akâid*'de “sûfi” olarak değiştirilmesi, böylece Güvâhî'nin kadılara yaptığı eleştirinin sufilere yöneltilmesi Kadızâde'nin metin üzerindeki tasarrufudur.

2.1.5.3.4.2. *Manzûme-i Akâid*'den Alınan Beyitler

Kadızâde Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid*'de çok sayıda beyit alıntı yapmıştır. Ayrıca *Manzûme-i Akâid*'den de alıntılar yapılmıştır. Tokatlı İshak Zencânî(öl. 1100/1688), *Nazmu'l-Le'âlf* adlı eserinde bir, *Nazmu'l-Ulûm* adlı eserinde de yirmi yedi beyti Kadızâde'dentazmin etmiştir. Kadızâde'den elli üç yıl sonra vefat eden Zencânî'nin *Nazmu'l-Le'âlf*'sindeki bu husus, *Manzûme-i Akâid*'in çok sevilen ve örnek alınan bir eser olduğunu gösterir. Nitekim *Manzûme-i Akâid*'in nüshalarının çokluğu da bunun bir başka delilidir.

2.1.5.3.4.2.1. *Nazmu'l-Le'âlf*

1687 tarihinde telif edilen *Nazmu'l-Le'âlf*, 327 beyitlik bir akâidnamedir. Bu eserde *Manzûme-i Akâid*'den yalnızca bir beyit alınmıştır. Bu beytin kime ait olduğu söylenmemiştir.

Manzûme-i Akâid

Nazmu'l-Le'âlf

Nekâ'isden nekâ'izden müberrâ
Havâdisden 'avârizdan mu'arrâ (34)

Nekâ'isden nekâ'izden müberrâ
Havâdisden 'avârizdan mu'arrâ (20)

2.1.5.3.4.2.2. *Nazmu'I-Ulûm*

1687'de telif edilen eser, ilimlerin manzum olarak anlatıldığı 422 beyitlik bir eserdir. Zencânî, tasavvuf ilminden bahsederken *Manzûme-i Akâid*'den,

Dimiş merhûm Kâdîzâde mâhir
Salâh-ı 'ilm-ile 'âlemde zâhir (144)

dedikten sonra 27 beyit tazmin eder. Kadîzâde'den yaptığı tazmine şu beyitle son vermektedir:

Bu merhûmun tasavvufda kelâmı
Olur itnâb-ı zikr olsa tamâmı (172)

Zencânî'nin bu beyitlerinden anladığımız kadarıyla Kadîzâde'yi yetkin bir âlim olarak görmekte ve ona saygı duymaktadır. Kadîzâdeliler Hareketinin 17. yy.da büyük etki yapmış bir hareket olduğunu ve bu hareketin öncüsü Kadîzâde'yi düşündüğümüzde akâidle ilgilenen bir âlimin, kendisinden önceki önemli âlimlerin eserlerinden faydalanması olağan karşılanmalıdır. Zencânî'nin bu tazmini, Kadîzâde'nin kendisinden sonraki âlimleri etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nazmu'I-Ulûm'daki *Manzûme-i Akâid*'den yapılan tazminler şunlardır:

Manzûme-i Akâid

1. Çalış lübb ehli ol aldanma kışra
Serây-ı ma'rifetden kalma taşra(1287)
2. Rüsûm u 'âdet-ile olma magrûr
Mücerred hırka ile olma mesrûr (1288)
3. Bu tâc ü hırka misvâk **ile** hûdan
Garaz ıslâh-ı nefis oldı kamudan (1289)
4. **El alup** kılma her zerrâka ikrâr
İderdi bulsa kel başına tımar (1296)
5. Olarun çoğı sûret ugrısıdur

Nazmu'I-Ulûm

1. Çalış lübb ehli ol aldanma kışra
Sarây-ı ma'rifetden kalma taşra (145)
2. Rüsûm u 'âdet-ile olma magrûr
Mücerred hırka ile olma mesrûr (146)
3. Bu tâc ü hırka misvâk **u** hûdan
Garaz ıslâh-ı nefis oldı kamudan (147)
4. **Alup el** kılma her zerrâka ikrâr
İderdi bulsa kel başına tımar (148)
5. Olarun çoğı sûret ugrısıdur

- Gümân yokdur ki kisvet ugrısıdır (1297) Gümân yokdur ki kisvet ugrısıdır (149)
6. Sakın sanma yimez sũfî soganı Sakın sanma yimez sũfî soganı
Kabın dahı komaz **buldukda** anı (1298) **Kabugın** dahı koymaz **balsa** anı (150)
7. Görüp her ehl-i zerkun kisvetini Görüp her ehl-i zerkun kisvetini
İnanman bilmedin mâhiyyetini (1299) İnanman bilmedin mâhiyyetini (151)
8. Bu kavm içinde çok-durur mürâî Bu kavm içinde çok-durur mürâî
Uzadur taylesânı vü ridâ'ı (1300) Uzadur taylesânı vü ridâ'ı (152)
9. Hazer it gitmeden râh-ı dalâle Hazer it gitmeden râh-ı dalâle
Sülûk eyle tarîk-i i'tidâle (1301) Sülûk eyle tarîk-i i'tidâle (153)
10. Kişi bir yol-ile bulmaz Hudâ'yı Kişi bir yol-ile bulmaz Hudâ'yı
Meger ide Resûl'e iktidâyı (1303) Meger ide Resûl'e iktidâyı (154)
11. Velî **anlar-durur** fikh-ile mevsûf Velî **olan olur** fikh-ile mevsûf
İderlernehy-i münker emr-i ma'rûf (1304) **İder hem** nehy-i münker emr-i ma'rûf(155)
12. Delîl olur sırât-ı müstakîme Delîl olur sırât-ı müstakîme
Tabîb olur günahkâr-ı Sakîme (1305) Tabîb olur günahkâr **u** sakîme (156)
13. Nedür dinse tasavvuf di tezellül Nedür dinse tasavvuf di tezellül
Huşû' u meskenet sabr u tahammül (1311) Huşû' u meskenet sabr u tahammül (157)
14. Tasavvuf sofdan müştakk degildir Tasavvuf sofdan müştakk degildir
Tasavvuf cüz'-safâ-yı Hakk degildir (1312) Tasavvuf cüz'-safâ-yı Hakk degildir (158)
15. Bu dünyâdan tevellîdür tasavvuf Bu dünyâdan tevellîdür tasavvuf
Rezâ'ilden tahallîdür tasavvuf (1313) Rezâ'ilden tahallîdür tasavvuf (159)
16. Hayât-ı **sermedî-durur** tasavvuf Hayât-ı **sermedîdendür** tasavvuf
Sifât-ı **Ahmedî-durur** tasavvuf (1316) Sifât-ı **Ahmedîdendür** tasavvuf (160)
17. Tasavvuf Hakk yolından çıkmamakdur Tasavvuf Hakk yolından çıkmamakdur
Tasavvuf hükm-i şer'î yıkmamakdur (1318) Tasavvuf hükm **ü** şer'î yıkmamakdur(161)
18. Tasavvuf halk ile hulk-i hasendür Tasavvuf halk ile hulk-i hasendür
Bu söz cedd-i Hüseyin ile Hasen'dür (1319) Bu söz cedd-i Hüseyin ile Hasen'dür(162)
19. İrâdetdür dimiş ba'zı tasavvuf İrâdetdür dimiş ba'zı tasavvuf
Dimeyüp şahsına üstâdına üf (1343) Dimeyüp şahsına üstâdına üf (166)
20. Dimiş Zünnûn-ı Mısırî kim tasavvuf Dimiş Zünnûn **u** Mısırî kim tasavvuf

Kabûl-i şer'îdür terk-i tasallûf (1345)	Kabûl-i şer'îdür terk-i tasallûf (163)
21. Dinilmişdür tasavvuf mâ-sebakdan Nüfûr-i kalbdür mâdûn-ı Hakk'dan (1346)	Dinilmişdür tasavvuf mâ-sebakdan Nüfûr-i kalbdür mâdûn-ı Hakk'dan (165)
22. Tasavvuf terk-i şübühâta dimişler Tasavvuf terk-i lezzâta dimişler (1357)	Tasavvuf terk-i şübühâta dimişler Tasavvuf terk-i lezzâta dimişler (167)
23. Zamâne sûfisinde yok tevekkül Hemân san'atları olmuş te'ekkül (1366)	Zamâne sûfisinde yok tevekkül Hemân san'atları olmuş te'ekkül (164)
25. Geyüp ak hırka'ı gögsünü germe Dime kim sûfîyem kendüni görme (1373)	Giyüp ak hırka'ı gögsünü germe Dime kim sûfîyem kendüni görme (168)
24. Özünden ayrılı görgeç sözünden Bu 'ucbun perdesin ref' it gözünden (1375)	Özünden ayrılı görgeç sözünden Bu 'ucbun perdesin ref' it gözünden (169)
26. Ta'allüm eyle terk it türrehâtı Bilem dirsene eger zât u sıfâtı (1376)	Ta'allüm ile terk it türrehâtı Bilem dirsene eger zât u sıfâtı (170)
27. Ki tâ Hakk'dan hakikat göstere rûy Büt olmaya sana bu hây ile hûy (1377)	Ki tâ Hakk'dan hakikat göstere rûy Büt olmaya sana bu hây ile hûy (171)

Zencânî'nin Kadızâde'den tazmin ettiği beyitlerin 5'i *Necâtü'l-Garîk*'ten, 4'ü *Pend-nâme*'dendir. *Manzûme-i Akâid*'deki 1287, 1288, 1289, 1301, 1303. beyitler *Necâtü'l-Garîk*'ten; 1296, 1297, 1298, 1299. beyitler *Pend-nâme*'den; 1311, 1318, 1319, 1343, 1345, 1346, 1357. beyitler de *Miskinlik*'ten alınmıştır. Zencânî'nin bu beyitleri Kadızâde'den aldığını söylemesi okuyucunun, beyitlerin Kadızâde'ye ait olduğunu zannetmesine sebebiyet verecektir. Hâlbuki beyitlerin bir kısmı Aziz Mahmud Hüdayî, Dede Ömer Rûşenî ve Güvâhî'nindir. Kadızâde'nin, eserini telif ederken serîkat-i şî'r niyeti gütmese bile eserine aldığı beyitlerin kime ait olduğunu söylemesi daha doğru olacaktır.

2.2. İçerik İncelemesi

Manzûme-i Akâid, İslam akâidinin öğretilmesi için yazılan manzum bir eserdir. Dolayısıyla konuları, içeriği akâid ilmi ile ilgili olacaktır. Tezimiz, edebiyat incelemesi olduğu için *Manzûme-i Akâid*'deki akâidî konulara detaylıca değinilmeyecektir. Ancak aşağıda konulardan bahsedilirken gerekli açıklamalar yapılacaktır.

İki başlığa ayırdığımız içerik incelemesi, konular kısmıyla eserde yer alan özel isimler şeklinde olacaktır.

2.2.1. Konular

Manzûme-i Akâid de her başlık, kendisinden sonraki beyitlerin içeriğiyle alakalıdır. Bu yüzden konuları anlatırken bu başlıkları esas alacağız. Gerektiği takdirde bunlara ilave başlıklar yapılacaktır.

2.2.1.1. Tevhid

Manzûme-i Akâid, her klasik mesnevîde olduğu gibi tevhid ile başlar. Kadızâde bu kısımda Allah'ı isim ve sıfatlarını anlatır. Allah'ın Ehad, Hayy, Alîm, Kâdir, Mürîd, Semi', Basîr, Mükevvin, Bârî, Hâlık, Râzık isimlerinden; vahdaniyet, vücut, kıyam bi-nefsihi, hayat, kıdem, ilim, kudret, semi', basar, tekvin, beka, muhalefetün li'l-havadis sıfatlarından bahseder. Bu isim ve sıfatların Alîm-ilim, Basîr-basar gibi birbiriyle eşleştirilebilecek olanlarını beraber kullanır. Allah'ı Ehl-i Sünnet akîdesine göre tanıtmaya çalışır.

2.2.1.2. Münacat

Burada şair, Allah'ın isim ve sıfatlarının hak olduğunu bildirir. Sonra kendisinin günahkâr olduğunu itiraf edip Allah'tan af diler. Allah'ın lütfunun çok geniş, rahmetinin engin olduğunu bildiği için onca günahına rağmen Allah'tan fazilet ve hilm bekler. Bu yüzden O'na dua etmeye devam eder. Bütün günahlarının affedilmesini, günaha götürecek bütün kötülüklerden kurtulmayı/korunmayı diler. Allah'ın rahmetinin, gazabına üstün geldiğini bildiğinden kıyamet gününde kendisine merhametle muamele etmesini ister. Tevhid inancında olduğu için kurtuluş ümidi taşıdığını söyler ve bu ümidini de “*Allah'ın rahmerinden ümidinizi kesmeyiniz*(Zümer 39/53)” ayetine dayandırır. Haşir hallerinden kurtulup yüce makamlara erişmeyi, özellikle Allah'ın cemalini sürekli müşahade edenlerden olmayı diler. Duasına son verirken bu dualarına “amin” diyen okuyucunun tüm dileklerinin kabul olunmasını ister.

2.2.1.3. Kelamın Fazileti

Klasik mesnevî tertibinde münacattan sonra na't kısmı gelir. Fakat *Manzûme-i Akâid* de na't kısmından önce kelamın fazileti hakkında bilgi

verilmektedir. Eserin bu kısmında “kelam”, daha çok “söz” kelimesi ile ifade edilmiştir.

Burada ilimlerin, hakikatlerin, Kur’an tefsirinin, vahiylerin söz ile bilindiğinden bahsedilir. Nitekim Allah’ın, akıl ve gözle değil sözle bilindiği vurgulanır. Kadızâde, burada söylenmesi gerekenleri söylediğini, bunlar okundukça kendisine hayır dua edilmesini istediğini söyler. Allah’ın “kelam”ı övdüğünü ve Kur’an-ı Kerîm’de, Kur’an’la ilgili pek çok ayet olduğunu gösterir.

2.2.1.4. Allah’ın Kelamına Övgü

Burada şair Allah’ın kelamının İslam, iman, insanlara derman, rahmet, irfan olduğunu; her fethasının bütün zor kapıları açacak, her kesresinin zalim nefsin boynunu kesecek, her dammesinin ariflerin ilmini artıracak nitelikte olduğunu söyler. Kur’an’ı bilip onunla amel edilmesi gerektiğini; Kur’an sözlerinin dillerde inci, manasının gönüllerde nur olduğunu bildirir. Hakla batılı ayırmak için ölçünün Kur’an olduğunu; Kur’an’ın, şeytanın müdahale edemeyecek bir koruması olduğunu, Hz. Nuh’un gemisine binenlerin tufandan kurtulması gibi Kur’an’a uyanların her türlü felaketten kurtulacağını Hz. Musa kıssalarından da örnekler vererek anlatır.

Kur’an’ın bütün ilimleri kapsaması dolayısıyla Kur’an ilmini bilenlerin mürşid niteliğinde olduğunu belirtir. Kur’an okuyan kişinin bahtiyar biri olduğunu ve Kur’an’sız bir hayat düşünemediğini ifade eder. Bu söylediklerinin Yunan felsefesi olmadığını fakat bu ilmi feylesofların bilemeyeceğini söyler. Şair burada felsefeye sataşır. Felsefenin bir kuruş degecek şey olmadığını, akıllı insanın felsefeye değer vermeyeceğini söyledikten sonra bu sözlerinin hakikat olduğunu bildirir. Allah’tan, Kur’an’ın nurundan bir ziya ister ve kimsenin kalbini cehalet içinde bırakmamasını diler. Kur’an’ın, akıl sahipleri için büyük bir hazine olduğunu ve bunu can kulağı (basireti) olmayanın anlayamayacağını anlatır. Kur’an’a uyanların hak yolda olduğunu bu yüzden ehl-i bid’atten sakınmak gerektiğini belirtir. Allah’tan hep Kur’an yolu üzerinde kalmayı ister. Kur’an’a uyanları veli, uymayanları deli olarak niteleyen şair; şeriatı yıkanların Müslüman olmadığını söyler.

Allah'ın kitabında tereddüt edenlerin; dini bırakıp dikbaşlılık yaptıklarından, bu hallerinin de onları başka dine yönlendirmesinden, böylece gerçek itikada düşman kesilmelerinden bahseder. Bu yüzden şair ehl-i imana Kur'an'ın hududundan ayrılmamayı nasihat eder.

Şair “*Allah'ı seven Kur'an'ı sever ve Kur'an'ı seven beni sever. Kur'an benden efdaldir. Muhakkak ki o, Kadîm Allah'ın sözüdür. Yaratılmış değildir. Ben ise yaratılmışım ve o, benim önümdedir. Ben ancak ona tabi olurum.*” anlamına gelen hadis-i şerifi aktarmış ve sonraki beyitlerde bu hadisin manzum çevirisini vermiştir. Şair burada kalamî bir tartışma konusu olan halku'l-Kuran meselesine değinmiştir.

“*Benden sonra bana atfedilecek birçok hadis olacak. Onları (hadisleri), Kur'an'a sunun. Kur'an'la uyumlu olanları kabul edin. Kur'an'a muhalif olanları reddedin.*” Hadis-i şerifini aktaran Kadızâde, bu hadisin de manzum tercümesini vermiştir.

İmam Azam, İmam Malik, Ahmed bin Hanbel ve İmam Şafî'nin, halkı hidayete sevkettiklerini söyler. Kur'an'a uymanın getireceği güzellikleri ve Kur'an'a uymamanın sebep olacağı durumlardan bahseder.

2.2.1.5. Na't

Hz. Peygamber'in anlatıldığı bu bölümde önce sedefin sonra incinin bulunması benzetmesiyle onun, en son peygamber olsa da peygamberlerin en efdali olduğunu söyler. Şair, Hz. Adem daha yaratılmayıp toprak ve su arasındayken Hz. Peygamber'in nebi olduğunun belirtildiği hadisi örnek gösterir ve bu hadisin de manzum çevirisini verir. Hz. Adem, âlemin aslıysa Hz. Peygamber, âlemin canı olduğunu; Hz. Peygamber'in dininin en hayırlı din, ümmetinin de en hayırlı ümmet olduğunu söyler.

Şair, kâmil fıkıh ehlinin peygamberlerin varisleri olduklarını belirtir. Evliyalara keramet verildiğinden, fakat hiçbir evliyanın enbiya makamına erişemeyeceğinden bahseder.

“Münâcât u Recâ-yı İstikâmet” başlığı altında şair dua eder. Allah'tan, Müslümanların sadece görünüşte değil hakikatte de Hz. Peygamber'in

ümmetinden olmalarını; onun şeriatının, ümmetin kurtuluşuna vesile olmasını; dalalet fırkalarından korunmayı, kendisini de dâhil ettiği asi kullara ihsanda bulunmasını diler. Hz. Peygamber'e salavat gönderenin mükafat göreceğini söyler ve ona salat ü selam getirir.

Sözü ashaba getiren Kadızâde, bundan sonra medh-i çihâr-yâr-ı güzîn kısmına geçer.

2.2.1.6. Dört Halifeye Övgü

Dört halifeyi din Kâbe'sinin dört rüknü olarak gören Kadızâde, Hz. Peygamber'in her biri için söylediği hadislerini de kullanarak övgüde bulunur.

2.2.1.6.1. Hz. Ebubekir

“İşit sıddıkın ahvâlin birâder” başlığı altında Hz. Ebubekir'den bahsederken onun; Hz. Peygamber'i ilk tasdik eden kişi olduğunu, onunla beraber hicret ettiğini, ona mağara arkadaşı olduğunu belirtir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ebubekir'e damat olmasının ilahî kaynaklı olduğunu söyler. “*Rabbimden başka bir dost edinseydim o, Ebu Bekir olurdu.*” anlamındaki hadis-i şerifi veren Kadızâde, bu hadis-i de manzum olarak çevirip Hz. Ömer'den bahsetmeye başlar.

2.2.1.6.2. Hz. Ömer

Hz. Peygamber'e ikinci yar olan Hz. Ömer'in bu dünyayı adaletle doldurduğunu, şeytanın Hz. Ömer'in gölgesinden bile kaçtığını, Hz. Ömer'in kalbine gelenin Allah'ın ayetlerine uygun olduğunu, Hz. Ömer'e buğz edenin cenneti göremeyeceğini anlatır. Hz. Peygamber'in “*Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer ibn Hattab olurdu.*” hadis-i şerifini söyleyen Kadızâde, bu hadisin manzum çevirisini vererek Hz. Osman'dan bahsetmeye başlar.

2.2.1.6.3. Hz. Osman

Müslümanların Hz. Peygamber'den sonraki üçüncü imamlarının Hz. Osman olduğunu söyleyen Kadızâde, insanlar arasında en edepli kişinin Hz. Osman olduğunu bildirir. Onun Kur'an'ı toplayan ve tilavetle okuyan kişi olduğunu, İslam ordusu için para toplandığında Allah için mallarını saçarcasına infak ettiğini söyledikten sonra Hz. Peygamber'in onun için söylediği hadis-i

şerîfi verir: “*Her nebinin cennette bir arkadaşı vardır ve Benim arkadaşım orada Osman’dır.*” bu hadisin de manzum çevirisi vardır.

2.2.1.6.4. Hz. Ali

Dördüncü sevgilinin Hz. Ali olduğunu belirten Kadızâde, onun cömertlik madeni, keramet kaynağı, velayet şahı, düşman saflarını yaran aslan, Hayber’i çekip koparan, kahraman biri olduğundan bahseder.Hz. Ali hakkında çok haber gelmiş olup bunlardan birini Allah’ın mahbubu Hz. Peygamber’den öğrendiğimizi belirtir: “*Ali benden ve ben Ali’denim.*” Bu hadis-i şerîfinde manzum tercümesinden sonra iki imama övgüye geçer.

“Makâlât-ı İmâmeyn-i Hümâmeyn” başlığı altında iki imam öven Kadızâde, bu imamların adlarını söylememiştir. Bu imamlar İmam-ı AzamEbû Hanîfe’nin iki öğrencisidir: Ebû Yusuf ve Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî. Bu başlıktan sonra “Beyân-ı Vâsıf-ı Ashâb-ı Kirâmet” başlığı gelmekte ve sonra İmam-ı Azam gibi büyüklerin bahsedildiği kısma geçilmektedir.

2.2.1.7. Ashabın Büyükleri

Ashabın büyüklerine övgü ve dua edildiği bu bölümde önce Hz. Peygamber’in amcaları Hz. Abbas ve Hz. Hamza’dan bahseder. Daha sonra cennetle müjdelenen sahabelerin, Hz. Peygamber’in ashabında en önde olduklarını söyler. Kadızâde, bu sahabeler hakkında bilgi vermez. Fakat biz onların daha dünyadayken cennetle müjdelendiklerini, on tane olduklarını hadis kaynaklı olarak biliyoruz. Bu sahabeler: Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Talha bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvam, Sa’d bin Ebî Vakkas, Abdurrahman bin Avf, Ebu Ubeyde bin Cerrah, Said bin Zeyd’dır. Bu sahabelerden sonra Bedir savaşına katılanlardan, hicret eden sahabelerden, ensardan ve ashab-ı suffeden bahseder. Hz. Peygamber’e ashab olanlar genç veya yaşlı da olsalar, öyle yücedirler ki şair, onların her birinin ayağının toprağı olduğunu söyler. Kadızâde, ashabı çok sevdiğini belirttikten sonra onlarla beraber haşr olmak için dua eder.

2.2.1.8. Tâbîn ve Müçtehidler

Hız. Peygamber'i görenlere tâbiîn; kitap, sünnet ve icmadan hükümler çıkaran bilginlere müçtehid denir. Şair burada, tâbiîne ve müçtehidlere rahmet dileyerek öncelikle İmam-ı Azam'dan bahseder. “Çü aslı sâbit olmuştur serâda” diyerek babasının adının Sabit, onun fikirlerinin Müslümanlara ışık kaynağı,hikmetli konuşan, ismet sahibi biri olduğunu söylediğini; âlemin onun mezhebinin ışığıyla dolduğunu söyler. Ayağı tozunun âlimlere tac olacak kadar yüce biri olduğundan bahseder. Mezhebindeki hükümlerini tasdik eder ve kendisinin de onun mezhebinden olduğunu bildirir. İmam-ı Azam'dan sonra onun iki öğrencisini över. İmameyn-i hüameyn olarak bahsettiği bu iki öğrenci, yukarıda da söylemiş olduğumuz Ebû Yusuf ve Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî'dir. Sonra Şafî mezhebinin imamı olan Muhammed bin İdris'in içtihadlarını tasdik eder. Son olarak diğer büyük imam Ahmed bin Hanbel'den bahseder. Hepsi için dua ettikten sonra onlarla beraber haşır olmayı diler.

2.2.1.9. İmam-ı Azam Senasına Tetimme

İmam-ı Azam'a geniş yer ayıran Kadızâde, ona övgüyü sonlandırdığını belirten bir başlık ayıracak kadar onu önemsemektedir. Bu kısımda da onun üstaplara üstad olan çok büyük bir âlim olduğundan bahseder. İmam Şâfî gibi büyük bir imamın, İmam-ı Azam'ın öğrencisinin öğrencisi olduğunu ve dinî konulardaki hükümlerde isabetin, İmam-ı Azam'da daha fazla olduğunu söyler. İmam-ı Azam'ı övmek ciltlerce kitap gerekeceğini, kendisi gibi bir fakirin onu övmeye haddi olmadığını belirtir.

Dört hak mezhebin arasında en güzelinin Hanefî mezhebi olduğunu söyleyen Kadızâde, hiçbirini inkâr etmediğini belirtir. Sadece İmam-ı Azam'ı diğerlerine göre fikirlerindeki isabetin çokluğu bakımından daha ileride görür. Mütেকaddimin ve mütעהhirin âlimlerin de faziletli olduklarını belirterek Anadolu'daki önemli âlimlerden bahsetmeye başlar.

2.2.1.10. Ahmed bin Kemâlpaşazâde

Ahmed bin Kemâlpaşazâde'yi; Kemal Paşa'nın oğlu, sayılamayacak kadar çok risaleleri ve kitapları olan, uzun yıllar müftülük yapmış, her soru soranın fetvasını aldığı biri olarak anlatır.

“*Adedde altı yüz on sükker ezmiş*” ifadesiyle şair; “sükker” ile “akide” aynı anlama geldiği için Kemâlpaşazâde’nin akâidî görüşlerinin sayısını belirttiği kanaatindeyiz.

2.2.1.11. Sa’dî Efendi

İlmî, Anadolu’daki müftülerin ilklerinden olan Sa’dî Efendi’nin faziletli biri olduğunu, zamanının Sadeddîn Teftâzânî’si olarak görüldüğü için ona İkinci Sadeddîn denildiğini söyler. Sarf ve nahiv ilminde Sîbeveyh, Ahfeş ve Ferra’dan mantık ilminde İbn-i Sînâ’dan daha maharetli olduğunu söyleyerek onu över. İslamî ilimlerdeki başarısının herkesçe bilindiğini, belagatte meşhur Sehbân-ı Vâil gibi aruz ilmini ihya edecek kadar aruz bahirlerinde yetenekli olduğunu belirtir. Kıratta Ca’berî olduğunu söyler ve Beyzâvî’nin yazdığı tefsiri haşiyelerle zenginleştirdiğine işaret eder.

2.2.1.12. Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi

Adını, Şeyh Muhammed bin İlyas olarak veren Kadızâde, Çivizâde olduğunu belirtir. Müderris ve hattat Çivi İlyas Efendi’nin oğlu olan Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi’nin İslami ilimlerde ne kadar etkin olduğunu anlatır.

2.2.1.13. Ebussuûd Efendi

Ebussuûd Efendi’nin Hâce Çelebi unvanıyla maruf olduğunu belirtir. Ona yıldızların babası demenin doğru olacağını, onun bir benzerinin bir daha gelmeyeceğini, insaf ehlinin onun faziletlerinin yüce olduğunu bildirdiklerini, Kur’an’a mükemmel bir tefsir yazdığını söyler. Hanefî mezhebi için şeref sayılacak bu kişiye hiçbir kötülüğün yazılmaması için dua eder. Bu kısımdan sonra devrin padişahı IV. Murad için dua ettiği bölüm başlar.

2.2.1.14. Sultan IV. Murad’a Dua

Osmanlıların Doğu ve Batıdan aldıkları nurla dünyayı aydınlattıklarını söyledikten sonra Osmanlılara on beşinci padişahın Murad Han olduğunu belirtir ve Murad Han’ın zamanına değinir.¹⁰⁵ Şeriatın koruyucusu olduğu için yüzünde

¹⁰⁵ Kadızade 488. beyitte, Devlet-i Âliyye-yi Osmaniyye’nin on yedinci padişahı IV. Murad’ı on beşinci padişah olarak verir. Bunun muhtelif sebepleri olabileceğini düşünmekteyiz. Mesela Fetret devrinde üç yıl gibi kısa bir süre hükümdarlık yapan Musa Çelebi’nin Osmanlı padişahlarından sayılıp sayılmayacağı tartışmalı bir konudur. Bunun gibi IV. Murad’dan önceki padişahlardan I.

ilahî bir nur olduğunu, zatının mükemmel sıfatlarla donatıldığını söyler. Zahirde vilayetlerin batında velilerin şahı olduğunu, isteği olanların isteklerini yerine getirdiğini, hutbede adı okunduğunu anlatır. Sonra padişaha dua etmeye başlar. Ömrünün uzun olmasını, ilim ve adaletinin her an artmasını, şeriatın her yerde işlenmesini, o dönemin müftüsünün Murad Han'a şeriata göre öğüt vermesini, padişahın devletinin ve izzetinin devam etmesini, tüm gayretini şeriatın yaşanmasına harcamasını ve böylece Hz. Peygamber'in ümmetinin asude olmasını diler. “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Resulüne ve sizden ululemre (idarecilere) de itaat edin. (Nisâ 4/59)*” ayetini veren şair, sultana itaatin farz olduğunu; sultanın, Allah'ın yerüzündeki gölgesi olduğunu belirtir. Hz. Peygamber'in şer'ine uyduktan sonra herkesin ona duacı olacağını, eğer padişah şeriatı korursa bütün sipahilerin de bu yolda canlarını vereceğini söyler. Şeriatın korunmasına çok önem veren şair, burada şeriatı koruması şartıyla padişaha dua eder.

“*Muhakkak ki Allah; adaleti, iyiliği emreder. (Nahl 16/90)*” ayetini verdikten sonra Padişah'a nasihat diyebileceğimiz sözlerle dua eder. Her hükmünde şeriat ve kanun olmasını, her yerde emniyetin bulunmasını, herkesin emir ve yasaklara uymasını, zekâtın alınıp uygun şekilde dağıtılmasını, hırsızlık ve yolkesiciliğin ortadan kaldırılmasını, Müslümanın hukukunun zayı olmamasını, cihad edilmesini ve elde edilen ganimetlerin adaletle taksim olunmasını, mazlumun hakkını çiğnenmemesini ister. Çünkü “Hükümdar, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir.” der.

Padişah'ın siyasi istekleri için de dua eder. Allah'tan fetih ve nusret ister. Yemen'in fethedilmesini, tüm asilerin itaat etmesini, Kızılbaş mülkünün harap olmasını, Râfızîlerin ortadan kalkmasını, Bağdat'ın fethedilmesini, Allah'ın emri ve Resulünün sünneti ile hareket etmesini diler.¹⁰⁶ Padişaha ayrılan kısım bu şekilde onun için dua ederek biter.

Mustafa'nın akli dengesi yerinde olmadığı için padişahlığın elinden alınması ve II. Osman'ın katledilmesi gibi sebeplerden ötürü Kadızâde'nin IV. Murad'ı on beşinci padişah olarak kabul etmiş olabileceği kanaatindeyiz.

¹⁰⁶Sebahat Deniz, Kadızâde'nin *Manzûme-i Akâid*'deki dua beyitleriyle oluşturulan ve *Duânâme* adını alan eserini incelediği makalesinde *Duânâme*'nin Bağdat ve Yemen'in fethedilmesini içeren beyitleriyle alakalı olarak şu ifadeler yer vermektedir: “Bunun için de bu duânâmenin saray mescidinde ve diğer camilerde her Cuma gecesi yatsı namazından sonra okunup bütün ümmet-i

2.2.1.15. Sebeb-i Telif

İslamın ilk zamanlarında hiç itikâdî mezhebin olmadığını fakat bir süre sonra görünüşü İslama uygun olup aslı İslama uygun olmayan mezheplerin türediğini, Hz. Peygamber'in bunu vahy-i ilahiyle bildiğini söyler ve şu anlama gelen hadis-i şerifi aktarır: “*İsrail oğullarının başına gelen benim ümmetimin başına gelecektir. Öyle ki onlardan birisi aleni olarak annesine gelmek isterse (zina ederse) benim ümmetinden de bunu yapan olacaktır. Nitekim İsrail oğulları yetmiş iki fırkaya bölündü, benim ümmetim yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Onlardan biri hariç hepsi ateştedir. Dediler ki: ‘O tek kurtulan millet kimdir?’ ‘Benim ve ashabımın buldukları şey üzerinde olanlardır.’*” Bu hadis-i şerifin manzum çevirisinden sonra şair, şu hadisi de aktararak kendisinin oluşturduğu dalalet içindeki yetmiş iki mezhebin adını sıralar:¹⁰⁷ “*Allah resulü (Allah’ın salat ve selamı onun üzerine olsun) bize bir çizgi çizdi. Sonra buyurdular ki: ‘Bu, Allah’ın yoludur.’ Sonra bu çizginin sağına ve soluna çizgiler çizdi ve buyurdu ki: ‘Bu yolların her birisinden şeytan (günaha) çağırır.’ sonra şu ayeti okudu: ‘Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun (başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah’ın yolundan ayırır (Enam 6/153)’.*”

Bu bahsedilenler ışığında kendi dönemine bakan şair, kendi dönemini eleştirmeye başlar. İnsanların İslamı gerektiği gibi yaşamadığından yakınıdır. İtikad sıkıntısı olduğundan bahseder. Bazı tarikatlerin hakikatten uzak olduklarını söyler. Kerametten dem vuranların nefsinin ejderhaya benzediğini, dışının insan içinin kaplan olduğunu, her hırka giyenin sufi sayılmayacağını, tasavvufun amacının insan nefsinin tertemiz yapmak olduğunu, bu kişilerin sözlerinin aslı ve kaynağı olmadığını söyledikten sonra kendisi için dua eder.

Kitabı telif etmesinin sebebi Hz. Peygamber'in hadisinde bahsettiği gibi yetmiş üç fırkaya ayrılacak olan ümmetten kurtulacak tek fırkayı anlatmak ve şekli İslama uygun görünüp aslı uygun olmayanları anlatmaktır.

Muhammed'in ona âmîn demeleri gerektiği, bu vesileyle Allah yardım edip Bağdat ve Yemen'in fethedileceği ifade edilmiştir.”(Deniz, 2008, s.19,20.) Buna Duânâme'nin başındaki şu satırlar delil gösterilebilir: “Bu duânâmeyi her cuma gicesi yatsu nemâzından sonra mescidde bir kimse okuyup dinleyenler âmîn diseler saâdetlü padişâhumuzun ömürleri uzun olup ve cemî muradları hâsıl olup ve a'dâ-yı dîn ü devlet maglûb olmaga sebeb olur inşaallâhu te'âlâ.” (Deniz, 2008, s.28.)

¹⁰⁷ Bu mezhepler, Metinde Geçen Özel Adlar başlığı altında verilecektir.

2.2.1.16. Kitabın Amacı

Kitap İslam akâidini anlatmak için yazıldığından artık akâidî konulardan bahsedeceğini söyleyen şair, akâidi hıfzedip öğrenmenin kolay olması için manzum olarak yazdığını, akâidi bilmenin her kula vacip olduğunu bildirir. Her şeyi yaratan Allah'ın Ehad olduğunu, onu tam olarak bilmenin mümkün olmadığını, Allah'ın halk için Hz. Peygamber'i seçtiğini ve Kur'an'ı indirdiğini söyler. Tüm insanların ve cinlerin Kur'an'a uyması, Hz. Peygamber'den gelen kalp ve dil ile tasdik edilmesi gerektiğini; imanın vacip, Kur'an'ın her türlü hastalığa şifa ve tüm ilimleri kapsar nitelikte olduğunu bildirdikten sonra Allah'ın sıfatlarından bahseder.

2.2.1.17. Allah'ın Sıfatları

Bu konu kelamcılar tarafından üç bölüme ayrılmıştır: sıfat-ı nefsiyye, selbî ve sübûtî sıfatlar. Sıfat-ı nefsiyye; Allah'ın vücud (var olma) sıfatı olup onun yüce zatından, ezeli ve ebedi olan varlığından ibarettir. Selbî sıfatlar: kıdem, beka, muhalefetü'n li'l-havadis, vahdaniyet, kıyam bi-nefsihî. Sübûtî sıfatlar: hayat, ilim, semi', basar, irade, kudret, kelam, tekvin.¹⁰⁸ Bu sıfatlardan *Manzûme-i Akâid*'de vahdaniyet, vücud, hayat, ilim, kudret, irade, semi', basar, kelam ve tekvin sıfatı tek tek başlıklar halinde açıklanmış, diğer sıfatlar bu başlıkların altındaki açıklamalara içkin halde verilmiştir.

Şair bu kısımda; insanın imkân âlemine bakarak Allah'ın her şeye Kadir olduğunu görebileceğini, dünyadaki düzenin Allah'ın varlığına delil olduğunu bildirir. Buna bir evin ustasız yapılamayacağını, bir yazının yazan olmadan yazılamayacağını örnek gösterir. Tıpkı bu şekilde gökteki dokuz kat semanın bir yaratıcısız var olamayacağını, hiçbir eşyanın vücuda gelemeyeceğini söyleyen şair; Anka kuşunun dahi Kaf Dağı'nı bilmeseydi yokluktan dem vuramayacağından bahseder. Var olan her şeyin kendi dilleriyle Allah'ın varlığını izhar ettiklerini anlatır.

2.2.1.17.1. Vahdaniyet Sıfatı

¹⁰⁸ Bilmen, 50, 51.

Dünyadaki bütün çoklukların Allah'ın birliğine işaret ettiğini söyler. Buna “*Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti.* (Enbiya 21/22)” ayetini delil göstererek iki ilah olması durumunda birinin yapmak istediğini diğeri yok etmek isteyebileceğinden büyük düzensizliklerin ortaya çıkacağını, fakat dünyanın intizamında hiçbir düzensizliğin görülmediğini belirtir. İki hükümdarın bir şehre, iki doktorun bir hastaya, iki edîbin bir çocuğa vereceği eziyeti de bu konuya örnek gösterir.

2.2.1.17.2. Vücut Sıfatı

Böylesi intizamlı ve sanatlı olan kâinat ve mümkinatın, bir yaratıcıyı zorunlu kılacağını söyler. Bu yaratıcıyı tamamen anlayabilmenin mümkün olmadığını çünkü aklın sınırlarının buna yetmeyeceğini; sıfatlarına nihayet olmayıp isimlerinin çok olduğunu fakat doksan dokuz tanesine Esmâ-i Hüsnâ denildiğini bildirir. Sıfatlarından sekizinin zahir olduğunu söyleyen şair, bununla sübûti sıfatları kastetmektedir. Allah'ın sübûti sıfatlarının zatıyla olan ilişkisine de değinen Kadızâde; Allah'ın zatının, sıfatlarından ne gayrı ne de aynı olduğunu söyleyerek ehl-i sünnet âlimlerine uygun beyanda bulunmuştur.

2.2.1.17.3. Hayat Sıfatı

Allah'ın sıfatlarının çok olduğunu fakat en önce hayat sıfatının geldiğini söyler. Çünkü hayat olmasa ilim ve kudretin olmayacağını belirtir. Şair, eğer Allah diri olmasaydı hiçbir şeyin hayat bulmayacağını, Allah'ın hayatının ruh ve nefisle değil diğeri bütün sıfatları gibi kendi zatından kaynaklandığını bildirir.

2.2.1.17.4. İlim Sıfatı

Allah'ın en küçük şeyden en büyüğüne kadar her şeyi bildiğini, onun ilminin her şeyi kapsadığını, ona bir zerrenin dahi gizli kalamayacağını, yaratılmış veya yaratılmamış her ne varsa Allah'ın bilgisinde olduğunu anlatır.

2.2.1.17.5. Kudret Sıfatı

Allah'ın kudretinin, bu kainatı vücuda getirdiğini, dolayısıyla yaratılmışlardaki kudretin bu sıfattan feyz aldığını söyler. Allah'ın kudretinin her şeye yettiğini, Kur'an'dan “O'nun her şeye gücü yeter.” ayetiyle temellendirir.

Burada şair, Mutezile mezhebine bir gönderme yapar. Mutezile itikadına göre “Allah Kâdir’dir.” demek doğrudur, “Allah kudret sahibidir.” demek yanlıştır. İlkinde kudret sıfatı Allah’ın zatına içkin bir anlam ifade ettiği, ikincisinde ise Allah’ın varlığının dışında bir “kudret sıfatı” varlığını kabul etmek gerekeceği ve bu da tevhid anlayışına aykırı düştüğü için Mutezile, Allah’ın sıfatlarını zatından ayrı düşünmemiştir. Kadızâde, bu konuda ehl-i sünnet âlimleri gibi düşündüğünü vücud sıfatından bahsederken göstermiş ve Allah’ın sıfatlarının zatiyla ne aynı ne de gayrı olduğunu belirtmiştir.

2.2.1.17.6. İrade Sıfatı

Allah’ın bir şeyin olmasını, bir şeyi yaratmayı istemesinin; bunlara bir vakit tayin etmesinin irade sıfatının bir gereği olduğundan bahseder. Allah’ın her şeyi istemesiyle yaptığını, hiçbir şeyin kendiğilinden olmadığını söyler. Buna “*Allah dilediğini yapar. (İbrâhim 14/27)*”, “*Allah dilediğine hükmeder. (Mâide 5/1)*” ayetlerini delil gösterir. Tüm yaratılmışlar bir şey yapmak istese de bu, Allah’ın muradına uygun düşmüyorsa tek bir zerrenin ortaya çıkması mümkün değildir. Bununla birlikte insanın tüm fiillerini de iradesiyle işlediğini bildirir.

2.2.1.17.7. Semi’ Sıfatı

Allah’ın her şeyi duyduğunu, fakat insanların bildiği kulaktan münezzehtir olduğunu; her ne gizli sır, dua varsa hepsini işittiğini, karıncanın ayak sesini dahi duyduğunu söyler. Allah’ın semi’ sıfatının Semî’ ismini gösterdiğini belirtir.

2.2.1.17.8. Basar Sıfatı

Allah’ın her şeyi gördüğünü, fakat insanların bildiği gözden münezzehtir olduğunu, gece yürüyen karıncanın ayağını dahi gördüğünü, ona hiçbir şeyin gizli kalmadığını belirtir.

2.2.1.17.9. Kalam Sıfatı

Kur’an’ın, Allah’ın kalam sıfatının bir sonucu olduğunu söyleyen şair; Kur’an’ın, Allah’ın zatındaki bir özellikten gelmesi sebebiyle mahluk olmadığını, dolayısıyla müminlerin Kur’an’a mahluk demelerinin, ehl-i sünnet anlayışına aykırı olduğunu belirtir.

2.2.1.17.10. Tekvin Sıfatı

Allah'ın yoktan var etmesinin bu sıfatı ile olduğunu söyler. Maturidî görüşe uygun olarak hiçbir şeyin kendiliğinden olmadığını, Allah'ın yaratmasıyla varlık bulduğunu belirtir. Bununla birlikte yaratılmışın kendisini, Allah'ın yaratmasının aynısı olarak düşünmemek gerektiğini bildirir.

2.2.1.18. Rü'yetullah

Mutezile'nin adını vermeden onların, Allah'ı görmenin mümkün olmadığını söylemesini eleştiren şair; Kur'an, sünnet ve icma ile bunun mümkün olduğunun bilindiğini söyler. Hz. Peygamber'in bir hadisini manzum halde veren Kadızâde, dolunay gecesi dolunayın görülmesi gibi Allah'ın görülebileceğini anlatır. Mutezile mezhebinin böyle düşünmediğini belirten şair, rüyetullahın mümkün olmadığını söyleyenlerin "*Sen beni asla göremezsin. (A'râf 7/143)*" ayetini delil göstermelerine şu şekilde cevap verir: Hz. Musa, Allah'ı görmek istediğini söyleyince Allah ona "*Sen beni asla göremezsin*" demiştir. Bu söz, Allah'ın dünyada görülemeyeceği anlamına gelir. Ahiret âleminde bu mümkündür.

2.2.1.19. Halk-ı Ef'âl-i 'İbâd

İman, küfür, hata, doğru, iyi, kötü her fiili Allah'ın yarattığını, Allah bu fiilleri yaratmasaydı hiçbirinin var olamayacağını, fakat bu fiilleri yaparken irademizle hareket ettiğimiz için fiilleri seçimin bize ait olduğunu, dolayısıyla yaptıklarımızdan sorumlu olduğumuzu anlatır. Mutezile mezhebinin buna karşı bir görüş belirttiğini söyler ve Mutezile'nin bu görüşüne karşılık verir.

2.2.1.20. Fi'l-i İhtiyârî

Şair, kulun fiillerinde özgür olduğunu ifade eden fi'l-i ihtiyârînin iman ehli ile inkâr ehlinin, iyi ile kötünün ayrılmasına sebep olduğunu söyler. Burada Cebriyye mezhebine karşı çıkan Kadızâde, Cebriyye'deki kulun hiçbir fiilinde iradesi olmadığı, tüm fiilleri işleyenin Allah olduğu düşüncesini şiddetle eleştirir.

Fiilleri Allah yaratır, kul bu yaratılan fiilleri işler. Nitekim Allah'ın yaratmadığı bir fiili kulun işlemesi için kulda bir yaratma kudreti olması gerekir. Fakat Kâdir olan sadece Allah olduğu için şair, Cebriyye ve Mutezile'nin bu

konudaki görüşlerine karşı çıkar, ehl-i sünnet itikadını seslendirir. Ona göre Allah, Hâlık; kul, kâsibdir.

2.2.1.21. İstîtâat

İradî fiilleri gerçekleştirmeyi sağlayan yetenek ve güç anlamına gelen istitâat konusu, Mutezile ile ehl-i sünnet âlimleri arasındaki görüş farklılıklarına değinilerek anlatılmıştır.

Allah'ın, kullarına istitâat verdiği için onları işledikleri fiillerden mükellef tuttuğunu söyleyen şair, gücümüzün yetmediğinden sorumlu olmadığımızı bildirir. Buna “*Yoluna gücü yetenlerin o evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. (Âl-i İmrân 3/97)*” ayetini delil gösterir.

2.2.1.22. Ecel

Her insanın Allah'ın takdir ettiği zaman geldiğinde öleceğini, öldürülenlerin dahi ecellerinin Allah tarafından belirlenmiş olduğunu, dolayısıyla hiç kimse için “Ecelsiz öldü” demenin doğru olmadığını söyler. “*Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler. (A'râf 7/34; Nahl 16/61)*” ayetini bu sözlerine delil gösterir.

Bu başlık altında şair, aslah fikrine ve rızık konusuna birkaç beyitle değinmiştir. Aslah fikrinde yine Mutezile'ye karşı durmuş, rızık konusunda ise Allah'ın helal dediğine rızık denilebileceğini, haram dediğinden uzak durmamız gerektiğini anlatmıştır.

2.2.1.23. Kabir Azabı

Dünyada kula gerekenlerden bahsettikten sonra ahiret hallerine geçmek gerektiğini söyleyen şair, önce berzah âleminde, sonra cennet ve cehennemden bahseder.

Kabir azabını müminlerin yaşamaması için dua eden şair, bu azabın kâfirler ve bazı isyan etmiş müminler için olduğunu söyler. İbadetlerini yapmış olanların kabirde Allah'tan mükâfat görebileceklerini belirtir. Sonra Münker ve Nekir meleklerinden bahseder. Bu meleklerin kitap ve sünnette bulunduğunu, onları inkâr etmemek gerektiğini söyler ve kişinin ölüp kabre konulduktan sonra yaşayacaklarını anlatmaya başlar. İki meleğin gelip selam dahi vermeden “Rabbin

kimdir?” diye soracağını, ardından “*Bize rabbini anlat, tavsif et*”, “*Dinin nedir?*”, “*Peygamberin kimdir?*” diyeceğini, bu sorulara cevap verenin kabrinin rahat ve geniş, cevap veremeyenin kabrinin ise ateş dolu olacağını; damarlarının birbirine girecek kadar kabrinin onu sıkıştıracağını, inim inim inleyeceğini söyler. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifi örnek getirir: “*Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olur.*” Bu hadisin de manzum çevirisini verdikten sonra kendisi ve duasına “âmin” diyenler için dua eder.

2.2.1.24. Haşır Halleri

Haşrin gerçek olduğunu “(ve Allah) kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır. (Hac 22/7)” ayetini delil göstererek anlatan şair, bütün ölülerin dirileceğinden bahseder. Bunu felsefenin kabul etmediğini bildirir ve felsefeye sataşır. Felsefenin bir kuruş etmeyecek kadar kıymetsiz olduğunu söyler. Allah’ın, dirilmenin hak olduğunu inanmayanlara bildirmesi için Hz. Peygamber’e şöyle vahyettiğini bildirir: “*İnsan görmez mi ki biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diyor. De ki: onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.* (Yâsîn 36/77-79)” Şair; her şeyi tek tek vücuda getirene onları yeniden yaratmanın zor olmayacağını, dirilişin sadece ruhani olduğunu söyleyenlere karşı durup cismani de olacağından bahseder. Ameli güzel olanın güzel surette, çirkin olanın çirkin surette geleceğini söyler.

2.2.1.25. Amel Defteri

Her insanın bir amel defter/kitabı olduğunu, bu kitapta kişinin ömrü boyunca yaptıklarının yazılı olduğunu, kimin iyilikleri çoksa ona amel defterinin sağ tarafından verileceğini ve rahat olacağını, kimin kötülükleri çoksa ona da amel defterinin sol tarafından verileceğini ve kötü durumda olacağını anlatır.

Herkesin Allah tarafından hesaba çekileceğini, o büyük hesap gününde hesap vermek zor olacağından kişinin kendisini bu dünyada iken hesaba çekmesinin iyi olacağını “(Ahirette) hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekin.” hadis-i şerifini örnek göstererek açıklar. Bu hadisin de manzum çevirisini verdikten sonra “*Ve O, hesabı çabuk görendir.* (Ra’d 13/41)” ayeti ile Allah’ın

herkesi bir anda hesaba çekeceğini, fakat herkesin sadece kendisini hesaba çekilmiş sanacağını söyler.

2.2.1.26. Kevser Havuzu

Kevser havuzunun gerçek olduğunu söyleyen şair, Kevser suresini buna delil gösterir. Sütten daha beyaz, miskten daha kokulu, bir kere içenin susuzluğunu giderecek özellikte olduğundan bahseder.

2.2.1.27. Sırat

Sıratın kılıçtan keskin, kıldan ince, cehennem üzerinde bir köprü niteliğinde olduğunu söyleyen şair, herkesin onun üzerinden geçeceğini bildirir. “İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür. (Meryem 19/71)” ayetini sözlerine delil getirir. İyi ve faziletli kimselerin onu geçeceklerinden, münafıkların geçemezlerse ateşe düşeceklerinden bahseder. Dünyadayken günahlarından dolayı korkup yağmur gibi gözyaşı dökenerin şimşek hızıyla bir anda, isyanlarını hatırlayıp ah u efgan edenlerin yel gibi hızlı, cihad edenlerin sıratı geniş cadde gibi görüp rahatlıkla geçeceklerini anlatır.

Burada sufilere sataşmayı ihmal etmeyen şair; sufilerin, bu dünyada yaptıkları bazı şeyleri tasvip etmediğinden onları sırat ile tehdit etmekte ve bu dünyadaki konumlarına güvenmenin tehlikeli olduğunu dile getirir.

2.2.1.28. Cennet ve Cehennem

Cennet ve cehennemin var olduklarını, bunların birinin Allah’ın lütfundan, diğerinin Allah’ın kahrından geldiğini söyler. Büyüklerin, cenneti anlattıktan sonra cehennemin hâlini “zebani” kelimesi ile ifade ettiklerini belirtir. Cennet ve cehennemin Kur’an’ın ayetleriyle sabit olduğunu, şu an hazır olduklarını, onların da mahluk olduklarını söyledikten sonra yine Mutezile mezhebindeki görüş farklılığına değinir. Şairin aktardığına göre Mutezililerden biri yani Ebu’l-Huzeyl, şu anda cennet ve cehennemin hazır olmadığını, mahşerde hazır olacağını ileri sürmüştür. Şair, kendi görüşlerine Hz. Adem ile Hz. Havva kıssasını ve Kur’an’daki cennet ve cehennem için “*Hazırlanmış*” sözünün söylenmesini delil getirir. Nitekim Hz. Adem ile Hz. Havva cennette yaşamışlardır. Daha sonra

dünya hayatı başlamıştır. Bu da cennetin şu an var olduğunu gösterir. Kur'an'da dört ayette geçen "*Hazırlandı*" sözü de geçmiş zaman kipi ile söylendiği için şairi doğrulamaktadır. Cennet ve cehennemin baki olduklarını, içindekilere sunacakları sefa ve cefanın tükenmeyeceğini bildirdikten sonra şair, cennete gitmek için dua eder.

2.2.1.29. Büyük Günahlar

Büyük günahlarla ilgili çok rivayet geldiğini söyleyen şair, İbn-i Ömer'den gelen rivayete göre büyük günahları anlatır. Büyük günahların dokuz olduğunu söyler: Allah'a şirk koşmak, insan öldürmek, masum birine iftira atmak, zina etmek, savaş yerinden kaçmak, sihir, yetim malını yemek, anne-babaya asi olmak, zevk ve sefa için inancından vazgeçmek. Bunlara Ebû Hüreyre'nin bir tane daha eklediğini, onun da faiz yemek olduğunu bildirir. Hz. Ali'den gelen rivayette hırsızlığın ve içki içmenin de büyük günahlardan olduğunu, İbn-i Abbas'tan gelen rivayette ise sayıca büyük günahların yedi yüz tane, küçük günahların ise yedi yüzden fazla olduğunu bildirildiğini aktarır. Bu günahlardan korunmamız gerektiğini söyleyen şair, "*Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz.* (Nisâ 4/31)" ayetini verir. Amellerin tartılacağı zaman iyilikleri ağır gelenlerin, kötülüklerinin silineceğini söyleyen şair; sözlerine "*Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir.* (Hûd 11/114)" ayetini delil getirir.

Büyük günah işleyenlerin, imanlarını kaybetmiş sayılmayacaklarını belirten Kadızâde, "*Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar.* (Nisâ 4/48)" ayetini delil gösterir. "Allah, şirkten başka olanlardan dilediğini bağışlar. Sen O'nun lütfundan ümidini kesme. Küçük günahlardan dolayı ceza gerekir, sen cezaya ulaşmaktan emin olma" anlamına gelen Arapça iki beyit söyledikten sonra yapılan her şeyin karşılık bulacağını "*Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*(Zilzâl 99/8)" ayeti ile açıklar. Fakat Allah'a şirk koşanların hiçbir şekilde affedilmeyeceğini söyler.

2.2.1.30. Şefa

Allah'ın yardım etmek, affetmek istediği kullarına, sevdiği kişilerin şefaatinin vesile kıldığını anlatan şair, şefaati kabul etmeyen hakir olacağını söyleyerek sözüne pek çok ayeti delil getirir. Bunlardan biri şudur: “*O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.* (Tâhâ 20/109)”.

2.2.1.31. Büyük Günahları İşleyenler¹⁰⁹

“*İnkâr edenler zaman zaman, keşke biz de Müslüman olsaydık, diye arzu ederler.*(Hicr 15/2)” ayetini tefsir ederek büyük günahları işleyenlerin ahiretteki durumlarından bahsedilmeye başlanır. Buna göre, bu ümmetten bir grup hapsedilir ve sırat üzerinde kalır. Hz. Peygamber, Cebrail'e bu grubun neden sırat üzerinde kaldığını sorar. Cebrail cevap veremez. Sonra o grup cehennemde görevli melek Malik'e götürülür. Malik, o gruba kim olduklarını sorar. Onlar da Kur'an okuyan, oruç tutan, hacceden, gaza eden, zekat veren, yetimlere ikramda bulunan, fakirleri doyuran, beş vakit namazını kılan, dua eden bir ümmettik diye cevap verirler. Malik, Kur'an'ın onları isyan etmekten neden alıkoymadığını sorar. Cevap gelmeden Allah'ın buyruğu gelir ve Allah onların ateşe sürülmesini ister. Buyruğun dehşetinden korkmaya başlayan gruptakiler, Malik'ten süre isterler. Malik ne kadar üzülürse üzulsünler zaman verilmeyeceğini söyler. Sonra bu gruptakiler de kendi içlerinde Kur'an okuyanlar, haram mal ile haccedenler, haram aş ile oruç tutanlar, haram ile zekat verenler, riya ile namaz kılanlar olmak üzere gruplara ayrılırlar. Dünyada iken ahireti hiç düşünmeden yaşayanlar böylece kendi hallerine ağıt yakarlar. Malik, bunları hiç şefkatleri olmayan cehennem zebanilerinin yanına götürünce “Bunları ateşe atın.” der. O sırada gruplara ayrılan cehennemlikler Allah'tan yardım diler. Allah, bu yardım çağrısına Hz. Peygamber'in şefaatinin görevlendirir. Cebrail, Hz. Peygamber'in cennette inciden bir çadırda sohbet etmekte olduğunu görür. Ona ümmetinden bir grubun ateşte olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber hemen secdeye kapanır ve onlar için şefaati diler. Allah şefaatinin kabul eder. Hz. Peygamber, Cebrail ile cehennemin kapısına, Malik'e giderler. Kapıyı açmasını isterler.

¹⁰⁹ *Manzûme-i Akâid*'de bu konunun anlatıldığı bölümdeki beyitlerin tamamına yakını Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'si ve Aziz Mahmud Hüdayî'nin *Necâtü'l-Garîk* adlı eserinden alınmıştır.

Malik, Allah buyurmadan kapıyı açamayacağını söyler. Bunun üzerine Allah, Malik'e Hz. Peygamber'in sözüne boyun eğmesini emreder. Böylece Müslümanlar cehennemden kurtulur. Bu durumu gören kâfirler, cehennemden çıkmayı istedikleri için "Keşke biz de Müslüman olsaydık!" derler.

Günahkârların yanmasının gerekliliğinden bahsedilen kısımlarda din büyüklerinden Fahreddin Râzî'nin sözlerinden yararlanılır. Allah'tan gereği gibi korkmanın onu bilmekle mümkün olacağı, "*Kulları içinden ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkar.* (Fâtır 35/28)" ayeti ile anlatılır. Her müslümanın da Allah'tan korkması gerektiği söylenir. Buna Hz. Adem ile Hz. Havva kıssasından örnek getirilir.

Kişiye öncelikle gereken şeyin itikad olduğu, kişinin ilim öğrenmesi gerektiği söylenir. Çünkü insan bu dünyada nasıl yaşıyorsa ahirette öyle dirilecektir. "*Bölük bölük gelirsiniz.*(Nebe 78/18)" ayetini iktibas yaparak kıyamet günü günahkârların nasıl dirilecekleri anlatılır. Fitne çıkarıp dedikodu yayanlar maymun, daima haram yiyenler domuz, faiz yiyenler baş aşağı sürünür şekilde, hükmünde zulüm olan hâkim gözsüz, amellerine güvenenler dilsiz ve kulaksız, sözleri fiillerine uymayanlar dilini çiğner halde, komşusuna eziyet edenler elsiz ve ayaksız, şehvete uyup zekattan alıkoyan kişiler cesetten daha pis kokulu, kibirlenenler katrandan bir kaftan ile dirilecektir. Bunları anlattıktan sonra kişiye gerekenin iyi amel olduğu söylenir.

Amelin, kişinin hem iç hem de dışına bakan zahir ve batın olmak üzere iki yanının olduğu, bunlardan birini tam diğerini eksik bırakmanın doğru olmadığı bildirilir. Kişinin kalbinin temiz olması gerektiği çünkü orada gayb âleminin sırlarının keşfedildiği söylenir. Daha sonra Kur'an'dan bahsedilir.

Kur'an'ı okuyup, ona değer verene Kur'an'ın ahirette sahip çıkacağı söylenir. Allah'ın mükâfatlandıracağı kişinin durumu şu şekilde anlatılır: Allah ona ne istediğini sorar. Kul, isteklerini söylemeye başlar. Muradını verdikten sonra Allah tekrar sorunca kul yine bir şeyler ister. Muradı yine karşılanır. Bu şekilde kul her ne isterse Allah ona istediklerini verir. Şair, buna "*Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.* (Zümer 39/10)" ayetini delil gösterir. Daha sonra cehennem tabakalarından bahseder.

Cehennemnin yedi tabaka olduğu söylenir ve bu, şu ayete dayandırılır: “*Cehennemnin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.* (Hicr 15/44)” İbn-i Abbas’tan rivayet edildiğine göre cehennemnin tabakaları şu şekildedir:

Haviye: Yedincisidir. Bütün münafık ve zındıklar, Firavun ve Nemrut buraya gidecektir.

Hutame: Altıncısıdır. Şirk koşanların gideceği yerdir.

Leza: Beşincisidir. Ateşe tapanların gideceği yerdir.

Cahîm: Dördüncüsüdür. Meleklerle tapanların gideceği yerdir.

Sakar: Üçüncüsüdür. Yahudilerin gideceği yerdir.

Sa’îr: İkincisidir. Hristiyanların gideceği yerdir.

Cehennem: Birincisi ve ayrıca hepsinin genel adıdır. Büyük günahları işleyenler ve küçük günahları bağışlanmayan Müslümanların gireceği yerdir.

İnanmanın, imanın aslı olduğu ve çok iyi bir imana sahip olmak gerektiği söylenir ve yapılan tazminlere son verilir.

2.2.1.32. İmanın Manası

İmanın sözlük anlamının “tasdik etmek” olduğunu, ıstılah olarak ise “Allah’tan Hz. Peygamber’e gelen her şeyi gönülden tasdik etmek ve bunu dil ile takrir etmek” anlamına geldiğini söyleyen şair, iman edilen şeyle amel etmenin bir insanın mümin olabilmesi için şart olmadığını anlatır. Bu ifadelerin, hakikat ehli tarafından böyle aktarıldığını belirtir. Aslında iman ve islamın aynı şey olduğunu söylemekte bir sakınca olmadığını, örneğin sadık bir müslümana mümin denilebileceğini söyler. İman sahibi olabilmek için “tasdik ve ikrar”ı yeterli görür. “Sait (mümin olan) bazen şâki (kâfir), şâki de bazen sait olur.”sözüyle kimin mümin, kimin kâfir olduğunun ise yalnızca Allah tarafından bilinebileceğini ifade eder.

2.2.1.33. Peygamberlerin Gönderilmesi

Allah’ın peygamberler göndermesinin hikmetinin bilinemeyeceğini, bunun sırrını ancak Allah’ın bildiğini söyledikten sonra peygamberlerin gönderilmesiyle ilgili açıklamalarda bulunur. Bu açıklamalara göre peygamberler; insanları şirk ve

kötülüklerden alıkoymak, müminleri müjdeleyip asi ve kâfirleri uyarmak, insanlara dünya ve ahiretleri için yapmaları gerekeni beyan etmek için gönderilmiştir.

Peygamberlerin, Allah'ın mucizelerle donattığı kulları olduğunu söyleyen şair; ilk peygamberin Hz. Adem, son peygamberin Hz. Muhammed Mustafa olduğunu bildirir. Bu iki peygamber arasında sayılamayacak kadar çok peygamber geldiğini, bir rivayette yüz yirmi dört bin peygamberin gönderildiğinden bahsedildiğini söyler. Buna “*Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmedığımız kimseler de var.* (Mümin 40/ 78)” ayetini delil gösterir. Bu ayetten anlaşıldığı kadarıyla günümüz insanların bilmediği başka peygamberlerinde gönderildiğini bildirir. Peygamberler arasında en efdalinin Hz. Peygamber olduğunu, çünkü diğer bütün peygamberlerdeki faziletlerin Hz. Peygamber’de toplandığını söyler.

2.2.1.34. Kutsal Kitaplar

Allah'ın, resullerine kitaplar göndererek onların şanını yücelttiğini söyleyen şair, bu kitaplarda Allah'ın emir ve yasaklarının olduğundan bahseder. Gönderilen kitaplar arasında en faziletli olanının Kur'an-ı Kerim olduğunu, daha sonra sırasıyla Tevrat, İncil ve Zebur'un geldiğini söyler. Kur'an'ın indirilişyle diğerlerinin nesh, dolayısıyla Kur'an'a iman etmenin her kula vacip olduğunu, Kur'an'daki bütün ayetleri kabul edip birini diğerinden ayırmamak gerektiğini, aksi takdirde kişinin kâfir olacağını bildirir.

2.2.1.35. Miraç

Hız. Peygamber'in miraç hadisesinin anlatıldığı bu bölümde şair, olayı şu şekilde tahkiye eder: Hız. Peygamber'in, Ümmühani'nin evinde misafir olduğu bir gece Hız. Cebrail'e, Allah tarafından şimşek hızıyla koşan Burak'ı yanına alarak yıldırım gibi yere inmesi ve Allah'ın, Hız. Peygamber'i davet ettiğini bildirmesi emredilir. Cebrail, Hız. Peygamber'e daveti bildirir. Hız. Cebrail ile birlikte bir anda Mescid-i Aksâ'ya giderler. Orada Hız. Peygamber, bütün peygamberlere imam olur ve namaz kılarlar. Sonra Cebrail ile Allah'ın huzuruna doğru yol almaya başlarlar. Gökyüzünün yedi tabakasını temaşa eden Hız. Peygamber, diğer peygamberlerle görüşür. Hız. Peygamber'e cennet ve cehennem gösterilir. Allah'ın

huzuruna girerken Hz. Peygamber mahviyet içinde Tahiyyat duasının ilk kısmını söyler: “*Dil, beden ve mal ile yapılan bütün ibadetler Allah’adır.*” Allah: “*Ey Peygamber! Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun.*” der. Hz. Peygamber: “*Selam, bizim üzerimize ve tüm salih kulların üzerine olsun.*” diyerek Allah’ın selamın alır. Bunun üzerine Cebrail, o esnada şu şekilde şahadet eder: “*Şahadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur. Yine ben şahitlik ederim ki Muhammed O’nun kulu ve resulüdür.*” Bu sözlerin tamamının, namazın teşehhüd kısmında okunduğunu söyleyen şair, Tahiyyat duasının manzum çevirisini de verir. Miraç’ta namazın Müslümanlara farz kılınmasıyla Hz. Peygamber, yeryüzüne iner.

Sabah olunca Hz. Peygamber, Miraç hadisesini anlatır. Kutlu kişiler bu olayı kabul eder. Tereddüt etmeden Hz. Peygamber’in anlattıklarını tasdik eden Hz. Ebu Bekir’e “sıddık” denir. Miraç konusunda tereddütlü olanların dalalete sürüklenebileceğini söyleyen şair, Miraç hadisesini tasdik eder ve bunu tasdik eden herkesin son demde imanlı olması için dua eder. Buna “âmin” diyenlerin belalardan emin olmasını diler.

2.2.1.36. Ashabın Faziletleri

Ashabın en faziletli olanının sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali olduğunu söyleyen şair, onlar için dua eder. Halifeliğin otuz yılında imametini bu sahabelerle yaşadığını bildirir. Bu sahabelerden başka altı sahabe daha olduğunu, toplam on olan bu sahabelerin dünyadayken cennetle müjdelenen “aşere-i mübeşşere” olduklarından bahseder. Ashab hakkında iyi konuşmak gerektiğini, çünkü ashabı sevmenin Hz. Peygamber’i sevmek anlamına geldiğini söyler.

2.2.1.37. Velilerin Kerametleri

Evliyaların Allah’ın önem verdiği kişiler olduğunu “*(Oranın) mütevellileri, takva sahiplerinden başkaları değildir.* (Enfâl 8/34)” ve “*Bilesiniz ki Allah’ın dostlarına korku yoktur. Onlar üzülmeyecekler de. Onlar, iman edip de takvaya ermiş olanlardır.* (Yûnus 10/62, 63)” ayetleri ile açıklar. Velilerde bulunan kerametini mucizeyle aynı olduğunu belirten şair, aralarındaki en önemli farkın nübüvvet iddiası olduğunu söyler. Gösterilen keramet, nübüvvet iddiası

taşıyorlarsa kabul edilir. Asaf'ın duası ile Hz. Meryem'in rızıklandırılması, Ashab-ı Kehf'in kıssası bunun örneklerindedir. Bir nebinin bütün velilerden üstün olduğunu, velayetle hiçbir insanın nebi derecesine erişemeyeceğini bildirir.

Şair, bu başlık altında velilik perdesi altına saklanmış sufilere sataşır. Tasavvufun ne olup ne olmadığını uzun uzun anlatır. Bu kısımda Dede Ömer Rüşenî'den ve Aziz Mahmud Hüdayî'den alınmış beyitler de vardır. Bir sufinin eserinden alıntı beyitlerle konunun anlatılması dikkat çekicidir. Kadızâde Mehmed Efendi'yi düşünecek olduğumuzda bu eserin en önemli özelliğinin, Kadızâde'nin tasavvufî düşüncelerini yansıtmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden eserde olmamasına rağmen biz Kadızâde'nin tasavvufu ile ilgili düşünceleri için ayrı bir başlık açmayı uygun gördük.

2.2.1.38. Tasavvuf

“*Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et.* (Hicr 15/99)” ayetiyle ölüncüye kadar ibadet edilmesi gerektiğini söyleyen şair, “*Allah bir kulunu severse günah ona zarar vermez.*” hadisiyle Allah'ın sevdiği kulu anlamak için o kulun günah işleyip işlemediğine bakılabileceğini bildirir. Velayet sahibi olduğundan bahseden kişinin sözlerine kulak asmamak gerektiğini, her hırka giyenin sufi olmadığını Kuşeyrî'nin şu anlama gelen beyitini de örnek göstererek anlatır: “*Çadır, onların çadırları gibidir. Ancak kadınlarının, mahallenin kadınları gibi olmadığını görüyorum.*” Görünüşe aldanmamak gerektiğini söyler. Sonra tasavvufun ne olup ne olmadığını tasavvufî terimleri de kullanarak anlatmaya başlar.

Tasavvuf, insanın nefsinin bütün kötülüklerden arındırılması, nefsindeki kötülüklerin fena bulmasıdır. Burada Bâyezîd-i Bistâmî kıssasına değinir. Birini, ariflerin aynası olan Bâyezîd-i Bistâmî'ye överler. O da o kişiyi görmek ister. Uzaktan ona bakınca övülen kişinin kıbleden yana tükürdüğünü görür. Bunu gören Bâyezîd-i Bistâmî orayı terk eder.

Sufiler arasında ikiyüzlünün çok olduğunu, o yüzden herkese inanmamak gerektiğini, Allah'a ulaştıran pek çok yol bulunabileceğini fakat bu yolların hepsinin Hz. Peygamber'e uymak zorunda olduğunu belirtir. Şair, Kur'an'ın manasını bilenlerin ve bununla hakkı fark edenlerin de bir çeşit keramet

gösterdiğini düşünür. Tasavvufun ne olduğu sorulsa kendini küçük görme, her türlü sıkıntıya katlanma denmesi gerektiğini belirten şair, tasavvufun softan türemediğini ve bir zevk aracı olmadığını ileri sürer. Bu dünyadan uzaklaşmak, faziletlerle dolmak, Hakk yolundan hiç şaşmayıp o yolda sabit durmak, Hz. Peygamber'in sıfatlarına sahip olmaya çalışmak, benlikten tamamen vazgeçmek, başkalarının sözlerinden incinmemek, şeriat hükümlerini yıkmamak, güzel ahlakla ahlaklanmak, az uyuyup az yemek, çok zikretmek, kimseye cefa ve eziyet vermemektir. Tasavvuf, toprak gibi olmaktadır. Üzerine kötü şeyler saçılrsa da güzellikle karşılık vermek, kül dökene gül uzatmak, şakayık çiçeği devrinde sümbül çıkartmak gibi yapılması zor işleri yapabilmek, başına vuranın ayağını öpmek, cefa edene vefa göstermek, karnını yarıp zahmet verene türlü nimetlerle karşılık vermek, bunca şeye hiç söylenmemek ve susmaktır.

Şair, bunları bilmeyene, bir bilene gidip danışmayı tavsiye eder ve tasavvufu tarif etmeye devam eder: Tasavvuf, keşifleri herkese duyurup haklılığını savunmak değil bu sırları saklı tutmaktır. Boş konuşmayı terk edip Allah korkusu duymaktır. Ayetlerin ilmini bilmek, isyanı terk etmek, Kur'an fikhini bilmek, sürekli murakabe ve muhasebe içinde olmak, kendini övmemek, şeriata muhalif olmamak, yüreğini Hakk'a bağlamak, Allah korkusuyla yanmak, kalbin hâlini bilmek, Allah'tan başka hiçbir şeyi kalbe koymamak, üstadına ve herhangi birine asla "üf" dememek, keramet satmamaktır. Bundan sonra şair, tasavvufun tanımını yaparken ünlü sufilerin tanımlarından, sözlerinden yararlanır.

Zünnûn-ı Mısırî'den tasavvuf'un şeriatı kabul edip kendini övmeyi terk etmek, Ebû Osmân-ı Mekkî'den tasavvufun ilim ve takvanın özü olduğunu; Bişr-i Hâfi'den tasavvufun gönlü arıtıp dupduru hale gelmesi anlamına geldiğini aktarır. Ayrıca şair, Kelâbâzî'nin *Ta'arruf* adlı eserinde tasavvufun on iki rüknünden bahsedildiğini, bunları da üns, kurbet, havf, heybet, safvet-i kalb, dünyadan kaçmak, şüpheli şeylerden kaçınmak, dünyaya ait lezzetleri terk etmek, kendini övmekten ve yermekten kaçınmak, keramet satmamak, terk-i adet olarak açıklar. İbrâhim bin Edhem'den ise tasavvufun Hakk'ın Sırat'ında sağlam bir şekilde durmak olduğunu bildirir.

Tasavvufu, muhib ve mahbubun kendi aralarındaki söyleşmeleriyle oluşan keşf ü keramet olarak belirten şair, bu özel hâlin ifşa edilmesini nefse esir olmak şeklinde yorumlar. Şair, kendi zamanının sufilerini tevekkülden yoksun, akli fikri teekkülde olan, sürekli yemek için yaşayan insanlar olarak anlatır. Eleştirdiği sufiler arasına zikrederken dans edenler olarak ifade ettiği sema ve devran eden sufileri de dâhil eder. Sema ve devranı raksa benzetir ve bunu Samirîlerden kalma bir âdeti uygulamak şeklinde yorumlar. İbadet ederken dilinden başka hiçbir yerin kıpırdamaması gerektiğini, nitekim namazda da salınmanın haram olduğunu örnek verir.

Daha önce İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsî(öl. 920/1524)'nin tasavvufu, kelimenin harfleriyle şu şekilde yorumladığını biliyoruz: te (ت), Allah'a tevbe; sad (ص), kalp safası; vav (و), vefa; fe (ف), fenaya işaretir.¹¹⁰ Tasavvuf kelimesini bu şekilde harfleriyle yeniden yorumlayan şair, kendi tasavvuf anlayışını yansıtır. Kadızâde'nin harflere göre tasavvufa yaptığı yorum şudur: te (ت),tevbe; sad (ص), sıdk; vav (و), vefa; fe (ف), Furkan. Bu sözlerine büyüklerden delilleri olduğunu söyleyen şair, bu büyüklerden sadece Hz. Ali'yi zikreder.

Şair, Cüneyd-i Bağdâdî'yi epeyce övdükten sonra sufi isminin harflerinin üç tane olduğunu söyler ve kelimeyi harflerine göre şu şekilde yorumlar: sad (ص), safa ve sıdk; vav (و), vüdd ile vird; fe (ف), Furkan.

Fakr kelimesini de harflerine göre yorumlayan şair, fe (ف)'nin Furkan, kaf (ق)'in Kur'an, re (ر)'nin rahmet olduğunu söyler.

Tasavvuf ıstılahında miskîn, “kendisine hiçbir varlık tanımayan, mahviyet sahibi derviş”; fakîr, “derviş, yoksul” olarak tanımlanır. Kadızâdebu iki ismin Kur'an'da eşit olduklarını söyler. Fakat bu konuda lügat âlimlerinin fikir ayrılığında oldukları ve bir kısmının miskini fakirden daha kötü durumda kabul ettiği bilinmektedir.¹¹¹Kadızâde burada sadece miskin kelimesini harflerine göre yorumlar. Miskin kelimesindeki beş harfîn, beş vakit namazı simgelediğini düşünen şair, mim (م)'i muhabbet, sin(س)'i selamet olarak düşünür. Sin harfi ile

¹¹⁰ Bkz. Mustafa Aşkar, *İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Semih Ofset, Ankara 1996, s. 80.

¹¹¹ *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, edit.: Zafer Erginli, Kalem Yayınevi, İstanbul 2006, s. 678.

Yâsîn suresi arasında çağrışımlar yapar. Kef (ك), kalamullah; ye (ي), yümn-i Kur'an; nun (ن), nur-ı Furkan'dır. Miskinleri öven şair, onlar hakkında kötü konuşulmamasını ister.

Son olarak yine şeriatın korunmasını, Kur'an'a uyanların veli; uymayanların deli olduğunu söyler ve dua eder.

2.2.1.39. İmamet

Bu kısımda Müslümanlara imam olan kişinin neler yapması gerektiği anlatılır. Anlatılanlar Sultan IV. Murad'ın yapmasını, gözetmesini istedikleriyle aynı diyebileceğimiz şeylerdir. Nitekim bu beyitlerin bir kısmı *Manzûme-i Akâid*'den derlenen beyitlerle oluşturulan *Duanâme*'de de bulunmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in, köle bile olsa başa gelen kişiye itaat etmek gerektiğinin anlatıldığı hadisi hatırlatır. Şahına asi olana ceza gerektiği belirtilir. Bu sözler, Kadızâde'nin vaazlarında hükümdar ile ilgili olarak söyledikleriyle uyumludur.

2.2.1.40. Cenaze Hâli

Burada Müslüman bir kişinin cenazesinin durumu anlatılır. Bir Müslüman vefat ettiğinde onu önce islama göre guslederler. Sonra musalla taşı üzerine koyup cemaatle cenaze namazını kılar ve dua ederek defn ederler.

2.2.1.41. Hz. Peygamber'in Sünnetlerinden İki Örnek

Hz. Peygamber'in sünnetini takip etmek isteyenler için bir iki öğüdün bulunduğu bu kısımda yolculuk esnasında mest giymeye değinilir. Misafir olma konusunda seferi olanın üç gün ve üç gece, seferi olmayanın bir gün ve bir gece kalmasının güzel olacağından bahsedilir.

2.2.1.42. Husus ile Nusus

Tek bir va'z ile bir tek manayı ifade etmek üzere konulmuş lafız anlamında fıkıh usulü terimi olan "husus" ile nas kelimesinin çoğulu olan "nusus"u zahir ehlinin ilgilendiği şeyler olarak değerlendirenleri eleştirir. Burada zahir ehli fıkıh ve kalam ilmiyle ilgilenenler olarak değerlendirilir.

2.2.1.43. Küfür Alametleri

Şair, nasların kesin hükümlerini reddetmenin, küfür olduğunu söyler. Asi olmayı helal sayma, Hz. Peygamber'in şeriatını alaya alma, kâhinlerin sözlerini gerçek bilmeyiküfür alametleri olarak bildirir.

2.2.1.44. Duanın Ölüye Faydası

Allah'a ölüler için dua edilse bunun ölümlere fayda sağlayacağını, ölünün o an için azabı varsa ortadan kalkacağını, duaların çok faydası olduğunu, Allah'ın tüm duaları kabul edici anlamında Kâdi'l-Hâcât olmasından dolayı biri dua ederse duasını kabul edeceğini bildirir.

2.2.1.45. Melekler

Melekleri tanıtan bu kısımda meleklerin, Allah'ın erkek veya dişilikten münezze kulları olduğu, her an Allah'ın emrini gözetip ibadet ettikleri söylenir. Peygamberlerin meleklerden daha üstün olduğu bildirilir.

2.2.1.46. İctihad

İki beyitlik bu kısımda bir müçtehit bir hata eylerse bir sevap, vardığı hükümde isabet eylerse iki sevap alacağı söylenir.

2.2.1.47. Kıyamet Alametleri

Kıyametin ne zaman kopacağını kimsenin bilmediği fakat Hz. Peygamber'in kıyametin kopması için olması takdir edilmiş şartları bildirdiği anlatılır. Buna göre Hz. Peygamber on alamet bildirmiştir: Duhan, Deccal, Dabbe, güneşin batıdan doğması, Hazret-i İsa'nın yeryüzüne inmesi, Yecüc ve Mecüc'ün çıkması, biri doğuda biri batıda biri de Arap Yarımadasında olmak üzere üç yer çöküntüsü, Yemen'de bir ateşin çıkması. Kıyamette bütün insanların bir yerde toplanacağı söylenir ve *Manzûme-i Akâid* bitirilir.

2.2.1.48. Tetimme

Her klasik mesnevîde olduğu gibi eser, şairin dua istemesi ve dua etmesiyle son bulur. Hicretin 1037. senesinde yazıldığı kayıtlıdır.

2.2.2. Metinde Geçen Özel Adlar

Bu kısmı on bir başlığa ayırarak hazırladık. Herkes tarafından bilindiğini düşündüğümüz yer adlarını, kutsal kitapları ve peygamberleri açıklamadık.

Bunların dışındaki tüm isimleri tanıtırken başta *Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi* olmak üzere konuyla alakalı kaynaklara başvurduk.

2.2.2.1. Allah'ın İsimleri

Esmâ-i Hüsnâ diye bilinen Allah'ın güzel isimleri, doksan dokuz tane olup Tirmizî'nin *Daavât* ında Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadiste geçmektedir. Bu hadisin sahih olmayabileceğine veya Allah'ın isimlerinin sadece doksan dokuz tane olmadığına dair başta Tirmizî olmak üzere hadis âlimlerinin birtakım görüşleri bulunmaktadır.¹¹² Nitekim Kâdir ve Kadîr, Allah'ın isimlerinden olmakla birlikte bu hadiste sadece Kâdir ismi geçmektedir.

Allah'ın isimlerini tanıtırken *Esmâ-i Hüsnâ* hadisinde geçmeyen fakat başka yerlerde *Esmâ-i Hüsnâ* olarak geçen isimlerini de değerlendirmeye aldık. Bunun yanında *Manzûme-i Akâid*'de hemen her yerde Allah'ı ifade eden kelimeler geçmektedir. Mesela “Vücûd-ı Vâcib (646)”, “Zât (1224)” vb. Bu gibi ifadeleri ise buraya dâhil etmedik.

Allah: Bütün ilâhî sıfaları kendisinden toplayan Zata delalet eden alemdir. *Esmâ-i Hüsnâ*'nin hepsi Allah lafz-ı celaline isnad edilirler.

Afuvv: Çok affeden.

Alîm: Her şeyibilen.

Basîr: Her şeyi hakkıyla gören.

Bârî: Yarattıklarına birbirinden ayrı ve layık şekiller veren.

Deyyân: Kullarının amellerine hakkıyla karşılık veren.

Ehad: Zat, sıfat ve fiilinde ortağı olmayan.

Fa‘‘âl: Devamlı olarak, kesintisiz ve mükemmel tarzda yapan.

Ferd: Ortağı ve benzeri olmayan.

Gaffâr: Kullarının günahlarını örten, günahları tekrar tekrar bağışlayan.

¹¹² Suat Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyyet*, Işık Akademi Yayınları, İzmir 2010, s. 95-99.

Gâfirü'z-Zenb: Günahları mağfiret edici.

Hâdî: Kullarından dilediklerini hidayete erdiren.

Hakk: En büyük gerçek olan.

Hâlık: Her şeyi yaratan.

Hayy: Gerçek hayat sahibi.

Kâdir: Her şeye gücü yeten.

Kadîr: Kudreti tam olan, kudretine hiçbir surette acz bulaşmayan.

Kâdî'l-Hâcât: Herkesin dileklerini, isteklerini yerine getiren.

Kayyûm: Her şeyi ayakta tutan ve koruyan.

Kerîm: İhsan ve keremi bol olan.

Mu'tî: Bağışı tükenmeyen, ita eden, veren.

Ma'bûd: Kendisine ibadet olunan, tapınılan.

Mâlikü'l-Mülk: Dünya ve ahiretin mülkü yalnız kendisine ait olan.

Mecîd: Sonsuz şan ve şeref sahibi.

Melik: Dünya ve ahiret mülkü yalnız kendisine ait olan.

Mennân: Kullarına bol iyilik eden, çok ihsan eden.

Mevlâ: Kendisinden yardım umulan.

Müheymin: Her şeyi görüp gözetten.

Mükevvin: Tekvin eden, yapan, meydana getiren, yaratan.

Rahmân: Dünyada mümin, kafir ayırt etmeden rızıklandıran.

Rahîm: Yarattıklarına karşı pek merhametli ve şefkatli olan.

Raûf: Mahlukatına çok şefkat eden.

Râzık: Rızık veren.

Reff': Yükselten.

Rezzâk: Rızıkı yaratan, onu veren veya sebeplere bağlayan.

Sâni': Yaratan, sanat eseri olarak meydana getiren.

Sâtirü'l-Ayb: Ayıpları (günahları) örten.

Selâm: Bütün eksikliklerden uzak olup başkalarına esenlik veren.

Semî': Gizliyi ve fısıltıyı bile işiten.

Sübhân: Her türlü arazlardan, kusur, ayıp ve eksikliklerden münezze olan.

Şâfi: Dertlere deva, hastalara şifa veren.

Tevvâb: Tövbeleri çokça kabul eden.

Vehhâb: Çok hibe eden, bağışı ve ihsanı bol olan.

Zü'l-Celâl: Celâl, ululuk sahibi.

2.2.2.2. Eser Adları

Sahîh-i Buhârî: Asıl adı *el-Câmiü's-Sahîh* olan eser, halk arasında *Sahîh-i Buhârî* diye bilinir. Buhârî bu eseri, 600.000 kadar hadis arasından seçerek on altı yılda meydana getirdiğini, her hadisi yazmadan önce mutlaka boy abdesti alarak iki rekat namaz kıldığını söylemiştir.

Manzûme-i Akâid deki pek çok hadis-i şerifin Buhârî'den, *Sahîh-i Buhârî* den alındığı belirtilmiştir.

Kütüb-i Sitte: Hadislerin büyük bir kısmını, genellikle güvenilir olanları ihtiva eden altı hadis kitabıdır. Bu altı eseri derleyen âlimlere de eimme-i sitte denir.

Muhammediyye: Yazıcıoğlu Mehmed'in yazdığı 9008 beyitlik manzumedir.

Ta'arrûf: Muhammed bin İbrahim Kelâbâzî tarafından yazılan eserin tam adı *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf* tur. Tasavvuf konusunda yazılan erken dönem eserlerinden biridir.

2.2.2.3. Sufiler ve Âlimler

Manzûme-i Akâid de adı geçen âlim ve sufiler çoğu zaman övgü amaçlı olmakla birlikte bazen teşbih, telmih nedeniyle bazen de konuyla ilgili Kadızâde'nin görüşüne uygun sözlerinin alıntı yapılması nedeniyle karşımıza çıkmaktadır.

Ahfeş: “İyi göremeyen küçük gözlü kimse” veya “gece görüp gündüz göremeyen kimse” anlamındadır. Ahfeş, ondan fazla âlime lakap olarak verilmiştir. Hemen hepsinin müşterek özelliği Arap dil âlimi olmalarıdır. Bu isim *Manzûme-i Akâid* de Sîbeveyhî ve Ferrâ ile birlikte geçmektedir.

Ahmed bin Hanbel(öl. 241/855): Dört büyük Sünnî fıkıh mezheplerinden Hanbelî mezhebinin imamı olan Ahmed bin Hanbel'in tam adı Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî'dir. 164/780'de Bağdat'ta doğmuştur. Günümüze kadar ulaşan ve hemen hepsi hadise dair olan eserlerinin arasında en önemlisi olan *el-Müsnef* dir.

Amr bin Osman el-Mekkî(öl. 290/910): İlk devir sufilerinden olan Ebu Abdillâh Amr bin Osmân bin Küreb el-Mekkî, “üstâdu's-sûfiyye” olarak tanınır. Aslen Yemenli olmasına rağmen daha çok Mekke'de bulunduğu için el-Mekkî nisbesini aldı. *Manzûme-i Akâid* de “Ebû Osmân-ı Mekkî” diye geçen Amr bin Osman'ın, tasavvufla ilgili söylediği sözlerden yararlanılmıştır.

Bâyezîd-i Bistâmî (öl. 234/848?): Tam adı Ebû Yezid Tayfur bin İsâ bin Sürûşân olan Bâyezîd-i Bistâmî'nin hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte hemen bütün tasavvuf kitaplarında menkıbeleri, sözleri ve şathiyelerinden bahsedilmektedir.

Manzûme-i Akâid de, Aziz Mahmud Hüdâyî'den alınan beyitlerde yukarıdaki kıssadan bahsedilmektedir. Tasavvufa mesafeli durduğunu bildiğimiz

Kadızzâde Mehmed Efendi'nin Bâyezid-i Bistâmî hakkında olumsuz hiçbir şey söylememesi oldukça dikkat çekicidir.

Bikâî (öl. 885/1480): Asıl adı Ebu'l-Hasen Burhânüddin İbrahim bin Ömer bin Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî'dir. Müfessir, muhaddis, Şafîî fakihî, tarihçi ve ediptir. Şam'daki Gazzâlî Medresesi müderrisliğine tayin edilen Bikâî burada vefat etmiştir. *Manzûme-i Akâid*'de geçen hadis-i şeriflerin bazılarında Bukâî'den alındığı bilgisi verilmiştir.

Bişr-i Hâfî (öl. 227/841): Asıl adı Ebû Nasr Bişr bin Haris bin Abdirrahman bin Ata bin Hilal el-Hâfî el-Mervezî olan Bişr-i Hâfî 150/767 veya 152/769 yılında Merv'de doğdu. İlk dini bilgilerini aldıktan sonra hadis ilmine yöneldi ve bu alanda devrin sayılı muhaddislerinden biri oldu. Kaynakların ortaklaşa verdiği bilgilere göre Hâfî daha sonra bütün kitaplarını toprağa gömerek tasavvufa yöneldi. *Manzûme-i Akâid*'de tasavvufun tanımı yapılırken Bişr-i Hafî'nin yaptığı tasavvuf tanımına da yer verilmiştir.

Buhârî (öl. 256/870): Asıl adı Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail bin İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî'dir. Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir kitap kabul edilen *el-Câmiu's-Sahih* adlı eseriyle tanınmış büyük bir muhaddistir. 13 Şevval 194'te (20 Temmuz 810) Buhara'da doğdu. İlim dolu bir hayat yaşamıştır.

Ca'berî (öl. 732/1332): Burhânüddin Ebû İshak İbrahim bin Ömer bin İbrahim bin Halîl el-Ca'berî, Suriye'deki Ca'ber Kalesi'nde doğduğu için Ca'berî diye bilinir. Kıraat âlimi, muhaddis ve fakih olan Caberî kıraat ilmiyle alakalı yazdığı *Nüzhetü'l-Berere fî Kırâ'âti'l-E'immeti'l-Aşere* ve *'Ukûdü'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'an* adlı eserleriyle dikkat çekmiştir. *Manzûme-i Akâid*'de Sa'dî Efendi'den bahsedilirken kıraat ilminde Ca'berî olduğu söylenmiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909): Tam adı Ebu'l-Kâsım Cüneyd bin Muhammed el-Hazzâz el-Kavârîrî olan, Cüneyd-i Bağdâdî diye bilinen ünlü sufi Bağdat'ta doğdu ve orada yaşadı. Ailesi aslen Nihavendli olup cam ticaretiyle uğraştığı için Kavârîrî, kendisi ipek ticareti yaptığı için de Hazzâz

olarak tanınmıştır. Küçük yaşta tahsil hayatına başlamış ve şer'î ilimleri iyice öğrendikten sonra kendini zühd, ibadet ve tasavvufa vermiştir.

Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (öl. 954/1547): Osmanlı Şeyhülislamlarından olan Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi, Menteşe vilayetinde yetişen müderris ve hattat Çivi İlyas Efendi'nin oğludur. Müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık yapan Çivizâde; Muhyiddin İbn-i Arâbî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi büyük sufileri şiddetle eleştirmiş ve başta Ebussuud Efendi olmak üzere pek çok âlimle fikir ayrılığına düşmüştür.

Ebû Sâlih (öl. 101/719-20): Hz. Ömer devrinde doğan Ebû Salih es-Semmân'ın tam adı Ebû Salih Zekvan bin Abdillâh et-Teymî'dir. Sa'd bin Ebi Vakkas, Hz. Aişe, Ebû Hüreyre gibi sahabilerden hadis öğrenmiş bir hadis hafızıdır. Ahmed bin Hanbel gibi bazı hadis otoriterleri onu sika bir hadis ravisi olarak değerlendirmişlerdir. Tâbiînden olan Ebû Salih, Medine'de vefat etmiştir.

Ebû Yûsuf (öl. 182/798): Tam adı Ebû Yûsuf Yâkub bin İbrâhim bin Habîb Sa'd el-Kûfî olan Ebû Yusuf, Ebû Hanife'nin İmâmeyn olarak bilinen iki önemli talebesinden biridir. Ebû Hanife'nin vefatından bir süre sonra kadılık mesleği yapmıştır. İlk defa Ebû Yusuf zamanında kurulan kâdi'l-kuzâtlık kurumunun başına geçmiş, ilk kâdi'l-kuzât olmuştur.

Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574): “Sultânü'l-müfessirîn, Hoca Çelebi, Ebû Hanîfe-i Sâni” gibi pek çok unvanla anılan Ebussuûd Efendi, İstanbul yakınlarındaki Meteris Köyü'nde doğdu. İskilipli olarak bilinmesinin sebebi babasının İskilipli Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî olmasıdır. Pek çok medresede müderrislik yapan Ebussuûd Efendi daha sonra kadılık ve kazaskerlik görevlerinde bulundu. Bunlardan sonra şeyhülislam oldu ve ölünceye kadar bu görevinde devam etti. Tefsir, hukuk, dil ve edebiyat alanlarında pek çok eser vermiş önemli bir âlimdir. Kadızâde Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid*'de onun tefsirlerinin öneminden bahsemektedir.

Fahredden er-Râzî (öl. 606/1210): Tam adı Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed bin Ömer bin Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî olan Fahreddin Râzî, çok önemli bir Eşârî âlimidir. Büyük Selçuklu Devletinin başşehri Rey'de doğmuştur. XII. yy. in en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilir. Kelam, fıkıh usulü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp, matematik gibi çağının hemen bütün ilimlerini öğrenmiş ve bu alanlarda eserler vermiştir.

Ferîdüddîn Attâr (öl. 618/1221): Tam adı Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed bin Ebî Bekr İbrâhim-i Nişâburî olan İranlı meşhur şair ve mutasavvıf Ferîdüddîn Attâr, eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lakabını almıştır. Eserlerinden öğrenildiğine göre gençliğinde bir yandan atarlıkla uğraşırken bir andan ilim tahsil etmiş ve pek çok şeyhe hizmet etmiştir. Moğolların saldırısıyla Nişabur'da şehit edilmiştir.

Ferrâ (öl. 207/822): Asıl adı Ebû Zekerıyyâ Yahya bin Ziyad bin Abdillâh el-Absî el-Ferrâ olan, divan şiirinde genelde Ahfeş ile birlikte anılan Ferrâ Arap dili ve tefsir âlimidir. Ferrâ için şu söz yaygınlaşmıştır: Nahiv Ferrâ'dır ve Ferrâ nahivde emîrû'l-müminîndir. *Manzûme-i Akâid*'de Sa'dî Efendi'den bahsedilirken sarf ve nahivde Sîbeveyhî, Ahfeş ve Ferrâ gibi olduğu söylenir.

Gazzâlî (öl. 505/1111): Hücetü'l-İslâm, Zeynüddîn gibi unvanlarla anılan Gazzâlî'nin tam adı Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî'dir. Eşârî kelamcısı, Şâfîî fâkihi, mutasavvıf ve filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan Gazzâlî farklı yerlerde müderrislik yaptı. Memleketi Tus'ta vefat etti.

Hasan-ı Basrî (öl. 110/728): EbûSaîd el-Hasen bin Yesâr el-Basrî Medine'de doğdu. Meşhur âlim ve zahid olan tâbiînden Hasan-ı Basrî, Hz. Ömer başta olmak üzere birçok sahabinin duasını almıştır. İyi bir hatip, etkili bir vaiz olan Hasan-ı Basrî'nin fesahat ve belagatın doruk noktasına ulaştığı söylenir. Hakîmâne sözleri özellikle sufiler ve zahidler üzerinde etkili olmuştur.

İbn-i Sînâ (öl. 428/1037): Ebu'l- Ali el-Hüseyin bin Abdillâh bin Ali bin Sînâ, İslam Meşşâî okulunun en büyük sistemci filozofudur. Buhara yakınındaki Eşene köyünde doğdu. İbn-i Sînâ künyesiyle meşhur olup Ortaçağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine “eş-şeyhü'r-reis” unvanı verilmiştir. Batıda daha çok Avicenna olarak bilinmekte ve “filozoların prensi” diye nitelenmektedir. Pek çok alanda ilim tahsil edip yetkinliğe ulaşan İbn-i Sînâ'nın hayatı dönemin siyaseti ve onun bu siyasete aldığı tavra göre değişkenlik göstermiştir.

Manzûme-i Akâid'de ayrıca İbn-i Sînâ'nın *Mantık* adlı eserinin ad geçmekte ve Kadızâde, bu eser ile İbn-i Sînâ'ya sataşmaktadır.

İbrâhim bin Edhem (öl. 161/778): Ebû İshâk İbrahim bin Edhem bin Mansûr; zâhid, sufi ve muhaddistir. Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Genç yaşta zühd yoluna girmeye karar verinceye kadar Horasan'da yaşamıştır. Hayatı, sahip olduğu bütün dünya nimetlerinden vazgeçip zühd hayatı yaşamaya başlaması sebebiyle destanlaştırılmıştır.

İmam-ı Azam Ebû Hanîfe (öl. 150/767): Ebû Hanîfe Numan bin Sâbit bin Zûtâ bin Mâh, islamın dört büyük mezhebinden Hanefî mezhebinin imamıdır. Büyük bir müçtehid olan Ebû Hanîfe, İmâm-ı Azâm diye şöhret bulmuştur. Hz. Peygamber ve sahabelerin görüşlerine uygun hükümler vermeye çalışmış, ehl-i sünnet anlayışının şekillenmesinde önemli ölçüde yardımcı olmuştur.

Manzûme-i Akâid'de Ebû Hanîfe'ye “üstâdlara üstâd” denilir. Bunun sebebi Ebû Hanîfe'nin bir öğrencisinin İmam Şâfî'nin hocası olmasıdır. KadızâdeEbû Hanîfe'nin mezhebinden olduğunu bildirmiş ve bahsettiği/övdüğü âlimler arasında en geniş yeri Ebû Hanîfe'ye ayırmıştır.

Hanefî Mezhebi: Dört büyük mezhepten İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin öncülüğünü yaptığı âmeli mezheptir.

İmam Mâlik bin Enes (öl. 179/795): Büyük müçtehid ve muhaddis olan Ebû Abdullah Mâlik bin Enes bin Mâlik bin Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî,

Mâlikî mezhebinin imamıdır. Ömrünün sonuna kadar ilimle uğraşmış ve sayıları bine varan talebeler yetiştirmiştir.

İmam Nevevî (öl. 676/1277): Hadis âlimi ve fakih olan Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Şeref bin Mürî en-Nevevî, Suriye'nin güneyinde Havran bölgesindeki Nevâ köyünde doğdu. Zehebî'nin "hadis âlimlerinin efendisi" dediği Nevevî hem hadis hafızıdır hem de hadis ilminde otorite kabul edilir. Pek çok eser telif etmiş olan Nevevî'nin en çok ilgi gören eserlerinden biri *Riyâzü's-Sâlihîn*'dir.

İmam Şâfiî (öl. 204/820): Ebû Abdillâh Muhammed bin İdris bin Abbâs eş-Şâfiî, dört büyük mezhepten biri olan Şâfiî mezhebinin imamı, büyük bir müçtehidir. Gazze'de doğdu. Pek çok büyük âlimden dersler alan İmam Şâfiî, pek çok eser telif etmiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir.

İmam Tahavî (öl. 321/933): Hanefî fakih ve muhaddis olan Tahavî verdiği eserlerle Hanefî fikhının yayılmasında etkili oldu. Nevevî, hadis ilminde de oldukça başarılı olan Tahavî için "Hanefîlerin hadisteki imamı" demektedir. *el-Akîdeü't-Tahaviyye*, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, *Me'âni'l-Âsâr*, *Müşkilü'l-Âsâr* eserlerinden birkaçıdır.

İmameyn: Hanefî literatüründe İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin iki önemli öğrencisi Ebû Yusuf ve Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî için kullanılan tabirdir.

Kemalpaşazâde (öl. 940/1534): Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi olan Kemâlpaşazâde'nin asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. II. Bayezid'e lalalık yapan dedesi Kemal Paşa'ya nispetle Kemâlpaşazâde, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal diye anılır. Pek çok medresede müderrislik yapmıştır. Hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında da eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. En önemli eseri II. Bayezid'in isteğiyle kaleme aldığı *Tevârih-i Âl-i Osman*'dir.

Kuşeyrî (öl. 465/1072): Abdülkerim bin Hevazin Kuşeyrî diye bildiğimiz mutasavvıf, kelam, tefsir ve hadis âliminin tam adı Ebû Kasım Zeynü'l-

İslâm Abdülkerim bin Hevâzîn bin Abdilmelik el-Kuşeyrî'dir. Kendisinin de kabul ettiği Eşârî görüşleri, muhaliflerine karşı savunmuştur. Pek çok eseri olan Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'si tasavvuf tarihinin en önemli kaynakları arasındadır.

Mâturîdî (öl. 333/944): İtikadî bir mezhep olan Mâturîdîliğin kurucusu olan İmam Mâturîdî'nin tam adı Ebû Mansur Muhammed bin Muhammed bin Mahmud el-Mâturîdî es-Semerkindî'dir. Mâturîdî'nin hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi vardır. Mâturîdî mezhebi, Hanefîler tarafından kabul edildiği için daha çok Hanefî çevredeki eserlerde görülmektedir. İmam Mâturîdî'nin tefsir, kelam ve fıkıh alanında pek çok eseri bulunmaktadır.

Müslim (öl. 261/875): *Sahih-i Müslim* diye bilinen *el-Câmiu's-Sahih* adlı eserin müellifi Müslim bin Haccâc'ın tam adı Ebu'l-Hüseyn Müslim bin el-Haccâc bin Müslim el-Kuşeyrî'dir. İlmî yönden Buhârî'ye yakın bir duruş sergileyen Müslim'in en önemli eseri *el-Câmiu's-Sahih*'tir. Buhârî'nin *Sahih-i Buhârî*'sinden sonra en güvenilen eserdir. Bu iki eser, *Sahihayn* olarak da anılır.

Sa'dî Çelebi (öl. 945/1539): Osmanlı şeyhülislamlarından olan Sa'dî Çelebi Kastamonu Daday'da doğdu. Babası ve devrin diğer âlimlerinden ders alan Sa'dî Çelebi pek çok medresede müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık ve şeyhülislamlık görevinde de bulundu. *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* adlı eseri en önemli eserlerindedir.

Kadızaâde *Manzûme-i Akâid* de “O yazmış keşfi tefsîr-i şerîfe” diyerek Sa'dî Çelebi'nin bu eserine işaret etmektedir.

Sehbân-ı Vâil: Fesahat ve belagatta ismi deyim hükmüne geçmiş bir Arap olan Sehbân-ı Vâil, Sehbân bin Vâil olarak da anılır. Harun Reşid zamanında yaşamıştır.

Sîbeveyhi (öl. 180/796): Arap dili gramerine dair günümüze ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisi olan

Sibeveyhi'nin tam adı Ebû Bişr (Ebû Osman, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sibeveyhi Amr bin Osman bin Kanber el-Hârisî'dir. Devrinin pek çok âliminin yanı sıra Arap dili âlimi olarak meşhur olmuş Ahfeş el-Ekber'den faydalanmış, Ahfeş el-Evsat ise Sibeveyhi'den yararlanmıştır. En önemli eseri *el-Kitâb*'dir.

Teftâzânî (öl. 792/1390): Daha çok Sadeddin Teftâzânî olarak bilinen âlimin tam adı Sadüddin Mesud bin Fahriddin Ömer bin Burhaniddin Abdillâh el-Herevî el-Horasânî et-Teftâzânî eş-Şâfiî'dir. Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Teftâzânî'nin, Horasan'ın Nesa vilayetinin Teftâzân kasabasında doğduğu bilinmektedir. On altı yaşında eser vermeye başlayan ve eserlerinde antik Yunan filozoflarının görüşlerine de yer verip onları eleştiren Teftâzânî, Yunan felsefesi geleneğini sürdüren İbn-i Sînâ gibi filozofları da eleştirmiştir. Çok yönlü bir âlim olan Teftâzânî; tefsir, kelim, fıkıh ve usûl-i fıkıh, mantık, Arap dili ve edebiyatı alanlarında eserler vermiştir.

Kadızzade, Sa'dî Efendi'ye "İkinci Sadeddin" diyerek kendi döneminin Teftâzânî'si olduğunu belirtir.

Zünnûn-ı Mısırî (öl. 245/859): Zünnûn-ı Mısırî olarak tanınan büyük sufinin asıl adı Sevban bin İbrahim'dir. Hakkında anlatılan bir menkıbeden dolayı kendisine Zünnûn denilmiştir. Mısır yakınlarındaki İhmin kasabasında doğan Zünnûn-ı Mısırî'nin İmam Malik bin Enes'ten ders aldığı bilinmektedir.

2.2.2.4. Yer Adları

Manzûme-i Akâid'de yer adları fazla kullanılmamıştır. Adı geçen yer adları Hayber Kalesi, Kâbe, Mescid-i Aksa, Yemen, Bağdat, Rum ve efsanevi Kaf Dağı'dır.

2.2.2.5. Kutsal Kitaplar

Kutsal kitapların dördünden *Manzûme-i Akâid*'de bahsedilmiştir. Kadızâdebu kitapları kendine göre en efdalinden başlayarak bir sıralamaya tabi tutmuştur. Bu sıralama şöyledir: Kur'an/Furkan, Tevrat, İncil ve Zebur.

2.2.2.6. Mezhepler

KadızâdeMehmed Efendi;Hz. Peygamber'in, bir hadisinde ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan yemiş ikisinin dalalette olacağını söylemesi üzerine *Manzûme-i Akâid*'de bir cetvel oluşturur ve bu mezheplerin adlarını sıralar. Kadızâde'nin kendisinin oluşturduğu bu listedeki mezhepleri kısaca tanıtırken Ebû Mansur Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin *el-Fark Beyne'l-Firâk*, Şehristânî'nin *Milel ve Nihal*, Fahreddin Râzî'nin *İtikâdâtü Firâkı'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn* adlı eserlerin çevirilerinden faydalandık. Bu eserlerde göremediğimiz mezhepler için Diyanet İslam Ansiklopedisi'ne başvurduk. *Manzûme-i Akâid*'de bu kaynaklarda bulamadığımız mezhep adlarına da rastladık. Bu mezhepler şunlardır: Aktâ'iyye, Câhiliyye, Hâliyye, Hûriyye, İlhâmiyye, Makâbiriyye, Menâmiyye, Mürâ'iyye,Müstahdimiyye, Mûte'abdiyye, Mûtecâhiliyye, Mûtekâsiliyye, Şemrâhiyye, Şûriyye, Vâkıfiyye, Vücûdiyye ve Zeydiyye.

Âbidiyye: Kerrâmiyye'nin kollarından biri olan Âbidiyye, diğerleri gibi Allah'ın cisim ve cevher olduğuna ve de hadislere mahal teşkil ettiğine inanırlar. Allah ile arş arasında bir uzaklık olduğunu belirterek bu uzaklığın sonlu olduğunu söylerler.

Bâbekiyye: Bâbek el-Hurremî'ye uyanlardır. Bu mezhep, İslama mensup olmadığı halde İslama nispet edilen mezheplerdendir. Haramları helal kılmış ve pek çok Müslüman öldürmüşlerdir.

Bâkırıyye: Rafizîlerin bir kolu olan İmamiyye'nin kollarındandır. Bu topluluk imameti Hz. Ali'den, oğulları yoluyla el-Bâkır lakabı ile tanınan Muhammed bin Ali'ye götürürler.

Bâtıniyye: Müslüman olmadıkları halde kendilerini Müslüman olarak tanıtan bu fırka pek çok kola ayrılmıştır. Fahreddin Razî ve Abdülkahir el-Bağdadî'ye göre bu mezhep İslama kâfirlere daha çok zarar vermiştir.

Benâniyye: Benân bin İsmâil el-Hindî'ye mensup olanlardır. Allah'ın, Hz. Ali ve çocuklarına hulul ettiğini ve Allah'ın yüzü dışındaki bütün organlarının tamamının "Celal ve ikram sahibi rabbinin yüzü dışında her şey yok olacaktır." ayeti sebebiyle yok olacağını iddia etmişlerdir.

Butriyye: Rafizîlerin Zeydiyye kolundan olan Butriyye, el-Hasan bin Salih bin Hayy ve "el-Ebter" lakabıyla tanınan Kesîru'n-Neva'nın etrafında toplananlardır. Ne kötülemeye ne de methetmeye kalkışmaksızın Hz. Osman hakkında bir görüş beyan etmememin dışında Cerîriyye mezhebi ile aynı görüşlere sahiptirler.

Ca'feriyye: Mutezile'nin kollarından biri olan Caferiyye, Cafer adlı iki kişiye uyanlardır. Bunlardan biri Cafer bin Harb, diğeri Cafer bin Mübeşşir'dir. Abdülkahir el-Bağdadî'ye göre her ikisi de sapıklıkta başta, bilgisizlikte en aşağıda gelmektedir.

Cârûdiyye: Rafizîlerin Zeydiyye kolundan olan Carûdiyye, Ebu'l-Cârud'a tabi olanlardır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e kötü söz söylemekteydiler.

Cebriyye: Kulun, fiili üzerinde herhangi bir kudretinin olmadığını iddia etmişlerdir. Fahreddin Razi Cebriyye'nin; Cehmiyye, Neccâriyye, Dırâriyye ve Bekriyye olmak üzere dört kola ayrıldığını belirtir.

Cenâhiyye: Gulât mezheplerden olan Cenâhiyye, Abdullah bin Cenâheyn'e uyanlardır. Onlara göre marifet hasıl olduktan sonra vacip olarak yapılması gereken başka bir taat kalmamış olur.

Cevâlıkıyye: Hişam bin Sâlim el-Cevâlıkî er-Râfizî'ye uyanlardır. Onlar Allah'ın bir cisim olmadığını ancak insan suretine benzer bir sureti olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca Allah'ın el, ayak ve gözden mürekkep olduğunu fakat uzuvlarının et ve kandan oluşmadığını söylemişlerdir.

Dehriyye: Alemin ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımı olan Dehriyye, belirgin şahsiyetlerin oluşturduğu bir felsefi akımı ifade etmesinin yanında çeşitli felsefe akımlarındaki inkarcı tezlerin de ortak adıdır. İbnü'r-Ravendî, bu akımın öncüsü sayılan şahsiyettir.

Evliyâ'yye: Bu fırka mensupları velayetin nübüvvetten üstün olduğu kanaatindedir.

Ezeliye: Gulât fırkalarından olan Ezeliye; Hz. Ali'nin de Hz. Ömer'in de kadim ve ezeli olduğunu ancak Hz. Ali'nin sırf iyilik/hayır iken Hz. Ömer'in sırf kötülük/şer olduğunu ve sürekli Hz. Ali'ye eziyet ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Haşviyye: Dini konularda akıl yürütmeyi reddeden, nasların zahirine bağlı kalmak suretiyle teşbih ve teccime kadar varan telakkileri benimseyenlere verilen addır. Haşviyye'yi pek çok âlim farklı şekillerde yorumlamıştır. Bunlardan biri şöyledir: Naslarda Allah'a nispet edilen yüz, göz, el, ayak gibi organları aynen kabul etmenin ve Allah'ı cismanî bir varlık olarak düşünmenin bir sakıncası yoktur.

Hâşimiyye: Keysaniyye imamı Muhammed bin el-Hanefiyye'den sonra Ebû Hâşim Abdullah bin Muhammed'i imam olarak kabul edenlerdir. Halifeliğin Abbasilere geçmesi için uğraşmışlardır. Horasan'a geldiklerinde Sahibu'd-Devle Ebû Müslim bu çağrılarına cevap vermiş ve güçlü bir duruma geldiğinde halifelik Emevîlerden Abbasilere geçmiştir.

Hattâbiyye: Müslüman olmadıkları halde kendilerini İslama mensup gösteren mezheplerden olan Hattâbiyye, Ebu'l-Hattâb el-Esedî'ye uyanlardır. Ebu'l-Hattâb önceleri imamların peygamber olduklarını ileri sürüyordu. Sonraları onların ilah, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in çocuklarının ise Allah'ın oğulları olduğunu iddia etti.

Havâric (Hâricîler): Havâric, pek çok fırkaya ayrılmıştır. Hepsi günah işleyen kulun kafir olacağı görüşü üzerinde birleşmektedirler. Bunlar Hz.

Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe'yi tekfir ederlerken Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i tazim ile anmaktadırlar.

Havvâriyye: Davud el-Havvarî'nin taraftarlarıdır. Bunlar Allah hakkında uzuvların, hareke, sükun ve konuşmanın var olduğunu kabul etmişlerdir.

Heysamiyye: Kerrâmiyye'nin kollarından biri olan Heysamiyye, Allah'ın cisim ve cevher olduğuna ve hadislere mahal teşkil ettiğine inanır. Allah için bir yön ve mekanın varlığını kabul eden Kerrâmiyye mezhebinde Heysamiyye, Allah ile arş arasındaki uzaklığın sonsuz olduğunu söyler.

Hakemiyye/Hikemiyye: Hişam bin el-Hakem'in taraftarlarıdır. Bir yıl içinde görüşünü çok defa değiştirdiği bilinen Hişam bin el-Hakem Allah'ın bir cisim olduğunu iddia etmiştir.

Hubbiyye: İslam mezhepleri tarihinin ana kaynaklarında bu isimde bir mezhebe rastlanmasa da ikinci derecede bazı kaynaklarda Müşebbihe'nin veya Cebriyye'nin bir kolu olarak geçmektedir. Bunlar kullukta sevgi derecesine ulaşan kimseden bütün yükümlülüklerin kalkacağını ileri sürerler.

Hulûliyye: Sufilerin fırkalarından olan Hulûliyye, Fahreddin Razi'ye göre aklî ilimlerden yeterince nasipleri olmamasından dolayı kendileri için hulul ve ittihat halinin meydana geldiğini zannederler ve korkunç iddialarda bulunurlar. Bu düşünceleri ilk defa ortaya atanlar, Rafizîlerdir.

Hurûfiyye: Hurûfilik diye bilinen bu fırka Fazlullah Hurûfi'nin (öl. 796/1394) kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan batınî bir akımdır.

İbâhiyye: Bunlar iki gruptur. Birinci grup haramları helal sayan, insanların malda ve kadında ortaklığını ileri süren Mazdekiyye gibi islamdan önce de var olanlardır. İkinci grup ise el-Hurdeminiyye'dir. İslam döneminde ortaya çıkmışlardır. Bâbekiyye ve Mâziyâriyye olmak üzere ikiye ayrılır.

İmâdiyye: Rafizîlerin İmâmiyye kolunun bir fırkası olan İmâdiyye, Cafer bin Sadık'tan sonra onun oğlu Musa'nın imam olduğuna iddia edenlerdir.

İmâmiyye: Rafizîlerin kollarından biri olan İmâmiyye pek çok fırkaya ayrılmıştır. Bunlardan bazıları: Bakıriyye, Namusiyye, İmadiyye, Şemtiyye'dir.

'İnâdiyye: Nesnelere ontolojik gerçekliğini inkar eden ve bütün varlıkların hayalden ibaret olduğunu ileri süren bir grup sofisteye verilen isimdir.

'İndiyye: Nesnelere gerçekliğini insanın inancına bağlı gören bir grup sofisteye verilen addır.

İntizâriyye: Rafizîlerin İmamiyye kolundan olan Ashâbü'l-İntizâr, Hasan el-Askerî'den sonra imametini, oğlu Muhammed bin Hasan el-Askerî'ye geçtiğini ve onun gaib olduğunu ancak geri döneceğini iddia etmektedirler. Onlar, on iki imamdan sonra el-Hasan bin Ali'ye ve Muhammed bin Hasan el-Askerî'ye de salat ve selam ederler. Ayrıca Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Zübeyr, Hz. Ammar, Hz. Selman, Hz. Ebu Zer, Hz. Mikdat, Hz. Süheybe dışındaki bütün sahabelerin küfre düştüğünü iddia ederler.

İsmâiliyye: Rafizîlerin İmamiyye kolunun fırkalarından biri olan İsmâiliyye; imameti Cafer bin Sadık'a, ondan sonra Cafer bin Sadık'ın oğlu İsmail bin Cafer'e götürmüşlerdir. Fakat İsmail bin Cafer, babası hayatta iken vefa edince bu fırka ikiye bölünmüştür.

İttihâdiyye: İttihad, Allah'ın bir kısım varlıklara hulul ederek onlarla birleşmesidir. Bu durumda ittihâdiyye bu anlayışı benimseyen fırkanın adıdır.

Kaderiyye: Kaderiyye, Mutezile mezhebinin iki lakabından biridir. Mutezile'nin diğer lakabı da Adliyye'dir.

Kalenderiyye: Kalenderî bir hayat tarzını benimseyen çeşitli tasavvufî zümrelerin ortak adıdır. Dünyayı ve dünyevi değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafe, uum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sufilere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de kalenderiyye veya kalenderilik adı verilir.

Kâmiyye: Ebû Kâmil'in tarafarlarıdır. Hilafeti EbuBekir'e tevdi etmelerinden dolayı sahabenin hepsinin kafir olduğunu iddia etmektedirler. Aynı şekilde Hz. Ali'yi de Hz. Ebubekirle savaşmamasından ötürü tekfir emişlerdir.

Karâmîta: Müslüman olmadıkları halde kendileri Müslüman olarak anılan Batıniyye fırkasının kollarından biri olan Karamîta, Hamdan el-Karmatî'nin mensuplarıdır.

Kerrâmiyye: Sicistan'ın zahitlerinden olan Ebû Abdullah bin Muhammed bin Kerrâm'ın taraftarlarıdır. Tarâikiyye, İshâkiyye, Hamâkiyye, Âbidiyye, Yûnâniyye, Sûremiyye ve Heysamiyye kollarına ayrılmış olan bu mezheplerin hepsinde genel olarak Allah'ın cisim ve cevher olduğuna ve de hadislere mahal teşkil ettiğine inanılır. Allah için bir yön ve mekan kabul ederler.

Kerbiyye: Rafizîlerin kollarından Keysâniyye'nin fırkalarından biri olan bu mezhep, Ebû Kerb ed-Darîr'in taraftarlarıdır. Ali'den sonra Muhammed bin Hanefiyye'nin imam olduğunu, onun ölmeyip sağ olduğunu ve Radva dağında yaşadığını, sağında bir aslanın solunda bir kaplanın bulunduğunu iddia etmişlerdir.

Mansûriyye: Ebû Mansûr el-İclî'nin mensuplarıdır. Bu fırka İslama mensup olmadığı halde kendisini İslama ait gösteren mezheplerdendir. Cennet, cehennem ve kıyameti inkar etmişlerdir. Cenneti dünya nimetleri ve refahı, cehennemi insanların dünyada karşılaştıkları sıkıntılar olarak tevil etmişlerdir. Bu dalaletlerine ek olarak muhaliflerini boğmayı helal kılmışlardır.

Melâmiyye: Melamet anlayışını benimseyenlerin oluşturduğu tasavvuf akımı ve tarikattır. Bugün üç farklı melamet anlayışının var olduğu belirtilmektedir: Melâmetiyye, Melâmiyye-i Bayrâmiyye ve Melâmiyye-i Nûriyye. *Manzûme-i Akâid* de bahsedilen Melâmiyye'nin Melâmetiyye olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Melâmetîler, tarikatların henüz oluşmaya

başlamadığı dönemde zahitlerin kendi iç yaşantılarını, kendilerine has düşüncelerini yine kendilerine has terimlerle ifade etmeye başlamışlardır.

Memtûriyye: Musa bin Cafer'in ölmediğini, gaib olduğunu iddia ediyorlardı. Onların bu isimle isimlendirilmesinin nedeni bu sözü söylediklerinde bir topluluğun onlara şöyle demesidir: "Allah'a yemin olsun ki siz ancak yağmura tutulmuş (memtura) köpeklersiniz."

Mu'attıla: İlk dönemde Allah'ın zatını, sıfatlarından soyutlayanları ifade eden muattıla, daha sonraları Allah'ın varlığını tanımayan; tabiatın, yaratıcının tasarrufundan bağımsız bir şekilde varlığını devam ettirdiğini ileri sürenler için de kullanılmıştır. Kaynaklarda muattıla yerine ehl-i ta'til ifadesi de kullanılmıştır. Tatil görüşü ilk defa XI. yy. da Ca'd bin Dirhem tarafından ortaya atılmıştır.

Mufaddaliyye: Hattâbiyye'ye mensup olan Mufaddal bin Ömer es-Sayrafi'nin görüşlerini benimseyen aşırı Şîî fırkasıdır.

Mufavviza: Allah'ın, Hz. Ali ve evlatlarının ruhlarını yarattığını, daha sonra âlemin idaresini onlara havale ettiğini, onların da yerleri ve gökleri yarattığını iddia etmişlerdir.

Muhtâriyye: Muhtar bin Ebû Ubeyd es-Sekafi'ye uyanlardır. Rafizîlerin Keysaniyye kolundan olan bu fırka, Hz. Ali'den sonra imametini Muhammed bin el-Hanefi'ye ait olduğunu ileri sürmüştür.

Mukaniyye/ Mukannaiyye: Hululiyeye fırkasının kollarından biri olan Mukaniyye, el-Mukanna' denilen biri etrafında toplananlardır. İslama mensup olmadığı halde islama nispet edilen fırkalardandır. Bazı haramları helal kıldıkları bilinmektedir.

Mürci'yye/ Mürctie: "Küfürle beraber taatin bir faydasının bulunmadığı gibi imanla beraber masiyet de zarar vermez" şeklindeki sözlerinden dolayı bu Mürctie ismini alan bu fırka Fahreddin Razi'nin *İtikâdât* ında beşe ayrılmıştır. Bunlar: Yûnusiyye, Gassâniyye, Yevmiye, Sevbâniyye ve Hâliidiyye'dir.

Müşebbihe: İslamda teşbih düşüncesinin ortaya çıkması Rafizîler yoluyladır. Rafizîlerin bir kolu olan ve teşbih düşüncesini benimseyen fırkalar Müşebbihe ismini almışlardır. Bu fırkalar şunlardır: Hakemiyye, Cevâlikîyye, Yûnusiyye, Şeytâniyye ve Havvâriyye.

Nasriyye: Onlar Allah'ın, bazı zamanlarda Hz. Ali'ye hulul ettiğine inanırlar. Hz. Ali'nin Hayber'in kapısını açtığı gün de bunun olduğunu sanırlar.

Râfizîyye: Şianın kollarından biri olan Rafizîyye; Zeydiyye, İmâmiyye ve Keysânîyye olmak üzere üç büyük kola ayrılır.

Sabbâhiyye: Müslüman olmadıkları halde kendilerini Müslüman gibi tanıtan fırkalardan Batınîlerin bir kolu olan Sabbâhiyye, Hasan bin Sabbâh'ın tarafarlarıdır.

Sebâ'iyye/ Sebe'iyye: Abdullah bin Sebe'nin taraftarlarıdır. Hululiyye fırkasının kollarından biri olan Sebe'iyye de Allah'ın, Hz. Ali'ye hulul ettiğine inanıyordu.

Şemtiyye: Rafizîlerin İmamiyye kolundan olan bu fırka, Cafer bin Sadık'tan sonra imamın, oğlu Muhammed bin Cafer olduğunu iddia etmişlerdir.

Yezîdiyye: Yezid bin Ebû Üneyse el-Hâricî'ye uyanlardır. İslama mensup olmadığı halde İslama nispet edilen fırkalardandır. Havaric'den İbâdiyye'nin görüşlerine bağlıydılar.

Yûnusiyye: Yunus bin Abdirrahman el-Kummî'nin taraftarlarıdır. Rafizîlerin İmamiyye kolundan olan bu fırka teşbih konusunda aşırı gitmiştir.

2.2.2.7. Peygamberler, Hz. Havva ve Hz. Meryem:

Manzûme-i Akâid'de kıssalarına telmihte bulunularak adı geçen peygamberler şunlardır: Hz. Âdem, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Nuh. Ayrıca Hz. Meryem ve Hz. Havva'nın adları da aynı şekilde geçmektedir.

Bu peygamberlerden başka Hz. Peygamber'in adı hemen her şekliyle kullanılmıştır: Resul, Resulullah, Habib, Mustafa vb.

2.2.2.8. Sahabeler

Her biri islam dini için çok önemli olan Hz. Peygamber'in sahabeleri *Manzûme-i Akâid*'de bazen telmih yoluyla bazen de bir hadisin ravisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada daha çok künyeleriyle kısaca tanıtmaya çalışacağımız sahabeleri anlatırken *Sahabiler Ansiklopedisi*'nden faydalandık.

Hz. Abbas:Hz. Peygamber'in amcası olan Abbas bin Abdülmutilib Bedir Savaşı'nda esir düştükten sonra Müslüman oldu. Hicri 32. senesinde seksen sekiz yaşındayken vefat etti.

Hz. Ali / Bû Türâb / Murtazâ:Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olan Ali bin Ebî Tâlib, Hz. Peygamber'e risalet geldiğinde on yaşındaydı ve ilk Müslümanlardan oldu. Hicretin 2. yılında Bedir Savaşı'ndan sonra Hz. Fatıma ile evlendi. Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra dördüncü halife olan Hz. Ali hicretin 40. yılında Kûfe'de şehit edildi.

Hz. Ebubekir:Hz. Peygamber'den birkaç yaş küçük olan Hz. Ebubekir, islamiyetten önce de Hz. Peygamber'in arkadaşıydı. Babasının adı Osman, annesinin adı Ümmülhayr idi. Biri Hz. Aişe olmak üzere üç kız ve üç erkek çocuğu vardı. "Sıddık" lakabıyla da bilinen Hz. Ebubekir, islamiyetin ilk halifesidir. Hz. Peygamber'den sonra iki yıl hayatta kalmıştır.

Hz. Ebu Hüreyre: Asıl adı Abdurrahman olan Ebû Hureyre, kedileri şefkatle sevdiğinden "kedicik babası" anlamına gelen "Ebu Hüreyre" lakabını bizzat Hz. Peygamber'den almıştır. 5 bin 374 hadis rivaye ederek en çok hadis rivayet eden sahabi olmuştur. Ashab-ı Suffe'den olan Ebû Hüreyre hicretin 58. yılında yetmiş sekiz yaşındayken vefat etti.

Hz. Hamza:Hz. Peygamber'in amcası olan Hamza bin Abdülmutilib peygamberliğin altıncı senesinde Müslüman olmuştur. "Allah ve resulünün aslanı" olarak bilinen Hz. Hamza, Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur.

Hız. Hasan: Hz. Peygamber'in ilk torunu, Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin ilk çocukları olan Hz. Hasan, hicretin 3.yılında doğmuştur. Hz. Ali'nin vefatından sonra Müslümanlardan yaklaşık 40 bin kişi Hz. Hasan'a biat etmiştir. Mısır ve Şam taraflarındaki Müslümanlar daha önceden Hz. Muaviye'ye biat ettiklerinden Hz. Hasan'a biat etmemişlerdi. Bunun üzerine bu iki grup karşılıklı savaş konumu aldı fakat iki taraf da kan dökülmesini istemiyordu. Müslümanlar arasında birliği sağlamak ve kan dökmek için birtakım şartlar ileri sürerek Hz. Hasan halifelikten feragat etti.Böylece tüm Müslümanlar Hz. Muaviye'ye biat ettiler. Hz. Hasan hicretin 49. yılında zehirlenerek şehit edildi. Hz. Peygamber'in yanına defnedilmek istemiş olmasına rağmen Medine valisi Mervan bin Hakem buna müsaade etmeyince Baki Kabristanı'na defnedildi.

Hız. Hüseyin:Hz. Peygamber'in ikinci torunu, Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin ikinci çocukları olan Hz. Hüseyin; hicretin 4. yılında doğmuştur. Hz. Muaviye'nin vefatından sonra oğlu Yezid'in halifeliğini kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Hüseyin'i öldürmeye karar veren Yezid, Kûfe'ye hareket eden Hz. Hüseyin'e Kufe Valisi Ubeydullah bin Ziyad'ın hazırlattığı bir birlik gönderdi. Hz. Hüseyin'in, Yezid'in halifeliğini kabul etmeyeceğini anlayan Yezid'in askerleri, Hz. Hüseyin ve yanındakilerle onları şehit edinceye kadar savaştılar. Hz. Hüseyin, hicretin 61. yılında Kerbela'da şehit edildi.

Hız. Kelbî: Asıl adı Dıhye bin Halife olup Dıhyetü'l-Kelbî diye meşhur olan sahabi, sima olarak ashabın en güzeliydi. Hz. Cebrail birkaç kez onun suretinde gelmiştir. Bedir Savaşı sonrasında Müslüman olmuştur. Hicretin 7. Yılında Bizans İmparatoru Herakliyus'a elçi olarak gitmiştir. Şam'ın fethinden sonra oraya yerleşen Duhyetü'l-Kelbî, hicreın 50. yılında Hz. Muaviye'nin hilafeti zamanında vefat etti.

Hız. Osman:Otuz dört yaşında Müslüman olan Osman bin Affan, Hz. Peygamber'in üçüncü halifesidir. Habeşistan'a hicret eden ilk Müslümanlar arasında Hz. Osman ve eşi Hz. Rukiyye de bulunuyordu. Bedir Savaşı sırasında Hz. Rukiyyevefat etti. Daha sonra Hz. Peygamber diğer kızı

Ümmü Gülsüm'ü de Hz. Osman'a nikahladı. Hz. Peygamber'in iki kızıyla nikahlanmış olması sebebiyle "iki nur sahibi" anlamına gelen "zinnureyn" olarak anıldı. Hicretin 35. yılında Kur'an okurken şehit edildi.

Hz. Ömer: Kırkinci Müslüman olan Ömer bin Hattab, Hz. Peygamber'in ikinci halifesidir. Hz. Peygamber tarafından "hakla batılın arasını ayıran" anlamına gelen "Fâruk" unvanını almıştır. Kızı Hz. Hafsa, Hz. Peygamber'in eşlerindedir. İslam tarihinde adaletin timsali olarak bilinen Hz. Ömer, Hicretin 23. yılında şehit edildi.

Hz. Selmân-ı Acemî: Kaynaklarda Selmân-ı Fârisî olarak da geçen Hz. Selman mecusîler arasında dünyaya gelmiş fakat bu dine ilgi duymamıştı. Bu yüzden Hristiyanlığı öğrenmeye karar verdi ve farklı şehirlerdeki Hristiyan din adamlarına hizmet etti. Son hizmet ettiği papaz ona gelecek hak peygambere dair bazı bilgiler verdi. Bu Peygamberin Arabistan taraflarında ortaya çıkacağını duyunca o tarafa gitmek için çareler aradı. Bu esnada köle olarak satıldı. Yıllar sonra Kuba'da köleyken Hz. Peygamber'in halkı dinine davet ettiğini öğrendi. Papazın söylediği alametleri Hz. Peygamber'de görünce iman etti. Bir süre sonra kölelikten de kurtuldu.

Hz. Ümmü Hânî: Hz. Ali'nin kızkardeşi olan Ümmü Hani, Hz. Peygamber'in amcasının kızıdır. Hz. Peygamber, miraca yükselirken Ümmü Hani'nin evindeydi. *Manzûme-i Akâid*'de de bu vesileyle ismi zikredilmiştir.

İbn-i Abbâs: Hicretten 3 sene önce Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın oğlu olarak dünyaya geldi ve kendisine Hz. Peygamber tarafından Abdullah ismi konuldu. Hz. Peygamber ahirete irtihal ettiğinde Abdullah bin Abbas yaklaşık on beş yaşındaydı. İlim bakımından sahabeler arasında "Kuran tercümanı", "hadis denizi" unvanlarıyla anılıyordu. Hicretin 68. yılında vefat etti.

İbn-i Ömer: Hz. Ömer'in oğlu olan Abdullah bin Ömer, babası Müslüman olduğunda beş yaşlarındaydı. Yaşı küçük olduğu için çok istemesine rağmen Bedir ve Uhud Savaşlarına katılmadı. Fakat daha sonraki bütün savaşlarda

Hz. Peygamber'in yanındaydı. Ashab-ı Suffe'den olan Abdullah bin Ömer, bu meclislerde ilmini artırdı. Babasının halifelik döneminde Kuzey Afrika, Horasan ve Taberistan'ın fethinde bulundu. Hicretin 73. yılında, seksen altı yaşındayken vefat etti.

İbn-i Mesûd: İlk Müslümanlardan olan Abdullah İbn-i Mesûd, bir çobandı. Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir ile çobanlık yaparken tanışmıştır. Hz. Peygamber'in süt vermeyen bir keçiden süt sağması hadisesi bu esnada yaşanmıştır. Bu olayla Müslüman olan Abdullah İbn-i Mesûd Kur'an-ı Kerîm'i okuma hususunda pek çok sahabenin önüne geçmiştir.

Bu sahabelerden başka bir de Enes adı geçmektedir. Fakat bahsedilen Enes'in Enes bin Mâlik mi yoksa Enes bin Nadr mı olduğu anlaşılmamaktadır.

2.2.2.9. Sureler ve Dualar

Kevser:Kuran'ın 108.suresi olup 3 ayettir.

Nebe:Kuran'ın 78.suresi olup 40 ayettir.

Nûn:Diğer adı Kalem olan sure, Kur'an'ın 68.suresi olup 52 ayettir.

Yâsîn:Kuran'ın 36.suresi olup 83 ayettir.

Tahiyât:Hz. Peygamber'in miraçtaykenAllah ile selamlaşmasının bir ifadesi olan, namazın teşehhüd kısmında okunan bir duadır.

2.2.2.10. Dinî Literatür

Bu kısımda tanıtacağımız isimler, İslami kaynaklardan bildiğimiz cennet-cehennem gibi kavramlar; Ashab-ı Kehf, Ashab-ı Suffe gibi kişiler; kıyamet alametleri gibi olaylar ve bazı özel isimler olduğu için bunların hepsini bir grupta toplayarak dinî literatür başlığı altında vermeyi uygun gördük.

Âsaf: İslamî kaynaklarda Hz. Süleyman'ın kâtibi veya veziri olduğu kaydedilen kişi. İslamî kaynaklarda Âsaf bin Berahya, Hz. Süleyman'ın teyzesinin oğlu, çok güvendiği bir kişi, sıddık. Hatta Hz. Süleyman'ın katibi

ve veziri olarak gösterilmekte, ism-i azamı bildiği, duasının kabul edildiği, keramet sahibi olduğu nakledilmektedir.

Ashâb-ı Kehf: Bir mağarada yüzyıllarca uyduktan sonra tekrar uyandıkları Kur'an-ı Kerim'de haber verilen arkadaş grubudur. Bu kişiler ve kıssaları Kehf Suresi'nin 9-26. ayetlerinde geçer. Ayrıca Hristiyanlıkta da "Efes'in yedi uyurları" olarak bilinmektedirler.

Ashâb-ı Suffe: Sözlükte "gölgelik" anlamına gelen suffe, Mescid-i Nebevî'nin giriş kısmında Medine'de evleri ve kalabilecek yakınları olmayan sahabilerin barınması için Hz. Peygamber'in yaptırdığı mekânın adı olmuştur. Burada kalan ve çoğunluğu muhacirlerden oluşan topluluğa "ashâbü's-Suffe/ ashâb-ı Suffe" veya "ehlü's-Suffe/ ehl-i Suffe" denilmiştir. Ashâb-ı Suffe geçimlerini sağlayabilecekleri olmadığından Hz. Peygamber'in, geçimleriyle bizzat ilgilendiği sahabelerdir. Zühd hayatı yaşayan ve kendilerini Allah yoluna adanmış bu sahabeler vakitlerini Hz. Peygamber'i dinleyip ondan İslam esaslarını öğrenerek geçirmişlerdir. Böylece kısa zamanda bir eğitim kurumu haline gelen Ashab-ı Suffe, Hz. Peygamber'e sorular sorarak pek çok meselenin açıklığa kavuşmasına vesile olmuşlardır.

Burak: Miraç gecesinde Hz. Peygamber'i taşıdığı rivayet edilen binektir. "parıldamak, şimşek çakmak" anlamına gelen Arapça berk kelimesinden türemiştir. Kaynaklar bu bineğin beyaz renkli ve fevkalade süratli olduğunu, katırla eşek arası bir yapıya sahip bulunduğunu bildirirler.

Cehennemler: *Manzûme-i Akâid* de cehennemnin yedi tabakası olduğundan bahsedilmiş ve bunların kimler için hazırlanmış olduğu anlatılmıştır. Kadızâde'nin bu açıklamalarını tezimizin "konular" kısmında belirtilmiştir. Burada cehennemnin tabakalarıyla ilgili Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki açıklamalara başvuruldu.

Kur'an-ı Kerim'in yetmiş yedi ayetinde geçen cehennem, birçok hadiste de Kur'an-ı Kerim'deki kullanımına paralel olarak bulunmaktadır. İslam literatüründe genel anlamda cehennemi, azap türlerini veya onun

bölümlerinden birini ifade etmek üzere çeşitli kelimler kullanılmıştır. Muhtemelen cehennemın yedi kapısı olduğunu belirten ayet sebebiyle bunlardan yedisi önem kazanmıştır.

Cehennem: Cehennem tabakalarına ait yedili asrif sisteminde azabı en hafif olan en üst tabakadır. Sünnî âlimlere göre burası günahkâr müminlerin azap göreceği yerdir.

Cahîm: “Kat kat yanan, alevi ve ısı derecesi yüksek ateş” anlamına gelmekte ve Kur’an’da yirmi altı yerde geçmektedir.

Hâviye: “Uçurum, derin çukur” anlamına gelen Haviye, Kur’an’da bir yerde zikredilmiş ve aynı yerde “harareti yüksek ateş” diye tefsir edilmiştir.

Hutame: “Allah’ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi” diye açıklanır.

Leza: “Halis ateş” anlamına gelen ve Leza, “bedenin uç organlarını söküp koparan” olarak nitelenmektedir.

Sa’îr: Bu isim Kur’an’da çoğunlukla cehennemın bir adı olarak bazen de “tutuşturulmuş, alevli ateş” anlamında kullanılmıştır.

Sakar: “Şiddetli bir ısı ile yakıp kavurmak” anlamındaki *sakr* kökünden türeyen Sakar, Müddessir Suresi’nde geçtiği yerde “yaktığı şeyi tüketircesine tahrip etmekle birlikte sönmeyip yakmaya devam eden ve insanın derisini kavuran” olarak nitelenmiştir.

Cennetler: *Manzûme-i Akâid*’de Firdevs ve Naim cennetleri olmak üzere iki cennet adı geçmektedir.

Firdevs: Cennetin tamamını ifade eden bir kelime olabileceği gibi cennetin ortası, en değerli ve yüksek bölgesinin adı anlamına da gelebilecek olan Firdevs “içinde üzüm bulunan bağ, bahçe” demektir.

Naîm: Arapçada “refah, huzur, mutlu hayat” anlamına gelen “ni’met” kelimesinden daha kapsamlı bir muhtevaya sahip olan naim, insana mutluluk veren maddi ve manevi bütün güzellikleri ifade etmektedir. buna göre Naim cenneti “mutluluklarla dolu cennet” manasına gelir.

Düldül: Hz. Peygamber’e Mukavkis tarafından hediye edilen katır olup hızlı yürüyüşü ve çevikliği dolayısıyla kirpi anlamına gelen düldül adını almıştır. Hz. Peygamber, hem savaşlarda hem de diğer zamanlarda bindiği bu katırı Ukbe bin Âmir el-Cühenî’ye vermişti. Daha sonra Hz. Ali’ye hediye etmiştir. *Manzûme-i Akâid*’de de Hz. Ali’nin bineği olarak adı geçmektedir.

Melekler: Görevleri Allah’a kulluk etmek ve Allah ne derse onu yapmak olan varlıklardır. *Manzûme-i Akâid*’de dört melek adı geçmektedir. Bunlardan Cebrail ve Mikail, dört büyükmelekten ikisidir.

Cebraîl: Allah tarafından vahiy getirmekle görevlidir.

Mâlik: Yedi cehennem hakimi ve kapıcısı, zebanilerin idare edicisidir.

Mikâil: Kâinattaki tabii olayları ve yaratıkların rızıklarını idare etmekle görevlidir.

Münker ve Nekir: Kabirdeki sual melekleridir.

Rıdvan: Cennetin kapıcısıdır.

Kıyamet Alametleri: Küçük alametler ve büyük alametler olmak üzere ikiye ayrılan kıyamet alametlerinden *Manzûme-i Akâid*’de bahsedilmiştir. Büyük alametlere değinilen eserde özel isim olarak Dabbe, Deccâl, Ye’cüc ve Me’cüc zikredilmiştir.

Dabbetü’l-Arz: Bu isimde bir canlı çıkacağı, yanında Hz. Musa’nın asası ve Hz. Süleyman’ın mührünün bulunacağı, asa ile müminlerin yüzünü aydınlatacağı, mühür ile kafirin burnunu kıracağı; böylelikle kafir ve müminlerin tanınmalarının sağlanacağı alamettir.

Deccâl:Bu isimde bir şahsın çıkacağı, bu kişinin tanrılık iddiasında bulunacağı, istidrac denilen bazı olağanüstülükler göstereceği ve Hz. İsa tarafından öldürüleceği alametidir.

Ye'cüc ve Me'cüc:Bu isimde iki topluluğun yeryüzüne dağılarak bir süre bozgunculuk yapmaları alametidir.

Sırat: Cehennemın üzerine uzatılmış bir yoldur. Herkes buradan geçecektir. Müminler yaptıkları amellerine göre kimi süratli kimi daha yavaş olarak bu yoldan geçecek, kâfirler ve günahkârlar ise ayakları sürçerek cehenneme düşeceklerdir.

2.2.2.11. Diğer Özel İsimler

Manzûme-i Akâid' de adı geçen diğer özel isimler genel olarak sanatlı bir söyleyiş için kullanılmıştır. Sadece IV. Murad'a ayrı bir bölüm ayrılmış ve kendisinden uzun uzun bahsedilmiştir.

Anka: İslam tasavvuf ve sanatında anka veya simurg, halk arasında Zümrüdüanka adlarıyla anılan efsanevi kuş. Arapların anka veya İranlıların simurg adını verdikleri, Türkçede ise her iki şekliyle birlikte Zümrüdüanka olarak da anılan Ön Asya efsanelerindeki bu kuş, Kafdağı'nın tepesinde yaşar.

Manzûme-i Akâid' de sadece 651. beyitte sanat unsuru olarak kullanılmıştır.

Firavun:Eski zamanlarda Mısır hükümdarlarına verilen addır. Mısır tarihinde pek çok hükümdar bu isimle beraber anıldığı gibi bazıları bu isim olmadan anılmıştır. Türk, Arap, Fars edebiyatlarında görülen Firavun isetanrılık iddiasında bulunduğu için Hz. Musa'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarıdır. Zalim, inatçı, kibirli ve gururlu gibi olumsuz sıfatlarla ön plana çıkar.

Hâşim (Benî Hâşim):Kureyş kabilesinin Hz. Peygamber'in de mensubu olduğu kolun adıdır.

Mani (Mânî-i Nakkâş):Mevhum bir Çinli nakkaştır. Zerdüşî diniyle Hristiyanlığı birleştirerek yeni bir din meydana koymuş, resimlerini mucize diye gösterip peygamberlik davasında bulunmuş, Sâsâniyan'dan Behram Şâpûr zamanında İran'da derisi yüzülerek Milâdî 274 yılında öldürülmüş. Resim mecmuası; Erteng, Erjeng, Engelyûn ve Nigâr adlarıyla anılır.

Nemrûd:Babil'in kurucusu ve hükümdarıdır. İlahlık davasında bulunan ve Hz. İbrahim'in dine davetine ehemmiyet vermediği gibi Hz. İbrahim'i yakalayıp mancınıkla ateşe atan zorbadır. Rivayete göre Hz. İbrahim, Allah'ın emriyle yanmamış ve ateş, gül bahçesine dönüşmüştür. Nemrud da sivrisinekler tarafından öldürülmüştür.

Sâmîrî:Hz. Musa Tûr-i Sînâ'da Allah ile konuşurken halkı yaptığı bir buzağıya taptırmaya kalkışan kişidir.

IV. Murad: 27 Temmuz 1612'de İstanbul'da doğdu. I. Ahmed ile Mahpeyker (Kösem) Sultan'ın oğludur. Şehzadelik hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. II. Osman olayından sonra Sadrazam Davud Paşa'nın tertibiyle kardeşleriyle beraber Üsküdar'a götürülmek üzere sarayın bahçesine çıkarıldığı sırada kapı ağalarından biri tarafından öldürülmek istendiği ve diğer ağaların müdahalesiyle kurtulduğu rivayet edilir. IV. Murad dönemi âlim, şair, tarihçi, hattat ve mûsikişinas gibi muhtelif sahalarda yetişmiş fikir adamları bakımından Osmanlı Devleti'nin en dikkate değer devrelerindedir. Arapça ve Farsça bilen IV. Murad yüksek bir edebî kabiliyeti olmamakla birlikte Muradî mahlasıyla şiirler yazmış, musikiyle ilgili besteler yapacak düzeye ulaşmış, kimden öğrendiği bilinmemekle beraber özellikle talik hattını güzel yazmış, siyasi gayeleri için kullanmak istemiş olsa bile zamanının arışma konularıyla uğraşmaya özenmiştir.

IV. Murad hakkında bu bilgileri edindiğimiz *Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*'ndeki "IV. Murad" maddesinde ayrıca şunlar söylenmektedir: "Onun dinî meselelerdeki anlayış farklarından ortaya çıkan münakaşalarda daha

ziyade Kadızâde Mehmed Efendi'nin tesiri altında kaldığı açıktır. Ancak Abdülmecit Sivasî'yi de hoş tutar, onun taraftarlarını gücendirmek istemezdi.”¹¹³

2.2.2.3. Metinde Geçen Arapça ve Farsça İfadeler

Klasik Türk şiirinde metni zenginleştirmek için konuyla ilgili ayet, hadis, Arapça ve Farsça kelimikibar, tazminler vb. kullanılırdı. Bir gelenek hâline gelen bu tutumu hemen her Klasik edebiyat eserinde görmekteyiz. *Manzûme-i Akâid*'de ise dinî konulu olduğu için ve daha çok ehl-i sünnet Akâidini anlatmayı amaçladığı için oldukça fazla ayet, hadis bulunmaktadır. Farsça ifadeler neredeyse rastlanmamaktadır. Bu yüzden metinde geçen Arapça ve Farsça ifadeleri; ayetler, hadisler ve Diğer Arapça ve Farsça ifadeler olmak üzere üç başlık altında değerlendireceğiz. Buraya dâhil etmediğimiz iktibas özelliği taşıyan Arapça ifadeleri edebî sanatlar kısmında iktibas başlığı altında daha önce ele almıştık.

2.2.2.3.1. Ayetler

Manzûme-i Akâid'de konuyla ilgili çok sayıda ayet bulunmaktadır. Kadızâde, bahsettiği konuları Kur'an'dan ayetlerle desteklemiştir. Metinde, üzerinde en çok durulan konu Allah'ın kelimidir. Kelamı övmek için ayrı bir başlık bulunmaktadır. Özellikle 143 ve 144. beyitler arasındaki yaklaşık dört yaprak Kur'an-ı Kerim'in farklı sûrelerinden alınmış ayetlerden oluşmaktadır. Bu ayetler “*Beyân idem kemâlâtın kelâmın*” başlığı altındaki 143. beyit olan “*Kelâmuñ medh idüben Hakk Teala/ Kitabuñda buyurdu 'azze'l-a'lâ*” dan sonraki kısımdır. Bu kısımdaki bütün ayetlerde Kur'an-ı Kerim'den bahsedilmektedir. Aşağıdaki ayetler bu kısma aittir.¹¹⁴

1. *Elif lâm mîm. Zâlîke'l-kitâbu lâ-raybe fihî huden lil-muṭṭakîne.* (Bakara 2/1,2)

“Elif, lam, mim. Bu kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”

Âmene'r-resûlü bi-mâ ünzile ileyhi min Rabbihi. ... (Bakara 2/285)

¹¹³ Ziya Yılmaz, “Murad IV”, *DİA*, XI, 182.

¹¹⁴ Ayetlerin meali Diyanet İşler Başkanlığı'nın çevirisine göre verilmiştir.

“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti. ...”

Va'teşimû bi-ḥabli'l-lâhi cemî'ân ve lâ-tefarraqû. ... (Âl-i İmrân 3/103)

“Hep birlikte Allah’ın ipine (İslama) sımsıkı yapışın, parçalanmayın. ...”

Mâ kâne li-beşerin en yu'tiyehu'llâhu'l-kitâbe ve'l-ḥukme ve'n-nübuvvete şümme yeḫûle li'n-nâsi kûnû 'ibâden lî min dûni'llâhi velâkin kûnû Rabbâniyyîne bi-mâ küntüm tu'allimûne'l-kitâbe ve bi-mâ küntüm tedrusûne. (Âl-i İmran 3/79)

“Hiçbir insanın Allah’ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: ‘Allah’ı bırakıp bana kul olun’ demesi mümkün değildir. Bilakis (şöyle demesi gerekir) ‘Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabbe halis kullar olunuz’.”

Rabbenâ âmennâ bi-mâ enzelte. ...(Âl-i İmran 3/53)

“Rabbimiz indirdiğine iman ettik. ...”

... Kad câ'ekum mine'llâhi nûrun ve kitâbun mübînun. (Mâide 5/15)

“... Gerçekten size Allah’tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.”

Yehdî bi-hi'llâhu men ittebe'a rıdvânehu sübûle's-selâmi ve yuḥricuhum mine'z zulumâti ile'n-nûri bi-iznihî ve yehdîhim ilâ şırâtin müstaḳîmin. (Mâide 5/16)

“Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir.”

Ve hâzâ kitâbun enzelnâhu mübârekun fe'ttebi'ûhu ve'tteḫû le'allekum turḥemûne. (En'âm 6/155)

“İşte bu (Kur'an), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah’tan korkun ki size merhamet edilsin.”

En teḫûlû innemâ ünzile'l-kitâbu 'alâ tâ'ifeteyni min ḳablinâ ve in künnâ 'an dirâsetihim le-gâfilîne ev teḫûlû lev ennâ ünzile 'aleyne'l-kitâbu le-künnâ ehdâ minhüm feḳad câ'ekum beyyinetün min rabbiküm ve huden ve rahmetün fe-men

eżlemu mimmen kezzebe bi-âyâti'llâhi ve şadefe 'anhâ se-neczi'llezîne yeşdifüne 'an âyâtinâ sū'e'l-'azâbi bi-mâ kânû yeşdifüne. (En'âm 6/156,157)

“ ‘Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa (Hristiyan ve Yahudilere) indirildi, biz ise onların okumasından gerçekten habersizdik.’ demeyesiniz diye yahut ‘Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk.’ demeyesiniz diye (Kur’an’ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim, Allah’ın ayetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zalimdir! Ayetlerimizden yüz çevirenleri yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.”

Yâ eyyuhe'n-nâsu kad câ'etkum mev'izetün min Rabbiküm ve şifâ'un li-mâ fi's-sudûri ve huden ve rahmetun li'l-mu'minîne. (Yûnus 10/57)

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.”

... Ve nezzelnâ 'aleyke'l-kitâbe tibyanen li-küllî şey'in ve huden ve rahmeten ve büşrâ li'l-müslimîne. (Nahl 16/89)

“...Ayrıca bu Kitabı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”

İnne hâze'l-Ḳur'âne yehdî li'lleti hiye aḳvamu. ...(İsrâ 17/9)

“Şüphesiz ki bu Kur’an en doğru yola iletir. ...”

Ve nunezzilu min el-Ḳur'âni mâ hüve şifâ'un ve rahmetun li'l-mü'minîne ve lâ-yezîdu'z-zâlimîne illâ ḥasâren. (İsrâ 17/82)

“ Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir. Zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.”

Evelem yekfihim ennâ enzelnâ 'aleyke'l-kitâbe yütlâ 'aleyhim inne fi zâlike le-rahmeten ve zikrâ li-ḳavmin yu'minüne. (Ankebut 29/51)

“Kendilerine okunmakta olan Kitabı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır.”

E fe-men ya'lemu enne mâ ünzile ileyke min rabbike'l-ḥaḥḳku ke-men hüve a'mâ.
... (Ra'd 13/19)

“Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (inkar eden) kör kimse gibi olur mu? ...”

... Fe-emm'ellezîne âmenû fe-ya'lemûne ennehu'l-ḥaḥḳku min Rabbihim. ...
(Bakara 2/26)

“... İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. ...”

... Ve hüve'l-ḥaḥḳku muşaddıkan li-mâ ma'ahum. ...(Bakara 2/91)

“... Halbuki o Kur'an, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. ...”

... Ve inne'illezîne ütû'l-kitâbe le-ya'lemûne ennehu'l-ḥaḥḳku min rabbihim. ...
(Bakara 2/144)

“... Şüphe yok ki, ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. ...”

... Ve inne ferıkan minhum le-yektumûne'l-ḥaḥḳka ve hum ya'lemûne. (Bakara 2/146)

“... Buna rağmen onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizler.”

El-ḥaḥḳku min Rabbike. ... (Bakara 2/147)

“Gerçek olan Rabbinden gelendir. ...”

Ve yere'illezîne ütû'l-ılme'illezî ünzile ileyke min Rabbike huve'l-ḥaḥḳka ve yehdî ilâ şırâti'l-'azîzi'l-ḥamîdi. (Sebe' 34/6)

“Kendilerine bilgi verilenler, Rabbinden sana indirilenin (Kuran'ın) gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip ve övgüye layık olan (Allah'ın) yoluna iletliğini görürler.”

Ve'lleẓî ev ħaynâ ileyke min el-kitâbi hüve'l-ħaḳḳu. ... (Fâtır 35/ 31)

“Sana vahyettiğimiz Kitap gerçektir. ...”

... Ve âmenû bi-mâ nuzzile ‘alâ Muhammedin ve hüve'l-ħaḳḳumin Rabbihim...
(Muhammed 47/2)

“... Rableri tarafından hak olarak Muhammed’e indirilene iman edenler ...”

...Fe-mâzâ ba‘de'l-ħaḳḳi ille‘d-đalâlu... (Yûnus 10/32)

“... Artık haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır?...”

Kitâbun enzelnâhu ileyke mübârekun li-yeddeberû âyâtihî ve li-yetezekkera ulu'l-elbâb. (Sâd 38/29)

“ (Resulüm) Sana bu mübarek Kitabı, ayetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”

İnnâ nahnu nezzelne'z-zikra ve innâ le-hu le-ħâfızûne. (Hicr 15/9)

“ Kur’an’ı kesinlikle biz indirdik, elbette onu yine biz koruyacağız.”

... Fe's'elû ehle'z-zikri in küntüm lâ-ta'lemûne. (Nahl 16/43)

“... Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun.”

... Ve enzelnâ ileyke'z-zikra li-tübeyyine li'n-nâsi mâ nuzzile ileyhim. ... (Nahl 16/44)

“...İnsanlara, kendilerine indirilene açıklaman için sana da bu Kur’an’ı indirdik. ...”

Ve ħâzâ zikrun mübârekun enzelnâhu. ...(Enbiyâ 21/50)

“ İşte bu (Kur’an) da bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı bir öğüttür. ...”

... Ve ħad âteynâke min ledünnâ zikren (Tâhâ 20/99)

“... Şüphesiz ki tarafımızdan sana bir zikir verdik.”

Men a'raza 'anhu fe-innehu yahmilu yevme'l-kıyâmeti vizren. (Tâhâ 20/100)

“Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir günah yükünü yüklenecektir.”

... *Hâzâ zikru men ma'ıye ve zikru men kabîf.* ... (Enbiyâ 21/24)

“... İşte benimle beraber olanların kitabı ve benden öncekilerin kitabı ...”

... *Bel hum 'an zikri Rabbihim mu'rizûne.* (Enbiyâ 21/42)

“...Buna rağmen onlar Rablerini anmaktan yüz çevirirler.”

Ve lekâd yesserne'l-Kur'âne li'z-zikri fe-hel min müddekirin. (Kamer 54/17)

“Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu?”

Ve mâ hüve illâ zikrun li'l-âlemîne. (Kalem 68/52)

“Oysa o (Kuran), âlemler için ancak bir öğüttür.”

... *Ve le-zikru'llâhi ekberu.* ... (Ankebut 29/45)

“... Allah'ı anmak, elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. ...”

Tenzîlun min Rabbi'l-âlemîne. (Vâkıa 56/80)

“O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.”

Velev tekavvele 'aleynâ ba'ü'e'l-e'kâvîli, le-e'hasnâ minhu bi'l-yemîni. Sümmê le-ka'a'nâ minhu'l-vetîne. Fe-mâ minküm min e'hadin 'anhu hâcizîne. Ve innehu le-tezkiuretün li'l-mütta'kîne. Ve innâ le-na'lemu enne minküm mükezzibîne. Ve innehu le-hasretun 'ale'l-kâfirîne. Ve innehu le-ħa'kku'l-yakîni. (Hâkka 69/44-51)

“Eğer (Peygamber) Bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kiskıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık).

Hiçbiriniz de buna mani olamazdınız. Doğrusu o (Kur'an), takva sahipleri için bir öğüttür. İçinizde (onu) yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz. Muhakkak o, kafirler için bir iç yarasıdır. Ve o, gerçekten kat'î bilginin ta kendisidir.”

Ķul le-in'ictema'ati'l-insu ve'l-cinnu en ye'tû bi-mişli hâze'l-Ķur'âni lâ-ye'tûne bi-mişlihî velev kâne ba'đuhum li-ba'đin zahîren. (İsrâ 17/88)

“De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins ü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.”

... Velev kâne min 'indi ğayri'llâhi le-vecedû fhi'htilâfen keşîren. (Nisâ 4/82)

“...Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.”

Allâhu nezzele ahsene'l-ħadîşi kitâben müteşâbihen meşâniye tekşa'irru minhu culûdu'llezîne yehşevne Rabbehum şümme telînu culûduhum ve Ķulûbuhum ilâ zikri'llâhi zâlike hude'llâhi yehdî bi-hi men yeşâ'u ve men yuğlili'llâhu fe-mâ le-hu min hâdin. (Zümer 39/23)

“Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu kitabın etkisinden tüyleri ürperir. Derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah, kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.”

... Ve innehu le-kitâbun 'azîzun. (Fussilet 41/41)

“... Halbuki o, eşsiz bir kitaptır.”

Lâ-ye'tûhi'l-bâtlulu min beyni yedeyhi ve lâ min ħalfihî tenzîlun min Ħakîmin Ħamîdin. (Fussilet 41/42)

“ Ona önünden de ardından da batıl gelemes. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah tarafından indirilmiştir.”

Ve men a'raza 'an zikrî fe-inne lehu ma'îseten ðankenve na'şuruhu yevme'l-kıyâmeti a'mâ. (Tâhâ 20/124)

“Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şürhesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.”

... Ke-zâlike etetke âyâtunâ fe-nesîtehâ ve ke-zâlike'l-yevme tünsâ. (Tâhâ 20/126)

“... İşte böyle. Çünkü sana ayetlerimiz geldi ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun.”

... Huzû mâ âteynâküm bi-kuvvetin ve'zkurû mâ fihî le'alleküm tettekûne. (Bakara 2/63; A'râf 7/171)

“... ‘Size verdiğimizizi (Kitabı) kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlayın ki korunasınız.’ dedik.”

Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-'arzi. ... (Nûr 24/35)

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. ...”

... Ve enzelnâ ileyküm nûren mübîn. (Nisâ 4/174)

“...Size apaçık bir nur indirdik.”

Fe-âminû bi'llâhi ve resûlihi ve'n-nûri'llezî enzelnâ. ... (Tegâbün 64/8)

“Onun için Allah’a, Peygamberine ve o indirdiğimiz nura (Kur’an’a) iman edin ...”

... Vettebe'û'n-nûre'llezî ünzile me'ahu. ... (A'râf 7/157)

“... Onunla birlikte gönderilen nura (Kur’an’a) uyanlar ...”

Yâ 'ibâdi lâ-ħavfun 'aleykümü'l-yevme ve lâ-entüm taħzenûne. (Zuhruf 43/68)

“Ey kullarım! Bugün size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz de.”

Ellezîne âmenû bi-âyâtinâ ve kânû müslimîne. (Zuhruf 43/69)

“Onlar ayetlerimize inanan ve Müslüman olan (kullarım) idiler.”

Tebâreke'llezî nezzele'l-Furkâne 'alâ 'abdihî li-yekûne li'l-âlemîne nezîran.
(Furkan 25/1)

“Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed’e Furkan’ı indiren Allah, yüceler yücesidir.”

Lev enzelnâ hâze'l-Ķur'âne 'alâ cebelin le-re'eytehu hâşî'an müteşaddi'an min hâşyeti'llâhi. ... (Haşr 59/21)

“Eğer biz bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. ...”

Ve lev enne Ķur'ânen suyyiret bihi'l-cibâlû ev kuţti'at bihi'l-'arzu ev küllime bihi'l-mevtâ bel li'llâhi'l-emru cemî'an. (Ra'd 13/31)

“Eğer okunan bir kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı yahut onunla ölümler konuşurulsaydı (o kitap yine bu Kur’an olacaktı). Fakat bütün işler Allah’a aittir....”

Ve mâ enzelnâ 'aleyke'l-kitâbe illâ li-tübeyyine lehumu'llezî'htelefû fihî ve huden ve rahmeten li-ķavmin yu'minûne. (Nahl 16/64)

“Biz, bu Kitabı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.”

E-fe-ğayre'llâhi ebtağî ĥakemen ve huve'llezî enzele ileykümü'l-kitâbe mufaşşalen ve'llezîne âteynâ humu'l-kitâbe ya'lemûne ennehu münezzelün min Rabbike bi'l-ĥakķi fe-lâ tekûnenne mine'l-mümterîne. Ve temmet kelimetu Rabbike şıdken ve 'adlen lâ-mübeddile li-ķelimâtihi ve huve's-semî'u'l-'alîmu. Ve in tuţî' ekşere men fi'l-'arzi yuğillûke 'an sebîli'llâhi in yettebi'ûne illa'z-żanne

ve in hum illâ yahruşûne. İnnê Rabbeke huve a'lemu men yeğillu 'an sebîlihî ve huve a'lemû bi'l-mühtedîne. (En'âm 6/114-117)

“(De ki) Allah’dan başka bir hakem mi arayacağım? Halbuki size Kitabı açık olarak indiren O’dur. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur’an’ın gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüpheye düşenlerden olma. Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O’nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir. Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah’ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye tabi olmaz, yalandan başka bir söz de söylemezler. Muhakkak ki Rabbin, Kendisinin yolundan sapanı en iyi bilendir. O, doğru yolda gidenleri de çok iyi bilir.”

Elif, lâm, mîm, şâd. Kitâbun ünzile ileyke fe-lâ-yekun fi şadrike haracun minhu li-tünzire bihi ve zikrâ li'l-mü'minîne. İttebi'û mâ ünzile ileyküm min Rabbiküm ve lâ-tettebi'û min dûnihi evliyâ'e kalîlen mâ tezekkerûne. (A'râf 7/1-3)

“Elif, lam, mim, sad. (Bu) kendisiyle insanları uyarman, inanalara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın. Rabbinizden size indirilene (Kuran’a) uyun. Onu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin. Ne kadar az öğüt alıyorsunuz.”

Ellezîne'tteħazû dînehum lehven ve le'iben ve ğarrethumu'l-ħayâtü d-dünyâ fe'l-yevme nensâhum ke-mâ nesû likâ'e yevmihim hâzâ ve mâ kânû bi-âyâtinâ yechedûne. Ve lekad ci'nâhum bi-kitâbin feşşalnâhu 'alâ 'ilmin huden ve rahmeten li-ķavmin yu'minûne. Hel yenzurûne illâ te'vîlehu yevme ye'tî te'vîluhu yeķûlû'llezîne nesûhu min ķablu ķad câ'et rusulu Rabbînâ bi'l-ħaķķi fe-hel lenâ min şüfe'â'e fe-yeşfe'û lenâ ev nureddu fe-na'mele ğayre'llezî künnâ na'melu ķad ħasirû enfusehum ve đalle 'anhum mâ kânû yefterûne. (A'râf 7/51-53)

“O kafirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar bugünleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve ayetlerimizi bile bile inkar ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz. Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir

kitap getirdik. (Fakat onlar) onun tevilinden başka bir şey beklemiyorlar. Tevili geldiği (haber verdiği şeyler ortaya çıktığı) gün, önceden onu unutmüş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi bizim şefaathçilerimiz var mı ki bize şefaath etsinler veya (dünyaya) geri döndürülmemiz mümkün mü ki yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler (putlar) da kendilerinden kaybolup gitti.”

Vellezîne yumessikûne bi'l-kitâbi ve eķâmû's-şalâte innâ lâ-nuğî'u ecre'l-muşlihîne. (A'râf 7/170)

“Kitaba sınıksıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya işte biz böyle iyiliğee çalışınların ecrini zayı etmeyiz.”

Ve'llezîne kezzebû bi-âyâtinâ senestredricuhum min ħaysu lâ ya'lemûne. Ve umlî lehum inne keydî metînun. (A'râf 7/182,183)

“Ayetlerimizi yalanlayanları hiç bilemeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke götüreceğiz. Onlara mühlet veririm; (ama) benim cezam çetindir.”

... Ķul innemâ ettebi'û mâ yûħâ ileyye min Rabbî ħâzâ beşâ'iru min Rabbiküm ve ħuden ve rahmetun li-ķavmin yu'minûne. Ve izâ ħuri'e'l-Ķur'ânu festemi'û ve enşitû le'alleküm turħemûne. (A'râf 7/203,204)

“...De ki: Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu (Kuran), Rabbinizden gelen basiretlerdir (kalp gözlerini açan beyanlardır), inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir. Kur'an okunduğuu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”

İnne me'l-mu'minûne'llezîne izâ zükire'llâhu vecilet ħulûbuhum ve izâ tuliyet 'aleyħim âyâtuhu zâdethum îmânen ve 'alâ Rabbihim yetevekkelûne. (Enfâl 8/2)

“Müminler ancak Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.”

Ķul yâ eyyuhe'n-nâsu Ķad câ'ekumu'l-ĶaĶĶu min Rabbikum fe-meni'htedâ fe-inne mâ yehtedî li-nefsihî ve men Ķalle fe-inne mâ yeĶillu 'aleyhâ ve mâ ena 'aleyküm bi-veĶîlin. Ve'ttebi' mâ yûĶhâ ileyke v'aşbir Ķattâ yaĶkume'llâhu ve huve Ķayru'l-ĶâĶimîne. (Yunus 10/108, 109)

“De ki: Ey insanlar! Size Rabbinizden Hak (Kuran) gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelecektir. Kim de saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapacaktır. Ben sizin üzerinize vekil değilim (Sadece tebliğ etmekle memurum). (Resulüm!) Sen, sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.”

Elif, lâm, râ. Kitâbun uĶĶimet âyâtuhu şümme fuşşilet min ledün Ķakîmin Ķabîrin. (Hûd 11/1)

“Elif, lâm, râ. (Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.”

Tilke âyâtullâhi netlûhâ 'aleyke bi'l-ĶaĶĶi fe bi-eyyi Ķadîsin ba'de'llâhi ve âyâtihî yu'minûne. Veylün li-küllî effâkin eşîmin. Yesme'u âyâti'llâhi tütlâ 'aleyhi şümme yuşırru müstebiren ke-en lem yesme'hâfe-beşşirhu bi-'azâbin elîmin. (Câsiye 45/6-8)

“İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar Allah'ın ayetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun ayetlerinden sonra hangi söze inanacaklar? Vay haline, her yalancı ve günahkar kişinin! O Allah'ın kendisine okunan ayetlerini iştirir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi (küfründe) direnir. İşte onu acı bir azap ile müjdele!”

Ve men ezlemu mimmeni'fterâ 'ale'llâhi keziben ev kezzebebi-âyâtihi innehu lâ-yuflihu'z-zâlimûne. (En'âm 6/21)

“Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir! Şüphe yok ki, zalimler kurtuluşa ermezler.”

Ve yeĶûlûne âmennâ bi'llâhi ve bi'r-Resûli ve eĶânâ şümme yetevellâ ferîĶun minhum min ba'di zâlike ve mâ ulâ'ike bi'l-mü'minîne. (Nûr 24/47)

“(Bazı insanlar) ‘Allah’a ve Peygambere inandık ve itaat ettik.” diyorlar; ondan sonra da içlerinden bir grup yüz çeviriyor. Bunlar inanmış değillerdir.”

Aşağıdaki ayetler de *Manzûme-i Akâid*’de çeşitli yerlerde konunun akışına göre geçmektedir. Geçtiğı yerler, konuyla ilişkilendirilerek tezimizin “Konular” başlıklı kısmında verildiğı için burada sadece ayetin meali ve nerede geçtiğı bilgisini vereceğiz.

2. **Ğâle’llâhu te’âlâ: ...in evliyâ’uhu ille’l-mutteğûne...** (Enfâl 8/34) *E-lâ inne evliyâ’e’llâhi lâ-ğavfun ‘aleyhim ve lâ-hum yahzenûne. Ellezîne âmenu ve kânû yetteğûne* (Yûnus 10/62, 63). (317. ve 1257.beyitlerden sonra)

Yüce Allah şöyle buyurdu: “...Onun veli kulları ancak müttakilerdir. ...”
“Bilesiniz ki Allah’ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. Onlar iman edip de takvaya ermiş olanlardır.”

3. **Ğâle’llâhu Te’âlâ : Yâ eyyuhellezîne âmenû eş’u’llâhe ve eş’u’r-resûle ve uli’l emri minküm. ...**(Nisâ 4/59). (505. beyitten sonra)

Yüce Allah şöyle buyurdu: “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Resulüne ve sizden ululemre (idarecilere) de itaat edin....”

4. **Ğâle’llâhu’l-Melikü’l-Mennânu’d-Deyyânu : İinne’llâhe ye’muru bi’l-’adli ve’l-ihsâni ...**(Nahl 16/90). (517. beyitten sonra)

Melik, Mennan ve Deyyan olan Allah şöyle buyurdu: “Muhakkak ki Allah; adaleti, iyiliğı emreder....”

5. **Lev kâne fihî mâ âlihethün ille’llâhu le-fesedetâ. ...** (Enbiya 21/22)(662. beyitten sonra)

“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti.”

6. **... Ve huve ‘alâ külli şey’in ğadîrun** (Mâide 5/120; Hûd 11/4; Rûm 30/50; Şûrâ 42/9; Hadîd 57/2; Tegâbün 64/1; Mülk 67/1). (703. beyitten sonra)

“...O’nun her şeye kâdirdir.”

7. **Qâle’llâhu Te’âlâ: ... *Ve li’llâhi ‘ale’n-nâsi hiccu’l-beyti men istiâtâ’e ileyhi sebîlen...*** Âl-i İmrân 3/97) (825. beyitten sonra)

Yüce Allah şöyle buyurdu: “...Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. ...”

8. **Qâle’llâhu Te’âlâ: ... *İzâ câ’e eceluhum lâ-yeste’hirûne sâ’aten ve lâ-yestakdimûne.*** (A’râf 7/34; Nahl 16/61) (830. beyitten sonra)

Yüce Allah şöyle buyurdu: “...Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.”

9. **Qâle’llâhu Te’âlâ: *Evelem yere’l-insânu ennâ hâlaqnâhu min nuḫfetin fe-izâ huve haşîmun mübînun. Ve ḍarabe lenâ meşelen ve nesiye halkahu qâle men yuhyi’l-izâme ve hiye ramîmün. Kul yuhyîhe’llezî enşe’ehâ evvele merratin ve huve biküllî halkîn ‘âlfîmun.*** (Yâsîn 36/77-79) (874. beyitten sonra)

Yüce Allah şöyle buyurdu: “İnsan görmez mi ki biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diyor. De ki: onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”

10. **... *Ve huve serî’u’l-hisâb*** (Ra’d 13/41) (897. beyitten sonra)

“... Ve O, hesabı çabuk görendir.”

11. **Qâle’llâhu Te’âlâ: *Ve in minküm illâ vâriduhâ kâne ‘alâ Rabbike ḥatmen maḳḍiyyen.*** (Meryem 19/71) (904. beyitten sonra)

Yüce Allah şöyle buyurdu: “İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür.”

12. **Qâle’llâhu Te’âlâ: *İn tectenibû kebâ’ire mâ tünhevne ‘anhu nükeffir ‘ankum seyyi’âtikum.*** ... (Nisâ 4/31). (939. Beyitten sonra)

Yüce Allah şöyle buyurdu: “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz. ...”

13. ... *İnne'l-ḥasenâti yüzhıbnı's-seyyı'âti*. ... (Hûd 11/114). (940. beyitten sonra)

“... Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. ...”

14. *İnne'llâhe lâ-yağfiru en yuşreke bihi ve yağfiru mâ düne zâlike li-men yeşâ'u*. ... (Nisâ 4/48). (942. beyitten sonra)

“Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar. ...”

15. *Ve men ya'mel mişkâle zerretin şerren yerahu*. (Zilzâl 99/8) (944. beyitten sonra)

“Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.”

16. ... *Ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu yuhâsibkum bihi'llâhu fe-yağfiru li-men yeşâ'u ve yu'azzibu men yeşâ'u*. *Vallâhu 'âlâ külli şey'in kadîrun*. (Bakara 2/284). (948. beyitten sonra)

“... İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir. Sonra dilediğini affeder, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kadirdir.”

17. *Ḳâle'llâhu Te'âlâ: Ḳul li'llâhi's-şefâ'atü cem'an...* (Zümer 39/44) ... *Mâ min şeff'in illâ min ba'di iznihî...* (Yûnus 10/3) ... *Lâ-yeşfe'üne illâ li-meni'rteğâ...* (Enbiyâ 21/28) *Yevme'izin lâ-tenfa'u's-şefâ'atü illâ men ezine lehu'r-Raḥmânu ve raḍiye lehu kavlen*. (Tâhâ 20/109) ... *Men ze'llezî yeşfe'ü 'indehû illâ bi-iznihî...* (Bakara 2/255) ... *Lâ-yetekellemüne illâ men ezine lehu'r-Raḥmânu ve ḳâle şavâben*. (Nebe 78/38)

“De ki: Bütün şefâ'at Allah'ındır. ...”

“... O'nun izni olmadan hiç kimse şefaatchi olamaz. ...”

“... Allah'ın rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaatchi etmezler. ...”

“O gün Rahman’ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.”

“... O’nun izni olmadan O’nun katında kim şefaate edebilir? ...”

“... Rahman’ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler.”

18. *Rubbemâ yevveddu'llezîne keferû lev kânû müslimîne.* (Hicr 15/2)

“İnkâr edenler zaman zaman, keşke biz de Müslüman olsaydık, diye arzu ederler.”

19. ... *İnnemâ yehşe'llâhe min 'ibâdihî'l-'ulemâ'u.* ... (Fâtır 35/28). (1033. beyitten sonra)

“... Kulları içinden ancak alimler Allah’tan (gereğince) korkar. ...”

20. *Ûâle'llâhu'l-Melikü'l-Mennânü'l-Vehhâb: ...İnnemâ yuveffe's-şâbirûne ecrahum bi-gayri hisâbin.* (Zümer 39/10). (1131. beyitten sonra)

“... Yalnız sabredenlere, mükafatları hesapsız ödenecektir.”

21. *Ûâle'llâhu Te'âlâ: Le-hâ seb'atü ebvâbin li-küllü bâbin minhüm cüz'ün maşûmun* (Hicr 15/44). (1136. beyitten sonra)

“Cehennem’in yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.”

22. *Ûâle'llâhu Te'âlâ: Va'bud Rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yakînu* (Hicr 15/99). (1274. beyitten sonra)

“Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et.”

2.2.2.3.2. Hadisler

Manzûme-i Akâid’de ayetlerden sonra en fazla geçen Arapça ifadeler hadislerdir. Hadislerin ayet ve diğer Arapça sözlerden farkı, metinde manzum tercümelerinin yapılmış olmasıdır. Her hadisin kendinden önce ya da sonraki bir veya birkaç beyitte serbest ve manzum tercümeleri yapılmıştır.

1.‘An Enesin rağiy'allâhu te‘âlâ ‘anhu kâle resûl'ullâh şalla'llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve selleme: *“Men eħabbe'llâhe eħabbe'l-Ķur‘âne ve men eħabbe'l-Ķur‘âne eħabbenî. El-Ķur‘ânu efdalü minnî. Fe-innehu kelâmu'llâhi'l-ĳadîmi ĳayru maħlûĳin ve innî maħlûĳun ve hüveimâmî ve ena bi-hi aĳtedî ‘... in ettebi‘u illâ mâ yûhâ ileyye innî eħâfu in ‘aşeytü Rabbî‘azâbe yevmin ‘azîmin.*(Yunus 10/15)’ *İn mittü feĳad terektü fi-küm mâ in-i‘teşemtüm bi-hi fe-len teğillü ba‘dehu ebeden kitâbu'llâhi”* Zekerehu's-Suyûtî ve'l-Bikâ‘îfi-Fezâ‘ili'l-Ķur‘âni'l-‘Azîm¹¹⁵ (256. beyitten sonra).

Enes'ten (Allah ondan razı olsun) rivayetle: Allah resulü (Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun) dedi ki: “Allah'ı seven Kur'an'ı sever ve Kur'an'ı seven beni sever. Kur'an, benden efdaldır. Muhakkak ki o, Kadîm Allah'ın sözüdür. Yaratılmış değildir. Ben ise yaratılmışım. O, benim önümdedir. Ben ancak ona tabi olurum. “Ben bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük bir günün azabından korkarım.(Yunus 10/15)” Öldüğüm takdirde size sıkıca sarıldığınız müddetçe asla sapıtmayacağınız bir şey bıraktım: Allah'ın kitabı. Bu hadisi Suyûtî ve Bikâî Fezâîli'l-Kur'âni'l-Azîm'de zikretmiştir.”

2.Ve ‘an EbîHüreyre rağiya'llâhu te‘âlâ ‘anhu kâle resûlu'llâhi şalla'llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve selleme:*Se-teĳsurü'l-eħâdîse min ba‘dife-izâ ruviye leküm ‘annî ĳadîşun. F'a‘rizûhu ‘alâ kitâbi'llâhi fe-mâ vâfeĳahu faĳbelûhu ve mâ ĳâlefehu fe-ruddûhu revâhu'l-Buħârîyyu ve ĳayruhu ve ‘aleyhi ‘avvele'l-e‘immetu'l-erba‘atu fi-uşûlihim ke-zâ zekerehu's-Suyûtî ve'l-Bikâ‘îfi'l-Fezâ‘ili ve zükire eyđan fi-‘âmmeti kütübi'l-uşûli el-e‘immetü'l-erba‘ati* (Abdülaziz el-Buħârî, *Keşfü'l-Esrâr*, III, 10)(262. beyitten sonra).

Ebu Hüreyre'den (Allah ondan razı olsun) rivayetle: Allah resulü (Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun) şöyle dedi: “ Benden sonra bana atfedilecek pek çok hadis olacak. Onları (hadisleri) Kur'an'a sunun. Kur'an'a uygun olanları kabul edin, muhalif olanları ise reddedin. ” Bu hadisi Buħârî ve diğerleri rivayet etti ve dört imam da bu hadisin manasına dayanmışlardır. Keza Suyûtî ve Bikâî de Fezâil konusunda zikrettiler ve aynı şekilde dört imam da (ki Allah onların hepsinden razı olsun) usul kitaplarında zikretmişlerdir.

¹¹⁵ Hadis metinde adı geçen kaynaklarda bulunamamıştır.

3. *Ve fi'l-ḥadîsi küntü nebiyyen ve âdemu beyne'l-mâi ve't-tîni.*¹¹⁶ (303. beyitten sonra).

Hadiste: “Adem su ile toprak arasındayken ben nebi idim.”

4. *Fi'l-ḥadîsi's-şahîhi lev küntü mütteḥizen ḥalîlen gayre Rabbîlâ-teḥaztü Ebâ Bekrin ḥalîlen* (Tirmizî, “*Menâkıb*”, 14, 15). (347. beyitten sonra).

Sahih hadiste: “Rabbimden başka birini dost edinmek isteseydim Ebû Bekir'i dost edinirdim.”

5. *Fi'l-ḥadîsi lev kâne ba'dî nebiyyen le-kâne 'Ömer ibnü'l-Ḥattâb* (Tirmizî, “*Menâkıb*”, 18). (355. Beyitten sonra).

Hadiste: “Benden sonra nebi gelseydi o, Ömer ibn Hattab olurdu.”

6. *Fi'l-ḥadîsi li-küllî nebiyyin refîkun fi'l-cenneti ve refîki fi-hâ 'Osmânu* (Tirmizî, “*Menâkıb*”, 19). (362. beyitten sonra)

Hadiste: “Her nebinin cennette bir arkadaşı vardır. Benim oradaki refikim Osman'dır.”

7. *Fi'l-ḥadîsi: 'Aliyyun minnî ve ene min 'Aliyyin* (Tirmizî, “*Menâkıb*”, 21). (369. beyitten sonra)

Hadiste: “Ali bendendir ve ben Ali'denim.”

8. *Fî-Şahîhu'l-Buḥârî ve Müslim ve Bâkî'l-Kütübi's-Sitteti 'an 'Abdullâh ibn 'Ömer Raḍiya'llâhu Te'âlâ 'anhümâ ennehu ḳâle Ḳâle Resûlu'llâhi Şalla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve Sellem: Le-ye'tiyenne 'alâ ummetîke-mâ etâ 'alâ benî İsrâ'île hezve'n-na'li bi'n-na'li ḥattâ in kâne minhum men etâ ummehu 'alâniyeten le-kâne fi ummetî men yeşna'uzâlike ve inne benî İsrâ'île teferraḳat 'alâ işneyni ve seb'îne milleten ve se-tefteraḳu ummetî 'alâ şelâsin ve seb'îne milleten. Küllühum fi'n-nâri illâ milleten vâhideten. Ḳâlû men hiye yâ Resûla'llâhi. Ḳâle mâ ene 'aleyhi ve aşḥâbî.* (580. beyitten sonra) (Tirmizî, “*İman*”, 18)

¹¹⁶ Hadis için bkz. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, XII, 403.

Sahihü'l-Buhârî ve Müslim ve Küttüb-i Sitte ile diğere hadis kitaplarında, Abdullah İbn Ömer'den (Allah onlardan razı olsun) nakledildiğine göre: Allah resulü (Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun) buyurdu ki: “İsrail oğullarının başına gelen benim ümmetimin başına gelecektir. Öyle ki onlardan birisi aleni olarak annesine gelmek isterse (zina ederse) benim ümmetimden de bunu yapan olacaktır. Nitekim İsrail oğulları yetmiş iki fırkaya bölündü, benim ümmetim yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Onlardan biri hariç hepsi ateştedir. Dediler ki: ‘O tek kurtulan millet kimdir?’ ‘Benim ve ashabımın buldukları şey üzerinde olanlardır.’ ”

580-583. beyitler bu hadisle ilgili manzum kısımdır. *Manzûme-i Akâid*'deki mezhep cetvelinde adı geçen yetmiş iki mezhep, bu hadiste ateşte olacağı bildirilen yetmiş iki millettendir. Cetvel; Kadızâde'nin, bu hadisin haber verdiğini düşündüğü mezhepleri kendine göre yazdığı bir cetveldir.

9. **Fi'l-Meşâbih 'An ibn-i Mes'ûdin rağiya'llâhu te'âlâ 'anhu Ennehu kâle hatta lenâ Resûlu'llâhi şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem. Hattten şümme kâle "Hâzâ sebîlu'llâhi" şümme hatta hutûten 'an yemînihi ve 'an şimâlihi fe-kâle "Hâzihi sübülün 'alâ külli sebîlin minhâ şeytânun yed'û ileyhi"** (İbn Mâce, “İman ve Fedâilü's-Sahâbe ve'l-İlm”, 1)ve **ğara'e "Enne hâzâ surâti müstağîmen. Fettebi'ûhu ve lâ-tettebi'û's-sübüle fe-teferraka biküm 'an sebîlihi... ."** (En'âm 6/153)**intehâ. Sûretehu hâkezâ.** (587. beyitten sonra)

Mesâbih (adlı kitap)ta İbn Mesud'dan (Allah ondan razı olsun) rivayetle: “Allah resulü (Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun) bize bir çizgi çizdi. Sonra buyurdular ki: “Bu, Allah'ın yoludur.” Sonra bu çizginin sağına ve soluna çizgiler çizdi ve buyurdu ki: “Bu yolların her birisinden şeytan (günaha) çağırır.” sonra şu ayeti okudu: “Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun (başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.”

10. **El-ğabru ravzatün min riyâzi'l-cinâni ev ĥufretun min ĥuferi'n-nîrâni.** (Tirmizî, “*Kıyâme*”, 26) (860.beyitten sonra)

“Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olur.”

11. *Hâsibû enfusekum kable en tuhâsebû* (Tirmizî, “*Sifâtü’l-Kıyâme ve’r-Rekâik ve’l-Vera*”, 25) (896. beyitten sonra)

“(Ahirette) hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekin.”

12. *Es-sa’îdu kad yeşkâ ve’s-şakıyyu kad yes’adu*. (1171. beyitten sonra)

“Sait(mümin olan) bazen şâki(kafir), şâki de bazen sait olur.”

Bu ifade hadis olmamasına rağmen bir hadisin şerhi olduğu için buraya dâhil edildi. Aynı şekliyle Askalanî’nin *Fethu’l-bari şerhi Sahîhu’l-Buhârî*’de geçmektedir.¹¹⁷

13. *Ettahiyyâtü li’llâhi ve’s-salavâtü ve’t-tayyibâtü* (1224. beyitten sonra)

“Dil, beden ve mal ile yapılan bütün ibadetler Allah’adır.”

Es-selâmu ‘aleyke eyyuhe’n-nebiyyu ve rahmetu’llâhi ve berekâtuhu (1226. beyitten sonra)

“Ey Peygamber! Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun.”

Es-selâmu ‘aleynâ ve ‘alâ ‘ibâdi’s-sâlihîne (1228. beyitten sonra)

“Selam, bizim üzerimize ve tüm salih kulların üzerine olsun.”

Eşhedü en lâ-ilâhe illa’llâh ve eşhedü enne Muhammeden ‘abduhu ve resûluhu (1229. beyitten sonra)

“Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur. Yine ben şahitlik ederim ki Muhammed O’nun kulu ve resulüdür.”

Çok ünlü olan bu hadis, biri Buhârî’nin *Câmiu’s-Sahîh*’i olmak üzere pek çok hadis kitabında vardır. Buhârî, *Câmiu’s-Sahîh*, “*Kitabu Sifâtü’s-Salât*”, 64, hadis Nu: 797.

¹¹⁷ Bkz. Ahmed bin Ali bin Hacer Ebu’l-Fadl el-Askalanî, *Fethu’l-Bârî Şerhi Sahîhu’l-Buhârî*, Daru’l-Marife, Beyrut, 1960 (I-XIII), XI, 488.

14. *İzâ eḥabbe'llâhu 'abden lem yeḍurruhu'z-zünûbu* (Tirmizî, “*Tıbb*”, 1, 2037).
(1275. beyitten sonra)

“Allah bir kulunu severse günah ona zarar vermez.”

Bu hadis-i şerif, verilen kaynakta “*İzâ eḥabbe'llâhu 'abden lem yeḍurruhu'z-zünûbuhemâhu'd-dünyâ*” olarak geçmektedir. Buna göre hadis “Allah bir kulunu severse günah ve sıkıntılar ona zarar vermez.” anlamını taşımaktadır.

2.2.2.3.3. Diğer Arapça ve Farsça İfadeler

2.2.2.3.3.1. Arapça İfadeler

1. *Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. Hazâ kitâbun Kaḏîzâde-i tanzîm*

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Bu kitap Kadızâde’nin nazımıdır.”

2. *Bi-ismihi Şubhânehu Nes’eluhu İhsânehu* (ilk başlık)

“Allah’ın adıyla (başlarız.) Onun ihsanını, lütfunu talep ederiz.”

3. *Bede'tü ḥâmiden li'llâhi zi'l-men*

Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen (İlk beyit)

“Zatı ve ilmiyle kadim ve daim olan lütuf sahibi Allah’a hamd ile başladım.”

4. *İlâ kavlihi te'âlâ* (143. Beyitten sonraki ayetlerin arasında)

“Yüce Allah’ın sözüne göre”

8. *Ve 'ani'l-imâmeyni'l-celîleyni'l-İmâmü'l-A'zamî EbîHanîfe' ve's-Şâfiî raḏiya'llâhu te'âlâ 'anhümâ ḳâlâ İn lem yeküni'l-fuḳahâ'u evliyâ'e'llâhife-leyse li'llâhi veliyyün ḳattun kezâ fi't-tibyâni fi-âdâbi ḥameleti'l-Ḳur'âni li'l-İmâmi'n-Nevevî.*
(311. Beyitten sonra)

“İki büyük imam İmam AzamEbû Hanîfe ile İmam Şâfiî (Allah onlardan razı olsun) dediler ki: Şayet fâkihler Allah’ın dostu olmasaydı Allah’ın asla başka bir dostu olamazdı. Aynı şekilde İmam Nevevî benzer hususa *et-Tibyân fi Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*’da işaret eder.”

9. *Ve nekûlu nebiyyün vâhidün hayrun min-cemi'î'l-evliyâ'i nukile min-'akâ'idî'l-Îmâmü't-Tahâvî.* (321. beyitten sonra)

“Biz deriz ki tek bir nebi, bütün evlialardan daha hayırlıdır. (Bu görüş) İmam Tahavî'nin *Akâid*'inden nakledilmiştir.

10. *Fe-saddik yâ sâdıkî bi'l-kerâmât*

Ve kezzib yâ refikî bi'l-hurâfât (323 ve 1435)

“Ey arkadaşım, kerametleri doğrula. Ey yoldaşım, hurafeleri yalanla.”

11. Çün oldun enbiyâ içre müselleme

'Aleyke'l-vâhidu sallâ ve sellem (334)

“Salat ve selam sana olsun.”

12. 'Alî'dür yâr-ı râbî'î kadri a'lâ

Kerîmun kerrema'llâhu te'âlâ (365)

Rivâyetde gelür ey şân-ı a'lâ

'Alî'den *kerreme'llâhu te'âlâ* (934)

“Allah, onun yüceliğini artırsın.”

13. Cemî' mü'minîni eyle mes'ûd

Ecib da'vâtinâ yâ sâhibe'l-cûd (418 ve 503)

“Ey cömertlik sahibi! Davetimize icabet et”

14. *Îlâhî Rabbenâ yessir merâmî*

Ecib da'avâti 'abdin müntehâmî (627)

“Rabbim, isteklerimi kolaylaştır. İstekleri tükenmeyen bu kulunun dualarına icabet eyle.”

15. Şu dâ'imdür ki olmadı diger-gün

Te'âlâ zâtuhu 'ammâ yekûlûn (656)

“Allah'ın sözlerinden başkası”

16. *Ve'l harâmu rızkun ve küllün yestevfi rızkahu* (833)

“Haram da rızıktır ve herkes kendi rızkına kavuşur.”

Bu cümle Eşarîmezhebinin rızık konusuyla ilgili görüşünü anlatmaktadır.

17. Didi *el-veznu hakkun* ehl-i mîzân

Bilür eksikliğinin anda her insân (885)

“Ölçü gereklidir.”

18. *Ve yagfiru dûne zâlike mâ yeşâ*

Fe lâ-tekû fi'l-kunûti 'ani'n-nevâl (943)

Ve kad câze'l-'ikâbu 'ale's-sagâ'ir

Fe lâ-te'men min idrâki'n-nikâl (944)

“Allah, şirkten başka olanlardan dilediğini bağışlar. Sen O'nun lütfundan ümidini kesme. Küçük günahlardan dolayı ceza gerekir, sen cezaya ulaşmaktan emin olma.”

19. Oturmuş sohbet içinde safâ vü 'işret içinde

Diye kim *yâ Resûla'llâh selâmu'llâhi tafdilâ* (1011)

“Ey Allah'ın elçisi! Allah'ın selamı üzerine olsun.”

20. Nite bula mu'âfât ehl-i âfât

Çü fırsât zâyi' oldı *fâte mâ fât* (1021)

“Geçen geçti.”

21. *Telakkaytü'l-keleme bi'l-kabûl*

Ve âmentü bi-mi'râci'l-Resûl (1241)

“Bu sözü kabul ile karşıladım ve Resulün miracına iman ettim.”

22. *Du'âun hâlisun minnâ ileyhim*

Ve rıdvânun mine'llâhi 'aleyhim (1249)

“Bizden onlara halis dua ve Allah’ın rızası onların üzerine olsun.”

23. *Emma'l-hıyâmu fe-innehâ ke-hıyâmihim*

Ve erâ nisâe'l-hayyi gayri nisâ'ihâ (1284'ten sonra)

“Çadır, onların çadırları gibidir. Ancak kadınlarının, mahallenin kadınları gibi olmadığını görüyorum.”

Bu beyit, Kuşeyri'nin *Risâle-i Kuşeyri* adlı eserinde geçmektedir.¹¹⁸ Beyit, aslında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, *Necâtü'l-Garîk* adlı eserinde iktibas yapılmıştır. Kadızâde, *Necâtü'l-Garîk*'ten bu beyitin de içinde bulunduğu pek çok beyiti alıntı yaptığı için Kuşeyri'nin bu beyitini iktibaslar başlığı altında değil burada değerlendirmeyi uygun gördük.

24. *Fe-temme'n-nazmu fi'ilmî'l-'akâ'id*

'Azîmü'l-kadri makbûlu'l-ferâ'id (1520)

“Faydası çok, değeri yüksek akâid ilminde yazılan bu nazım tamamlandı.”

25. *Kad kâne itmâmü'l-merâm min nazmî'l-keîâm*

Fî gurreti şehri'l-mu'temeri'l-mu'zami'l-muharremi'l-harâm (1524)

“Nazmü'l-keîâmdan muradımız çok muhterem Muharrem ayının ilk günlerinde tamam oldu.”

26. *Senetün seb'a vü selâsîn ü elf tâm*

Min hicreti'r-Resûl 'aleyhi's-salâtü's-selâm (1525)

“Resulün (Allah’ın salat ve selamı onun üzerine olsun) hicretinin 1037. senesinde.”

2.2.2.3.3.2. Arapça-Farsça İfadeler

¹¹⁸Ebulkasım Abdullah Kerim el-Kuşeyri bin Havazin bin Abdülmelik, *Risâle-i Kuşeyri*, çev. Ali Arslan, Arslan Yay., İstanbul, 1980, s.25.

Metinde Arapça-Farsça iki beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin birinde ilk satır, diğerinde ikinci satır Arapçadır. Son maddemizdeki kelime grubu ise sadece Farsçadır. Fakat metnimizde sadece Farsça olan tek ifade “ez-ebÿât-ı Muhammediyye” olduğu için ona da ayrı bir başlık ayırmadık.

1. *Ƙad temme kitâbî bi-’avni’l-Vehhâb*

Ûmîd ki bâşed hemegî şıdķ u şavâb (1526)

“Vehhâb olan Allah’ın yardımıyla kitabım tamamlandı.” “Ûmit odur ki (bu kitap) herkese doğruluk olur.”

2. *Ve’r sehv u ģatâÿî şode bâşed vâķi’*

Rabbi’ġfirlî inneke ente’-Tevvâb (1527)

“Ve eğer hata ve yanlışlık vaki olursa” “Rabbim bana mağfiret buyur. Şüphesiz sen tevbeleri bol bol kabul eden Tevvâb’sın.”

3. *Ez-ebÿât-ı Muhammediyye* (955. beyitten sonra)

“Muhammediyye (adlı eserin) beyitlerinden”

SONUÇ

Kendi döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olan Kadızâde Mehmed Efendi, düşünceleriyle kendisinden sonrakileri etkilemiş ve kendi adıyla anılan Kadızadeliler Hareketinin öncüsü konumuna gelmiştir. Her ne kadar tarihte iz bırakan Kadızadeliler, Kadızâde Mehmed Efendi'den sonra Üstüvânî Mehmed Efendi gibi kişilerle en etkili dönemini yaşamışsa da bu hareketi ve yaptıklarını anlamlandırmak, öncelikle Kadızâde'yi anlamayı gerektirir. Bunun için de ilk başvuru kaynağımız Kadızâde'nin kendi eserleri olmalıdır. Kadızâde duruşunu, naslara aykırı düşebilecek tüm bidatlardan uzaklaşmak olarak özetleyebileceğimiz Kadızâde, eserleriyle insanlara faydalı olmayı amaçlamaktadır. Nitekim özellikle tasavvufi kesimlerin itikadında problemler olduğunu düşündüğü için *Manzûme-i Akâid*'i kaleme aldığını söylenebilir.

İyi eğitimi, etkili konumu sebebiyle epey takipçisi olan Kadızâde'nin IV. Murad'a olan yakınlığının, Kadızâde'nin IV. Murad'ı etkilediği şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi kaynaklar IV. Murad'ın aynı zamanda Abdülmecit Sivâsî ile de arasının iyi olduğunu belirtmektedir. Kadızâde'nin IV. Murad'ın koyduğu tütün yasağını, halk arasında ihtilaf ve isyan çıkmasını diye savunması kanaatimizce yanlış yorumlanmış, IV. Murad'a etki ettiği yönünde düşünülmesine sebep olmuştur. *Manzûme-i Akâid*'de klasik mesnevi tertibine göre padişahın övüleceği kısımda önce din büyüklerini övmesi ve padişaha sıra geldiğinde onun için abartılı övgülerden ziyade ona dua etmesi; Kadızâde'nin, karşısındaki kim olursa olsun doğru bildiğini yapacak kadar cesaretli olduğunu düşündürmektedir.

Manzûme-i Akâid'in, manzum bir eser olmasına rağmen iyi şiir yazmak için değil dini doğru ve daha kolay bir şekilde öğretmek amacıyla yazılması; Kadızâde'nin şairlikten çok âlim duruşuyla ön planda olduğunu gösterir. Buna göre *Manzûme-i akâid* iyi bir edebî eser olarak Kadızâde Mehmed Efendi de iyi bir şair olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim eserin anlam sanatları bakımından zayıf olması, alıntı beyitlerin çokluğu bu görüşümüzü doğrular mahiyettedir. Bununla birlikte nüshalarının fazla olması ise eserin sevildiğini gösterir.

Akâidnameler, çeviriyazı yapılarak bilim dünyasına kazandırılmaya devam etmektedir. Fakat bu bilimsel çalışmalar daha çok metin tenkidi ve dil incelemeleriyle sınırlı olup bir iki tez dışında akâidnamelerin içerikleri incelenmemektedir. Akâidnamelere muhteva ve yapı bütünlüğüyle yaklaşıldığı takdirde ehl-i sünnet akâidinin edebiyattaki yansıması tam anlamıyla ortaya çıkmış olacaktır. Türk edebiyatındaki bütün akâidnameleri bir zincir olarak kabul edecek olursak *Manzûme-i Akâid* bu zincirin en geniş halkası ya da en geniş halkalarından biridir diyebiliriz.

Akâidnameleri Türk edebiyatındaki yerine oturtmaya çalıştığımız bu tezde öncelikle akâidnamelerin ne olduğunu ve özelliklerini anlattık. Daha sonra ulaşabildiğimiz tüm telif ve tercüme akâidnameleri tanıttık. Onları kendi içlerinde değerlendirerek akâidname geleneğinin önemli eserlerini tespit etmeye çalıştık. Tezimizin konusu ve bu eserler arasında önemli bir yeri olan *Manzûme-i Akâid*'i şekil ve muhteva bakımından inceledik. Eserde en çok dikkatimizi çeken, alıntı beyitler oldu. Tespit edebildiğimiz toplam 289 beyit dört farklı eserden, bazen aynen bazen Kadızâde'nin kendi görüşüne uygun bir şekildedeki değiştirilerek alınmıştır. Tarihte tasavvuf düşmanı gibi yansıtılan Kadızâde'nin, sufilerden alıntı yaparken birtakım tasarruflara gitmesi onun kendi duruşunu anlayabilmek adına önemlidir. Ayrıca bu sufilerin şeriata aykırı olmayan sözlerini aynen alıntı yapması ve tasavvuftan iyi bir şekilde bahsetmesi Kadızâde'nin tasavvufa ve sufilere nasıl baktığını yeniden düşünmemizi gerektirmektedir.

III. BÖLÜM

MANZÛME-İ AKÂİD'İN TENKİTLİ METNİ

3.1. Metin Tespitiyle İlgili Hususlar

- Tenkitli metni 5 nüsha üzerinden hazırladık. Bununla birlikte ihtiyaç duyduğumuzda diğer nüshalara da başvurduk. Elimizde müellif hattı olmadığı için metni oluşturacağımız nüshaları belirlerken elimizdeki nüshaların beyit sayısına, maddi hataların olup olmamasına, yazı ve imlasının düzgünlüğü gibi özelliklerine dikkat ettik. Buna göre tenkitli metinde esas aldığımız nüshalar Ç, R, S, T ve B nüshalarıdır.
- Tenkitli metne dâhil ettiğimiz beş nüshadaki toplam fark beş yüz civarındadır. Bunlar da genel olarak dilbilgisel farklılıklardır. Buna atıf vavıyla yazılan 5. beyitteki “hadd ü gâyet”in “hadd gâyet”, 60. beyitteki “fazl u hilmi”nin “fazlı hilmi”, 73. beyitteki “kelâm-ı gayrıda” tamlamasının “kelâmuñ gayrıda” olarak yazılmasını örnek gösterebiliriz. Bunlardan başka 15. beyitteki “ke-lâm ide” ifadesinin T nüshasında “kilâm ide” olarak harekelenmesi, 38. beyitteki “gögi devvâr iden” ifadesinin S nüshasında “gögi de var iden” olarak yazılması gibi müstensihin kendi tasarrufundan kaynaklanmış olabilecek farklar bizde tenkitli metne dâhil ettiğimiz nüshaların aynı şecereden geldiği kanaatini uyandırmıştır.
- Orijinalinde farklı olan kelimeleri Osmanlı Türkçesindeki yaygın şekliyle gösterdik. Örneğin S’de Arapça aslında “felse” olan kelimeyi Osmanlı Türkçesinde “fülse” şeklinde yaygın kullanımı ile gösterdik.
- Metin dinî konu üzerine kurulduğu için Arapça ibareler oldukça çoktur. Bunun yanında Farsça ibareler isesadece Ç 47^b’deki “*Ez-ebÿât-ı Muhammediyye*”, Ç 70^b’deki “*Ümmid ki bâşed hemegî sıdk u savâb*” ile “*Ve’r sehv u hatâyî şode bâşed vâki*”dir. Arapça ibarelerin hemen hemen tamamı ayet ve hadislerdir. Bunların tercümelerini “metinde geçen ayet ve hadisler” başlığı altında ve iktibas kısmında ele aldık.
- Metindeki ayet, hadis gibi iktibaslarla Arapça ve Farsça ifadeleri italik yazdık. Metnin orijinalinde bitişik fakat günümüz Türkçesinde ayrı yazılan sözleri de (-) ile yazdık. Örneğin hürmeti-çün, söz-ile vb.

- Metnin çeviri yazısı yapılırken anlam karmaşasına sebebiyet vermemek için özel isimlerin ilk harfini büyük yazdık. Ek aldıklarında da kesme işareti kullandık.
- Tenkitli metnimizde başlıklar için herhangi bir işaret/sayı kullanmayıp nüsha farklarını koyu yazarak gösterdik.
- Metindeki nesir kısımlarında görülen nüsha farklarını * işareti ile gösterdik. Aynı sayfada birden fazla fark olması durumunda her yeni fark için bir * daha ekledik.
- Değerlendirilmeye almadığımız nüshaların ise ya sayfaları kopuk ya da maddi hataları bulunmaktadır. Bu nüshalar arasında tenkitli metne dâhil edilebilecek kadar iyi olan iki nüsha bulunmaktadır. Bunlar A1 ve Ç2 nüshalarıdır. A1, Ç'den sadece iki beyit eksiktir. Ç2 de toplam 7 beyit eksiktir. Fakat bu iki nüshanın Ç ile aynı şecereden geldiğini düşündüğümüz için bu nüshaları metne dâhil etmedik. A2 ve B2, baştan ve ortadan eksiktir. Beyit sayısındaki bu eksiklikten ve maddi hataların çok olmasından bu nüshaları da tenkitli metne dâhil etmedik. B2'de ayrıca 26^a ile 34^a varakları arasında aynı müellife ait olduğunu düşündüğümüz mensur bir eser bulunmaktadır. K nüshası Ç'den 38 beyit eksiktir. Bu eksiklik metnin muhtelif yerlerindedir. M nüshası muhtelif yerlerden 123 beyit eksiktir. S2 de 13 beyit eksiktir. Dolayısıyla bu nüshaları da tenkitli metne dâhil etmedik. Ancak tenkitli metni hazırlarken ihtiyaç duyduğumuzda bu nüshalara da başvurduk.
- Metinde Arap alfabesindeki sesleri karşılamak üzere aşağıdaki transkripsiyon sistemini kullandık.

Çeviri yazı Alfabetesi

ا	: A, a, Ā, ā	ص	: Ş, ş
ب	: B, b	ض	: D, ä, Ž, à
پ	: P, p	ط	: T, t
ت	: T, t	ظ	: Z, è
ث	: S, s	ع	: Ĥ
ج	: C, c	غ	: Ğ, ğ
چ	: Ç, ç	ف	: F, f
ح	: H, ó	ق	: K, ò
خ	: H, õ	ك	: K, k
د	: D, d	ل	: L, l
ذ	: Z, ê	م	: M, m
ر	: R, r	ن	: N, n
ز	: Z, z	و	: V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü
س	: S, s	ه	: H, h
ش	: Ş, ş	ی	: Y, y, I, ı, İ, i
		ء	: Ÿ

3.2. Manzûme-i Akâid'in Nüshaları

Manzûme-i Akâid'in yurt içinde 16 nüshasının olduğundan bahsetmiştik. Bu nüshalardan 14 tanesinin mikrofilmlerini temin ettik. Diğer 2 tanesinin “yazmalar.gov” adresindeki görüntülerinden faydalandık. Son 2 nüshayı ise çalışmamızı tamamlamak üzereyken tespit ettik. Kütüphanelere ulaşmaya çalışmamız da sonuçsuz kalınca bu iki nüsha hakkında vereceğimiz bilgiler katalog bilgileriyle sınırlı kaldı. *Manzûme-i Akâid*'in nüshalarıyla ilgili olarak şunu da belirtmemiz gerekmektedir. Eser, kütüphanelerde farklı isim ve müellif adlarıyla kayıtlıdır. Dolayısıyla bizim görme imkanı elde edemediğimiz başka nüshaların da var olabileceğini söylememiz gerekir.

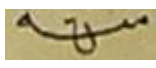
Manzûme-i Akâid'in nüshalarını tanıtırken önce tenkitli metnin hazırlanmasında esas aldığımız beş nüshayı, daha sonra da diğer nüshaları tanıttık. Bu nüshalar arasındaki sıralamada ise metnin tam oluşu, maddi hata olup olmadığı gibi durumları göz önünde bulundurduk.

3.2.1. Karşılaştırmada Kullanılan Nüshalar

3.2.1.1. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nu: 19 Hk 1007 (Kısaltma: Ç)

210x145-175x105 mm. 70 yaprak. 13 satır. Nesih. Telif tarihi: H 1037. Kağıt türü: Çapa filigranlı. Kahverengi meşin miklebli ciltli; başlıkları, hadisler ve ayetlerin bazıları kırmızıdır. Sayfa kenarları kırmızı cetvellidir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Eserin baş tarafında Kur'an'ın diğer isimleri, Fatiha tefsiri ve bazı manzumeler var. Bu manzumelerden bazılarının Aziz Mahmud Hüdayî'ye ait olduğu söylenmektedir. Eserin adı katalog kayıtlarında *Manzûme-i Akâid*, müellifi Kadızâde Efendi Mehmed Magnisavî olarak kayıtlıdır. Diğer nüshalarda olup da Ç nüshasında olmayan sadece 6 beyit vardır. Yazısı oldukça okunaklıdır. Maddi hata yoktur. Müstensih, metinde yanlış okunabilecek kelimeleri harekelemiş, beyitlerin çağrıştırdığı ayet ve hadisleri derkenar

yapılmıştır.¹¹⁹ Ç’de olmayıp da diğer nüshalarda olan bazı beyitler ve ifadeler de derkenar yapılmıştır.¹²⁰ Yazılışı aynı fakat okunuşu farklı olan kelimelerde anlam karmaşasını önlemek için hareke koymuştur. Bunların çoğunun yanına da

veya işaretini konulmuştur.¹²¹

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes’eluhu İhsânehu*
Bede’tü hâmiden li’llâhi zi’l-men
Qadîmun dâ’îmun zâten ve ‘ilmen

Son : *Ve’r sehv u haţâyî şode baş ed vâki’*
Rabbi’ğfirlî inneke ente’t-Tevvâb

3.2.1.2. Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Nu: Raşit Ef. Eki 21538/5 (Kısaltma: R)

215x135, 170x80 mm. 49 yaprak. 19 satır. Nesih. Telif tarihi: H. 1037. Başlıkla, ayet ve hadislerin bazıları kırmızıdır. Eserin mikrofilmde ve katalog bilgilerinde dış görünüşüyle ilgili bilgi yoktur. Katalogda eserin adı *İtmâmü’l-Merâm min Nazmi’l-Kelâm*, müellifi Kadızâde İlmî Efendi olarak kayıtlıdır. Müstensihî ve istinsah tarihi belirtilmemiştir. Eserdeki Arapça ayet ve hadisler harekelidir. Birkaç beyit derkenar yapılmıştır. Diğer pek çok nüshada bulunan mezhepler cetveli yoktur. Yazmanın başında Kur’an’ın diğer isimleri ve bir sayfalık manzum ve mensur metin bulunmaktadır.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes’eluhu İhsânehu*
Bede’tü hâmiden li’llâhi zi’l-men
Kadîmun dâ’îmun zâten ve ‘ilmen

Son: *Ve’r sehv u haţâyî şode baş ed vâki’*
Rabbi’ğfirlî inneke ente’t-Tevvâb

¹¹⁹ Örneğin Ç 12^a’da “Bu Kurân oldı bil nûr-ı semâvât/ Beyân itdi o nûrı niçe âyât” beyitinin ilk satırının üstüne “*Allâhu nuru’s-semâvâti ve’l-arz*” yazılmıştır.

¹²⁰ Örneğin Ç 45^b’de “*Girenler anlara olur muhalled*” satırında “*anlara olur*”un ifadesinin altına “*anda olurlar*” yazmıştır. Bu, S’de metindeki ifadedir.

¹²¹ Bu ifadelerin müstensihî işaret ettiğini düşünmekteyiz. Buna göre müstensih, bize tenkitli bir metin kazandırmış gibidir.

3.2.1.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Nu: Y 1852 (Kısaltma: T)

147x140 mm. 50 yaprak. 17 satır. Nesih. Kırmızı yarım derili, kağıt türü aharlı, sayfa kenarındaki cetveller yaldızlı; başlıkla, ayet ve hadisler kırmızıdır. Katalogda eserin adı *Manzûm Akâid*, müellifin adı Kadızâde Mehmed Efendi olarak geçmektedir. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Beyit sırası diğer nüshalara göre değişiktir. Metnin bazı yerleri harekelidir. Harflerde maddi hatalar vardır. Örneğin چ harfini ج olarak yazmıştır. Mezhepler cetveli ve metinde geçen ayetlerin büyük çoğunluğu yoktur.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men
Qadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Fe-temme'n-nazmu fî 'ilmi'l-'akâ'id*
'Azîmü'l-ğadri mağbûlu'l-ferâ'id

3.2.1.4. Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Nu: 34 Atf 2285 (Kısaltma: S)

54 yaprak. 17 satır. Telif tarihi: 1037. Kahverengi mıklebli ciltli, sayfa kenarındaki cetveller yaldızlı; başlıklar, ayet hadislerin bazıları kırmızıdır. Müstensihi belli değildir. İstinsah tarihinin son satırdaki H 1133/1720 olduğunu düşünebiliriz. Eserin adı *Manzumetü'l-Akâid*, müellifi, İlmi Efendi olarak geçmektedir. Nüsha tamamen harekelidir. Gerekli görülen açıklamalar ve ayet, hadisler derkenar yapılmıştır. Yazmanın sonundaki iki varakta Arapça şiirler bulunmaktadır.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men
Qadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'r-Ra'ûfu'l-Vehhâb*
1133 H. fî şehr-i Ramazân 26

3.2.1.5. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Nu: 10 Hk 125 (Kısaltma: B)

73 yaprak. 13 satır. Arap. Eserin dış görünüşü hakkında katalogda ve mikrofilmde herhangi bir bilgi yoktur. Başlıklar kırmızıdır. Ayet ve hadisler harekelidir. Telif tarihi 1058 olarak verilmiştir. Biz bunun istinsah tarihi olabileceği kanaatindeyiz. Eserin adı *Manzûm Akâid*, müellifi, Kadızâde Efendi Mehmed Magnisavî olarak geçmektedir. Müstensihî belli değildir. Ayet ve hadisler harekelidir. Metinde maddî hatalar bulunmaktadır. Yazmanın baş tarafında *Du'âu'l-Kabr* başlığı altında yarım sayfalık bir metin, sonunda başkasına ait Türkçe mensur bir risale bulunmaktadır.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men
Ķadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Bu nazmum dîrleri 'ilm-i kelâma*
Biñ elli sekize irdi temâma

Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-Melikü'l-Vehhâb

3.2.2. Değerlendirmeye Alınmayan Nüshalar

3.2.2.1. Millî Kütüphane Nu: 03 Gedik 18142 (Kısaltma: A1)

61 yaprak. 15 satır. Nesih. Kahverengi ciltlidir. Başlıklar kırmızıdır. Eserde bazı kelimeler harekelidir. Nüşhada pek çok derkenar vardır. Bu derkenarlar Ç nüshasındaki gibi çoğu kez metinde geçen beyitlerle ilgili ayet ve hadislerdir. Eserin telif tarihi 1037'dir. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Eserin adı katalogda *Manzûme-i Akâid*, müellifi Kadızâde Efendi Mehmed Magnisavî olarak geçmektedir. Hemen her bakımdan Ç nüshasıyla benzer özellikler taşımaktadır. Yazmanın sonunda "Sultân Mehmed Câmî'nin İmâmı Halîl Efendî Hazretlerinüñ 'Asâkîr-i İslâm İçün İtdügi Du'âdur" başlığından sonra Arapça ve Türkçe bir dua metni bulunmaktadır. Ayrıca "Hâzâ Du'â-ı Meclis" başlığından sonra bir sayfa Türkçe dua metni vardır. Bu iki küçük metnin ardından namazlarla ilgili Türkçe bir risale ve manzumeler bulunmaktadır.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men
Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Ve'r sehv u haţâyî şode baş ed vâkı'*
Rabbi'ğfirlî inneke ente't-Tevvâb

3.2.2.2. Millî Kütüphane Nu: 06 Hk 2459 (Kısaltma: A2)

200x125-135x75mm. 97 yaprak. 15 satır. Talik kırması. Kağıt türü: Hayvan filigranlı. Müstensihî belli değildir. Katalogda eserin adı *Manzûme-i Akâid*, müellifi Kadızâde Mehmed Efendi olarak geçmektedir. Başlıklar kırmızı ve metin harekesiz; sayfa kenarları siyah cetvellidir. Baştan ilk 2 yaprak yırtık ve siliktir. Nüshanın, orta kısmı eksiktir. Diğer nüshaların çoğunda bulunan mezhep cetveli bu nüshada yoktur. Sonunda eserin müellifinin adı ve Ayasofya vaizi olduğu derkenar yapılmıştır. Fakat müellifin ölüm tarihi 1045 iken, bu nüshada 1145 olarak verilmiştir. Biz bunun maddî bir hata olduğu kanaatindeyiz. Yazmanın sonunda Recâî mahlaslı birine ait bir manzume vardır. Bu manzumeden sonra Kadızâde'nin *İlmihâl* risalesi ile kime ait olduğu belli olmayan manzumeler bulunmaktadır.

Baş: *Daĥi aña mürûr itmez zamân da*

O ĥalk itdi mekânı vü zamânı
İkisinden müberrâ anla anı

Son: *Ḳad kâne itmâmü'l-merâm min nazmi'l-keîâm*

Fî ġurreti şehri'l-mu'temeri'l-mu'zami'l-muĥarremi'l-ĥarâm

3.2.2.3. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Nu: 10 Hk 1061 (Kısaltma: B2)

42 yaprak. 18 satır. Nestalik. Dış görünüşüyle ilgili katalogda ve mikrofilimde bilgi bulunmamaktadır. Metin harekesizdir. Katalogda eserin adı *Manzûm Akâid*, müellifin adı Kadızâde Efendi Mehmed Magnisavî olarak geçmektedir. Baştan ve ortadan olmak üzere oldukça eksik bir metindir. Telif tarihi 1037'dir. istinsah tarihi ve müstensihî belirtilmemiştir. Bununla birlikte

nüşhanın 26a ile 34a varakları arasında başka bir metin bulunmaktadır. Mensur ve manzum olan bu ayrı metnin Kadızâde'ye ait başka bir metin olabileceği kanaatindeyiz. Yazmanın sonunda da mensur ve manzum küçük metinler vardır.

Baş: *Ḳur'ân ehli Ḥaḳḳ'a münkir olmaz*

Sa'âdetlü kişiler müdbir olmaz

Son: *Ve'r sehv u ḥaṭâyi şode baş ed vâḳi'*

Rabbi'ḡfirlî inneke ente't-Tevvâb

3.2.2.4. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nu: 19 Hk 3228 (Kısaltma: Ç2)

210x140-170x110 mm. 52 yaprak. 17 satır. Nesih. Kağıt türü: Ay yıldız filigranlı. Başlıklar, hadisler ve ayetlerin bazıları kırmızı; sayfa kenarları kırmızı cetvellidir. Metinde bazı kelimeler harekelidir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. katalogda eserin adı *Risâle fî İlmî'l-Akâid*, müellifi İlmî Efendi Mehmed Magnisavî olarak geçmektedir. Yazmanın baş tarafında Kur'an'ın diğer isimleriyle mensur ve manzum bir metin vardır.

Baş: *Bi-ismihi Şubḥânehu Nes'eluhu İhsânehu*

Bede'tü ḥâmiden li'llâhi zi'l-men

Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Ve'r sehv u ḥaṭâyi şode baş ed vâḳi'*

Rabbi'ḡfirlî inneke ente't-Tevvâb

3.2.2.5. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nu: 07 El 2796 (Kısaltma: K)

196x135-160x86 mm. 55 yaprak. 17 satır. Nestalik. Kağıt türü: Ay yıldızlı avize filigranlı. Başlıklar, ayetler ve hadislerin bazıları kırmızıdır. Sayfa kenarları kırmızı cetvellidir. Metin harekesiz olmakla beraber ayet ve hadisler harekelidir. Katalog bilgilerinden eserin müstensihinin Abdurrahman Efendi, istinsah tarihinin de 1062/1651 olduğunu öğrenmekteyiz. Eserin adı *Manzûme-i Akâid*, müellifi

Kadıızâde Efendi Mehmed Magnisavî'dir. Yazmanın başında mensur bir risale, sonunda ise bir manzume ve dua vardır.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men
Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Ve'r sehv u hatâyî şode baş ed vâkı'*
Rabbi'ğfirlî inneke ente't-Tevvâb

3.2.2.6. Manisa İl Halk Kütüphanesi Nu: 45 Hk 5869 (Kısaltma M)

200x135-170x105 mm. 55 yaprak. 15 satır. Nesih. Kağıt türü: Çapa filigranlı. Sırtı bez ebru kaplı mukavva ciltlidir. Başlıklarla, ayetlerin bir kısmı ve hadisler kırmızıdır. Metin harekesizdir. Katalog bilgilerinde eserin adı *Manzûme-i Akâid*, müellifi Kadıızâde Efendi Mehmed Magnisavî'dir. Eserin telif tarihi 1037'dir. Müstensihî ve istinsah tarih belli değildir. Yazmanın baş tarafında manzum ve mensur Türkçe bir metin vardır.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men
Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Ve'r sehv u hatâyî şode baş ed vâkı'*
Rabbi'ğfirlî inneke ente't-Tevvâb

3.2.2.7. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Nu: 34 Ha 345/1 (Kısaltma: S2)

69 yaprak. 13 satır. Nesih. Başlıklar, hadisler, ayetlerin bir kısmı ve sayfa kenar cetveli kırmızıdır. Metin harekesizdir. Katalog bilgilerinde eserin adı *Manzûme f'l-Akâid*, müellifi Kadıızâde Muhammed Efendi, Kadıızâde Küçük Muhammed Kadıızâde olarak geçmektedir. İstinsah tarihi 1037 olarak verilmiştir. Eserin sonundaki derkenardan anlaşıldığı kadarıyla yazmanın istinsah tarihi 1143/1730'dur. Müstensihî belli değildir.

Baş: *Bi-ismihi Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men

Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Ve'r sehv u ḥatâyî şode baş ed vâkı'*
Rabbi'ğfirlî inneke ente't-Tevvâb

3.2.2.8. Millî Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 8872

205x140-140x95 mm. 80 yaprak. 11 satır. Nesih. Kağıt türü: Taç filigranlı. Başlıklar kırmızıdır. Metinde bazı kelimeler harekeli. Bazı kelimelerin anlamları kelimenin altında verilmiş. Eserin telif tarihi 1037'dir. İstinsah tarihi belirtilmemiştir. Katalog bilgilerinde eserin adı *Ahsenü'l-A'mâl*, müellifi Kadızâde Çelebi olarak kayıtlıdır. *Ahsenü'l-A'mâl* ile bir sonra tanıtacağımız *Kitâbu Ahsenü'l-A'mâl* birbirinden kopyadır. Nüshalardan her ikisinin de baş tarafında "Aḥsenü'l-A'mâl ...¹²²ve kendi ḥatṭ-ı şerîfi" yazısı bulunmaktadır. Bu ifade yazmanın müellif nüshası olduğu izlenimini verse de eserin başka hiçbir yerinde bunu doğrulayacak bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ayrıca eserde görülen maddi hatalar, beyit eksikliği ve sadece *Ahsenü'l-A'mâl* ve *Kitâbu Ahsenü'l-A'mâl* nüshalarının sonundaki *Manzûme-i Akâid'in* veznine uygun olmayan şu iki beyit bu nüshaların müellif nüshaları olmadığı kanaati uyandırmaktadır:

Ḥatṭıma nâzır olanı kılmünevver ey Ḥudâ
Fazl u lütfuñdan ilâhî anları kılmâ cüdâ

Ḥatṭımı mahz-ı lütfdan kim oḡursa bir nefes
'Aḳıbet ḥaber olmağı içün Fâtihâ'dur mültemes

Tüm bu bilgiler ışığında bu eserin müellif hattı olduğu/olmadığı konusunda çok kesin bir hükme varılamayacağını belirtmemiz gerekmektedir.

Baş: *Bi'smillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm*
Bede'tü ḥâmiden li'llâhi zi'l-men
Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Rabbi'ğfirlî inneke ente't-Tevvâb*

¹²² Nüshada bu kısım silinmiştir.

3.2.2.9. Millî Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 6962

201x133-142-97 mm. 80 yaprak. 11 satır. Nesir. Kâğıt türü: Cedit. Başlıklar kırmızıdır. Metin bazı kelimeler harekeli. Katalogda eserin adı *Kitâbu Ahsenü'l-A'mâl*, müellifi Kadızâde Çelebi olarak kayıtlıdır. Telif tarihi 1037'dir. İstinsah tarihi belli değildir. Bu nüsha yukarıda tanıtmış olduğumuz *Ahsenü'l-A'mâl* adlı nüshanın birebir aynısı gibidir. Bu nüsha da müellif hattı izlenimi uyandırmasına rağmen müellif hattı olduğunu kanıtlayacak delillere sahip değildir. *Ahsenü'l-A'mâl* ile aralarındaki fark *Ahsenü'l-A'mâl* de görülen maddi hataların bu nüshada görülmeşi ve *Ahsenü'l-A'mâl* den2 yaprak eksik oluşudur.

Baş: *Bi'smillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm*
Bede'tü ḥâmiden li'llâhi zi'l-men
Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Rabbi'ḡfirlî inneke ente't-Tevvâb*

3.2.2.10. Millî Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 76/2

203x145-164x108 mm. 68 yaprak. 14 satır. İri nesih. Kağıt türü: Ay yıldız filigranlı. Başlıklar, hadisler ve ayetlerin bir kısmı kırmızıdır. Sayfa kenarları kırmızı cetvellidir. Sırtı yıpranmış koyu kahverengi meşin, satırları solmuş ebru kağıt kaplı mukavva cilt içerisindeydir. Metinde bazı ayet ve Arapça ifadeler harekelidir. Katalog bilgilerinde eserin adı *Nazmu'l-Akâid*, müellifi Kadı-zade Mehmed Efendi olarak geçmektedir. Telif tarihi 1037, istinsah tarihi 1059/1648'dir. Müstensihî belli değildir. İstanbul'da istinsah edilmiştir.

Baş: *Bi-ismihi Şubḥânehu Nes'eluhu İḥsânehu*
Bede'tü ḥâmiden li'llâhi zi'l-men
Ḳadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Bu nazmım dürleri 'ilm-i kelâma
Biñ otuz yedide irdi temâma
Temmet bi-âvni Rabbü'l-Müte'âl

3.2.2.11. Millî Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 2141

200x150-160x80 mm. 58 yaprak. 15 satır. Harekeli nesih. Kağıt türü: Suyolu filigranlı. Zencirekli siyah, meşin ciltlidir. Söz başları kırmızı, yapraklı rutubet lekeli. Eserin adı *Nazm-ı Akâid*, müellifi Kadı-zâde Mehmed İlmî Rûmî'dir. müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

Baş: *Bi-ismihî Şubhânehu Nes'eluhu İhsânehu*
Bede'tü hâmiden li'llâhi zi'l-men
Qadîmun dâ'imun zâten ve 'ilmen

Son: *Ve'r sehv u haţâyî şode baş ed vâkı'*
Rabbi'ğfirli inneke ente't-Tevvâb

3.2.3. Ulaşılamayan Nüshalar

3.2.3.1. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Nu: 21 Hk 1578

195x135-145x80 mm. 56 yaprak. 15 satır. Harekeli nesih. Kağıt türü: Birleşik harf filigranlı. Mıklebli, ebru ve mukavva ciltli, çahar kuşe bordo meşin kaplı ve söz başları kırmızıdır. Eserin adı *Cevâhirü'l-Meânî*, müellifi Kadızâde Mehmed'dir. İstinsah tarihi 1037 olup müstensihî belli değildir.

3.2.3.2. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Nu: 37 Hk 1101/4

210x145-152x96 mm. 65 yaprak. 13 satır. Nesih. Kağıt türü: Ay yıldız filigranlı. Bordo şemseli, mıklebli, deri ciltlidir. Cetveller yeşildir. Eserin adı *Manzûme-i Akâid*, müellifi Kadı-zade Mehmed Efendi'dir. Telif tarihi, istinsah tarihi ve müstensihî belirtilmemiştir.

3.3. Tenkitli Metin

Ç 1^b

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm Hāzā kitābu Kādī-zāde-i tanzīm

B 1^b||R 1^b||S 1^b||T 1^b

Bi-ismihi Şubḥānehu Nes'eluhu İhsānehu

1- *Bede'tü ḥāmiden li'llāhi zī'l-men*
Ḳadīmun dā'imun zāten ve 'ilmen

Eḥaddur zātı müstecmī' şifātı
Odur iḥyā iden bu kā'inātı

Vücūdı muḳtezā-yı zāt-ı pāki
Ziyā-baḥş oldı nūr-ı tāb-nāki

Münezzehdür vücūdı ibtidādan
Ḥaber böyle bilindimübtedādan

5- Hem anuñ zātına yoḳdur nihāyet
Yoḡaña müntehā vü ḥadd ü ḡāyet

Vücūdı çünki vācib oldı bi'z-zāt
Ḳavī bürhān-ile oldı ol işbāt

Odur Ḥayy itdi iḥyā mümkinātı
Ḳadīmī bir şıfat oldı ḥayātı

'Alīm oldur bilür esrār-ı pinhān
Aña sırlar ḳamu gün gibi raḥşān

Şu Ḳādir'dür kemāl-i ḳudretinden
Vücūda geldi 'ālem raḥmetinden

İlk satır : -B, R, S, T.

^{4b} bilindi: bulındı R;mübtedādan: Muştafā'dan B.

^{5b} yoḡ: yoḳ B;ḥadd ü ḡāyet: ḥadd ḡāyet B.

^{8a} pinhān: penhān Ç

- 10- Mürīd oldur murādāt-ı cihānı
Muḥaşşış bu şıfatdur diñle anı

Semi' oldur eşidür gizlü rāzı
Ne deñlü eyleseñ maḥfī niyāzı
- B 2^a Başır Ol'dur ki görür pāy-ı mūrı
Ḳarañu gicede iste mūrūrı
- Ç 2^a ||S 2^a Mükevvin'dür cemi'-i mümkinātı
Getürmişdür vücūda kā'inātı

Kelāmıyla şerī'at oldı zāhir
Kelāmu'llāh-durur bir nūr-ı bāhir
- 15- Kelāmın selb ide her kim Ḥudā'nuñ
Ke-lāmide Ḥudā ḳaddini anuñ
- T 2^a Odur ḥalk eyleyen itme gümānı
Şıfāt-ı heşt-ile heft āsumānı

Nice heft āsumān belki kamu şey'
Anuñ zāt u şıfātıyla olur Ḥayy

Şıfāt-ı heştle ḥalk itdi Zātı
Ḥavāss-ı ḥamsile bu şeş cihātı
- R 2^a Ve līkin şeş cihetden ol münezzeh
Anuñ muhtācıdur her mīr u her şeh
- 20- Vücūdınuñ çü yoḳdur mübtedāsı
Bulınmaz zātınuñ hiç muntehāsı

Vücūdı *lā-yezāl* ü *lem-yeze*ldür
Kim añlarsa ḥilāfin mübtezeledür

^{10ab10a}murādāt-ı cihānı: murādātı cihānı B; ^{10b}bu: bir B.

^{15b} ke-lām ide: kilām ide T.

^{19ab}A1'de bu beyitten önce "İsbātı tevḥīd-i Bārī te'āla'llāh" başlığı verilmiştir.

Şebîhi vü nazîri yoǧdur anuñ
Vekîli vü vezîri yoǧdur anuñ

Veleden zātı olmuşdur müberrā
ǧulıdur daǧı maǧlūķı Mesîḥā

Peder yoǧ-ısa ‘İsā’ da birāder
Ne eb var idi Ādem’de ne māder

B 2^b 25- ǧün itdi nāķa-i peydā ḥacerden
Pedersüz n’ola ḥalk itse beşerden

Ç 2^b ǧulıdur Ḥazret-i ‘İsā mükerrem
ǧaravaşı ḥalāyık içre Meryem

Çü ifrāt-ile tefrīt itdi zāhir
Yahūdī-le Neşārā oldı kāfir

Ne cevherdür ne cism ü ne ‘arazdur
Muḥālif söyleyen şāḥib-ğarazdur

Temekkün yoǧdur anda bir mekānda
Daǧı aña mürür itmez zamān da

S 2^b 30- O ḥalk itdi mekānı vü zamānı
İkisinden müberrā aña anı

Tebā‘uzdan tecezziden berīdür
Taşavvurdan berī dirsem yeridür

Mu‘arrā keyf ü kemden zāt-ı Bārī
Daǧı māhiyyet olmaz anda cārī

T 2^b Muḥaşşal her ne var āşār-ı imkān

^{27a}çü: çün T.

^{28a}ne cism ü ne ‘arazdur: ne cism ne ‘arazdur B.

^{30a}mekānı vü zamānı: zamānı vü mekānı S.

- Berīdūr zāt-ı vācib eyle iz‘ān
- Nekā’ışden neķā’ızden müberrā
 Һavādişden ‘avārızdan mu‘arrā
- 35- Kemālātıyla mevşūf oldu zātı
 Cüdā olmadı zātından şıfātı
- Zihī Һayy kim özindendür vücūdı
 Ҙamu mevcūd aña eyler sücūdı
- Cihān fānī vü bāķī zātıdur pes
 Zihī varlık te‘ālā ve taķaddes
- B 3^a ||R 2^b Ki külli Һalkı yoķdan var iden ol
 Yeri sākın gögi devvār iden ol
- Ç 3^a Refi^c ol eyledi tāk-ı sipihri
 Münīr oldur kılan ķandīl mihri
- 40- Mehi geh tob ider evc-i hevāda
 Gehī zevraķ kılor baħr-i semāda
- Seóābı geh kılor saķķa vü Һallāc
 Hevāyı gāh ider zer-gār ü nessāc
- Çü göstermek diler şun‘ından āşār
 Ҙılor bezzāz-ı bāģı bād-ı ‘Aттār
- Gülüñ dīdārımı zībā kılan ol
 Aña bülbüleri şeydā kılan ol
- Bitürür ҡullara eşcārdan ҡuvvet
 Virür ҡara Һacerden la‘l ü yāķūt
- 45- Aķıdır şaħradan ol mā‘-i şāfi

^{38b} gögi devvār iden: gögi de var iden S.

^{40a} evc-i hevāda: evci-i semāda B.

^{44b} la‘l ü yāķūt: la‘l yāķūt B.

- Yaradur nīşden ol nūş-ı şāfī
- Cemī'-i kā'ināta Hālīk oldur
 amuya rızı viren Rāzk oldur
- S 3^a Egeri bī-nihāyedür 'atāsı
 Girü memlū künūz-ı kibriyāsı
- Anı kim ol bilür bilmez kimesne
 Anı kim ol ılır ılmaz kimesne
- Şeriki yo-durur pinhān ü zāhir
 Oldur her fi'le fā'il evvel āhir
- T 3^a 50- Bilürler ser-te-ser eşyā kemāhī
 Ki oldur pādişehler pādişāhı
- B 3^b **Münācāt-ı Hudā ve 'Arz-ı Hācāt**
- Ç 3^b İlahī zāt-ı pākūñ hürmeti-ün
 Şıfāt-ı tāb-nākūñ hürmeti-ün
- Hudāyā vaħdetüñ zātı ki ebrār
 İder birliğine bir yerden ikrār
- Hayātuñ udretüñ bāı İlahī
 adīr ü Hayy olan sensin kemāhī
- Daı 'ilm ü irādet āzī yā Rab
 Ki bilüp diledüğündür olan heb
- 55- Daı sem' ü başar hadur ki her dem
 İder gūş u görür bī-keyf ü bī-kem

^{45b}ol: hem R, S ve T.

^{46b}rızı: rız B.

^{47b}künūz-ı kibriyāsı: künūzdur kibriyāsı T.

^{49a} pinhān ü zāhir: pinhān zāhir T; ^{49b} oldur: odur B, R ve S.

^{50b} pādişehler: pādişāhlar B,S ve T.

^{54ac} ilm ü irādet: 'ilm irādet B.

^{55a} sem' ü başar: sem' başır B; ^{55b}bī-keyf ü bī-kem: bī-keyf bī-kem B.

- R 3ª Dağı tekvīn için kim nūn u kāfī
 Cihān emrinde kıldıñ anı kāfī
- Kelāmuñ hürmeti-çün yā ilāhī
 Haṭāmuz maḥv idüp ‘afv it günāhı
- Haṭāsına muḳırr olsa güneh-kār
 Umarum ‘afv ide ol Rabb-i Ğaffār
- Haṭāma i‘tirāf itdüm Hudāyā
 Anı maḥv eyle ḳalmasun haṭāyā
- 60- Ḳapuñda ‘abd-i mücrim oldı ‘İlmī
 Naşīb eyle aña sen fazl u ḥilmi
- Anı ‘afv eyle ḳalmasun günāhı
 Ki sensin ‘aşı ḳullaruñ penāhı
- İlāhī zāt-ı pākūñ vaḥdeti-çün
 Hudāyā vaşf-ı zātuñ ḳuvveti-çün
- B 4^a ||S 3^b Senüñ vaşfuñ olan Ḳur’ān’uñ için
 Haḳḳı farḳ itmege Furḳān’uñ için
- Ç 4^a İlāhī levh-i maḥfūz u ḳalem-çün
 Aña mektüb olan ‘ilm ü ‘alem-çün
- 65- Muḥīṭ-i cümle ‘arş-ı a‘zam için
 Cinānuñ ferşi kürsī ekrem için
- T 3^b Nübüvvet taḥtınıñ ol şāhı için
 Yanuñda ulu ‘izz ü cāhı için

^{56a}nūn u kāfī: nūn kāfī R.

^{58a} muḳırr: muḳīr B; güneh-kār: günāh-kār S.

^{60b} fazl u ḥilmi: fazlı ḥilmi B.

^{62a} vaḥdeti-çün: hürmeti-çün T.

^{64bc} ilm ü ‘alem-çün: ‘ilm-i raḳam-çün B ve T.

İlāhī enbiyānuñ cümlesi-çün
Dağı aşhāb u āli zümresi-çün

Maḳām-ı ḳurba vāşıl ḳullar için
O nār-ı havfa yanan diller için

Kelāmuñla sivāyı terk iden-çün
Kelāmuñ ma'nīsini derk iden-çün

70- Şafālardan geçüp şūfī olan-çün
Kelāmuñla senüñ şāfī olan-çün

Ḥabīb ü hem muḥibb olan ḳul için
Mürīd ü hem murād olan dil için

Kelāmuñ pütesinde şāf olan-çün
Dürişüp 'ilmüñ iksīrin bulan-çün

Kelāmuñda senüñ 'arrāf olan-çün
Kelām-ı ğayrīdeşarrāf olan-çün

Müyessirsin müyesser ḳıl murādum
Ḳapuña geldüm ügitem bir adım

R 3^b 75- Şular kim saña itdi i'timādı
Olur yanuñda ḥāşıl her murādı

B 4^b Şular kim saña itdi ilticāyı
Muḳarrer buldı anlar her recāyı

Ç 4^b Şular kim saña tefvīz itdi emrin
Ḥuzūr ile geçürdi cümle 'ömrin

Yüzüm tevcīh idüp yā Rab ḫapuña

^{67b} aşhāb u āli: aşhāb u āl B, aşhāb u āl ü S.

^{70b} kelāmuñla: kelāmuñ B.

^{72b} dürişüp: derişüp T.

^{73b} kelām-ı ğayrīde: kelāmuñ ğayrīde B.

^{74b} geldüm ü: gelmişim B.

- Kerem lütf umageldim ben apuna
- Kerim'sin 'adetun da'im keremdür
Ki ehl-i cürme babun multezemdür
- S 4^a 80- Açıkdur bab-ı lütfun her fakire
N'ola ihsan iderseñ bu hakire
- Göñülden her kişi isterse maksud
Virürsin eylemezsin anı merdud
- Muradum ol kabul eyle du'amı
Kulunum çünki ben 'asi vü 'ami
- T 4^a Du'am oldur ki 'afv eyle günahım
Suçum çokdur veli fazlun penahım
- Emanetde bu nefis itdi hıyanet
Veli umar yine 'afv-i cinayet
- 85- Yakınun kıl mukarin her nefesde
Hicab-ı cehli ref it bu kafesde
- Duhul itdürme kalbe şekk-i şeytan
'Inayet kıl Hafiz-i din ü iman
- Kuşurum her ne var 'afv it Hudaya
Irür 'asilere senden 'ataya
- Halas oldukda can mürgi kafesden
Anı pak eyle ya Rab her hevesden
- B 5ª Anı soñ dem hem iman-ile hatm it
Günahın lütf u 'afvun-ile ketm it

^{79a} Kerimsin 'adetun da'im keremdür: Kerimun 'adeti da'im keremdür T.

^{86b} Hafiz-i din ü iman: Hafiz-i din iman B.

^{87a} var: -T; ^{87b} asilere senden: 'asiler sende R.

^{89ab} -T.

- Ç 5^a 90- Ki toğrı ħazretüñe sevķ idüp rāh
Anı yā Rabbi eyle ħāşş-ı dergāh

Anuñ ħālını setr it rüz-ı maşşer
‘Aţā kıl aña ol gün vech-i enver

Tecāvüz it günāhından ilāhī
Ki senden ğayrı yoğdur ħiç penāhī

Kıyāmet ıssusından ħalk-ı ħayrān
Olıcaķ anı kıl der-zıll-ı Raĥmān
- R 4^a Tehī dest irse ger ol ħazretüñe
Anı müstağraķ eyle raĥmetüñe
- 95- Eger bī-ħadd ola kılda cināyet
Umar cürminden artuķ ol ‘ināyet

Ki raĥmet ehl-i ‘ışyān kıllaruñ-çün
Müĥeyyā eyledüñ ey Ferd-i bī-çün
- S 4^b Ki sensin Mu‘tī^{92b}-i mes’ül-i ‘ālem
Menīl-i cümle me’mülāt-ı ādem

Raĥīm ü hem Ra’ūf u Sātirü’l-‘Ayb
Kerīm ü hem ‘Afuvv ü Ğāfirü’z-Zenb

Ğazāb üstine raĥmet itdi sebķat
Kamu ‘aşīler umar ‘afv ü cennet
- 100- Hem itdüñ müşriküñ ğayrına va‘de
Dilerseñ mağfıret her ‘āşī ‘ābde
- T 4^b Bi-ħamdillāh muvaĥhid ‘abdüm ey Ĥaķķ
Umaram lütf-ı tām ü ‘avf-ı muţlaķ

^{92b}ħiç: bir T.

^{93a}ıssusından: ıssusunda B, Ç ve R.

^{99bc}afv ü cennet: ehl-i cennet R.

- B 5^b Çü sen *lā-teḵnatū* buyurduñ ey şāh
Umar fazluñı bu ‘aṣī vü gümrāh
- Ç 5^b Geçür aḥvāl-i ḥaşrūñ cümlesinden
Kıl anı evliyānuñ zümresinden
Maḵām-ı aşdıḵāya ırgür anı
Müyesser kıl rızā-yı cāvidānı
- 105- Ḥarīm-i ḵurba anı maḥrem eyle
Maḵām-ı etḵıyāda ekrem eyle
Anı aşḥāb u aḥbāba ḵarīn it
Ki ya‘ni çār-yāre hem-niṣīn it
İşitsün yā ilāhī ol ḥiṭābuñ
İrişdürme aña hergiz ‘itābuñ
Tecellī-i cemālūñ kıl müyesser
Degil bir kerre yā Rab bel mükerrer
Ne ‘arz idem senūñ ma‘lūmuñ olmaz
Merātib kim buyurduñ ḵalbe gelmez
- 110- Ḵulaḵ işitmedi vü görmedi göz
Taḥayyül olmadı vü dimedi söz
Yaraḵladuñ anı şāliḥ ḵul için
Taḵī vü mü‘min ü muḥliş dil için
Müyesser eyle yā Rab ol maḵāmı
İrişe lütf u fazl aña tamāmı
- R 4^b Daḥı şol nesne kim fazluña lāyık
‘Aṭā kıl aña yok lütfuña ‘āyık

^{105b}etḵıyāda: etḵıyāya T.

- S 5^a Recāsından ziyāde ʿizzet eyle
Kamu eslāfına sen rahmet eyle
- B 6^a 115- Duʿāmı işidüp kim dirse āmīn
Muḥaṣṣal eyle anuñ cümle kāmın
- Ç 6^a Duʿāmuz bula bunuñla nihāyet
Cihān ḥalkına yā Rab kııl hidāyet

Beyān İdemKemālātın Kelāmuñ

Hezārān ḥamd ü minnet Ḥaḫḫ'a tekrār
Lisāna virdi ḫudret söze her bār

Söz-ile āşikār olur maʿānī
ʿUlūmuñ söz-ile olur beyānı

Söz-iledür zuhūrı her nihānuñ
Yüzi şuyı söz olmışdur cihānuñ

- 120- Söz olmasa bilinmezdi ḥaḫāyık
Söz-ile münkeşif oldı daḫāyık

Söz-ile şerḫ olur şerḫ-i ʿaḫā'id
Söz-ile keşf olur cümle fevā'id

Söz-ile fehm olur tefsīr-i Ḳur'ān
Söz-ile añlanur tibyān-ı Furḫān

Söz oldı mebdē-i ʿarş-ı muʿallā
Zihī ʿizzet zihī ḫudret teʿālā

Müzeyyendür söz-ile levḫ-i maḫfūz
Olur fevc-i melā'ik anda maḫzūz

idem: itdüm S.

^{122b}tibyān-ı Furḫān: tibyān-ı Ḳur'ān S.

^{124b}maḫzūz: maḫfūz T.

- 125- Müşerrefdür söz-ile alb-i Cibrl
Söz-ile vahy-i Hk oldu u tenzl

Hcb- gfleti söz itdi z'il
Vişle söz olur her dem ves'il
- B 6^b Fen var cümlede sözde be var
Ceml görünür sözde li var
-  6^b Söz-ile muntazamdur hl-i 'lem
Söz-ile ruşendur eşm-i dem

Söz olmasa bilinmezdi dn mn
Dalletde alurd ins ile cn
- S 5^b 130- Hud'y görmedi kimse gz ile
Bilindi 'al-ile gerek söz-ile
- R 5^a Söz-ile mürdeler bulur hayt
Söz ihy eylemişdr k'int

Söz-ile yd olınur nk-hlr
Söz-ile pk olur sne u şular

Bülend olur söz-ile adri şhun
Söz oldu emr ü nehy-i pdişhun

Sözn te'şiridr olur du'lar
Ey hkknda ok drl şenlar
- 135- Sözn 'lm senn nr- cenndur
Dell- mşil- hr- cinndur

^{127b} sözde: anda T.

^{128b} eşm-i dem: cism-i dem B.

^{129a} bilinmezdi: bilinmez B; bilinmezdi dn mn: bilinmez dn ü mn S.

^{133b} emr ü nehy-i pdişhun: emr nehy-i pdişhun B.

^{135a} nr- cenndur: nr cenndur R.

Mu'anber kıl cihānı müşg-bīz ol
Mu'aṭṭar kıl meşāmmı 'ıtr-rīzol

Dem-i müşgīnūñ ihyā itdi 'ilmi
Ġazabdan nehy idüp emr itdi ḥilmi

B 7^a Kelāmuñ ḳadrin irgür āsmāna
Ola ḳandīl-i nūrānī cihāna

Ḥūr-ı 'ālem ziyādur söyle medḥin
Cehülūñ her dem eyle niçe ḳadḥin

140- Vire ḡayret niçe cāhil ḳulūba
Olalar muṭṭalī' cehl ü 'uyūba

Ç 7^a Ola 'ibret niçe şāḥib-cenāna
İde da'vet hem anları cināna

Oḳundukça mu'anber ola 'ālem
Du'ā-yı ḡayr ideler saña her dem

Kelāmuñ medḥ idüben Ḥaḳḳ Te'alā
Kitābuñda buyurdi 'azze'l-a'lā

Elif lām mīm. Zālike'l-kitābu lā-raybe fīhi huden lil-muṭṭaḳīne. Āmene'r-resūlü bi-mā ünzile ileyhi min Rabbihi. Va'teşimū bi-ḡabli'l-lāhi cemī'an ve lā tefarraḳū. Mā kāne li-beşerin en yu'tiyehu'llāhu'l-kitābe ve'l-ḡukme ve'n-nübuvvete şümme yeḳūle li'n-nāsi [S 6^a] künū 'ibāden lī min dūni' llāhi velākin künū Rabbāniyyīne bi-mā küntüm tu'allimūne'l-kitābe ve bi-mā küntüm tedrusūne. Rabbenā āmennā bi-mā enzelte. Ḳad cā'ekum [B 7^b] mine'llāhi nūrun ve kitābun mübīnun. Yehdī bi-hi'llāhu men ittebe'a rıḡvānehu [R 5^b] sübūle's-selāmi ve yuḡricuhum mine'z-zulumāti ile'n-nūri bi-iznihi ve yehdīhim ilā şurātin müstaḳīmīn. Ve hāzā kitābun enzelnāhu mübārekun [Ç 7^b] fe'ttebi'ūhu ve'tteḳū le'allekum turḡemūne. En teḳülū innemā ünzile'l-kitābu 'alā tā'ifeteyni min ḳablinā ve in künnā 'an*

^{136a} müşg-bīz: müşgīn B; ^{136bc}ıtr-rīz: 'ıtr-dīn B.

^{138a} irgür: irgir T.

* bi-iznihi ve yehdīhim: bi-izni rabbihim B.

dirāsetihim le-gāfilīne ev tekülü lev ennā ünzile ‘aleyne'l-kitābu le-künnā ehdā minhüm fekad cā`ekum beyyinetün min rabbiküm ve huden ve raḥmetün fe-men ezlemu mimmen kezzēbe bi-āyāti'llāhi ve şadefe ‘anhā se-neczi'llezīne yeşdifüne ‘an āyātinā sū'e'l-‘azābi bi-mā kānū yeşdifüne. Yā eyyuhe'n-nāsu kad cā`etkum mev'izetün min Rabbiküm ve şifā'un li-mā fiş-şudūri ve huden ve raḥmetun li'l-mu'minīne. Ve nezzelnā ‘aleyke'l-kitābe tibyānen li-küllü şey'in ve huden ve raḥmeten ve büşrā li'l-müslimīne. İnnē hāze'l-Ḳur'āne yehdī li'lleti hiye aḳvamu. Ve nunezzilu min el-Ḳur'āni [B 8^a] mā hüve şifā'un ve raḥmetun li'l-mu'minīne ve lā-yezīdu'z-zālimīne illā ḥasāren. Evelem yekfihim ennā enzelnā ‘aleyke'l-kitābe yütlā ‘aleyhim inne fī zālike le-raḥmeten ve zikrā [Ç 8^a] li-ḳavmin yu'minüne. E fe-men ya'lemu enne mā ünzile ileyke min rabbike'l-ḥaḳḳu ke-men hüve a'mā. [S 6^b] Fe-emm'ellezīne āmenū fe-ya'lemüne ennehu'l-ḥaḳḳu min Rabbihim. Ve hüve'l-ḥaḳḳu muşaddıkan li-mā ma'ahum. Ve inne'llezīne ütū'l-kitābe le-ya'lemüne ennehu'l-ḥaḳḳu min rabbihim. Ve inne ferıkan min hum le-yektumüne'l-ḥaḳḳa ve hum ya'lemüne. El-ḥaḳḳu min Rabbike. Ve yere'llezīne ütū'l-‘ilme'llezī ünzile ileyke min Rabbike huve'l-ḥaḳḳa ve yehdī ilā şırāti'l-‘azizi'l-ḥamīdi. Ve'llezī ev ḥaynā ileyke min el-kitābi hüve'l-ḥaḳḳu. Ve āmenū bi-mā nuzzile ‘alā Muḥammedin ve hüve'l-ḥaḳḳu [R 6^a] min Rabbihim. Fe-māzā ba'de'l-ḥaḳḳi ille'd-ḍalālu kitābun enzelnāhu ileyke mübārekun li-yeddeberū āyātihi ve li-yetezekkera ulu'l-elbāb. İnnā naḥnu nezzelne'z-zikra ve innā le-hu le-ḥāfızüne. [B 8^b] Fe's'elū ehle'z-zikri in küntüm lā-ta'lemüne. Ve enzelnā ileyke'z-zikra li-tübeyyine li'n-nāsi mā nuzzile [Ç 8^b] ileyhim. Ve hāzā zikrun mübārekun enzelnāhu. Ve kad āteynāke min ledünnā zikren. Men a'raza ‘anhu fe-innehu yaḥmilu yevme'l-ḳıyāmeti vizren. Hāzā zikru men ma'ıye ve zikru men ḳablī. Bel hum ‘an zikri Rabbihim mu'rizüne. Ve leḳād yesserne'l-Ḳur'āne li'z-zikri fe-hel min müddekirin. Ve mā hüve illā zikrun li'l-‘ālemīne. Ve le-zikru'llāhi ekberu. Tenzilun min Rabbi'l-‘ālemīne. Velev teḳavvele ‘aleynā ba'de'l-eḳāvīli, le-eḥaznā minhu bi'l-yemīni. Sümme le-ḳaḥā'nā minhu'l-vetīne, fe-mā minküm min eḥadin ‘anhu ḥācizīne. Ve innehu le-tezkiretün [S 7^a] li'l-müttaḳīne. Ve innā le-na'lemu enne minküm mükezzibīne. Ve innehu le-ḥaşretun ‘ale'l-kāfirīne. Ve innehu le-ḥaḳḳu'l-yaḳīni. Ḳul le-in ictema'ati'l-insu ve'l-cinnu en ye'tū bi-mişli hāze'l-Ḳur'āni lā-ye'tüne bi-mişlihī velev kāne ba'ḍuhum li-ba'ḍin zaḥīren. [Ç 9^a] Velev

kāne min 'indi gayri'llāhi [B 9^a] le-vecedū fīhi'htilāfen keşīren. Allāhu nezzele aḥsene'l-ḥadīsi kitāben müteşābihen meşāniye teḫşa'irru minhu culūdu'llezīne yeḫşevne Rabbehum şümme telīnu culūduhum ve ḫulūbuhum ilā zikri'llāhi zālike hude'llāhi yehdī bi-hi men yeşā'u ve men yuḫlilillāhu fe-mā le-hu min hādin. Ve innehu le-kitābun 'azīzun. Lā-ye'tīhi'l-bāṭulu min beyni yedeyhi ve lā min ḫalfihī tenzīlun min Ḥakīmin Ḥamīdin. Ve men a'raza 'an zikrī fe-inne lehu ma'īşeten ḫanken [R 6^b] ve naóşuruhu yevme'l-ḫiyāmeti a'mā. **İlā ḫavlihi te'āla:** Ke-zālike etetke āyātunā fe-nesītehā ve ke-zālike'l-yevme tūnsā. Ḥuzū mā āteynākūm bi-ḫuvvetin ve'zḫurū mā fīhi le'allekūm tetteḫūne. Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-'arzi. Ve enzelnā ileykūm nūren mübīnen. Fe-āminū bi'llāhi ve resūlihi ve'n-nūri'llezī enzelnā. Vettebe'ū'n-nūre'llezī ünzile me'ahu. Yā 'ibādi [Ç 9^b] lā-ḫavfun 'aleykümü'l-yevme ve lā-entüm taḫzenūne. Ellezīne āmenū bi-āyātīnā ve kānū müslimīne. Tebāreke'llezī [B 9^b] nezzele'l-Furḫāne 'alā 'abdihi li-yekūne li'l-'ālemīne nezīran. Lev enzelnā hāze'l-Ḳur'āne 'alā cebelin le-re'eytehu ḫāşī'an [S 7^b] müteşaddī'an min ḫaşyeti'llāhi. Ve lev enne Ḳur'ānen suyiret bihi'l-cibālū ev ḫutti'at bihi'l-'arzu ev küllime bihi'l-mevtā bel li'llāhi'l-emru cemī'an. Ve mā enzelnā 'aleyke'l-kitābe illā li-tübeyyine lehumu'llezī'htelefū fīhi ve huden ve raḫmeten li-ḫavmin yu'minūne. E-fe-ğayre'llāhi ebtağī ḫakemen ve huve'llezī enzele ileykümü'l-kitābe mufaşşalen ve'llezīne āteynā humu'l-kitābe ya'lemūne ennehu münezzelūn min Rabbike bi'l-ḫaḫḫi fe-lā tekūnenne mine'l-mümterīne. Ve temmet kelimetu Rabbike şıdḫen ve 'adlen lā-mübeddile li-kelimātihi ve huve's-semī'u'l-'alīmu. Ve in tuti' ekşere men fi'l-'arzi yuḫillūke 'an sebīli'llāhi [Ç 10^a] in yettebi'ūne illā'z-zanne ve in hum illā yaḫruşūne. İnne Rabbeke huve a'lemu men yeḫillu* 'an sebīlihi ve huve a'lemū bi'l-mühtedīne. Elif, lām, mīm, şād. Kitābun ünzile ileyke fe-lā-yekun fī şadrike ḫaracūn minhu li-tünzire bihi [B 10^a] ve zikrā li'l-mü'minīne. İttebi'ū mā ünzile ileykūm min Rabbikūm ve lā-tettebi'ū min dūnihi evliyā'e ḫalīlen mā tezekkerūne. Ellezīne'tteḫazū dīnehum lehven ve le'iben ve ğarrethumu'l-ḫayātū [R 7^a] 'd-dünyā fe'l-yevme nensāhum ke-mā nesū liḫā'e yevmihim hāzā ve mā kānū bi-āyātīnā yechedūne. Ve leḫad c'nāhum bi-kitābin feşşalnāhu 'alā 'ilmin huden ve raḫmeten li-ḫavmin yu'minūne. Hel yenzurūne illā te'vīlehu yevme ye'tī te'vīluhu yeḫülū'llezīne [S 8^a] nesūhu min ḫablu ḫad cā'et

*men yeḫillu: bi-men ḫalle S.

rusulu Rabbīnā bi'l-ḥaḳḳi fe-hel lenā min şüfe'ā'e fe-yeşfe'ū lenā ev nureddu fe-na'mele ğayre'llezī künnā na'melu ḳad ḥasirū enfusehum ve ḳalle 'anhum mā-kānu yefterūne. Vellezīne yumessikūne bi'l-kitābi ve eḳāmū's-şalāte innā lā-nuḳī'u ecre'l-muşliḥīne. [Ç 10^b] Ve'llezīne kezzebū bi-āyātīnā senestedricuhum min ḥaysu lā ya'lemūne. Ve umlī lehum inne keydī metīnun. Ḳul innemā ettebi'ū mā yūḥā ileyye min Rabbī hāzā beşā'iru min Rabbikūm* [B 10^b] ve huden ve raḥmetun li-ḳavmin yu'minūne. Ve izā ḳuri'e'l-Ḳur'ānu festemi'ū ve enşitū le'allekūm turḥemūne. İnne me'l-mu'minūne'llezīne izā zükire'llāhu vecilet ḳulūbuhum ve izā tuliyet 'aleyhim āyātuhu zādehum imānen ve 'alā Rabbihim yetevekkelūne. Ḳul yā eyyühe'n-nāsu ḳad cā'ekumu'l-ḥaḳḳu min Rabbikum fe-meni'htedā fe-inne mā yehtedī li-nefsihī ve men ḳalle fe-inne mā yeḳillu 'aleyhā ve mā ena 'aleykūm bi-vekilin. Ve'ttebi' mā yūḥā ileyke v'aşbir ḥattā yaḥkume'llāhu ve huve Ḥayru'l-Ḥākimīne. Elif, lām, rā. Kitābun uḥkimet āyātuhu şümme fuşşilet min ledün Ḥakīmin Ḥabīrin. Tilke āyātullāhi netlūhā 'aleyke bi'l-ḥaḳḳi fe bi-eyyi ḥadīşin ba'de'llāhi ve āyātihī yu'minūne. Veylün li-küllü effākin eşimin.[Ç 11^a] Yesme'ū āyātillāhi tutlā 'aleyhi şümme yuşırru müstebkiren ke-en lem yesme'hā [R 7^b] fe-beşşirhu bi-'azābin elīmin. Ve men ezlemu mimmeni'fterā 'ale'llāhi keziben ev kezzebe [S 8^b] bi-āyātihī innehu lā-yuflıhu'z-zālimūne. [B 11^a] Ve yeḳülūne āmennā bi'llāhi ve bi'r-Resūli ve eḫā'nā şümme yetevellā ferīḳun minhum min ba'di zālike ve mā ulā'ike bi'l-mü'minīne.

Kelāmu'llāhuñ 'İlmī Eyle Medḥin

T 5 ^a	Kelām-ı pādişāh-ı ḳādir ü pāk Ḥudā-yı ins ü cinn ü 'arz u eflāk
145-	Olupdur cümleye fermān Ḳur'ān Anuñ içindedür dermān-ı insān Anuñ içindedür cānlara cānān Anuñ içindedür İslām u imān

* min Rabbikūm: li'n-nāsi S.

kelāmu'llāhuñ 'İlmī eyle medḥin: kelāmu'llāhi medḥ eyle sen 'İlmī T.

^{144b} cinn ü 'arz: cinn 'arz B ve R.

^{146b} İslām u imān: imān u islām S.

Anuñ içindedür itkân u ĩkân
Anuñ içindedür bürhân u Furķân

Anuñ satrı sebîl-i bâĝ-ı cennet
Anuñ harfi olupdur cümle rahmet

Ĥurûfında anuñ esrâr-ı bî-ĥadd
Ĥonılmış idemez kimse anı ‘add

150- Eger zâhir eger bâtın ma‘ânî
Anuñ içindedür cümle beyânî

Cenâheyn olmayınca olur ebter
İrişmez yüce maķşûda muķarrer

Eger per var-ise pervâz idersin
Eger yoĝ-ise hep alçak gidersin

B 11^b|| Ç 11^b Dilerseñ mürĝ-i cânuñ ey süĥan-dân
Ola bâĝ-ı cinân içinde perrân

Bugün bunda kazan ‘irfân-ı Ĥur‘ân
Seçer bâtılları ĥaķķdan bu Furķân

155- Anuñ her fetĥasından merd-i mükmil
İder fetĥ kilidi bâb-ı müşkil

Daĥı her kesresinden merd-i ‘âlim
İder taĥşîl keser nefis-i zâlim

Daĥı her zammesinden merd-i ‘ârif
İder ‘ilmine hem zamm-ı ma‘ârif

^{147b}bürhân u Furķân: bürhân-ı Furķân B.

^{149a}ĥurûfında: ĥurûfundan B.

^{152a} idersin: idersün B; ^{152b} gidersin: gidersün B.

^{154b}Furķân: Ĥur‘ân B.

^{155a} fetĥasından: fetĥasında B; ^{155b} kilidi bâb-ı müşkil: kilid-i bâb-ı müşkil T.

^{156ab} –T; ^{156a} daĥı: anuñ B; kesresinden: kesresinde B.

^{157a} zammesinden: zammesinde B.

- S 9^a Anuñ her noq̄tası bir cevher-i ferd
Bunı bilür şeh-i merdān olan merd
- R 8^a ‘Alīm oldur bile ma’nā-yı Furqān
Aña Qur’an ola gün gibi raḥṣān
- 160- Bilenler bu ‘ulūm-ı ‘āliyātı
Güzel fehm eylediler kâ’inātı
- Gel eyle dā’imā Qur’an’ı tertīl
Hem eyle Rabbiñe her anda tebtīl
- T 5^b Bu Qur’an’dur ‘ilācuñ merhemüñ hep
Daḥı mecrūḥ-ı rūḥa her emüñ hep
- Saña hüccet bu Qur’an’dur anı bil
Hemān anı bilüp muḥkem ‘amel kıl
- Anuñ elfāzı dillerde düredür
Daḥı ma’nāsı dillerde ğurerdür
- B 12^a 165- Kelām-ı dā’ī *v'allāhu yed’ū*
Çü sem‘-i ‘aqla irdi gitdi kayḡu
- Ç 12^a Uyalum biz bu Qur’an-ı ‘Azīme
Kelām-ı Haqq’a Furqān-ı Hakīme
- Bu elfāz-ı ‘acībe bu ‘ibārāt
İçi tolu rumūz-ile işārāt
- Dile ‘İlmī bu Qur’an’dan gelüpdür
Niçeler bunda ğarḡ olup ḡalupdur

^{158a}her: - T.

^{159a}Furqān: pinhān T.

^{160ac}ulūm-ı ‘āliyātı: ‘ulūmı ‘āliyātı B; ^{160b}fehm eylediler: añladılar B.

^{161a}Qur’an’ı: Qur’an B ve R.

^{165a}kelām-ı dā’ī: kelāmu’llāh-ı dā’ī T; ^{165b}sem‘-i ‘aqla: sem‘ ü ‘aqla S.

^{167b}tolı: tolu B, R ve T.

^{168ac}İlmī: ‘ilm B.

- Çü Qur'an ehlinin gözet tarîkuñ
Ki Furkân ehli olsun hep refîkuñ
- 170- Bu Qur'an oldı bil nūr-ı semāvāt
Beyān itdi o nūrı niçe āyāt
- Dağı Qur'an olupdur halka mir'āt
Görinür anda şıķvetle sa'ādāt
- Dağı Qur'an olupdur halka mīzān
Bilür bātilla haķķı anda vezzān
- Dağı hışn-ı haşīn oldı bu Furkân
Aña giren de olmaz esr-i şeytān
- Dağı keşti³-i Nūh oldı bu Qur'an
Aña giren de olmaz ğark-ı tūfān
- S 9^b 175- Dağı Mūsā 'aşāsıdur bu Furkân
Bozar sāhirlerüñ sihrin çü su'bān
- Dağı Nil baħrine beñzer bu Qur'an
Menāfī' anda ğāyetle firāvān
- B 12^b Dağı Qur'an'da didi halka Raħmān
Benüm zikrüm olupdur 'ilm-i Furkân
- R 8^b Dağı Qur'an'da didi Zü'l-celāl'e
Bu Qur'an haķķ-durur ğayri dālāle
- Ç 12^b ||T 6^a Bilür cevher-şinās anı haķķ ey yār
Cevāhirdür o elfāz-ı dūrer-bār
- 180- Ki bid'at ehli ğalbinde bu Qur'an
Şu'ā'ın gösterüp olmaz o Furkân

^{173b} esr-i şeytān: esīr-i şeytān B.

^{177b} Benüm zikrüm olupdur 'ilm-i Furkân: Benüm zikrüm degildür illā Qur'an B.

^{179a} cevher-şinās: gevher-şinās T.

^{180a} ehli: ehl T; ^{180b} o: bu B.

Ḍalālet şu'le-i Furkân'ı örter
Bulut gökde ḥor-ı tábānı örter

Budur ĩmān-ı icmālī muḥaşşal
Ki taşdıķ ide Ƙur'ān'ı mufaşşal

Ki ĩmān vācib olan cümle erkān
Kelāmu'llāh içinde oldu tıbyān

Anuñ-çün aña ĩmān oldu kāfī
Ki odur emrāz-ı cehl ü şekke şāfī

185- İnanmaķdur ḥaķīķat aşl-ı ĩmān
İnan muḥkem inan muḥkem pek inan

'Ulūmuñ cümlesin ololdı cāmī'
Ƙamu 'ālimler oldu aña sāmī'

Dimez ölenler ĩmān-ile mesbūķ
Kelāmu'llāh olan Ƙur'ān'a maḥlūķ

Kitābu'llāha gel dīn ķal'asıdur
Daḥı mü'minlerüñ ol sil'asıdur

B 13^a Nüh eṭbāķ-ı semāvāta mu'ādil
Bulınmaz ķal'a ḥiç aña mümāşil

190- 'Adūya dā'imā olur o ḥā'il
Bu söze ehl-i ĩmān cümle ķā'il

Kitābu'llāhı bilen zü-fünūna
Dinür mürşid bilüñ ol reh-nümūna

^{181a}şu'le-i Furkân': şu'le-i Furkân B; ^{181b}ḥür-ı tábānı: ḥürı tábānı T.

^{182a7}ĩmān-ı icmālī: ĩmānı icmālī B ve T.

^{184b}odur: olur B, oldur T; emrāz-ı cehl ü şekke: emrāz-ı cehl-i şekke R.

^{186a}cümlesin ol: cümlesine B.

^{188a}gel: gel ey T.

^{189a}eṭbāķ: ıṭbāķ T.

- Ç 13^a ||S 10^a Oğur ur'an ider pek 'izzetini
O Furqan-ile bulur devletini
- Sa'adetdür kamu bay u gedāya
Mübārek sözleri iltür Hudā'ya
- Kim ümmet oldu şah-ı enbiyāya
Muhabbet itdi cāndan evliyāya
- 195- Muhibb itdi bizi el-ḥamdü li'llāh
Bu Furqan ehline el-ḥamdü li'llāh
- T 6^b İder ol niyyetini cümle li'llāh
Her anda anı Furqan eyler āgāh
- R 9^a Ki Furqan ḥısnına girmiş-durur ol
Cinān illerine bulmuş-durur yol
- Erenler şahıdur ol merd-i dīndür
Ki kalbi şark-ı envār-ı yaḳındür
- Kerāmet taḥtı üzre salṭanatda
Velī topraḳda yüzi meskenetde
- B 13^b 200- Ne kibri var ne 'ucbı fāriḡu'l-bāl
Tevāzū'la olur ol şahib-iḳbāl
- Çü yüz gösterdi ur'an'dan levāmi'
Bil oldu müntefī cümle mevāni'
- Açıldı gözlerüm gördüm yolumu
Hidāyet tutdı ol demde elümi
- Baḥa ansız nefes virmek ḥaṭādur
Ki ur'an ḥalqa Ḥaḳḳ'dan çok 'aṭādur

^{192a}pek: - T.

^{194a}kim: ki B.

- Baňa ansız nefes almağ cefâdur
Ki Furķān cümle derdlere şifâdur
- Ç 13^b 205- Belī Qur'ān'ı 'ālimler bilürler
Hağğ'uñ her āyetde lütfun bulurlar
- Çü Yunānī degil bu hikmet ey cān
Ne bilsün pes bu 'ilmi feylesōfān
- İder ser-geşte bu bin feylesōfi
Bu Qur'ān hikmetine olmaz vuķūfi
- Bu bir hikmet-durur kim gelse bunda
Virürler ise ger bir fülse bunda
- S 10^b Hezārān felsefeyi birin almaz
Ki bunda felsefe bir fülse gelmez
- 210- Kelām-ı felsefe fülse deger mi
Aña sarrāf-ı keyyis baş eger mi
- Hağāyık gülşenidür bil bu gülşen
Kime Hağğ'dan açıldı ise revzen
- B 14^a Aña yüz gösterür bu gülşen-i rāz
Ol ider bunda çün bülbül ser-āğāz
- T 7^a Hayāt-ı sermedīdür bunda dirlik
Necāt-ı bī-hodīdür bunda erlik
- Ne kumriler öter bunda ne dürrāc
Bunuñ her bir sözidür cāna mi'rāc
- 215- İde Hağğ müşkilātuñ hallin āsān

^{204b}Furķān: Qur'ān T.

^{205a}Qur'ān'ı: Qur'ān B ve R.

^{206b}feylesōfān: felsefiyyān S.

^{209b}gelmez: degmez T.

^{211b}revzen: bu revzen B.

^{212b}ol ider: oldı idi B.

- Kıla Raḥmān bizi pek ehl-i Furḳān
- R 9^b İlāhī nūr-ı Ḳurʻānʻdan ziyā vir
 Bize ĩmān-ile şıdḳ u ḥayā vir
- İlāhī kimsenüñ ḳalbini bī-nūr
 Ḳoyup itme anı cehl-ile maḡrūr
- Ç 14^a Bizi sen ehl-i bidʻatden ıraḡ it
 Ḳulūba nūr-ı Furḳānʻı çerāḡ it
- Bu Ḳurʻān ehline ḥüb armaḡandur
 Li-men kāne le-hu ḳalbun ne kāndur
- 220- Bu Ḳurʻānʻdan begim tuymaḡa maʻnī
 Gerek ki terk ola kibr-ile daʻvī
- Anuñ kim sāmiʻ olacān ḳulaḡı
 O tuyabile bu bāḡ-ı belāḡı
- Bu Ḳurʻān daḡı aña göstere yüz
 Ki gün gibi ola ser-tā-ḳadem göz
- Ki Ḳurʻān şöyle vire aña şuʻle
 Ki hīç ḳomaya anı ḡayrı şuḡle
- B 14^b Kime kim ire Ḳurʻānʻdan o pertev
 Ola ol dāʻimā Ḳurʻānʻa peyrev
- 225- Daḡı Ḳurʻānʻa anuñ iştıyāḳın
 Ziyāde ide ḥavfin ihtirāḳın
- S 11^a Aña kim eylemezse ittībāʻı
 Bu Ḳurʻān virmeye aña şuʻāʻı

^{215a}ide: ider B.

^{218b}nūr-ı Furḳānʻı: nūr-ı Furḳān B.

^{220b}gerek ki: gerekdür B.

^{221a}sāmiʻ ola: ola sāmiʻ R ve T.

^{222b}ser-tā-ḳadem: sırta ḳadem T.

^{223b}ḡayrı: ḡayra T.

Bu ur'an nuri esrar-ı tarikat
Su'at-ı ser' ü envâr-ı hakikat

Buna inanmayanlar kafir olur
Ki bunda anda anlar hasir olur

Irag ol ehl-i bid'atden irag ol
Bu ur'an nuri ile gel cerag ol

 14^b||T 7^b 230-Olinca Hakq yolundan sapmayalum
Ki din ü devletümüz depmeyelüm

Hudâ irmeye ur'anî yolundan
Dağı sürmeye Furqanî yolundan

Kelâmu'llâh yolundan ol çıkanlar
Degildür illâ şol dinin yıkanlar

Bu ur'an'a uyanlar bil velidür
Bu Furqan'ı koyanlar hep delidür

Velî dime bu ur'an'dan çıkana
Müselmân dime sen ser'i yıkana

R 10^a 235- Kimün gönlündeki nür-ı yaqini
Ola ol sevmeye ol hasm-ı dini

B 15^a Anı kim ehl-i Furqan ideler redd
Temerrüd yolına olur anuñ sedd

Hakq'a hep oñmaduqlar eyler inkâr
Dağı batiillara iderler ikrâr

Ki günden güne oñmaz azgun olur
Yalancı vü dilenci kuzgun olur

^{230b} din ü devletümüz: dini devletimiz T.

^{231a} irmeye: ayırmaya R; ur'an'ı yolundan: ur'an yolundan T.

^{234a} dime: dimeñ B.

Degildür lāyık ol gül-zār-ı ‘ilme
Ki vākıf ola ol esrār-ı ‘ilme

240- Bu Furqān ehli Hāḳḳ’a münkir olmaz
Sa‘ādetlü kişiler müdbir olmaz

Bu Qur‘ān ehli pek ‘izzetlü ḳuldur
Anuñ gitdügi yol pek toğrı yoldur

Anuñ hem ‘ilm-i Hāḳḳ hem rāhı olur
Bu Furqān ehli ehlu'llāhı bulur

Ç 15^a || S 11^b Kitābu'llāhda idenler tereddüd
Ḳodılar dīni aldılar temerrüd

Temerrüd şahsı iltür irtidāda
‘Adüvv olur şahīhü'l-i‘tikāda

245- Şahīhü'l-i‘tikādı şübhe bozmaz
Bilen yolu gözedür yoldan azmaz

Faḳīh olan murādın ḥāşıl itdi
Çü Furqān-ile zātın kāmil itdi

Size pendüm budur ey ehl-i ĩmān
Anı tut ki buyurmuş ola Qur‘ān

B 15^b || T 8^a Hūdūdından anuñ idüp tecāvüz
Yürime bir ḳadem sen bī-ḳulavuz

Bu Qur‘ān’dan ḥaberdār olmayanlar
Olardur Hāḳḳ’a hīç yār olmayanlar

^{238b}ḳuzğun: ğuzğun R.

^{240ab} –T; ^{240a}Furqān: Qur‘ān S.

^{242ac}ilm-i Hāḳḳ: ‘ilmi Hāḳḳ B.

^{243a}kitābu'llāhda: kitābu'llāhdan T; ^{243b}aldılar: oldılar T.

^{245a}şahīhü'l-i‘tikādı: şahīhü'l-i‘tikāda T.

^{247b}ki: kim B.

^{248a}anuñ idüp: idüp anuñ R.

250- Bu Qur'an'da yanup nār olmayanlar
Olardur ğark-ı envār olmayanlar

Çü kalbe kıble ola hük-m-i Qur'an
Hemān imān virür nūr-ı firāvān

Efendi olmayandan hem sebīlūñ
Hazer kıl gözle sen kendü delīlūñ

Delīlümüz bizüm āyāt-ı Qur'an
Uķūl-ı müstaķime buña bürhān

R 10^b Şaķın olma cüdā sen kārbandan
Senūñ ir ü işūñ ne sārbandan

255- Eger kılmak dilerseñ kalbi şāfi
Şaķın Qur'an'dan itme inħirāfi

Eger bulmak dilerseñ rüşenāyı
Hemān Qur'an-ile it aşināyı

Ç 15^b

'An Enesin rađiy'allāhu te'ālā anhu kāle resūl'ullāh şalla'llāhu te'ālā** aleyhi ve selleme: "Men eħabbe'llāhe eħabbe'l-Qur'āne ve men eħabbe'l-Qur'āne eħabbenī. El-Qur'ānu efđalı min-nī. [B 16^a] Fe-innehu kelāmu'llāhi'l-ķadīmi ğayru maħlūķin ve innī maħlūķun ve hüve [S 12^a] imāmī ve ena bi-hi aķtedī in ettebi'u illā mā yūħā ileyye innī eħāfu in aşeytü Rabbī 'azābe yevmin 'azīmin. İn mittu*** feķad terekütü fī-küm mā in-i'teşemtüm bi-hi fe-len teđillū ba'dehu ebeden kitābu'llāhi" Zekerehu's-Suyūti ve'l-Biķā'i fī-Fezā'ili'l-Qur'āni'l-'Azīmi.*

Resūlu'llāh buyurmuş eyle iz'an

^{249ab} Ç'de derkenar.

^{250ab} Ç'de derkenar, ^{250a} Qur'an'da: Qur'an'dan T.

^{254b} sārbandan: kārbandan S.

* te'ālā: - T.

** te'ālā: - T.

*** mittu: muttu B.

- Hudā'yı kim severse sevdi Qur'an
- Seven Qur'an'ı sevdi beni ol an
Ki benden efdal oldu işbu Qur'an
- T 8^b Ki ben maḥlūḳum ammā ol ḳadīmdür
Anuñ mişl ü nazīri hem 'adīmdür
- 260- Benüm oldu imāmum ḥūkm-i Qur'an
Uya Qur'an'a cümle ehl-i imān
Eger ben öldim-ise ayrılıp cān
Ḳodum sizde anı kim azmaz uyan
- Ç 16^a Kitābu'llāh-durur ol muḳtedā bil
Anı muḥkem bilüp ḥāliş 'amel ḳıl

[B 16^b] *Ve 'an Ebī Hureyre raḍiya'llāhu te'ālā 'anhu ḳāle resūlu'llāhi şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme: Se-teḳşurū'l-eḥādīsu min ba'dī fe-izā ruviye lekūm* 'annī ḥadīsun. [R 11^a] F'a'rizūhu 'alā kitābi'llāhi fe-mā vāfeḳahu faḳbelūhu ve mā ḥālefehu fe-ruddūhu revāhu'l-Buḥāriyyu ve ḡayruhu ve 'aleyhi 'avvele'l-e'immetu'l-erba'atu fī-uşūlihim ke-zā zekerehu's-Suyūṭī ve'l-Biḳā'ī fī'l-Fezā'ili ve zükire eyḍan fī-'āmmeti kütübi'l-uşūli el-e'immetü'l-erba'ati.***

- Buyurmuş daḥı ol şāḥib-risālet
Ḳabūl itmiş olan ehl-i sa'ādet
- S 12^b Size benden çok iderler rivāyet
Eḥādīşi ḳiluñ anda dirāyet
- 265- Kitābu'llāha arz eyleñ siz anı
Ḳabūl eyleñ bu Qur'an'a uyanı
Kitābu'llāhager olsa muḥālif

^{259b} mişl ü nazīri: mişli vü nazīri

* lekūm: - S.

** e'immetü'l-erba'ati: e'immetü'l-erba'ati. Rıdvānun te'ālā 'aleyhim ecma'ın R.

^{264b} anda: andan B.

^{265a} kitābu'llāha: kitābu'llāh B.

Anı redd eyleyüp oluñ siz ‘arîf

Rivāyet eylemiş bunı Buḥārî

İde rahmet aña Raḥmān ü Bārî

İmām A‘zam İmām Mālik Muḥammed

Ki İdris oğlıdur hem daḡı Aḡmed

B 17^a Bulara tābi‘ olan ehl-i iḡān
Ḳabūl itdi bunı aṣḡāb-ı itḡān

270- Uṣūlünde idüp cümle rivāyet
Bu ḡaḡḡa ḡaḡḡı itdiler hidāyet
Ḥaḡḡ’uñ āyātı tevḡīd ögredürler
Fenā-yı tāmm ü tefrīd ögredürler

Ç 16^b Anuñ da‘vetlerine sen icābet
İdüp ṣıdḡ-ile gel eyle inābet
Enību buyurur hem *eslimū leh*
Ṭut emrini ṣaḡın sen olma ebleh
Bunı sem‘-i ḡabūl ile işitmek
Gerekdür hem bu pend-ile iş itmek

275- Bu Ḳur’ān ma’nāsın bilmez misin sen
Naṣīḡat virdi çoḡ almaz mısın sen
Nedür fikrūñ yola gelmez misin sen
Bu Ḳur’ān’dan naṣīb almaz mısın sen
Ma‘ānī baḡrine ṡalmaz mısın sen

^{266a} kitābu’llāha: kitābu’llāh B.

^{267b} Raḥmān ü Bārî: Raḥmān-ı Bārî B ve S.

^{269a} ehl-i iḡān: ehl-i imān S.

^{270ab} R’de 271’den sonradır; ^{270b} Ḥaḡḡa ḡaḡḡı: ḡaḡḡı ḡaḡḡa B, R ve T.

^{271a} tevḡīd: tevḡīdi S; ^{271b} fenā-yı tāmm ü tefrīd: fenā-yı tāmm tefrīd T.

^{275ab} Bu Ḳur’ān ma’nāsın bilmez misin sen/Bu Ḳur’ān’dan naṣīb almaz mısın sen S.

^{276ab} Naṣīḡat virdi çoḡ almaz mısın sen/ Nedür fikrūñ yola gelmez misin sen S.

- Ma'arifle dağı ıolmaz mısın sen
- R 11^b Remedden gözlerüñ silmez misin sen
Nazar bu 'ibrete şalmaz mısın sen
- Ėam-ı dünyā senüñ 'akluñ şaşırdı
Seni Furqān'dan ol taşra düşürdi
- 280- Fenāyı terk idüp gel sen beķā bul
Kelāmu'llāh içinde gel liķā bul
- B 17^b||S 13^a Gerekdür bunda evvel terk ü tecrīd
Göñülden tā ki gide 'umy-i taķlīd
- Hem ol dem ire Haķķ'dan naşr ü te'yīd
Götüre zulmeti envār-ı tevĥīd
- Ėudā'dan tā ki irüp nūr-ı tevfiķ
Saña göstere yüzün 'ilm-i taķķiķ
- Çü taķvā-y-ile sālīk ola kāmīl
Muķarrer bil olur Haķķ'a o vāşıl
- Ç 17^a 285- Ki taķvāsız kişi dīnin yıķar bil
Eger 'ālim ise dağı o cāhil
- Gel imdi 'ilm-ile kıl dīnüñ iĥyā
Ki cehl-ile ne dīn ķalur ne taķvā
- Ki 'ilm-ile-durur dīnüñ ĥayātı
Bilā-'ilmin kişi bulmaz necātı
- Kişi tevĥīdi bilmez ĥaflet-ile
Ebed ķalur o zeyĝ ü zellet-ile
- Çü 'ālim olmaya bir ķavm içinde

^{281a} terk ü tecrīd: terk tecrīd B; ^{281b} gide: gider B.

^{282a} naşr ü te'yīd: naşr te'yīd B.

^{288a} tevĥīdi: tevĥīd R.

Uyanıkla kalurlar nevm içinde

290- Senā vü hamd olur Haqq'a ki birdür
İşi kullarına ihsân u birrdür

Virür âb u gile ol 'ilm-i Furkân
Virür cân u dile ol dîn ü imân

Virür bir kaçre âba şekl-i zîbâ
Libâs ider aña takvâyı dîbâ

B 18^a Gel 'İlmî sen o Sulţân'a du'â kıl
Derûnuñ ravza'-i 'ilm-i Hudâ kıl

Yaraşur salţanat olsa Hudâ'nuñ
Kulı var Faħr-i 'Âlem gibi anuñ

Resûl Evşâfına Geldi Maķâle

T 9^b 295- Resûl-i Ekrem ü fahrü'r-rüsüldür
İmâm ü reh-nümâ hâdi's-sübüldür

Ç 17^b || R 12^a Anı taşdıķ idendür hayr-ı ümmet
Olupdur firka'-i haqq ehl-i sünnet

S 13^b Aña tâbi' olan şâfi' 'aķâ'id
Bulur dîninde anuñ çok fevâ'id

İder zât u şifât-ı Haqq'ı iz'ân
Resûle tâbi' olan ehl-i imân

Derûnı şâf u pāk olur 'aķide

^{291b} dîn ü imân: dîn imân B.

^{292b} takvâyı dîbâ: takvâ-yı dîbâ T.

^{293b} ravza'-i 'ilm-i Hudâ: ravza'-i 'ilm ü Hudâ B.

^{294ab} T'de başlıkan sonradır; ^{294a} kulı: velî B.

Resûl: Resûlu'llâh B.

^{295a} fahrü'r-rüsüldür: faħr-i 'âlemü'r-rüsüldür B.

^{296a} idendür: idenler B.

^{298a} zât u şifât-ı Haqq'ı: zât u şifâtı Haqq'ı B.

^{299a} şâf u pāk: şâfi pāk B.

- Diyānet yok inanmayan şakīde
- 300- Cemī' enbiyānuñ efdalidür
Gürūh-ı etķıyānuñ ekmelidür
- Çamusından muķaddemdür muķarrer
Geh olur mübtedā gāhī mu'aḥḥar
- Mu'aḥḥar geldi şüretde o server
Şadef oñ bulınur çün şoñra gevher
- B 18^b Şükūfe olur evvel çünki ḥandān
İder ardınca şīve mīve'-i cān
- Ve fi'l-ḥadīsi küntü nebiyyen ve ādemu beyne'l-māi ve't-ḥīni**
- Buyurdı nitekim ol Faḥr-i 'Ālem
Yaturken āb u gilde daḥı Ādem
- 305- Ben idüm 'ālem-i ma'nīde mürsel
Nübüvvet eyler idüm anda ekmel
- Egerçi aḥl-ı 'ālem oldı Ādem
Odur ma'nīde līkin cān-ı 'ālem
- Anuñ dīni olupdur ḥayr-ı edyān
Anuñ dīnindedür 'adl-ile iḥsān
- Ç 18^a Anuñ dīni-durur edyān-ı nāsīḥ
Ḥalāş olur olan dīninde rāsīḥ
- Anuñ-çün ümmeti ḥayrū'l-ümemdür
Kemālātı her ümmetden etemmdür
- 310- Ḥuşūşā ehl-i fiḥh-ı kāmīlīnūñ
Buyurdı vārişidür mürselīnūñ

^{301b} gāhī: olur S ve T.

^{308ab} S'de 30'den öncedir; ^{308a} edyān-ı nāsīḥ: edyānı nāsīḥ

^{310a} ehl-i fiḥh-ı kāmīlīnūñ: ehl-i fiḥhı kāmīlīnūñ B ve R.

T 10^a Velî anlar-durur fikh-ile mevşûf
İderler nehy-i münker emr-i ma'rûf

*Ve 'ani'l-imāmeyni'l-celīleyni'l-İmāmü'l-A'zami Ebī Hanīfe' ve's-Şāfi'ī [S 14^a]
rağiya'llāhu * te'ālā** 'anhümā kālā "İn lem yeküni'l-fukahā'u [B 19^a] evliyā'e'llāhi
[R 12^b] fe-leyse li'llāhi veliyyün kaṭṭun kezā fi't-tibyāni fī-ādābi ḥameleti'l-Ḳur'āni
li'l-İmāmi'n-Nevevī.*

Delîl olur şırāt-ı müstakîme

Ṭabīb olur günah-kār u saķîme

Bu ümmet içre var ehl-i kerāmāt

'Alāmet anlara 'irfān-ı āyāt

Ki ya'nī bileler ma'nā-yı Ḳur'ān

Anuñla ideler hem ḥaķķı Furķān

315- Faķīhüñ ba'zı olur evtād ü efrād

Ḍalālet ehlini iderler irşād

Faķīhüñ kimi ḳuṭb-ı merkez-i dīn

Medār-ı ḥalka'-i ta'līm ü tebyīn

Fi'l-ḥadīsi *bi-him yuşķavne'l-maṭar*

Ç 18^b Yüzi şuyına anlaruñ firāvān

İner gökden yire bārān-ı iḥsān

*Ḳāle'llāhu te'ālā: in evliyā'uhu ille'l-mutteķüne. E-lā inne evliyā'e'llāhi lā-ḥavfun
'aleyhim ve lā-hum yaḥzenüne. Ellezīne āmenu ve kānū yetteķüne.*

Virilmişdür kerāmāt evliyāya

Velî maḥşuş olupdur etķiyāya

B 19^b Ne deñlü gelse ḥikmet evliyāya

* rağiya'llāhu: rıđvānu'llāhi S.

** te'ālā: - T.

^{313a} ehl-i kerāmāt: ehl-i kerāmet S; ^{313bc} irfān-ı āyāt: 'irfān-ı āyet S.

^{315a} evtād ü efrād: evtād efrād B.

İrişmez menziletde enbiyāya

320- Ki vardur ikisi de enbiyāda
Velāyet vardur ancak evliyāda

Didiler bir nebī yeg evliyādan
Rivāyetdür bu sözler aşfiyādan

[T 10^b] *Ve neḡūlu nebiyyūn vāhidūn ḡayrun min-cemi'īl-evliyā'i nuḡile min-
'akā'idi'l-İmāmü't-Ṭahāvī.**

Velāyetle irişmez aña insān
Ki emr ü nehy sākıt ola bir an

S 14^b *Fe-şaddık yā şādıkī bi'l-kerāmāt
Ve kezzib yā refīkī bi'l-ḡurāfāt*

Muḡaşşal ister iseñ fevz-i dāreyn
Olı gör ümmet-i sultān-ı kevneyn

R 13^a **Münācāt ü Recā-yı İstikāmet**

325- İlāhī ni'metüñe şükr ü minnet
Bizi zāhirde kılduñ aña ümmet

Ç 19^a Ḥaḡīḡatde daḡı kıl aña peyrev
Bu yoldan irmesün iblīs idüp rev

Anuñ ḡabl-i metīn şer'ī yā Rab
Sebeb olsun ḡalāş-ı ümmete hep

Ayırma sünnetinden eyle ümmet
Hem eyle ümmet içre ehl-i sünnet

Bizi kılma ḡalālet fırḡasından
Büreñne kıl Mürā'ī ḡırḡasından

* min-'akā'idi'l-İmāmü't-Ṭahāvī: min-'akā'idi't-Ṭahāvī

^{322b} emr ü nehy: emr nehy B.

^{324b} sultān-ı kevneyn: sultānı kevneyn B.

- B 20^a 330- Biz ‘aşı kullara sen eyle ihsān
Naşīb eyle bize ‘irfān-ı Furkān

Dağı bulsun şefā‘at birle gufrān
Bu nazmı hāfız olan ehl-i imān

Bil anı hayr-ile bulur mükāfāt
Resūlūñ rūhına viren şalavāt

Sañadur hep şalāvāt ibn-i Ādem
Selām olsun saña ey Faḥr-i ‘Ālem

Çün olduñ enbiyā içre müselleme
‘Aleyke'l-vāḥidu şallā ve sellem
- 335- Dağı olsun şalāvāt u taḥiyyāt
Vü teslīmāt u tekrīmāt u da‘vāt

Anuñ aşḥāb u āline temāmet
Ki vardur her birinde bir kerāmet
- T 11^a Kāmusı ehl-i dīne muḳtedādur
Dālālet ehline necm-i Hūdā’dur

Bulara buğz iden ehl-i şeḳāvet
Resūle eylemiş olur ‘adāvet
- Ç 19^b||S 15^a ‘Adāvet eyleyen aşḥāb u āle
‘Adüvdur ol Resūl-i bā-kemāle
- 340- Dağı hem anlara iden meveddet
Resūlu’llāha itmişdür muḥabbet
Gelübdür Çār-Yār Evşāfına Söz
Huşūşā çār-yār-i ehl-i temkīn
Olardur çār-rükñ-i Ka‘be’-i dīn

^{332b}viren: vire S.

B 20^b|| R 13^b Metā^c-ı çār-sū-yı dīne ey yār
Olupdur cān-ile anlar ħirīdār

Cinānda çār-tāğ-ı kurb-ı Raḥmān
Mekān olmışdur anlara ke-mā-kān

Ola reh çār-dīvār-ı ‘anāşır
Ħicāb olmadı çün Ḥaqq oldu nāşır

İşit Şiddīkuñ Aḥvālin Birāder

345- Bulardan siyemmā Bū Bekr-i Şiddīk
Resūlu'llāhı evvel kıldı taşdīk

Ol itdi bile hicret evvel ey yār
Dinildi şānī-i işneyn aña fi'l-gār

Resūlini Ḥudā emr-ile irşād
İdüben kıldı aña ulu dāmād

*Fi'l-ḥadīş-iş-şahīḥi lev küntü mütteḥizen ḥalīlen gayre Rabbī lā-teḥaztü Ebā Bekrin
ḥalīlen*

Didi ol ehl-i İslāmuñ delīli
Ḥudā'dan gayrı idinsem ḥalīli

Ç 20^a Ebū Bekr'i idinürdüm muḳarrer
Zihī ‘izz ü şeref Allāhu ekber

350- Aña buğz eyleyen ol kavm-i eşrār
Muḥalled olalar tamuda fi'n-nār

T 11^b **‘Ömer Evşāfina Geldi Maḳāle**
‘Ömer’dür ol Resūl’e yār-ı şānī
‘Adāletle pür itdi bu cihānı

B 21^a||S 15^b Ḥalīfe oldu ḥaqq ol zıll-ı Raḥmān
Kaçardı sāyesin görince şeytān

Olaydı albine bir nesne ilh m
Anı  yetde Hakk eylerdi i'lam

Buyurmuşdur bunu ol Fahr-i  alem
Ger olmasam r s l ceysine h tem

355- Ki benden řoňra gelseydi peyamber
 mer olurdu bil anı muarrer

Fi'l-ħadiři lev k ne ba'di nebiyyen le-k ne  mer ibn 'l-ħaab

Odur  adl-ile fetħ iden cih nı
Aňa buęz eyleyen g rmez cin nı

R 14^a  n oldu d n iinde adri a'la
Pes andan r zi olsun Hakk Te'ala

Olur Evşaf-ı  sm n Bu Maale

 m m-ı şaliş oldu unki  sm n
Hayasından utandı c mle ins n

 20^b Tilavet eyley p olurdu  amil
Ki oldu c mi'-i ur'an-ı k mil

360-  d p techiz ceys-i  usret ol ş h
Bu yolda bezl-i emv l itdi li'll h

Res lu'll h getirmişd r bey na
u gire enbiy  bağ-ı cin na

Refiki ola anda her neb n ň
Ben m  sm n ola olsun yain ň

[B 21^b] *Fi'l-ħadiři li-k lli nebiyyin refikun fi'l-cenneti ve refiki fi-h   sm nu*

Severdi c n-ile ur'an'ı ol h n
Anuň  stinde virdi  aıbet c n

^{355a} peyamber: pey mber S.

^{363a} ur'an'ı: ur'an B.

T 12^a Şehîd olmağa viridi çün rızâyı
Rızâ-yı Haqq ile bulsun ‘atâyı

Maḳālât-ı ‘Alî Geldi Beyāna

S 16^a 365- ‘Alî’dür yâr-ı râbi‘ ḳadri a‘lâ
Kerîmun kerrema’llāhu te‘ālâ

Sahāvet ma‘deni kân-ı kerāmet
Şecā‘at menba‘ı şāh-ı velāyet

Emîr-i ḳaydar-ı saff-der-durur ol
Ḳavîdür ḳālî‘-i Ḳayber’dürür ol

Şeh-i Düldül-süvâr-ı vaşf-şikendür
Neberd-ārâ vü merd-i tîg-i zendür

Anuñ ḳaḳında geldi niçe aḳbâr
Biri budur didi Maḳbûb-ı Ğaffâr

[Ç 21^a] Fi'l-ḳadîsi: *‘Aliyyun minnî ve ene min ‘Aliyyin*

370- ‘Alî benden ben andanım bil anı
Ḳabûl eyle Resûlinden olanı

Ḳarîn idüp anı yâ Rab rızâna
Türâb it Bû Türâbî murtażâna

R 14^b **Maḳālât-ı İmāmeyn-i Hümāmeyn**

B 22^a İmāmeyn-i hümāmeyn-i şehîdeyn
Ḳasîbeyn-i nasîbeyn-i reşîdeyn

Birisi nûr-ı mehtâb-ı şerî‘at
Birisi nûr-ı gül-zâr-ı ḳaḳîḳat

Bulardur merdûmeyn-i ‘ayn-ı a‘yân
Bulardur gevhereyn-i baḳr-i ‘irfân

^{364b} ‘atâyı: rızâyı S.

- 375- İki ‘ayn-ı şu‘ā‘-ı mihr-i îkân
Ki oldılar ziyā-yı dīn ü îmān
- Çü sıbteyn-i Resūl idi muḥakḳak
İkisinden daḫı rāzī ola Ḥaḳḳ
- Beyān-ı Vaşf-ı Aşḫāb-ı Kirārest**
- T 12^b Daḫı ‘ammeyn-i ol Faḫr-i Cihānuñ
Biri ‘Abbās u biri Ḥamza anuñ
- Şu gün kim Ḥaḳḳ Te‘ālā ola Ḳāzī
Kemāl-ile bulardan ola rāzī
- S 16^b Daḫı aşḫāb-ı dīnün kām-rānı
Olanlardur mübeşşer bi'l-cinānı
- Ç 21^b 380- Daḫı aşḫāb-ı Bedr itse mürürü
Ayuñ on dördü gibi ola nürü
- Muhācirler ki hicret itdi bile
Gidüp anuñla bir ilden bir ile
- Daḫı anlar ki oldılar aña yār
İdüp da‘vet aña oldılar enşār
- Olanlar bey‘at-i rıdvāna ḫāzır
Ola cennetde Rıdvān yār ü nāşır
- B 22^b Daḫı Aşḫāb-ı Şuffe her ne kim var
Görelər şuffe-i cennetde dīdār
- 385- Müdām olsun şenālar şeyḫ eger şābb
Aña olanlar üzre āl ü aşḫāb
- Bu ‘İlmī cümle aşḫāb-ı güzīnün

^{373b} ziyā-yı dīn ü îmān: ziyā³-ı dīn ü îmān S.

kirārest: kerāmet B ve S.

^{384b} şuffe-i cennetde: şuffe-i cennetden B.

Ayağı toprağıdur her birinũ

Muħibbũz cũmlesine yā ilāhĩ

Bizi anlarla ħařr eyle ke-mā-hĩ

Resũl-i Ekrem'e oldılar ařħāb

Ķamusından ola rāzĩ o Vehhāb

Beyān-ı Tābi'ĩn ü Müctehidler

- R 15^a Dağı raħmetler olsun tābi'ĩne
Ki anlar ictihād itdi bu dĩne
- 390- Ħuřũřā Ħāzret-i Nu'mān-ı Ekrem
İmām-ı A'zam u sulṭān-ı a'lem
Çü aşlı Sābit olmuşdur řerāda
Olupdur rif'at-i fer'ĩ semāda
- Ç 22^a Sirāc-ı ümmet olup oldu efħām
Ziyā-yı mezheb-ile ṭoldı 'ālem
- T 13^a Dili deryā-yı dürr-i ħikmet idi
Dağı mir'āt-ı nũr-ı şişmet idi
Ayağı tozu ehl-i dāniře tāc
O fāriğ ħalkdan ħalk aña muħtāc
- B 23^a|| 395- O cem' eyledi envā'-ı kemāli
S 17^a Pes oldu cümle nās anuñ 'ıyāli
O zabt eyledi aħkāmı temāmet
Ķala ālemde nāmı tā kıyāmet
O bildürdi ħarām-ile ħelāli
Uy aña terk idüp cehl ü đalāli

^{393ab} R'de derkenar.

^{397a} ħarām-ile ħelāli: ħelāl-ile ħarāmı T.

- Bil ‘İlmī oldu anuñ mezhebінде
Tefaqquhda taşavvufda vü dīnde
- İmām-ı şānī oldu dīne Mālik
Anuñ ‘ilmi-y-le ʔoldı hep memālik
- 400- Eḫādīs-i Resūli eyledi cem‘
Ziyā virdi yaqup bu dīne bir şem‘
- Çü ‘ilm-i dīnihiyā eyledi ol
İde ol Mālikü'l-Mülk anı maq̄būl
- Gelüp andan imāmeyn-i hümāmeyn
İdüp iḫyā-yı dīn-i faḫr-i kevneyn
- Beyān eylediler anı muḫaqqāq
Kıyāsa evfaḫ ola nāsa erfāq
- İmāma oldılar şākird-i qābil
Uşūlünden ʔıqardılar mesā’il
- Ç 22^b 405- Gelüp soñra Muḫammed ibn İdrīs
Ki Şāfi‘i olup ol itdi tedsīs
- B 23^b İdüp ceḫd-ile dīnde ictihādı
Ḍalālet zümresine oldu ḫādī
- Qıyāmetde ‘uşāt olduqda sekrān
Ola ol şāfi‘-i erbāb-ı ‘işyān
- R 15^b Pes andan geldi ol bürḫān-ı ekmel
İmām-ı Aḫmed-i Ḥanbel mükemmel
- ‘Ulūm-ı şer‘e ol itdi şürū‘ı
İdüp temḫid uşūli vü fūrū‘ı

^{401ac}İlm-i dīni: ‘ilmi dīni B.

^{404b}uşūlünden: uşūlünde T.

^{405a}ibn: bin B ve T.

^{409a}‘ulūm-ı şer‘e: ‘ulūmı şer‘e B.

T 13^b 410- İdüp aşlından iḥrāc-ı mesā'il
Kılup vāzıḥ beyān itdi delā'il
İlāhī cümlesine raḥmet eyle
Kamusınuñ mekânın cennet eyle

S 17^b Daḥı mezhepleriyle olan 'āmīl
Şefā'atle ideler anı kāmīl
Kuluyuz cümle ehl-i ictihādun
Hudāyā ḥürmetine bu 'ibāduñ
Müyesser eyle bize 'ilm-i dīni
Kıyāmetde kıl anlaruñ qarīni

415- 'İnāyet kıl bu 'İlmī-i derd-mende
Olupdur ictihād ehline bende

Bile ḥaşr eyle anlarla ilāhī
Şefā'at ideler gide günāhı

Daḥı 'ilm ehline kim itse raġbet
Bularla ḥaşr ola iden muḥabbet

B 24ª Cemī' mü'minīni eyle mes'ūd
Ecib da'vātīnā yā şāḥibe'l-cūd

Ç 23^a **İmām-ı A'zam Şenāsına Tetimme**
Olan Nu'mān ism-i şāh-ı mu'zam
Olup üstādlara üstād-ı a'zam

420- Cihāna eyleyüp āşarı te'sīr
Ki ḥalkı nān-ı 'ilmi eyledi sīr
Niçe yüz bin 'aşā'ir zāhib oldı

^{418ab} -Ç.

^{420b} ki ḥalkı nān-ı 'ilmi eyledi sīr: ki 'ilmi nān-ı ḥ'āna eyledi sīr S.

E‘ālī mezhebine t̄alib oldı

Fezā’ille imām-ı ‘ālem oldı

‘Ulūm-ile hūmām-ı a‘lem oldı

Çanı anuñ gibi bir merd-i fāzıl

Telāmīzinde bī-ḥaddür efāzıl

O kân-ı ictihād olup muḳalled

Yazılmış mezhebinde biñ mücelled

425- Ne biñ yüz biñden artuḳdur kitābı

Degildür ḥaşra ḳābil yoḳ ḥisābı

R 16^a||T 14^a Uşul-ı ‘ilmi āyāt u eḫādīs

Var aḫkāmında iḫkām-ı eḫādīs

Uşul-ile mesā’il ictihādı

Musaḫḫardur aña bildürdi Hādī

S 18^a Añılan Şāfi‘ī ol İbn-i İdrīs

Niçe uludan almış nūr-ı tedrīs

Aña olmuş Ebū Yusūf bir üstād

Anuñ tilmīzi itmiş anı irşād

B 24^b 430- İmām A‘zam’ dadur ekser işābet

Özidür müftī vüṣadr-ı niḳābet

Ç 23^b Ḥaḳāyıḳla yazup āyāt-ı Ḥaḳḳ’ı

Ol açsa tañ mıdur ebvāb-ı şıdḳı

Eḫādīsde anuñ çoḳ ictihādı

‘Aceb mi diñse a‘lām-ı cihādı

Fezā’ille müsellemler bir ‘alemdür

^{426b} aḫkāmında: iḫkāmında S; iḫkām-ı eḫādīs: aḫkām-ı eḫādīs S.

^{430b} vü: - B.

^{431b} ebvāb-ı şıdḳı: ebvāb-ı ḥaḳḳı T.

Sirāc-ı a‘zam u ıuıbu-ı ümemdür

Yazılmış medhine niçe mücelled

Mükemmel medh olınmış ol muıalled

435- E‘ālī eyleyüp taıdık ü te‘yid
Ehālī mezhebine kıldı taılıd

Ne haddidür benüm gibi faıırün

Yaza medhin o zāt-ı bī-naıırün

İmām A‘zam gibi bir merd-i ‘ālī

Didiler gelmeye hergiz e‘ālī

Bilün vardur cihānda çār mezhep

Ĥanīfe mezhebi oldu müzehheb

Ĥanīfe mezhebinde nice fāzıl

Var anlar dürlü fazl-ile efāzıl

440- Olan bu mezhebün ‘ilmine mālİK
Zehābında olur mı ġayra sālİK

Budur üç mezhebün ġaııında ġüftār

Dirüz ġaıı itmezüz birine inkār

B 25^a Dirüz ki Ĥazret-i Nu‘mān-ı A‘zam
İıābetde kıamudan ol mu‘azzam

T 14^b Ol olmuş maııarı ‘ilm-i ilāhuñ
Gider var ise dilde iııtibāhuñ

Ç 24^a İııt münkirleri ilzām-ı ġüccet
Ki eyler iııticācı ehl-i behcet

^{433b} sirāc-ı a‘zam u ıuıbu-ı ümemdür: sirāc-ı a‘zam-ı ıuıbu-ı ümemdür B ve T, sirāc-ı a‘zam u ıuıbu'l-ümemdür S.

^{438b} müzehheb: mühezzeb B, S ve T.

^{441b} dirüz: diriz T.

^{442a} dirüz: diriz T.

R 16^b|| 445- Hānīfīler gürühunda ulular
S 18^b Degil ta'dāda k̄ābil bahtlular

O mezhepde 'udül-ile e'ālī
K̄omaz evşāfin inkāra mecālī

Muḳaddemlerde çok ḡāyet efāzıl
Mu'aḫḫarlarda var hem niçe fāzıl

Diyār-ı Rūma olmuş revnaḳ ü zīb
Burada nazm olup olındı tertīb

Der-vaşf-ı Müfti'r-Rūm Aḫmed bin Kemāl Paşa el-merḫūm

Kemāl Paşa'nuñ oḡlı fāzıl-ı nās
Kemālātıyla olan kāmīl-i nās

450- Yazup bī-ḫadd teşānīf-i güzīde
Fezā'il ile olmuş o ferīde

Resā'ille kütüb ki kendü yazmış
'Adedde altı yüz on sükker ezmiş

Niçe yıl ins içinde müftī oldı
Gelüp her isteyen fetvāsın aldı

[B 25^b||Ç 24^b] Der-medḫ-i Müfti'r-Rūm Şāḫibu'l-'Ulūm Ḳahramanü'l-Ḳurūm Sā'dī Efendi el-merḫūm

Olan müftī efendilere eslāf
Fezā'ille olupdur cümle eşrāf

Velī Sa'dī Efendī gibi müftī
O şadra gelmeye bir öyle müftī

^{445b} ta'dāda: ta'dādı T.

^{448a} revnaḳ u zīb: revnaḳ zīb R.

bin Kemāl Paşa: ibn Kemāl Paşa-zādeT.

^{450b} olmuş: olmuşdı S.

el-merḫūm: - B.

^{453a} müftī: - T.

- 455- Zamānında dimiş ehl-i te'ennī
Ol 'ālī şāna Sa'de'd-dīn-i şāni

Dir isem seyyid-i ehl-i siyādet
Yeter seyyid-şerīfe o sa'ādet

Be-'ilm-i ḥazret-i seb'u'l-meşānī
Aña lāyık degil ta'bīr-i şānī
- T 15^a E'ālī mefḥarı Sa'dī Efendi
Ehālī Fārisī ṭab'ı semendī

'Arab Ḥassān'ı Selmān-ı 'Acemdür
Fezā'ille o kāmīl muḥteremdür
- S 19^a 460- 'Ulūm aşḥābı dir mişli az oldı
Bu dehre bû'l-fezā'il müftī geldi

O ma'ḳūl 'ilme seyyid şānīsidür
O menḳūl 'ilme Teftāzānī'sidür
- R 17^a Çü Sībeveyh-ile Ahfeş ü Ferrā
'Ulūm-ı naḥv u şarfi yazdı ğarrā

Göreydi Sa'dī şermende olurdı
Bu iki fende ḥod bende olurdı
- B 26^a||Ç 25^a 'Alī Sīnā işitse mantıķından
Olurdı medḥ-i pāki Mantıķ'ından

465- Mu'allimlerle baḥş itse ḥikemde
Zuhūr eylerdi māhiyyāt-ı 'umde

^{454b} Müşerref itmeye iḳlīm-i hefti Ç, A2'de derkenar.

^{455a} ehl-i te'ennī: ehli te'ennī T; ^{455b}ol: o T.

^{458b} ṭab'ı semendī: ṭab'-ı semendī S.

^{459b} kāmīl: fāzıl B.

^{461a} ma'ḳūl: ma'ḳūle B.

^{464b} medḥ-i pāki: medḥi pākī B.

İlāhiyyātuñ eşnāfinda ‘ilmi
Bilindi herkese ol fende ‘ilmi

Ma‘ānīden beyān itse mesā’il
Diyeler zindedür Şehbān-ı Vā’il

Buḥūrında ḥalīl-āsā ‘arūzuñ
İdübdür ‘ilmini ihyā ‘arūzuñ

Eḥādīs ‘ilminüñ Müslim nişanı
Buḥārī-veş Saḥīḥ eyler beyanı

470- Kırā’atde daḥı ol Ca‘berīdür
‘Ulūmuñ cümlesinüñ reh-beridür

O yazmış keşf-i tefsīr-i şerīfe
Revā ‘allāme dinse ol münīfe

‘Aceb mi nüktedān-ı ‘ilm ü ‘irfān
Cevāhir sözlerine itse iz‘ān

Bilüp aḥvāl-i mebbe’-le ma‘ādī
Yazup aşl-ile müşkil yer ḳomadı

Der-zıkr-i Ekmelü'l-Müte’ahḥirīn Mevlānā ve EvlānāŞeyḫ Muḥammed bin İlyās Müfti’r-Rūm el-merḥūm

Ç 25^b||T 15^b Efāzıl şınfinuñ bir dil-pesendi
Yazılmışdur Çivi-zāde efendi

B 26^b 475- Olup ma‘lūmı aḳvā-yı mesā’il
Cevābın aldı andan cümle sā’il

S 19^b Tetimmāt-ı mütimmīnde etemmdür

^{467b} Şehbān-ı Vā’il: Şehbān u sā’il T.

^{468b} ihyā: aḣa T.

^{470b} cümlesinüñ: cümlesinde B.

^{471a} keşf-i tefsīr-i şerīfe: keşfi tefsiri şerife Ç; keşfi tefsīr-i şerīfe R ve S.

^{472a} nüktedān-ı ‘ilm ü ‘irfān: nüktedāna ‘ilm ü ‘irfān S.

evlānā: - B; **bin: ibn** T.

^{474a} şınfinuñ: şın‘ınuñ T; ^{474b} Çivi-zāde: Civi-zāde B.

Metānetde diyānetde ‘alemdür

Niçe yıl fazl-ile ol nehr-i sâ’il

Fetāvā virüp itmez nehr-i sâ’il

İdüp cānına rahmet Haqq Te‘ālā

İde ‘uqbāda da qadrini a’lā

[R 17b] Müftī Ebu's-su‘ūd Efendi Merhūm Vaşfidır. H̄āce Çelebi Diñmekle Ma‘rūfdur

Biri H̄āce Çelebi müftī³-i dīn

Fezā’ille niçe yıl buldı ta’yīn

480- Ebi dirseñ revā aña Su‘ūd’uñ

Naẓīri gelmez ol ‘ālī vücūduñ

Didi fazlına yüce ehl-i inşāf

Görinmezdi aña yavsı kadar Kāf

Ç 26^a Yazup tefsīri Qur’an-ı Kerīm’e

Ma‘ānī virdi Furqān-ı ‘Azīme

H̄anīfī mezhebinde ‘ālī tefsīr

Mükemmel yazdı olmaz vaşfi ta’bīr

İlāhī yazma anuñ seyyi’ātın

Fezā’il eyle esbāb-ı necātın

485- Şerefdür mezheb-i Nu‘mān’a ey h̄ān

Bu mezhepde şehen-şāhān-ı ezmān

B 27^a H̄uşūşā ki Selāṭīn-i celī-şān

Selāṭīn-i cemī‘-i Āl-i ‘Oşmān

Alup nūr-ı mağāribile meşārīk

vaşfidır: vaşfi T; diñmekle: dimekle B, R ve T; ma‘rūfdur: ma‘rūf T.

^{485b}h̄ān: cān B, T ve S.

^{487ab}Bu beyitten sonra M1 ve M2’de “Makedür H̄ayr-ı Sulṭān MurādH̄ān” başlığı vardır; ^{487a}nūr-ı mağāribile meşārīk: nūrı mağāribile meşārīk B ve T.

- Cihān ‘Osmāniyānla oldı şārık
Olan hāmīs ‘aşer ‘Osmāniyāna
Nazar itdüm Murād Hān-ı zamāna
Bu şer‘uñ ol ki olmışdur penāhı
Yüzinde berķ urur nūr-ı ilāhī
- T 16^a 490- Mükemmeldür kemālātıyla zātı
Mücellādur ma‘ārifle şıfātı
Velī sīretlödür şāh-ı velāyet
Anuñdur zāhir ü bātın vilāyet
- S 20^a Murāda irgirür ehl-i murādı
Oķınur huḫbede devletlü adı
Re‘āyānuñ olup haķķı ri‘āyet
Ola ‘aşrında āsūde ra‘iyyet
- Ç 26^b Virüp her bir emānātı emīne
‘Adāletler ola ehl-i zemīne
- 495- Bunuñ ‘aşrında naķliyyāt-ı Nu‘mān
Ola ‘izzetde bula şān u ‘unvān
- R 18^a ‘Adllerle Murād Hān-ı zamānı
İdüp dünyā vü ‘uķbā kāmranī
İlāhi vir ulu'l-emre ‘ömürler
‘Adāletle ide dā’im emirler
- B 27^b Şehüñ işlāh-ı ‘ālemdür murādı
Ziyāde ola her dem ‘ilm ü dādı

^{488a} ‘aşer: ‘aşır T.

^{489b} nūr-ı ilāhī: nūrı ilāhī T.

^{491b} velāyet: vilāyet B.

^{492ab} Ç’ dederkenar.

^{496a} ‘adllerle: ‘adāletle T; Murād Hān-ı zamānī: Murād Hānı zamānī B.

- Olup cārī şerī'atle 'adālet
Ola āsūde-ḥāl cümle eyālet
- 500- İlāhī Ḥazret-i Müftī Efendī
Murād Ḥān'a ide şer' ile pendi
- İlāhī eyle dā'im devletini
Göre her dem o fetvā 'izzetini
- İdüp şer'inde küllī gayretini
Kıl āsūde Muḥammed ümmetini
- Ç 27^a Cemī' mü'minīni eyle mes'ūd
Ecib da'vātinā yā şāḥibe'l-cūd
- Maḳāledür Du'ā-yı Ḥayr-ı Sultān**
- T 17^b Pes andan şoñra lāzım oldı yine
Du'ā itmek şeh-ı rüy-ı zemīne
- 505- Buña nāṭıḳ-durur āyāt-ı Qur'ān
Bilür anı olan ḳalbinde 'irfān
- Ḳāle'llāhu Te'ālā : *Yā eyyuhellezīne āmenū eṭī'u'llāhe ve eṭī'u'r-resūle ve uli'l emri minküm*
- Ulu'l-emre itā'at oldı pes farz
Ki *es-sultānu zıllu'llāhi fi'l-'arż*
- S 20^b Şeh-i iḳlīm ü sultān-ı memālik
Ola 'adl-ile rāh-ı şer'e sālīk
- B 28^a Resülün şer'ini ola o rā'ī
Ki cümle 'ālem ola aña dā'ī
- Çün ola pādişehşer'ün penāhı
Yolına cān virür cümle sipāhī

^{505ab} -T.

^{509a} pādişeh: pādişāh S ve T.

- 510- İderler rāh-ı sultāna sülūkı
 Ki *en-nāsu 'ale'd-dīni'l-mülūkı*
- Olalar cümle şer' üzre bu ümmet
 Ziyāde ola her gün ehl-i sünnet
- R 18^b Resülün şer'i bula hem kemāli
 Şaķı olanlaruñ ire zevāli
- İnāyetler ide ol şāha Mevlā
 İde günden güne ķadrini a'lā
- Ç 27^b Ola hem 'izzet ü baķtı ziyāde
 Daķı ħurşid-i iķbāli ziyāda
- 515- Şu'ā'-ı mihr-i rif'at ola tābān
 'Adūsınuñ ola ķahrı şitābān
- Zamānında şerī'at ola cārī
 Ĥudā her işde ķılsuñ aña yāri
- O 'adl-ile cihānı ide ma'mūr
 Ĥudā ide anuñ sa'yini meşķūr
- Ķāle'llāhu'l-Melikü'l-Mennānu'd-Deyyānu: *İnne'llāhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-iĥsāni.*
- Ĥudā'nuñ emridür çün 'adl ü iĥsān
 Ol emre imtişāl ide bu sultān
- T 18^a Gire ol şer' ü ķānūn-ile yola
 Anuñla ĥükm ide saĝ-ile şola
- B 28^b 520- Anuñ eyyām-ı 'adlinde vilāyet
 Olup emn üzre hem ola ĥimāyet
- Ola ol ehl-i İslāmuñ imāmı

^{518a}çün: - B.

^{519a}şer' ü ķānūn-ile: şer'-i Furķān-ile B, şer' ķānūn R.

- Ki tenfīz ide aḥkāmı tamāmı
Ḥudūdı eyleye dā'im iḳāmet
İdeler emr ü nehyine iṭā'at
- S 21^a Zekātı alup ol vire yerine
Tağallüb ehli ƣahrından yerine
Ne ƣuttā'-ı tarīƣı ƣoya yolda
Ne uğruluk ideni sağ u solda
- 525- Nizā'ı ƣaṭ' ü ref' ide fesādı
Ƙabül ide şehādāt-ı 'ibādı
- Ç 28^a Cihānda emr-i şer'i ide şāyi'
Ḥuƣūƣ-ı müslimīn olmaya zāyi'
Cihād idüp ğazāda ola ƣā'im
İde 'adl-ile taƣsīm-i ğanā'im
Oluban ƣādir-i tenfīz-i aḥkām
İde ḥıfz-ı ḥudūd-ı dār-ı İslām
Hem inşāf-ile ide ḥaƣƣı ma'lūm
Ƙomaya zālim üzre ḥaƣƣ-ı mazlūm
- R 19^a 530- Murād oldur cihānda şāh ola ol
Ki *es-sultānu zıllu'llāh* ola ol
Cihānuñ cānidur Sultān Murād Ḥān
Güzīn-i düdmān-ı Āl-i 'Oşmān
Mehābetle ƣuta nāmı cihānı
'Adūsı dileye her dem emānı
- B 29^a Vireler her ne deñlü istese māl

^{524b} uğruluk: uğrılık S.

^{525a} ƣaṭ' ü ref': ƣaṭ' ref' R.

^{532a} ƣuta: ƣola B.

- Ƙırup tek itmesün milkini pā-māl
- Mübārek zātına ola du‘ālar
- Devām-ı rifati için şenālar
- 535- Hümāyün devleti olsun muħalled
Muẓaffer ola a‘dā’ya mü’ebbed
- T 18^b Ola fermān-beri hep rey‘-i meskūn
Bula zāt-ı şerīfī ‘ömr-i efzūn
- Hubūb itsün nesīm-i fetḥ ü nuşret
Hem Allah’dan irüşsün ‘avn ü ‘izzet
- Du‘ā-yı fetḥ irüşsün āsmāna
Şabā-yı naşr girsünbād-bāna
- Yemen yümn-ile fetḥ ola ke-mā-kān
Muṭī‘ ola cemī‘-i ehl-i ‘işyān
- Ç 28^b||S 21^b 540-Müselmānlar şayup aşḥāb-ı Ƙahrı
İçürsünler ‘adūya āb-ı zehri
- Ḥarāb olsun ser-ā-ser milk-i evbāş
Ƙızıl Ƙana boyansun hep Ƙızılbaş
- Yehūdā vü Naşārā’dan denīler
Fürū-māye ‘ağılsız küştenīler
- ‘Alef olsun olar şemşīr-i tīze
İrişsün Rāfızī şadrına nīze
- Daḥı Baġdād’ı fetḥ ide cünüdı
Ƙıralar cümle ol ḥamr-ı cühüdı

^{535a} olsun: için T.

^{537a} nesīm-i fetḥ ü nuşret: nesīm-i fetḥ nuşret B.

^{538b} girsün: görsün B.

^{540a} şayup: şıyup B.

^{544b} ol: o S; ḥamr-ı cühüdı: ḥumr-ı cühüdı B.

- 545- Gele dergāhına hayr haberler
İrişe sem‘-i pākine hüneler
- B 29^b Bu sözlerle du‘adur aña maqşūd
İde ‘ömrin ziyāde Hayy ü Ma‘būd
Murādum ol kabül eyle du‘amı
Kuluñum çünki ben ‘aşı vü ‘ami
Du‘am oldur ki sultān-ı zamānī
Kılup ‘ādil viresin çok emānı
- R 19^b Olasın dā’imā anuñ zahīri
Her işinde mu‘ini vü naşīri
- 550- Dağı fazluñla lütf idüp İlāhī
Olasın sen Murād Hān’uñ penāhı
İlāhī eyleyüp lütf-ı ‘ibādı
Bağışla ‘āleme Sultān Murād’ı
İdüp a‘dāsını hışm-ile maqğūr
Kamu aḥbāb-ı devlet ola mesrūr
Ola maqğūr-i ‘ālem cümle kārı
Hümāyün ide menşürını Bārī
Ola beyt-i dili ‘ilm-ile ābād
İde mülk-i ‘adūyı tā ki ber-bād
- 555- Sülük itsün tarīk-i ‘adl ü dāda
İrüşün Ka‘be’-i ‘izz ü murāda

^{546b} Hayy ü Ma‘būd: Hayy Ma‘būd S.

^{547ab-550ab} - Ç, S ve T; A1. 24a, A2. 43a, B’de, B2. 11b-12a, K. 26a, M. 19b, M1. 32b, M2. 29b, R. 19a-19b, S2. 27b’dedir. Ç2. 27a’da, 547,549,550.beyitler bulunmaktadır.

^{553b} menşürını: menşürını B, menşürını T.

^{555a} tarīk-i ‘adl ü dād: tarīk-i ‘adl dāda R.

Ḥudāyā bu du‘āmı eyle maḳbūl
Emīn olsun buña āmīn diyen ḳul

B 30^a||T 19^a Murād iderse ola ‘ömri aṭvel
Ola ol cümle şehlerden pek a‘del

Ç 29^a İlähî vir reşâdı Ḥān Murād’a
İki ‘ālemde tā ire murāda

Medār-ı emr-i cumhūr ola rā’yı
Murād ehli bula andan recāyı

560- Dili pākin şerī‘at maḫharı ḳıl
Cihānuñ āfitāb-ı enveri ḳıl

S 22^a Senüñ emriñi icrā ḳıl rızāsın
Resūlüñ sünnetin ḳıl reh-nümāsın

Umūr-ı şer‘e ḳılsun inḳıyādı
‘Adālet itmek olsun hep murādı

Zekāsı āfitābı ola pūr-nūr
Cihān ‘adl-ile ola şād u mesrūr

Zebān-ı tīḡi tevbe vire ḫalka
Hidāyet eyleye gümrahı ḫaḳḳa

565- Ne kār-ı ḫayra kim ola mübāşir
Aña te’sīr ide Allāh-ı Kādir

Murādātın vire cümle mühimmin
Müheyyā eyleye dā’im Müheymin

İlähî aña tevfiḳüñ refiḳ it

^{556a}du‘āmı: du‘āyı T.

^{560a}dili pākin: dil-i pākin S; ^{560b}āfitāb-ı enveri: afitābı enveri B.

^{562a}umūr-ı şer‘e: umūra şer‘e T.

^{563b}şād u mesrūr: şād-ı mesrūr S.

^{565b}te’sīr: teysīr Ç, R, T.

^{566a}vire: virüp B ve S.

- Meded-kārī-i fazluñ hem-ṭarīḳ it
- R 20^a Hemīşe ‘ilm ü ‘adl ola murādı
Maşūn ola belālardan bilādı
Muḥīṭ ola ‘ulūmı cümle ḥāle
Ki tā aldanmaya her mekr ü āle
- B 30^b 570- Muḥīṭ olduḡda aḥvāle zamīri
Şerī‘at emrinūñ ola zāhīri
- Ç 29^b Cihān fermān-beri ola hemīşe
‘Adālet reh-beri ola hemīşe
Hemīşe ‘adl ola aña müyesser
‘Adūsı ola her demde mükesser
Kemāli arta dā’im ola enver
Cihānda ‘adl-ile ola mu‘ammer
- T 19^b Zemīn üstinde ‘adli ola memdūd
Hemīşe hem-dem ola ‘adl-i mes‘ūd
Beyān-ı Ba‘ıseyñ-i Naẓm u Tertīb
575- Meger bir dem cihān olmışdı pür-şūr
Olup ehl-i ḡalālet ḥayli mevfūr
Zuhūr itdi niçe bāṭıl mezāhib
Bulup ḥaḡḡı aña sen olma zāhib
- S 22^b Bilürdi firḡa’-i aṣḥāb-ı tuḡyān
Ḳamu zındīḡ u mülḥid ehl-i ‘iṣyān
Egerçi şekli İslāma muvāfiḡ
Ve līkin i‘tiḡādında münāfiḡ
Nitekim Faḡr-i ‘Ālem ḡadri ‘ālī

^{575a} dem: şeb B; ^{575b} mevfūr: meşhūr S.

Bilüp vaḥy-i ilāhī-y-le bu ḥālī

580- Buyurmuş-durur ol şāḥib-nübüvvet
Ki olur yetmiş üç fırka bu ümmet

*Fī-Şaḥīḥu'l-Buḥārī ve Müslim ve Bāḳī'l-Küttübī's-Sitteti 'an 'Abdullāh ibn 'Ömer [B 31^a] Raḍiya'llāhu Te'ālā 'anhümā*ennehu ḳāle. Ḳāle Resūlu'llāhi Şalla'llāhu Te'ālā** 'Aleyhi ve Sellem: Le-ye'tiyenne*** 'alā ummetī ke-mā etā 'alā benī İsrā'ile hezve'n-na'li bi'n-na'li ḥattā in kāne minhum men etā ummehū 'alāniyeten le-kāne fī ummetī men yeşna'u [R 20^b] zālīke ve inne benī İsrā'ile teferraḳat 'alā işneyni ve seb'ine milleten ve se-tefteraḳu**** ummetī 'alā selāşin ve seb'ine milleten. Küllühum fī'n-nāri illā milleten vāḥideten. Ḳālū men hiye yā Resūla'llāhi. Ḳāle mā ene 'aleyhi ve aşḥabī.*

Cehennemdür ḳamusınıñ maḳāmı
Ki bozdılar nizām ü intizāmı

T 20^a Meger bir fırkadur bulan necātı
Ki Ḳur'ān üzre ol tutdısebātı

Şu sünnet kim ḳodı aşḥāb-ı Ḥazret
Girüp ol yola ola ehl-i sünnet

Ç 30^b Çıḳar māye nuşūşı muḳtezādan
Aña virmeye ma'nalar hevādan

585- Ḳalan yetmiş iki 'aşīlik itmiş
Ḍalāletde biri birine yetmiş

S 23^a Ḥazer ḳıl gitmedenrāh-ı Ḍalāle
Sülūk eyle ḫarīḳ-i i'tidāle

^{579a}ḳadri 'ālī: ḳadr-i 'ālī B.

^{580a}buyurmuş-durur: buyurmuşdur B.

* raḍiya'llāhu te'ālā 'anhümā: raḍiya'llāhu 'anhu B ve T.

** te'ālā: - T.

*** le-ye'tiyenne: le-ye'tīne B.

**** se-tefteraḳu: se-tefriḳu B.

^{582b}tutdı: dutdı B.

^{586a}gitmeden: gitme T.

Huṭūṭ-ile Nebī itdi işāret
İder ol rüşdi olana kifāyet

Fi'l-Meşābīḥ

‘An ibn-i Mes‘ūdin raḍiya’llāhu te‘ālā ‘anhu Ennehu ḳāle ḥaṭṭa lenā Resūlu’llāhi ṣallallāhu te‘ālā** ‘aleyhi ve sellem. Ḥaṭṭen ṣümme ḳāle “Hāzā sebīlu’llāhi***” ṣümme ḥaṭṭe ḥuṭūṭen ‘an yemīnihi ve ‘an ṣīmālihi fe-ḳāle**** “Hāzīhi sūbūlün ‘alā külli sebīlin minhā***** şeyṭānun yed‘ū ileyhi” ve ḳara’e “Enne hāzā sırāṭī müstaḳīmen. Fe’ttebi‘ūhu ve lā-tettebi‘ū’s-sūbūle fe-teferraka biküm ‘an sebīlihi.” intehā. Sūretehu hākezā******

^{587b} rüşdi: rüşd R.

fi'l-meşābīḥ: - S.

* te‘ālā: - B.

** te‘ālā: B.

*** sebīlu’llāhi: sebīlu’llāhi te‘ālā T.

**** fe-ḳāle: fe-ḳālehu T.

***** minhā: minhumā B.

***** intehā sūretehu hākezā: şuretehu hākezā intehā B, - S.

Şeytānū'l-Hāşimiyye	cehennem	Hāzā sebīlū'l-Ḳurāni ve's-sünneti	Şeytānū'd-Dehriyye	cehennem
Şeytānū'l-Mürçī'iyye	cehennem		Şeytānū'l-Mu'attıla	cehennem
Şeytānū'l-Muḳani'iyye	cehennem		Şeytānū'l-Evliyā'iyye	cehennem
Şeytānū'l-Havvāriyye	cehennem		Şeytānū'l-İmādiyye	cehennem
Şeytānū'l-Ḥikemiyye	cehennem		Şeytānū'l-İttihādiyye	cehennem
Şeytānū'l-Şūriyye	cehennem		Şeytānū'l-İnādiyye	cehennem
Şeytānū'l-Ābidiyye	cehennem		Şeytānū'l-İbāḥiyye	cehennem
Şeytānū'l-Cebriyye	cehennem		Şeytānū'l-Hūriyye	cehennem
Şeytānū'l-Ezeliyye	cehennem		Şeytānū'l-Melāmiyye	cehennem
Şeytānū'l-Naşriyye	cehennem		Şeytānū'l-Mütekāsiliyye	cehennem
Şeytānū'l-Yūnusiyye	cehennem		Şeytānū'l-Hurūfiyye	cehennem
Şeytānū'l-Manşūriyye	cehennem		Şeytānū'l-Cārūdiyye	cehennem
Şeytānū'l-Ḥattābiyye	cehennem		Şeytānū'l-Butīriyye	cehennem
Şeytānū'l-Sebā'iyye	cehennem		Şeytānū'l-Cāhiliyye	cehennem
Şeytānū'l-Ca'feriyye	cehennem		Şeytānū'l-Menāmiyye	cehennem
Şeytānū'l-İsmā'iliyye	cehennem		Şeytānū'l-Şemtiyye	cehennem
Şeytānū'l-Mufaḍḍaliyye	cehennem		Şeytānū'l-Yezīdiyye	cehennem
Şeytānū'l-İmāmiyye	cehennem		Şeytānū'l-Bākıriyye	cehennem
Şeytānū'l-Zeydiyye	cehennem		Şeytānū'l-Benāniyye	cehennem
Şeytānū'l-Rāfi'ziyye	cehennem		Şeytānū'l-İntizāriyye	cehennem
Şeytānū'l-Ḥulūliyye	cehennem		Şeytānū'l-Aḳta'iyye	cehennem
Şeytānū'l-İlhāmiyye	cehennem		Şeytānū'l-Muḥtāriyye	cehennem
Şeytānū'l-Mütecāhiliyye	cehennem		Şeytānū'l-Heşamiyye	cehennem
Şeytānū'l-Vākıfiyye	cehennem		Şeytānū'l-Şabbāḥiyye	cehennem
Şeytānū'l-Ḥāliyye	cehennem		Şeytānū'l-Kāmiliyye	cehennem
Şeytānū'l-Maḳābiriyye	cehennem		Şeytānū'l-Kerbiyye	cehennem
Şeytānū'l-Müstaḥdimiyye	cehennem		Şeytānū'l-Bābekiyye	cehennem
Şeytānū'l-Mürā'iyye	cehennem		Şeytānū'l-Ḥaşviyye	cehennem
Şeytānū'l-Ḥubbiyye	cehennem		Şeytānū'l-Ḳaderiyye	cehennem
Şeytānū'l-Ḳalenderiyye	cehennem		Şeytānū'l-Müte'abbidiyye	cehennem
Şeytānū'l-İndiyyen	cehennem		Şeytānū'l-Cevālīkiyye	cehennem
Şeytānū'l-Müşebbihe	cehennem		Şeytānū'l-Müfevviẓa	cehennem
Şeytānū'l-Kerrāmiyye	cehennem	Şeytānū'l-Memṭūriyye	cehennem	
Şeytānū'l-Ḳarāmiṭa	cehennem	Şeytānū'l-Cenāḥiyye	cehennem	
Şeytānū'l-Bātūniyye	cehennem	Şeytānū'l-Ḥavāric	cehennem	
Şeytānū'l-Vücūdiyye	cehennem	Şeytānū'l-Şemrāḥiyye	cehennem	

Vücūd-ı Şāni' 'ālemi nefy idüp *ve mā yuhlikūnā ille'd-dehr* dirler

Cemi' eşyā' 'ayn-ı vücūd-ı Bārī'dür dirler *Te'āla'llāhu 'ammā yeḳūlūne 'uluvven kebīrā*

T'deki cetvel boş, R'de yoktur.

^{cetvel} Mu'attıla: Mu'attıliyye B; İbāḥiyye: İbāḥiyye B; Butīriyye: Nasriyye A1; Ḥubbiyye: Ḥissiyye S; Müte'abbidiyye: Te'abbüdiyye B; İndiyye: İnādiyye S; Müşebbihe: Müşebbihiyye B.

B 32^a||Ç 31^b||

R 21^a||S 24^a|| Dālāl ü bid'ate ifrāt u tefrīt*

T 21^a Tarīk oldı vü kıldı halkı tağlīt

Oturur taşra yollarda şeyātīn

Olur pes orta yolda 'ismet-i dīn

590- Şu kim ehl-i kemāl ü ehl-i dildür

Bilür kim haṭṭ-ı evsaṭ mu'tedildür

Dirīgā ehl-i bātıl keşreti var

Dirīgā ehl-i Haḫḫ'uñ kılleti var

Nazar kııl 'ayn-ı 'ibretle bu devre

Ki girmişdür buyurdukları tavra

Ḳamu dünya-perest olmuş müretteb

Ki derler çil zehebdür 'ayn-ı mezhep

İdüp rüz-ı ümmid ü bīme inkār

Ne rācīdür ne ḫā'if niçe bed-kār

595- Kimi didi degildür ḫaşr-i ma'ḫül

Ne cismānī ne rühānī olur ol

Kimi itmedi nefyüñle iḫdām

Didi rühānīdür yok ḫaşr-i ecsām

Kimisi cebr-i şırfa oldı zāhib

Tekālīfi pes anlar oldı sālīb

Kimisi ḫā'il olmadı ḫisāba

Kimi ĩmān getürmedi Kitāb'a

* (derkenar)“Dünyada yetmiş iki tuzlu deñiz vardur ki inbāt u irvāları yokdur. Cennetden inen tatlu şu ki münbit ve mervīdür. Aşlda budur ki başı Beyt-i Muḫaddes şahrāsı altındadır. Andan dört bölük olup 'āleme cereyān etmişlerdür. Menāfi'-i keşire ile ki biri Nīl biri Fırāt biri Seyḫün biri Ceyḫün'dur. Mānen de mezāhib-i e'imme'-i erba'a ve fıraḫ-ı dālledür. Te'emmül olınsa ḫikmet-i Haḫḫ zāhir olur.”

- Olup her birisi bir fırça-i dāll
İderler haqq yüzinden halkı idlāl
- B 32^b 600- Muḥaṣṣal az qalmışdur ‘aḳīde
Ki pāk ola meger ki müttakīde
- Ç 32^a Şu zālīm kim ‘aḳīde anda beddūr
Muḳarrer bil ki kāfirden eşeddūr
- Görinür şekl-i İslām üzre aḥsen
Ṭarīḳ-i Ḥaqq’a līkin cümle reh-zen
- Ḳoyup şekl-i şavāba niçe aḳvāl
İderler niçe ḥālī zihni idlāl
- Meşāyih sözün idüp dām-ı tezvīr
Kerāmātın ider ḳāl-ile taḳrīr
- T 21^b||S 24^b605-Ne bilür olmayan vāşıl o ḥāle
Nedür ma‘nā-yı maḳşūd ol maḳāle
- Olup bunuñla taḳlīd ehli maḡrūr
Ḥaḳīḳatden şerī‘atden olur dūr
- R 21^b *Fe-ḥāşā sümme ḥāşā* kim ḥaḳīḳat
Ola şer‘e muḥālif bir ṭarīḳat
- Ki Ḥaqq’un şer‘ olupdur şāh-rāhı
Bir ucı bundadur eyle nigāhı
- Bir ucı irişür milk-i cināna
Sülūk iden buña gitmez yabāna
- 610- Ḍalālet daḥı çoḳ yoldur ki anuñ
Her ucı menzilidür bu fenānuñ

^{602b}ṭarīḳ-i Ḥaqq’a: ṭarīḳe ḥaḳḳa B.

^{603b}zihni: zihn R.

- Öte ucları anuñ vādī³-i nār
Aña sālīk olan nār içre yanar
- ‘Aḳā’id ḥāşılı vardı fesāda
Nitekim bŷy-ı nā-ḥoş-ḥunfesāda
- B 33^a Kelāma ḥalt ulaldan felsefiyye
Aḳall ḳaldı ‘aḳā’idde şafiyye
- Ç 32^b Olup şāyi⁶ kelām-ı pŷr-ḳalālet
Cihānı ḳapladı ehl-i cehālet
- 615- Kerāmetden dem urur niçe eşḥāş
Geçinür ol celīs-i meclis-i ḥāşş
- Velī nefsi anuñ şu‘bāna beñzer
Ṭaşı ādem içi ḳaplana beñzer
- Egerçi kim giyer çok kimse şōfi
Velī her ḥırḳa giyen şanma şŷfī
- Taşavvuf nefsinı pāk eylemekdür
Fenā-y-ıla anı ḥāk eylemekdür
- Ve illā şerr-i nās olur o kişi
Ḍalāl ü daḥı idlāl olur işi
- 620- Mübāḥīler ṭutupdur bu cihānı
Kimi zāhir kimi olur nihānī
- Sözinüñ aşlı yok ma‘nāsı yokdur
Kim anuñ mesnedi mebnāsı yokdur
- S 25^a||T 22^a Bu ‘İlmī dā‘inüñ Ḥaḳḳ’dur murādı
Denī dünyāya meyletmez fu’ādı

^{614b}ehl-i cehālet: ehl-i ḥacālet B.

Murādı buña Allāh ide ihsān
Ki şoñ demde ide teşbīt-i imān
Hudāyā eylegil faẓluñla tevfiķ
Geçür taķlıdden ķıl ehl-i taķķiķ

625- İrişdür bizi efāl ü şifāta
Hidāyet eyle hem tevḥīd-i Zāt'a

B 33b||R 22a Bizi ķıl muṭṭali' cem'-ile farka
Kerem ķıl vir necāti şalma ğarķa

Ç 33^a *İlāhī Rabbenā yessir merāmī*
Ecib da'avāti 'abdin müntehāmī

İrişdi Vaķti Maķşūda Şürü' İt

Niçe olmak gerek ğuş it 'aķā'id
Ki cennet cānibine ola ķā'id

Ki nazm üzre beyān olunsa ey cān
Olur hıfzıyla iz'an itmek āsān

630- Budur vācib ķula kim ide evvel
Vücūd-ı vācibi taşdıķ-i ekmel

Ki oldur yaradan mülk-i cihānı
Temāmet āşikāre vü nihānī

Eḫad'dur olmaz ammā 'adde ķābil
O vāḫid şanma ki'sneyne muķābil

O ba's itdi Resül-i müctebāyı
O rehber ķıldı ḫalka Muştafā'yı

Hem indürdi aña Qur'an u Furķān

^{623a} Allāh ide: ide Allāh S.

^{625b} tevḥīd-i Zāt'a: tevḥīd ü Zāt'a B.

^{627ab} -R.

Aña tâbi‘ olalar ins-ile cān

635- Dağı her ne haber viridi Hudā’ dan
Ne kim işitdilerse Muştafā’ dan

Ki itdiler şikāt anı rivāyet
Resūlu'llāh’ dan itdiler hikāyet

Ḳamusın eyleye ḳalb-ile taşdıḳ
Dil-ile eyleye ikrār u taḥḳīḳ

B 34^a||S 25^b||
T 22^b

Budur imān-ı icmālī muḥaşşal
Ki taşdıḳ ide Ḳur’ān’ ı mufaşşal

Ç 33^b Ki imān vācib olan cümle erkān
Kelāmu'llāh içinde oldu tibyān

640- Anuñ-çün aña imān oldu kāfī
Ki odur emrāz-ı cehl ü şekke Şāfī

R 22^b ‘Ulūmuñ cümlesin ol oldu cāmī‘
Ḳamu ‘ālimler oldu aña sāmī‘

Vücūd-ı Vācibüñdür Bu Maḳāle

Anuñ kim ola ‘aḳl u fikri şāfī
Vücūd-ı Vācibe itmez ḥilāfī

Olanlar ‘ālem-i imkāna nāzır
Bilürler Vācib’i her şey’e Ḳādir

Cihānda mümkinе yok şanma gāyet
Bulur Vācib’de elbette nihāyet

645- Nazar da eyleseñ im‘ān u tedḳīḳ

^{634a}Ḳur’ān u Furḳān: Ḳur’ān-ı Furḳān S.

^{637b}ikrār u taḥḳīḳ: ifrād u taḥḳīḳ B.

^{643a}nāzır: zāhir R.

^{645a}im‘ān u tedḳīḳ: im‘ān tedḳīḳ T.

Beyān eyler bunı bürhān-ı taṭbīk

Nizām-ı ḥāne'-i dünyā müretteb
Delīl oldı Vücūd-ı Vācib'e hep

Yapılmaz ḥāne bānī olmayınca
Yazılmaz naqş Mānī olmayınca

Fenā dārında cüz'ī beyt-i ma'mūr
Olur mı olmasa mi'mārumuz dūr

Ya bu nüh-ḳubbe'-i çarḥ-ı mu'allā
Hīç olur mı ola bī-şun'-i Mevlā

B 34^b 650- Vücūda gelmez idi bunca eşyā'
Ger ol Ḳayyūm u Ḥayy itmese iḥyā'

Ç 34^a Ya 'Anḳā' dem urur mıydı 'ademden
Aña feyz irmese Ḳāf-ı ḳıdemden

Cihānda cümle a'rāz u cevāhir
Ḥudā'nuñ ḥalkı ile oldı zāhir

Velī anuñ vücūd-ı tāb-nāki
Olupdur muḳteżā-yı zāt-ı pāki

S 26^a||T 23^a Ne cevher zātı anuñ ne 'arazdur
Ḳamu eşyā'da fi'li bī-ğarazdur

R 23^a 655- Ḳamunuñ mebd'e'i vü merci'idür
Buna şāhit kelām-ı *irci'idür*

Şu dā'imdür ki olmadı diger-gün
Te'ālā zātuhu 'ammā yeḳülün

^{646b}Vücūd-ı Vācib'e: vücūdı Vācib'e T.

^{650b}ger: eger S.

^{655b}Kelām-ı irci'idür: kelāmı irci'idür B.

^{656b}zātuhu: şānuhu S.

Kelām-ı Vaḥdet-i Zāt-ı İlahî

İşit kim vaḥdeti ol pāk-i zātuñ
Sebebdür keşretine kā'inātuñ

Girü baḳsañ cihānuñ keşretine
Delîl olmışdur anuñ vaḥdetine

Delîl-i vaḥdet ile olma gümrāh
Oḳu ihlāş-ile bil *ḳul huve'llāh*

660- Çü mevcüd eyledi kevnini cüdü
Delîl-i vaḥdet itdi her vücüdü

B 35^a İder birliğine şehler tevāzu'
Delîl oldı çü bürhān-ı temānü'
Eger bilmek dilerseñ anuñ aşlın
Gel evvel diñle bu bürhānuñ aşlın

Lev kāne fīhi mā ālihetün ille'llāhu le-fesedetā

Ç 34^b İläheyn olsa ger 'arḳ u semāda
Varurdu zîr ü bālā hep fesāda
Vücüdü itmek ister biri itmām
Murād idinse farzā biri i'dām

665- Muḫāl oldı murādeyn eybirāder
Biri olursa lāzım 'ac-z-i āḫer
Bilürsün 'aciz olmaz Vācib olan
Bunı bilmekdür evvel vācib olan
Olur 'aciz olan muḫtāc-ı ğayra
Ḥaḳḳ'ıñ yoḳ ihtiyācı şerr ü ḫayra

^{660ab} -Ç, T; A1. 29b'de derkenar; ^{660a} S'de derkenar.

^{665a}ey: o R.

R 23^b Anuñ muhtâcîdur hep zîr ü bālā
Münezzehdür ‘acdden Hakk Te‘ālā

Nazar kıll ‘ayn-ı ‘ibretle tamāmı
İkilik görince bozar nizāmı

S 26^b|| 670- Harāb olur vilāyet iki şehden
T 23^b İki serdāra fetḥ olmaz sipehden

Şabīye renc ü miḥnetdür edībeyn
Sebebdür merg-i bî-māra ṭabībeyn

Şıfāt-ı Vācibūñ Diñle Beyānıñ

B 35^b Şıfāt-ı fā’iḳa zātında mevcūd
Nu’ūt-ı lā’iḳa şānında maḳşūd

Bu tertīb-i bedī’i kā’inātuñ
Bu üslüb-ı ‘acībi mümkinātuñ

Delīl oldı ki bunı ḥalk iden Hakk
Bu evşāf-ile mevşūf oldı muṭlaḳ

Ç 35^a 675- Olan ‘ilm-i kelām içinde māhir
Didi bu bi’l-bedāhe oldı zāhir

Anuñ esmāsınuñ yoḳdur ḥisābı
Muḥiṭ olmadı küttābuñ kitābı

Velī toḳsan toḳuzdur olan esnā
Ki diñildi aña esmā³-i ḥüsnā

Velī bunlarda ḥaşr olmaz ol ey cān
Buña irişdi ancak ‘aḳl-ı insān

^{667b}şerr ü ḥayra: ḥayr ü şerre B.

şıfāt-ı vācibūñ: şıfāt u vācibūñ B.

^{674b}oldı: ola T.

^{677a}toḳuzdur: toḳuz R; esnā: esmā B.

- Anuñ yoqdur şıfâtına nihâyet
Bulımaz ‘aql-ı mümkün aña gâyet
- 680- Şıfâtından sekizi oldı zâhir
Ki anı iqtizâ itdi mezâhir
- Şadîmîdür kamusı lâ-yezâlî
Bulardan Zât-ı Haqq olmadı hâlî
- R 24^a Ne zâtuñ gayrıdur bunlar ne ‘aynî
Şu kim gayrı göre eheveldür ‘ayni
- Getürelüm anı bir bir beyâna
Varur anları fehm iden cinâna
- Hayât-ile Sözi İhyâ İdelüm**
- B 36^a Egerçi vâcibüñ çokdur şıfâtı
Kamunuñ pişvâsıdur hayâtı
- S 27^a|| 685- Hayât olmasa olmaz ‘ilm ü kudret
T 24^a Hayât olmasa gelmez kavle kuvvet
- Hayâtı olmasa anuñ vesîle
Dağı hayy olmaz idi bir kabîle
- Ç 35^b Degildür rûh u nefis-ile hayâtı
Anuñ zâtı-y-la-dur cümle şıfâtı
- Beyân-ı ‘İlm İçündür Bu Maqâle**
- Şıfâtuñ biri dağı ‘ilm-i Haqq’ dur
Kamu erbâb-ı ‘ilme bu sebaqqdur
- Bunuñla oldı ma‘lumâtı mekşûf

^{679bc}aql-ı mümkün: ‘aqlı mümkün B.

^{683a}varur: vara B.

- Bunuñla oldı meknünātı ma‘rūf
- 690- Bilüpdür cümle külliyyātı kāmıl
Hem oldı ‘ilmi cüz’iyyāta şāmil
- Ne deñlü kıatredür deryā-yı ‘ummān
Muḥīṭ olmışdur anı ‘ilm-i Raḥmān
- Daḡı her zerre ger pinhān u peydā
Anuñ ‘ilminde gün gibi hüveydā
- Daḡı a‘dād-ı evrāk-ı dirāḡtān
Anuñ ‘ilmindedür olsun kıo lertzān
- Daḡı bilgüm rimāl-i cümle şaḡrā
Ḥaḡḡ’un ma‘lūmıdur berren ü baḡrā
- R 24^b 695- Ne kı deryāda ḡayvān u cevāhir
Kime maḡfise añā cümle zāhir
- B 36^b||R 25^a Muḡaşşal her ne var mevcūd u ma‘dūm
Olupdur cümlesi Allāḡ’a ma‘lūm
- İşit Kıudret Şıfatın Kıadır’uñ Sen**
- Biri daḡı şıfātuñ oldı kıudret
Anı vaşf idelüm yetdükçe kıuvvet
- Ç 36^a Kıadīmī bir şıfatdur kıudret-i Ḥaḡḡ
Kı kıā’im oldı zātıyla muḡaḡḡaḡ
- Vücūda gelmesine kıā’inātuñ
Sebebdür kıudreti ol pāk-i zātuñ
- S 27^b|| 700- Muḡarrer cümle maḡdūrāt-ı imkān
T 24^b Alur Ḥaḡḡ kıudretinden feyz-i iḡsān

^{690b}cüz’iyyāta: cüz’iyyātı B.

^{692a}pinhān u peydā: pinhān peydā B.

Bedîhîdür bu kim bu şun^c-1 bâhir
Olmaz Şâni'i olmasa Kâdir

Kelâm-1 i'tizâlûñ kuvveti yok
Ki dirler kâdir ammâ kudreti yok

Diyeydi yüzlerine gör midâdı
Olur mı esved olma din sevâdı

Ve huve 'alâ külli şey'in kadîrun

Şümül-1 kudretine naşş-1 Qur'ân
Delîl oldı yeter bize bu bürhân

İrâdetdür Murâd Olan Burada

705- İrâdetdür şıfatlardan biri de
Beyân eyle murâd iden mürîde

B 37^a Bilürsin kudretüñ vardur şümüli
Ne vaqt olursa mümkindür huşülü

Vücüd-1 mümkinine bir vaqti ta'yîn
İrâdetdür iden ey ehl-i temkîn

Muqarrer şâhib-i 'arş-1 Mecîd ol
Dağı *fâ'âlün külli mâ yurîd* ol

Ç 36^b Degildür *mücibun bi'zzât* Bârî
Kamu işleri işler ihtiyârî

710- Gelüpdür *yef'alu'llāhu mā yeşā* naşş
*Ve yahkumu mā yurîd*dür aña muhtaşş

Dirilse halk-1 'ālem bir arada

^{700b}alur: olur B.

burada: birâder S.

^{706a}bilürsin: bilürsiñ S.

- Bir işde itmege zerre ziyāde
- R 25^b Murādu'llāha olmasa muvāfık
Degil mümkin diyen sözinde şādık
Yāhūd cem' olsa cümle halk-ı 'ālem
Başarmaz itmege bir nesne'-i kem
Kılı kırık yarsalar da eylemez sūd
İrādet Hakk' dan olmayınca mevcūd
- S 28^a 715- Ne kim zāhir ola 'arz u semāda
Gelen bu 'ālem-i kevn ü fesāda
- T 25^a İrādī ola ger çün fı'l-i insān
Ya tab'ī ola çün meyl-i dirāhtan
Olur cümle meşiyet muḳtezāsı
İrādetdür ḳamunuñ mübtenāsı
İrādetsüz ilişmez kimseye hār
Meşiyetsüz murādāt olmaz ey yār
- B 37^b **İşit Gör Vaşf-ı Sem'-ile Başardan**
Şıfāt içinde ol ki mu'teberdür
Birisi sem' ü birisi başardur
- 720- Birine oldı mesmū'āt mazhār
Birine mubşırāt olmışdı manzar
- Ç 37^a Selefden böyle dimişdür ekābir
Şıfātlardur bular 'ilme muḡāyir
Semī' ammā münezzeh gūş u serden
Başır ammā berī 'ayn-ı nazardan

^{713a}cümle: - B.

^{714a}da: - S.

^{718a}ilişmez: irişmez S.

Ne deñlü sırr-ile olsa münacāt
İşidür ol kabül idici hacāt

Eger farzā ki ka'r-ı yemmde bir mūr
Olaydı şahre'-i şammāda mestūr

725- Görür cünbüş iderse kangı pāyı
Nitekim leyle'-i bedr olsa ayı

İşidür hem anuñ şavt-ı debībin
Nitekim ra'duñ ol şavt-ı 'acībin

İşidildi görildi hep mufaşşal
Semi' oldur Başı' oldur muhaşşal

Şıfatından Kelāmın Söyleyelüm

İşit söyleyelüm vaşf-ı kelāmı
Şeri'at buldı anuñla nizāmı

R 26^a Kadīmī vaşfidur Hayy-ı kadīmüñ
Budur ma'nāsı Kur'an-ı 'Azīmüñ

B 38^a|| 730- Degil cins-i huruf u cins-i eşvāt
S 28^b Münāfidür sükütü irmez āfāt

T 25^b Kelāmına süküt olmadı lāyık
Dağı hāmūşı olmadı muvāfık
Tekellüm eyleyüp bunuñla bir bir
Olupdur āmir ü nāhī vü muħbir

Ç 37^b Kelāmı fehm ider olan kelāmī
Bunı selb eylemez olmayan 'āmī

^{729a}Hayy-ı kadīmüñ: Hayy u Kadīm'üñ B.

^{730b}sükütü: süküt B.

^{730a}eyleyüp: eyleyü S.

Dimez olanlar ĩmān-ile mesbūk
Kelāmu'llāh olan ur'ān'a maħlūk

735- Sōz ehl-i sūnnetūndūr dīnde zāhir
Kelāmı idelūm bunuñla āhir

İřit Tekvīni Ey Merd-i Mūkevven

řıfātuñ biri daħı oldu tekvīn
Vücūdı bu ider her řey'e ta'yīn

'Ademden mūmkini itmege iħrāc
Vesīle bu řıfatdur gözlerūñ ac

řıfāt-ı fi'li çūn taħlīk ü terzīk
amu tekvīne rāci' oldu taħķīk

Bu tekvīn olmadı 'ayn-ı mūkevven
Muğāyir fi'le mef'ūli mu'ayyen

Gör İmdi Rū'yet-i Bārī Kelāmın

740- Didi şol fıra kim olmuşdur āgāh
Ki 'aqlen cā'iz oldu rū'yetu'llāh

B 38^b Daħı naql-ile vācib oldu muħkem
Kitāb u sūnnet ü icmā' ile hem

Girūrlar cennete bī-dār olanlar
Görūrlar lāyık-ı dīdār olanlar

Buyurmuřdur bunu Maħbūb-ı Vehhāb
Rivāyet eylediler ĥayl-i ařhāb

Ç 38^a Ki cennetde görürsüz siz Ĥudā'yı
Nitekim leyle-i bedr olsa ayı

^{736b}şey'e: şey' S.

- S 29^a 745- Hılāfı vardur ehl-i i'tizālūñ
Velīkin aşlı yođ ol kıl ü kālūñ
- R 26^b||T 26^a İşitdiler cevāb-ı *len terānī*
Şanur te'bīd-i nefy içindür anı
Muğarrerdür bu nefy ey tab'ı çālāk
Ki ebşār idemez dünyāda idrāk
Su'āl-i Hāzret-i Mūsā muğakkađ
Cevāb-ı *len terānī* didügi Hāđđ
Olupdur rü'yetüñ imkānına dāll
Bunı fađl ehli añlar itmez ihmāl
- 750- Mesāfe vü mekān ħurb-ı cevānib
Degildür rü'yet-i Hāđđ'a münāsib
Bilürsün gā'ibe 'ālemde şāhid
Ķıyās olınmağ olur ħayli fāsıd
Söz İrdi Hāđđ-ı Ef'āl-i 'İbāda
Ne kim var ise ef'āl-i 'ibāduñ
Ķudā ħāđđ eyler olmasun 'ināduñ
- B 39^a Ķamu ef'āl-i 'abdūñ küfr ü ĩmān
Şavāb ü hem ħađā vü ħayr ü 'iřyān
Ķudā ħāđđ etmese olmazdı zāhir
Vücūda gelmez idi bu mezāhir
- 755- Ķuluñ fi'li eger ħayr ü eger şerr
İrādetden zühür eyler muğarrer
- Ç 38^b Dağı ħükm-i Ķudā tađđır-i Bārī
Ķazā-y-ıla olur her fi'l-i cārī

^{750a}Ķurb-ı cevānib: Ķurb-ı cānib B.

- Ḥilāfı vardur ehl-i i'tizālūñ
Güzel fehm eyle var ise kemālūñ
- Didiler kim şürūr-ile kabāyih
Dağı kul her ne işlerse fazāyih
- İrādet bunlara itmez ta'alluḡ
Bu sözde bunlara itme temelluḡ
- 760- Ki zīrā var bu işlerde kabāhat
Ḳabīḡ olur buları pes irādet
- S 29^b Münezzehdür Ḥudā vaşf-ı beşerden
Niçün tenzīh olunmaz ḡubḡ u şerden
- T 26^b Cevābı oldı ehl-i 'ilme lāyih
Ḳabīḡ olmaz murād itmek kabāyih
- Ḳabāhat bundadır kim fi'l-i insān
Ola zıdd-ı irādet vire noḡşān
- R 27^a Ḳabāhat kesbidür 'abd-i le'imūñ
İrādet ḡalḡ-ı feyyāz-ı kerīmūñ
- 765- Murād ider velī yoḡdur rızāsı
Olur küfrūñ ḡilāf-ı muḡtezāsı
- B 39^b Eliñde ḡodı cüz'ī iḡtiyārı
Neye şarf itseñ ider anı Bārī
- Şalāḡa şarf iden bulur şevābı
Çeker kesb-i füsūḡ iden 'azābı
- Bu vech-ile cevāb olsa kem olmaz
Anuñ-çün ehl-i sünnet mülzem olmaz

768ab -S.

Ç 39^a

Beyān-ı Hāl-i Fi'l-i İhtiyārī

Didi erbāb-ı 'ilmüñ ihtiyārı
Ki var her kulda fi'l-i ihtiyārī

770- Menāt u menşe'-i teklif odur hem
Anuñ-çün hayr olupdur medh ü şerr zem

Müşāb olur anuñla ehl-i imān
Mu'ākıb olur ehl-i küfr ü işyān

Didi Cebriyye mezheb bu maħalde
Ki 'abdüñ daħli yoħ ašlā 'amelde

Ne cünbüş kim ider idüp 'ibādāt
Şan eyler bād-ı taħrīk-i cemādāt

Bu söz gāyetde bātıldur muħarrer
Fesādı bunuñ oldı günden aħhar

775- İder fark ol ki var 'aql-ı ma'āşı
Görüp cünbüş-i baş u irti'āşı

Muħarrer oldı evvel ihtiyārı
Nitekim oldı şānī iztirārı

Su'al-i Müstetāb

B 40a||S 30a|| Burada bir su'al eyledi sā'il

T 27a Qavī didi anı bil niçe kâ'il

Budur ol çünki fi'l-i ihtiyārī
Bula icād-ı 'abd-ile qarārı

Çü mücid 'abd ola ey merd-i āzād
Hudā'nuñ olmaz anda ħalk u icād

^{776b} sānī: şānı B.

^{779b} ħalk u icād: ħalk icād B.

- Ç 39^b 780- Ki dirler vāhid-i şahşî^{791a}-i cumhūr
Olımaz kudreteyn ile o maqdūr
- R 27^b Eger bu söze dirseñ ki bu haqqdur
Muqarrer bu hilāf-ı mā-sebaqqdur

Ki bundan evvel olındı bu taḥkīk
Didi bürhānını erbāb-ı tedkīk

‘İbāduñ cümle ef‘ālinde icād
Haqq’uñdur müstaḳill ey ehl-i irşād
- Cevāb Şavāb**
- Didi bu söze aşhāb-ı diyānet
Vürüdünda bunuñ vardur metānet
- 785- Cevābın böyle virdi ehl-i inşāf
Ḳabül eyler ta‘aşşubdan olan şāf

Çü sābit oldı bürhān-ile aḥvāl
Ki Haqq’dur Ḥālīk-ı mecmū‘-ı ef‘āl

Bu daḥı bi‘z-żarūrī oldı rüşen
Ki fi‘l-i ihtiyārī var mu‘ayyen

‘İbāduñ kudretinüñ medḥali var
Bedīhīdür bu ki olinmaz inkār
- B 40^b Bu emri bunda taḥkīk itmek için
Bu iki sözi taḥbīk itmek için
- 790- Didiler kim ta‘aşşubdan ne aşşı
Gerekdür bu mażīka bir tafaşşī

Bu muḥlisdür olan buña münāsib
Ki Haqq’dur Ḥālīk ammā ‘abd kāsib

^{791a}muḥlisdür: muḥlis dir S.

- Ç 40^a Çü şarf-ı kudret ide ‘abd-i fā’il
Didiler kesb aña ehl-i delā’il
- S 30^b||T 27^b ‘Aķibinde Ĥudā ol fi’li icād
İdince aña didi ĥalk üstād
- Çü bir şey’ kudreteyne ola maķdūr
Olur iki cihetden olsa ma’zūr
- 795- Olupdur ĥalk-ile Allāh’a mensüb
Olur kesb-ile ĥuldan daĥı maĥsüb
- Nitekim ‘arza dirler milk-i Bārī
K’olur icād u ĥalkı anda cārī
- Dinür hem milk-i ‘abd itme tevaķķuf
Ki vardur daĥli min ĥayṣi’t-taṣarruf
- İderler fark-ı ĥalk u kesbi işbāt
Beyān idüp niçe dürlü ‘ibārāt
- R 28ª Biri budur ki kesb oldı bi-āle
Velī ĥalk ālete olmaz ĥavāle
- 800- Biri bu kesbdür maķdūr-ı vāķi’
Maĥall-i kudrete olur mecāmi’
- Velī maķdūr-ı ĥalk-ı Şāni’-i pāk
Maĥall-i kudrete cem’ ola hāṣāk
- B 41^a Biri daĥı bu kim maķdūr-ı Hādī
Ĥudā’nuñ vardur anda infirādı
- Velī fikr eylesen kesb-i ‘ibādı
Şaĥiĥ olmadı hergiz infirādı

^{793b}üstād: o üstād B.

^{798a}fark-ı ĥalk: fark u ĥalk R.

- Niçeler düşdi bu vādide nāgāh
K̄alup bu t̄ih-i gamda oldı gümrāh
- Ç 40^b 805- Kimini şirke irgürdi kelāmı
Kiminüñ cebr-i şarf oldı maḳāmı
- Bil itdi ba‘zlar işbāt-ı aḥvāl
Ḥalāş oldı cebrden cümle ef‘āl
- Ne mevcūd u ne ma‘düm oldı ol ḥāl
Ki çokdur bunda ḡāyet ḳīl ile ḳāl
- Olanlar baḥr-i ‘ilm içinde ḡavvāş
Çıkaranlar şadefden gevher-i ḥāşş
- Nasīḥat idüp itdiler tecemmül
Bu baḥşe didiler itmek tevaḡḡul
- S 31a|| 810- Şu yola sālīk olmaḳdur ṭarīḳat
T 28^a Ki gitdi ol ṭarīḳe ehl-i sünnet
- Te‘emmül eyleyenler bu ḥuşūşı
Tetebbu‘ eyleyüp bunda nuşūşı
- Tilāvet idüp āyātı muḥaḳḳaḳ
‘Alā vefḳ-i murād-ı Ḥaḳḳ diye Ḥaḳḳ
- Eḥādīşī gören ḥaḳḳdur diye hem
‘Alā vefḳ-i murād-ı Faḥr-i ‘Ālem
- B 41^b Ṭura bu i‘tikād üstünde muḥkem
Budur bunda şavāb *Allāhu a‘lem*
- 815- Şu kim inkār ide kesb-i ‘ibādı
Anuñ ḍarb-ile olur inḳıyādı

^{806a}ba‘zlar: ba‘zılar S ve T.

^{807a}ne mevcūd u ne ma‘düm: ne mevcūd ne ma‘düm B.

İrişdi İstiṭā'at Baḥşine Söz

Olur fi'le muḳārin istiṭā'at
Bu söze eyledi cumhūr iṭā'at

Ç 41^a||R 28^b Ve lîkin i'tizāl ehli arada
Ḥilāf eyledi cumhūra burada
Muḳaddemdür didiler istiṭā'at
Gelür mi fi'le olmayınca ḳuvvet
Budur bürhānı anlaruñ ki küffār
Mükelleflerdür imān ile ey yār

820- Muḳaddem istiṭā'at olmasa ger
Tekālif olmaz-idi ḥayr eger şerr
Çü ḳudret olmaya 'ācizdür insān
Olur mı 'ācize teklîfe imkān
Cevābın virdiler ehl-i şinā'at
Ki iṭlāḳ olunur gāh istiṭā'at
Murād olunur anda şol selāmet
Ki var esbāb u ālāta izāfet
Ḳaçan esbāb u ālāt olsa sālīm
Bulunur istiṭā'at anda dā'im

B 42^a 825- Bu ma'nāyı oñatca eyle iz'ān
Olupdur āyet-i ḥacc buña bürhān

[S 31^b||T 28^b] Ḳāle'llāhu Te'ālā: *Ve li'llāhi 'ale'n-nāsi ḥiccu'l-beyti men istiṭā'e ileyhi sebīlen*

Bu feḥvā ile olındı çü ta'rīf

^{823b}esbāb u ālāta: esbāb ālāt B.

Şahîh oldu bu ma'nâ ile teklîf

İtâ'at eyle pes miqdâr-ı tākā

Ki teklîf olmadı *mā lā-yutākā*

Ecel Birdür Ecelsiz Kimse Ölmez

Ç 41^b

Ecell-i etķiyā birdür ecel dir

İşiden eyleyüp taşdıķ eceldür

Olanlar ķatl-i insān ile maķtūl

Ecelsiz öldi demek ğayr-i maķbūl

830- Buña nātıķdur āyet ķunki ācāl

Gele bir sâ'at itmez daķı imhāl

Ķāle'llāhu Te'ālā: *İzā cā'e eceluhum lā-yeste'hirūne sâ'aten ve lā-yestaķdimūne*

İbāda aşlah olan şey'e irşād

Degil vācib Ĥudā'ya itmek icād

Ve illā itmeyeydi Rabb-i kevneyn

Faķır-i kāfiri maķrūm-ı dāreyn

R 29^a

Ĥilāf-ı i'tizāle olma mā'il

Bu söze ehl-i Ĥaķķ olmadı ķā'il

Ve'l ĥarāmu rızķun ve küllün yestevfī rızķahu

B 42^b

Ĥarāma didi rızķ aşķāb-ı etbāķ

Ki ĥayvāna anı sevķ itdi Rezzāķ

835- Ķamu rızķını istifā idiser

Ĥarāmen ü ĥelālen hep yiyiser

Ĥarām yiyenlere ider 'azābı

Ĥelāl yiyenlere virür şevābı

^{826ab} S'de ayetten önce ve şöyledir: Bu fehvā ile oldu ĥaķķ-ı ta'rif / Şahîh oldu bu ma'nâ ile teklîf.

^{833b} Bu söze ehl-i ĥaķķ olmadı ķā'il: Bu söze olmaz ehl-i ĥaķķ ķā'il T.

‘Azāb-ı Kābre Geldi ‘Ākıbet Söz

Beyān olındı çün aḥvāl-i dünyā
Diyelüm niçedür aḥvāl-i ‘uḳbā

Ç 42^a||S 32^a|| Velī evvel gerek aḥvāl-i berzah
T 29^a Gelür soñra behişt ü daḫı dūzah

İşit evvel ‘azāb-ı kabri muṭlaḳ
Anı göstermesün mü’minlere Ḥaḳḳ

840- ‘Azāb-ı kabr cümle kāfirine
Daḫı ba‘z-ı ‘uṣāt-ı mü’minine

Daḫı ten‘īm-i aṣḫāb-ı ‘ibādāt
Anuñla kim Ḥudā ide mükāfāt

Nekīr ü Münker’üñ daḫı su’āli
Ḳamu ṣābit-durur añla me’āli

Kitāb u sünnet oldı bunda bürhān
Kim inkār itse olur ehl-i tuḡyān

Olup ṣābit gelüpdür hem zuhūra
İnanmayanlar anda vara göre

845- Vefāt idüp çü defn olına insān
Gelür iki melek anda mehībān

B 43^a İderler emr-i Ḥaḳḳ ile su’āli
Cevābuñ ḥāzır it ḳo ḳıl ü ḳāli

Sañta ta‘zīm ile virmez selāmı
Olur *men Rabbuke* evvel kelāmı

^{839ac}azāb-ı kabri muṭlaḳ: ‘azābı kabr-i muṭlaḳ B.

^{840ac}azāb-ı kabr: ‘azāb-ı kabri S.

^{845a}çü: cu T.

- Dağı dir *şif lenā Rabbek* saña ol
Anı bilen-durur maqbül olan kul
- Dağı *mā dīnük ve men nebiyyük*
Cevābın bilmeyen çeker ağır yük
- R 29^b 850- Eger haqq üzre virirseñ cevābı
İderler kabrüne ol dem hitābı
- Ç 42^b Diyeler vāsi‘ ol hiç virme tazyik
Ki vüs‘atde gerek aşhāb-ı taḥkik
Virürseñ ger cevāb-ı nā-muvāfik
Çekersin anı kim çekdi münāfik
Yuyup darbın ‘amūd-ı āteşinün
Olur kabrün ocağı āteşinün
İdeler tut deyü tehdid-i ‘arzı
Bir ola kabrün ol dem tül u ‘arzı
- S 32^b|| 855- Şıka şöyle ki bir ola tamarlar
T 29^b Anañdan emdügün südler tamarlar
Gire adlā‘uñ anda birbirine
Ki haşr olunca gelmeye yerine
Olasın şolqadar derd ile nālān
İşide ins ü cinden gayrı hayvān
İşideydi anı cinn ü beşerden
Berī olurlar idi ḥ‘āb u ḥardan
- B 43^b Bu hāle vāqıf olsaydı her insān
Olurdi defn-i mevtāda hirāsān
- 860- Bu ma‘nāyı buyurmuş Faḥr-i ‘Ālem

^{857a}şol: şu S.

Ki bile hāl-i qabri ibn-i ādem

El-ḳabru ravzatūn min riyāzi'l-cināni ev ḫufretun min ḫuferi'n-nirāni.*

Ki ḳabr olur ya cennet ravza-gāhı

Ya olur dūzaḫuñ āteşlü çāhı

Ḥudāyā bā-cemī'-i ehl-i imān

Bu 'ilmī-i derd-mende eyle iḥsān

Ç 43^a

Esirge cümlesine raḫmet eyle

Ḳubūrın ravza-gāh-ı cennet eyle

Virüp Ḳur'ān-ile üns eyle dil-şād

Daḫı āmīn diyenler olsun āzād

İşit aḫvāl-i ba's u ḫaşr ü neşri

865-

Çü bildiñ hālini ehl-i ḳubūruñ

İşit aḫvālını yevm-i nuşūruñ

Didiler ba's ḫakḫdur ehl-i imān

Buña nāṭıḫ-durur āyāt-ı Ḳur'ān

R 30^a

Ne yüzdendür bilür bunuñ zuhūrı

Oḳıyan *yeb'asu men fi'l-ḳubūn*

Didiler ba's aña kim Ḥakḫ Te'alā

İder ḫaşr itmege mevtāyı iḫyā

T 30^a

İdüp eczā-yı aşliyyesini cem'

Pes andan rūḫı ol cem'e ider şem'

B 44^a|| 870-

Didiler felsefeler yoḫdur imkān

S 33^a

İ'āde ola ma'dūma ke-mā-kān

Uşul-ı fāsıde işbāt iderler

* riyāzi'l-cināni: riyāzi'l-cenneti S.

Reh-i şer'üñ hilâfına giderler

Kelâm-ı felsefe fülse deger mi

Aña şarrâf-ı keyyis baş eger mi

Cevâbın diñle ol Rabb-i mucîbüñ

Eger var ise hikmetden naşîbüñ

Ki dimişdür hitâb idüp Resül'e

Ki bildür aşlını ol bî-uşüle

[Ç 43^b] *Qāle'llāhu Te'ālā: Evelem yere'l-insānu ennā ḥalaḳnāhu min nuṭfetin fe-izā huve ḥaṣīmūn mübīnūn. Ve ḍarabe lenā meşelen ve nesīye ḥalḳahu qāle men yuḥyi'l-izāme ve hiye ramīmūn. Kul yuḥyihe'llezī enşe'ehā evvele merratin ve huve bi-küllü ḥalḳin 'alīmūn.*

875- Dir istib'ād idüp sun'-ı qādîmi

Kim ihyâ eyleye 'azm-ı remîmi

Diye aña ki bu dâr-ı fenâda

Yoğ-iken hiç vücüd 'arz u semâda

Vücûda getüren bunları bir bir

İ'ade itmege olmaz mı qâdir

B 44^b Yoğı var eyleyen olur muqarrer

İ'ade itmege ma'dümü aqder

Bularla böyle söyleşmek emekdür

Ḥaḳḳ *āmennā ve şaddaḳnā* dimekdür

880- Muḥaşşal ḥaşr-ı cismānî-durur ḥaḳḳ

Bilür mü'min olan anı muḥaḳḳaḳ

Olan bu ḥaşr-i cismāniye münkir

Muḥaḳḳaḳ anı bil kim oldı kâfir

Muqarrerdür bu cismānî olısar

- Anı kim dirse rūḥānī olısar
- R 30^b||T 30^b O bir zındıḳ-ı mülḥiddür muḳarrer
Ḥalāşa çāre yoḳdur ḳatlı iderler
- S 33^b Ki baḥş olınmaz anlarla ḥaḳıḳat
Nizā'ı ḳaḫ ider tiḡ-i şerī'at
- Ç 44^a **Sözümüz Vezne Geldi Oldı Mevzün**
- 885- Didi *el-veznu ḥaḳḳun* ehl-i mīzān
Bilür eksikligin anda her insān

Be-emr-i Ḳādir u Ḳayyüm-ı a'lā
Bulur şāliḫ 'amel bir şekl-i zībā

Bulur çirkīn 'amel bir şekl-i münker
Bu hey'etle gelürler rüz-ı maḥşer

Olanlar kiffe'-i tā'āḫi efvün
Bulurlar anda ecr-i ḡayr-ı memnün

Anuñ kim dünyāda 'işıyānı artar
'Azāb içre olup ḥüsrānı artar
- B 45^a **Kitābet idelüm Bab-ı Kitābı**
- 890- Her insānuñ muḥarrerdür kitābı
Yazılmış anda a'mālün ḫisābı

Kimün kim yazdı ḫayrātını ḫāme
Yemininden gelür bil aña nāme

Günāhınuñ anuñ kim şaḡışı çok
Şimālından gelür çün şaḡ işi yoḳ

Şaḡından gelenün olur işi rāst

^{883a} zındıḳ-ı mülḥid: zındıḳ u mülḥid B.

^{888b} ecr-i ḡayr-ı memnün: ecrun ḡayr-ı memnün B.

^{889a} dünyāda: dünyada S.

Görür en‘ām-ı Hakk’ı bî-kem ü kâst

Şolından gelenün hâli mükedder
Zebânilerle çeb düşer muqarrer

Ç 44^b

Getürelüm Hisâbı da Kitâba

895- Hisâbı didiler Hakk diyü merküm
Beyân itdi Kitâb’ı Hayy u Qayyüm

Bu ma‘nâda buyurdi Fahr-i ‘Âlem
Hisâb it nefsinî yâ ibn-i Âdem

T 31^a

Hāsibū enfusekum kable en tuḥāsebū

S 34^a

Hisâb olunmadan rûz-ı cezâda
Hisâbuñ göri gör dâr-ı fenâda

R 31^a

Ve huve serî‘u'l-ḥisâb

Hudâ’da şöyledür sür‘at hisâba
Gelüp cümle ḥalâyık ihtisâba

B 45^b

Hisâb ola kamu bir laḥzada heb
Şana herkes özi oldı muḥāseb

Revân Geldi Sözüümüz Şu-yı Havza

900- Didiler havz ḥakkdur rûz-ı maḥşer
İdüpdür Sûre³-i Kevşer muqarrer

Zevâyâsı berâberdür şuyı heb
Lebenden ebyaz oldı miskden aṭyeb

Kim andan bir içim şu içe alıb
Aña hiç teşnelik olmaya ğâlib

Gelüp Râh-ı Süḥan İrdi Şırât’a

^{893b}en‘ām-ı Hakk’ı: in‘ām-ı Hakk’ı B ve S.

Şırâtı didi ehlu'llāh haqqdur
Ehaddur seyfden mūdan edaqqdur

Ç 45ª Cehennem üzre ol cisir ola memdūd
Aña uğraya her maqbūl u merdūd

Ḳāle'llāhu Te'ālā: *Ve in minkūm illā vāriduhā kāne 'alā Rabbike hatmen maqdiyyen.*

905- Geçerler anı hep ahyār u ebrār
Münāfiqlar geçemezlerse fi'n-nār

Yaşın bārān ide bunda şu hā'if
Geçe ol cisri hem-çü berq-i hātīf

Añup işyānın iden āh u efgān
Geçer cisri eser yel gibi ol ān

Süvār olup iden bunda cihādı
Geçe ol köpride esb-i cevāddı

B 46^a||T 31^b 'Aşāña şūfiyā iken tayanma
Anı il geçdügi köprüyi şanma

S 34^b 910- Arama kimse haqqın almağa yol
Ki bulur köpri başında seni ol

Hidāyet eyle yā Rab her saqīme
Ḳulağuzla şırāt-ı müstaqīme

İşit Cennet Cehennem Hālini Hem

R 31^b Bilüñ cennet cehennem dahı haqqdur
Ḳudā'nuñ lūtf u qahrından sebaqqdur

Ulular itdiler vaşf-ı cinānı

^{911b}şırāt-ı müstaqīme: şırātı müstaqīme B.

Caḥīmüñ ḥālını diyüp zebānī

Buña nāṭıķ-durur āyāt-ı Qur'ān

Ki ḥakḫdur gülşen-i cennāt ü nīrān

Ç 45^b 915- Bunı selb eyledi bir ḫavm-ı 'āmī

Ki çarḫuñ ḥarḫla yoḫ iltiyāmı

Çü bildüñ cevher-i ferdüñ kelāmın

Sipihrüñ añla ḥarḫ u iltiyāmın

Bunı inkār idenler oldı kāfir

Cehennemde ebed ḫalur o ḥāsir

Hem el-ān bu ikisi mevcūdetāndur

Müheyyādur ḫamu maḥlūḫatāndur

Ve līkin i'tizāl ehli burada

Didi ḫalḫ olunur rüz-ı cezāda

920- Cevābı ḫıṣṣa'-i Ḥavvā vü Ādem

Ki taṣrīḫ eyledi *Allāhu a'zam*

B 46^b Daḫı geldi *u'iddet* lafz-ı māzī

Bu ḥāle kim-durur olmağa rāzī

Yeter Qur'ān bize bürhān-ı aḫvā

Ki el-ān oldılar ḥāzır müheyyā

İkisi daḫı bāḫīdür mü'ebbed

Girenler anlara olur muḥalled

Beḫādur bil bular yoḫdur fenāsı

Dükenmez hiç şafāsı vü cefāsı

^{913b}ḥālını: vaşfını T.

^{915a} 'āmī: 'āşī T; ^{915b} çarḫuñ: carḫuñ T.

^{916ab} S'de ^{912ab} den sonradır; ^{916b} ḥarḫ u iltiyāmın: ḥarḫ u iltiyāmı B, ḥarḫ-ı iltiyāmın S.

^{923b} anlara olur: anlara olular R, anda olurlar S.

- T 32^a 925- Dağı bunların ehline fenā yok
Eyü yavuz geçinür intihā yok
- S 35^a İlahî sen bizi gönder cināna
Bu ‘İlmî’yi koma düzağda yana
Kebā’ir Hālin İşit Ey Günahkār
- Ç 46^a Kebā’irde gelüpdür çok rivāyet
Velî İbn-i ‘Ömer idüp dirāyet
Toğuzdur didi onı ol nigū-h’āh
Birisi oldı hāşā şirk-i bi’llāh
Biri min ğayri haqqın qatl-i insān
Birisi dağı kazf-i ehl-i iḥşān
- R 32^a 930- Zinā itmek-durur birisi hāşā
Firār oldı birisi rüz-ı heycā
Dağı sihr-ile ekl-i māl-i etyām
‘Ukūq-ı vālideyn-i ehl-i İslām
Şafā ile haremde itse ilhād
Kebā’irden iderler anı ta’dād
- B 47^a İdüpdür Bū Hüreyre bir ziyāde
Ki bunlardan-durur ekl-i ribā da
Rivāyetde gelür ey şān-ı a’lā
‘Alî’den *kerreme’llāhu te’ālā*
- 935- Kebā’irden-durur tutmayup emri
İderse uğruluk ya şurb-ı ḥamri
Rivāyet eyledi bil İbn-i ‘Abbās

^{929b}birisi: biri B.
^{930b}firār: qarār T.

Bunı ol hayr-ı ümmet a'lem-i nās

Yedi yüzdür 'adedde bil kebā'ir

Yedi yüzden ziyāde hep şağā'ir

Anı 'add eyleyüp hep ba'z-ı ahyār

İrişdürdi yedi yüze bil ey yār

Didi bunlardan iden ictinābı

Umulur görmeye ol hiç 'azābı

[Ç 46^b] Kāle'llāhu Te'ālā: *İn tectenibū kebā'ire mā tünhevne 'anhu nükeffir 'ankum seyyi'ātikum.*

T 32^b 940- Ağır gele terāzūda şevābı

Anuñla def' ola anuñ 'iķābı

S 35^b *İnne'l-ḥasenāti yüzhibne's-seyyi'āti.*

Kebā'ir eylemez imānı zā'il

Kelām-ı i'tizāle olma mā'il

Hem imān ehlin itmez küfre idhāl

Ḥavāric sözlerini itme i'māl

İnne'llāhe lā-yağfiru en yuşreke bihi ve yağfiru mā dūne zālike li men yeşā'u

B 47^b *Ve yağfiru dūne zālike mā yeşā*

Fe lā-teķū fi'l-ķunūti 'ani'n-nevāl

Ve ķad cāze'l-'iķābu 'ale's-şāğā'ir

Fe lā-te'men min idrāki'n-nikāl

Ve men ya'mel mişķāle zerretin şerren yerahu.

R 32^b 945- Bilüñ hem yoķdur ehl-i şirke ğufrān

Ki zīrā yoķ-durur anlarda imān

Şular kim itmedi taşdıķ-i Qur'an

Muḥāl oldu olara 'afv-i Raḥmān

^{940b}iķābı: 'azābı iķābı R.

^{944a}cāze'l-'iķābu: cāre'l-'iķābu T.

Velī mā-dūn-i küfre mağfiret var
Dilerse yarlıgar ol Rabb-i Ğaffār

Dilerse aḫz ider qomaz řaġire
Dilerse ‘afv ider qalmaz kebire

[Ç 47^a] *Ve in tubdū mā fī enfusikum ev tuḫfūhu yuḫāsibkum bihi'llāhu fe-yaġfiru li-men yeřā'u ve yu'azzibu men yeřā'u. Vallāhu 'ālā külli řey'in qadırun.**

Velī şol řarṫ-iledür ‘afv-i Ğaffār
Ki istiḫlālen olmaya ġunahkār

950- Ki istiḫlāli küfr olur ġunāhuñ
Olinur ‘afv olursa her ġun āhuñ**

Şefā‘at Bābına Gelmiş-durur Söz

Gider cürm ola Ḥaqq’dan ger ‘ināyet
İdüp mürsellere emr-i řefā‘at

B 48^a||T 33^a ‘Ināyet itse bir ‘āşīye Ğaffār
Şefī‘ ider aña bil niçe aḫyār

S 36^a Şefā‘at itmegi ider bahāne
Murād itdüğini qoymaq cināna

Şefā‘at emr-i Ḥaqq ile muqarrer
Anı inkār iden olur muḫaqqar

Qāle'llāhu Te‘ālā: *Qul li'llāhi'ş-şefā‘atü cemī’an. Mā min řefī’in illā min ba‘di iznihī. Lā-yeřfe‘üne illā li-meni'rteḫā. Yevme'izin lā-tenfā'u'ş-şefā‘atü illā men ezine lehu'r-Raḫmānu ve raḫiye lehu qavlen. Men ze'llezi yeřfe‘ü indehū illā bi-iznihī. Lā-yetekellemüne illā men ezine lehu'r-Raḫmānu ve qāle řavāben.*

*“Vallāhu ‘ālā külli şey'in qadırun” sadece K’dadır.

^{949b}istiḫlālen: istiḫlāl B.

^{950b}ahuñ: anuñ T.

** K’da metne dahil olan şu beyit diğer nüshalarda derkenardır:“Bir ġunāh iden kişiye biñ ġun āh itmek gerek/ Biñ ġunāh itdüm ilāhī bir ġun āhım yoq benüm”

Kebā'ir Ehlinüñ Diñle Me'ālin

Ç 47^b 955- Kebā'ir ehli mü'minler ne kim var
Muħalled ҡalmaya birisi fi'n-nār

Muħammediyye kitābından bu maħallda işbu ebyāt-ı nāşihāt ve münāsebāt [R 33^a] ve mübārekāt teksīr-i nuşḥ u irşād ve istişhād için inşād ü irād* olındı. Ez-ebyāt-ı Muħammediyye** :

İşit kim n'olısar şāhib-i kebā'ir
Ne ḥāle iriser ehl-i şağā'ir

B 48^b Ebū Mañşūr kāmīl Māturīdī
Kitābında yazup bir bir getürdi

Didi Kelbī Ebū Şāliḥ didi kim
İşitdim İbn-i 'Abbās söyledi kim

Şu meclisde ki tefsīr eyler idi
Bu āyet ma'nīsini söyler idi

Rubbemā yeveddu'llezīne keferū lev kănū müslimīne.

960- Didi bir ṭā'ife maḥbūs olısar
Bu ümmetden şırāṭ üzre ҡalısar

S 36^b Resūlu'llāh diyiser Cebra'ıl'e
Ki niçün ҡaldı bunlar Cebra'ıl'e

T 33^b Diye Allah bilür kim oldur a'lā
Pes emr idiser aña Ḥaḫḫ Te'ālā

Buyura bunları cümle süreler
Ṭamunuñ Mālik'ine irgüreler

Ç 48^a Diye ya eşḫiyānuñ ma'şeri siz
Nesiz kimsiz kimüñsiz ma'şerīsiz

* inşād u irād: inşāda irād B.

** ez-ebyāt-ı Muħammediyye: - K.

^{961a} Cebra'ıl'e: Cibril'e B; ^{961b} Cebra'ıl'e: Cibril'e B.

- 965- Diyeler biz ki şol milletden idük
Ki Qur'an okuyan ümmetden idük
- Oruc tutup iderdük hacc gazā biz
Zekātumuz iderdük hem edā biz
- Yetīm olanlara ikrām iderdük
Faķir olanlara in'am iderdük
- Ķılanlardan idük beş vaķt namāzı
İdenlerden idük Haķķ'a niyāzı
- B 49^a Bu kez Mālik diye yā ehl-i 'işyān
Niçün men' itmemişdi sizi Qur'an
- 970- Bu sözde'ken nidā ide münādī
Buyura Mālik'e Allāhu Hādī
- Ki yā Mālik buları odlara şal
Yuķaru ķapusundan eyle işāl
- R 33^b Diye Mālik işitdünüz mi ķālī
Ne didi añladunuz mı maķālī
- Diyeler kim işitdük ol kelāmı
Ne dinildise fehm itdük tamāmı
- Velī lütf eyle bir sā'at emān vir
Ki vāfir ağlayalum bir zamān vir
- 975- Ki tā biz ağlaşalum cānımızçün
Atar oda bizi Sulţānımız çün
- Diye Mālik emān gelmez elemden

^{964b}kimüñsiz: kimüñ B.

^{969b}itmemişdi: itmemişdür B ve T.

^{975a}cānımız: hālümüz B; ^{975b}oda bizi: bizi oda T.

- Yarım lahza zamān gelmez elemden
- Ç 48^b Nidā irişe Raḥmānī tarafından
Ki mühlet ire Sübhānī tarafından
- S 37^a Seçile bir tarafından ehl-i Qur'an
Döke gözler yaşını kıla efgān
- T 34^a Seçile bir tarafından hacc idenler
Harām mālı döküp hacca gidenler
- 980- Seçile bir taraf oruc tutanlar
Harām aşı boğazına atanlar
- B 49^b Seçile bir taraf viren zekātı
Kim isterdi harām ile necātı
- Seçile bir taraf gāzī olanlar
İşi li'llāh degil dünyā olanlar
- Seçile bir taraf kılan namāzı
Riyā'dı yāḥu yañlıŝdı niyāzı
- Seçile bir tarafından hem havātīn
Hazān irmiş şola düşmiş besātīn
- 985- Seçile ŝaf ŝaf eŝnāf ide zārī
Ki ŝoldı 'ömr elinüñ lāle-zārı

Baḥr-i Diger

Akar gözlerinüñ yaşı ŝanasın lü'lüdür lālā
Ne lü'lü lālā deryādur ne deryā kân olur ālā

Diyeler ŝabrimız yoḡdı güneş ıssısına hergiz

^{977a} tarafından: tarafından B; ^{977b} tarafından: tarafından B.

^{978a} tarafından: tarafından S.

^{979a} tarafından: tarafından S.

^{980a} taraf: tarafından S.

^{986a} lü'lüdür: lü'lü S; ^{986b} ālā: lālā B.

- Niçe şabr idelüm oduñ bugün ıssısına ehlā
- R 34ª Diyeler kim harīr atlas giyerdük dürlü nāz-ile
Nice şabr idevüz қаtrān libāsına bugün sehlā
- B 50^a||Ç 49^a Diyeler kim laṭīf ḥʿānlar yir idük dürlü nāz ile
Nice şabr idevüz zaḳḳūm acısına bugün ‘aqlā
- 990- Bular bu nāliş içre’ken irişe bir nidā ‘arşdan
Ki yā Mālik oda қoy tiz buları virmegil mehlā
- Diye Mālik ki bu sözi daḥı işitdūñüz mi hīc
Diyeler kim işitdük biz ne dinildi saña қavlā
- Pes andan emr ide Mālik süreler bunları oda
Ne kimse merḥamet ide ne ḥürmet ideler meylā
- Öñünce gideler pīrler daḥı ardınca yigitler
Bular ardınca ‘avratlar döküp yüzler şuyın bezlā
- Ḳanı ol dürlü nāz ile mu‘azzez yüriyen server
Ḳanı ol dürlü faḥr ile şalınan serv-қadd bālā
- S 37b|| 995-Ḳanı ol taḥt ü baḥt ü raḥt қamu zīr ü zeber oldı
- T 34^b B 50^b Ḳanı bevvāb u ḥādimler қanı dāye қanı lālā
- Ḳanı gün görmeyen yüzler yüzün düşmiş yolar şaçın
Ḳanı gül yüz benefşe-zülf olupdur қan-ile ālā
- Ḳanı ol gözleri ala ki şaçmışdı beñin dāne
- R 34^b Kim idi göñlinüñ қуşun elinden āl-ile ala
- Deger mi-kim bu ‘izzetler soñucı işbu ḥōrlıḡa
Yarar mı kim pelās ola libās iken ol āl vālā
- Bular dünyā serāyında meger kim Ḥaḳḳ’a ‘āşīdi

^{987a}yokdı: yokdur T.

^{995a}baḥt ü raḥt: baḥt üzre S.

^{997b}idi: itdi T.

- Anuñ-çün ol daħı ider cezāsını bugün ‘adlā
- 1000- Gele daħı bular çünkim cehennem apusına hep
Çıa arşı zebāniler ki yo şefatleri aşıā
- Buyura anlara Mālik ki bunları atuñ oda
Yuaru atına oduñ oyalar bunları illā
- B 51^a||Ç 49^b açan kim aşd ide od kim yaa yüreklerin yüzün
Nidā ire ki yā Mālik odı men’ eylegil faşıā
- Ki bunlar niçe yıldır kim dil-ile irār iderlerdi
Göñüllerle bilürlerdi ki yodur hıç baña mişlā
- Bular dünyā ayātında niçe secde iderlerdi
Benüm dergāhuma yüzler sürerlerdi bular vaşıā
- 1005- Nidā işidicek bunlar yüce āvāz-ile dübdüz
Diyeler yā ilāhımız meded ıl irgürüp fazlā
- Gelür ba’z rivāyetde ki Cebrā’il’e emr ide
Göre kim almış od ire kim olmuş anda tesfīlā
- R 35^a Aña hōd-nesne yo gizlü velī emr-i ulūhiyyet
Bu resme itizā ider k’ola ikmetde tecmīlā
- Cehennemde gele řora diye Mālik aña bir bir
- B 51^b Gele pes saına ‘arşıñ ide secdede tabīlā
- Diye yā Rabb ki ma’lūmdur senüñ dergāhuña işler
Diye vardı abībime şefī’ olsun o tebcīlā
- 1010- Gele göre ki cennetde bir incü ayme iinde
Ki dört bin kıızıl altundan apusı var teclīlā

^{1006a}ba’z: ba’zı R.

^{1007a}yo gizlü: gizlü yo T; ^{1007b}ikmetde: hūkmünde T; tecmīlā: tavīlā S.

^{1010ab}R’de derkenar.

Oturmuş şöhet içinde şafâ vü 'işret içinde
Diye kim *yâ Resûla'llâh selâmu'llâhi tafđilâ*

S 38^a|| T 35^a Ki sen bunda tenâ^cumda za'if ümmetlerüñ odda
İşide pes ide secde bu işide ide ta'cîlâ

Diye Hâkķ yâ Muhammed kim götürgil başını yerden
Şefâ'at kıl kabûl idem sözüñ olmaya ta'lîlâ

Resûl ider diyem yâ Rabb za'if ümmet 'azâb içre
Diye var eylegil iħrâc sözümdüraqvemu kıylâ

B 52^a|| 1015- Anuñ kim göñli içinde ola bir zerrece imân
Ç 50^a Ya ħardal dânesi miqdâr çıkar hiç itme taķlîlâ

Gelem pes Cebrâ'il ile göre Mâlik tura uru
Diyem aç ħapusın oduñ sözüme eyle ta'vîlâ

Diye kim yâ Resûla'llâh elümden nesne hiç gelmez
R 35^b Buyurmayınca tâ Allâh kılamam işi taķşîlâ

Ĥiĥâb irişe Allâh'dan Resûlüm ħavline ol râm
Bağışladım aña küllî ki yok va'dimde tebdîlâ

Baħr-i Evvel

Cehennemden çıķa çün ehl-i İslâm
Bu ħâli ideler küffâra i'lâm

1020- Diyeler kim dirîgâ kim n'olaydı
Bizüm de dînimüz İslâm olaydı

Nite bula mu'âfât ehl-i âfât

^{1014b}sözümdür: sözüñdür T.

^{1017a}nesne hiç gelmez: nesne gelmez hiç B, hiç nesne gelmez R.

baħr-i evvel: - T.

Çü fırşât zāyi' oldı *fāte mā fāt*

Dimişdür Şeyh Ğazzālī meger kim
Zünüb ehli ne kim var ise her kim

B 52^b

Ki biñ yılda çıkısar öñce çıkan
Yedi biñ yılda çıkar şöñca çıkan

Dir idi Şeyh Hasan Başrī n' olaydım
O biñ yılda çıkan er ben olaydım

1025-

Nażar kıl bunca fażl-ile sözine
Nice inşāf ider gör kendü özine

Firāvān āferīn ħilmine anuñ
Hezārān āferīn 'ilmine anuñ

Ç 50^b

İmām-ı Faħr-i Rāzī'den ħaberdür
Ĥaberler de begāyet mu'teberdür

S 38^b

Didi ehl-i zünübı kim yaķar Ĥaķķ
O yaķmaķlıķda ħikmet var muĥaķķaķ

T 35^b

Didiler kim od ile itmek iħrāķ
Zarūrīdür ki cevher ide işrāķ

1030-

Ki insān cevheri tā ola telĥiş
Ĥabā'ışden arıda ide taĥlīş

Ki ya'nī nefs ü şeytān itse telviş
Küdürāt-ile kılsa anı taĥbīş

'Aceb bu sözden aldıñ mı naşīĥat
Eger almadıñ ise zī fażīĥat

^{1023b} çıkar: çıkan T; şöñca: şöñça T.

^{1025a} bunca: bunça T; ^{1025b} gör: ol T.

^{1028a} ehl-i zünübı: ehli zünübı R.

^{1032b} zī: zī S.

- Bu sözden gön̄lüñe düşdise dehşet
Yaķın bil ‘ālim oldıñ gitdi vaħşet
- R 36^a *Innemā yeħşe’llāhe min ‘ibādihi’l-‘ulemā’u.*
- Ki zīrā Hāķķ Te‘ālā buyurupdur
Bunı vaħy idüp āyet gönderüpdür
- B 53^a 1035- Ki ya‘nī kōrķmaz Allāh’dan meger şol
Kişi kōrķar ki pek ‘ālim ola ol
- Ne bilsün kōrķusin her cıl̄ ü zeyyāt
Ne bilsün kōrķusin her ħalf ü neffāt
- Ne bilsün ħāķķı āteşdān-ı elveş
Ne bilsün ħāķķı her müştī gil eş‘aş
- Öñin ‘aķlı olan ider taşavvur
Şoñın fikri olan ider tedebbür
- Ç 51^a Şu kim bilmez müzehhebden mühezzeb
Bulardur soñucı olan mu‘azzab
- 1040- Ki ‘ömr ü mālī zāyi‘ eylemişdi
Diline ne gelürse söylemişdi
- Hāķķ’uñ ‘afvın ‘azābın kimse bilmez
Anuñ-çün ‘ālim olan ġāfil olmaz
- Anuñ-çün kōrkudan bili bükilür
Anuñ-çün gözlerinden yaş dökilür
- Anuñ-çün kōrķar azġun ide rāhı
Anuñ-çün kōrķusından ider āhı

^{1035b}pek: ol T.

^{1038a}öñin: oñat S.

^{1040a}‘ömr ü mālī: ‘ömrü mālī B; eylemişdi: eylemişdir R ve T; ^{1040b}söylemişdi: söylemişdir R ve T.

^{1043a}ide rāhı: ider āhı B.

- S 39^a Bu sözi dimedi mi Hakk Te‘ālā
Resül’e dimedi mi baḡ Te‘ālā
- T 36^a 1045- Ki her kim ḡorḡar olısar emīn ol
Emīn ise olısdur mehīn ol

İlāhī ḡorḡulardan eyle āzād
İlāhī eyle irşād eylegil şād

Haberde vārid oldı bir ‘aceb söz
Kim ol sözden cigerlerde yanar sūz
- B 53^b Çü çıḡdı Ādem ü Havvā vü şeytān
Gelüp yeryüzine tutdılar evtān

Göricek anı Mīkā’il ü Cibrīl
Şu deñlü ağladılar k’idemez dil
- 1050- Hıḡāb irdi ki niçün ağlarşursız
Bu āh u derd-ile maḡzūn olursız

Didiler ḡorḡaruz mekrūnden ey Hakk
Kim idevüz ḡilāf emrūnden ey Hakk
- Ç 51^b||R 36^b Cevābında buyurdı Hakk Te‘ālā
Emīn olmañ benüm mekrūmden aşlā

Niçün ḡorḡmaya Hakk’dan ehl-i ĩmān
Ki Hakk’dan ḡorḡmayan olmaz müselmān

Bize yetmez mi bu ‘ibret kim Ādem
Hakk anı itmiş iken bunca ekrem
- 1055- Ki tā hattā aña irişdi ikrām
Melekler secde ḡıldı itdi i’zām

Aña bir ḡaşş ḡulı ḡapmaduḡ-içün

^{1044a} dimedi mi: dimedü mi T; ^{1044b} dimedi mi : dimedü mi T.

^{1051b} kim: ki B.

Ki bir kez sözini tutmadug-icun

Pes ol hāşş kulumı merdud kıldı

Anuñ-çün tā ebed matrud kıldı

Şu deñlü eylemişken aña i'zāz

Maķām-ı 'ālīde itmişken ifrāz

Girü bir dāne icun hazretinden

Şoñucu sürdi çıkardı katından

B 54^a 1060- Ma'hāzā saġire işlemişdi

Ki zīrā nehyi tenzih eylemişdi

S 39^b Pes ey 'aql issi kāmīl ma'rifetde

Ne dirsın ol keremle bu şıfatda

T 36^b 'Aceb bildiñ mi āhir mertebet ne

Ne milkedür sefer yā menzilet ne

İşitdiñ mi didi şāhib-kemāli

Ki kimse bilmedi āhir me'āli

Çü bilinmez niçün dehşet gerekmez

Çü haşyet yok niçün haşyet gerekmez

Ç 52^a 1065- Efendi bulmak isterseñ kemāli

'Amel it līk itme ittiķāli

Şaķın terk-i 'amelden key hazer kııl

Kimüñ buyruġını şırsan nazar kııl

Alup Mışr-ı ta'allümden şekerler

'Aķīdūñ pāk-ide gör ey birāder

Kişinüñ i'tiķadı fāsīd olsa

^{1056b} sözini: sözüni T.

^{1061b} şıfatda: şaffetde T.

- ‘Amel esvākı daḥı kāsıd olsa
- Ba‘ıd olur Ḥudā’nuñ raḥmetinden
Kaçan ḥazz ala cennet ni‘metinden
- 1070- Gel evvel i‘tikāduñ pāk ide gör
‘Ulūmı diñle ḥoş idrāk ide gör
- R 37^a Pes andan lāzım olsun ḥüsn-i t̄ā‘at
Yüzün aḡ ola tā rüz-ı kıyāmet
- Ne ḥāl üzre ölürse kişi bunda
Anuñla ḳopısar yarınki günde
- B 54^b Bu ḳavlūñ şıdḳına ey ehl-i ‘ıffet
İder *te’tūne efvācen* şehādet
- Resūlu’llāh’a şorıldı bu āyet
O sulṫān itdi tafşīli begāyet
- 1075- Ki ba‘zı ümmetimden rüz-ı maḥşer
Yaḳın on dürlü şüretde geliser
- Birinüñ şekli maymūn biri ḥınzır
Biri başı aşıaḡa sürinür dir
- Biri gözsüz biri dilsüz ḳulaḳsuz
Dilin çiyner biridür hem ayaḳsuz
- Ç 52^b||S 40^a Biri maşlūb biri müntendür ey cān
Birinüñ olısar ḳaftānı ḳatrān
- T 37^a Gel imdi diñlegil bunları kimdür
Ki bilmek kişıye ḡāyet mühimdür
- 1080- Buyurmuşdur yine ol Faḥr-i ‘Ālem

^{1075a}ba‘zı: ba‘z B ve T.

^{1077b}çiyner: çigner S.

^{1079a}diñlegil bunları: diñle bunları ki S.

Ki oldur seyyid-i evlād-ı Ādem⁴⁵⁹

Bugün bunda olan fettān u nemmām
Olur maymūn gibi yarın bed-endām

Şular kim dā'imā süht ü harām yir
Olur yarın olar şüretde hınzır

Ribā' mālını yirse bunda bir er
Kıyāmetde yüzi üzre sürürler

Dağı cevr eylese hükümünde hākim
Kopar gözsüz kıyāmetde o zālīm

1085- Şulardur şumm u büküm olan efendī
Görüb a'mālını aña tayandı

^{1080ab} den sonra T'de, Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediyye'sinden alınan şu beyitler vardır:

İbn 'Abbas didi çün kim haşr ola
Her kişi hālīne göre neşr ola

Ma'şiyetden tevbesiz ölen kişi
Ol olsardur cehil olan kişi

Kim ki sekrān ölse sekrān olısar
'Aciz ü ğam-nāk ü hayrān olısar

Ayağ ayağ ola mestinde kadeh
Destisi boynunda destinde kadeh

Kim ki çalgu çalar olsa çalısar
Utanup çalguyı yire çalısar

Lütīler yerden çatışmış kópalar
İt gibi yerden çatışmış kópalar

Her ki 'āşī ola rüsvāy olısar
İşi āh ü nāle vü vāy olısar

Tevbeye gel tevbeye gel tevbeye
Geçdi 'ömrün irişirsün nevbeye

Her ki anuñ işi istiğfār ola
Dest-giri ol ğani Ğaffār ola

^{1083b} sürürler: süreler B.

^{1085a} şumm u büküm: şumm büküm B.

- B 55^a Şu kim aqvāli efāline uymaz
Dilini çiyneyüp ol kişi tuymaz
- T 37^b Ola şol kimse kim mü'zī-i cīrān
Kopar elsüz ayaksuz rüz-ı mīzān
Şunuñ kim sa'y-ile gamz ola işi
Cüzū'-ı nāra aşılır o kişi
Uyup shehvāta men' iden zekātı
Ciyefden koğusu bed ola katı
- R 37^b 1090- Şunuñ kim kibr ü fahr ola hevāsı
Olur kaṭrāndan anuñ bil libāsı
- Ç 53^a Begim ma'lūmuñ oldısa bu aḥvāl
Gerekdür kişide pes ḥüsn-i a'māl
‘Amel daḥı iki kısım oldı ey dōst
Birisi mağz olupdur birisi pōst
Ki ya'nī biri bāṭın biri zāhir
İkisin daḥı cem' it olma kāşır
İki cānib kaçan kim ola ma'mūr
Dinilür *lā-ceremu nūrun 'alā nūr*
- S 40^b 1095- Şerī'at ḥükmini eyle ri'āyet
Yerine vara tā farz ile sünnet
Ola marzī hem ef'āl ü şifātuñ
Müzeyyen ola envār-ile zātuñ
İde gör zāhir ü bāṭın ri'āyet
Bulasın tā ki cennet içre cennet

^{1090a}kibr ü fahr: kibr fahr B.

^{1092a}iki: - T.

- B 55^b İkisine dahı iqdām-ı tām it
Velī bātında artuķ ihtimām it

Ki zīrā bātınuñdur manzar-ı Hāķķ
Taşuñ maħlūķa manzar oldu ancaķ
- 1100- Çalış imdi bunı iste Hudā'dan
Derūnuñ pāk ola şirk-i sivādan

Kişinüñ tāhir ola çünki ķalbi
Olur ol maħzen-i esrār-ı ğaybī

Egerçi çok-durur mebnā-yı imān
Ve līkin aşl-ı küll irfān-ı Kur'an

Geliser aħsen-i şüretde Kur'an
Toğısar enver-i tal'atda Furķān
- Ç 53^b||T 38^a Diyeler maħşer ehli kim Nebīdür
Gider haķķına Hāķķ'ı maṭlabıdur
- 1105- Gözedeler gözedür gibi ayı
Geçe gide kaçan kim enbiyāyı

Diyeler pes kerāmetlü melekmiş
Ne gökçek yüzlü ķāmetlü melekmiş

Görelers kimseden itmez hāzer ol
Meleklerden dahı ider güzer ol

Bileler anı kim Kur'an imiş ol
Göñüller derdine dermān imiş ol
- R 38^a Turup hāzretde pes ide şefā'at
Bu resme eyleye sözde şecā'at

^{1103b}enver-i tal'atda: enveri ta'atda

^{1105b}enbiyāyı: evliyāyı T.

- B 56^a 1110- Beni kim okudu tutdı ilāhī
Bağışla pes bağışla ya İlāhī

Hıttāb ide kemāl-i kudretinden
Cevāb ide cenāb-ı hāzretinden
- S 41^a Şu kim dünyāda Hākk' uñ bilmiş idi
Okuyup saña izzet kılmış idi

Elin tut bugün aña dest-gır ol
Ki tā olmaya bugün dār-gır ol

Bulısar anları pes ender-ümmet
Kim itmişdi okuyup aña hürmet
- 1115- Elin tuta gele dergāhına rāst
Tazarru' ide şehler şāhına rāst

Hıttāb ide o Sulţānu's-Selāţīn
Telattuf birle Rabbu'l-mā'i ve't-tīn
- Ç 54^a Ne dilersin bugün dergāhımızdan
Diye kim isterüm Allāh'ımızdan

Koyasın başına tēc u vaķārı
Ki tā selb ide izzet ihtikārı

Pes aña buyura biñ tēcı Allāh
Muraşşā' atlas u dībācı Allāh
- 1120- Ne dirse sözini tervīc ide Hākk
Aña biñ hūriyi tezvīc ide Hākk
- B 56^b||T 38^b Anı atlanduralar bir burāķa
Ki nūrı irişe biñ yıl ıraķa

^{1117a} dilersin: dilersin T.

^{1120a} tervīc: tezvīc T.

^{1121b} ıraķa: ıraķa R.

Bu kez Hakk ide kaldı mı murāduñ
Ne kim istersüñ oldı mı murāduñ

Bu kez ide murādum girüsin vir
Resülün koñşulığında vağan vir

Buyura anı Firdevs uçmağına
Gide havrā-yı ‘azrā kocmağına

1125- Ne istersin diye dağı o sultān
Girü dile gele ol demde Qur’an

Ki yā Rabb hācetüm itdüñ revā sen
Göñüller derdine kılduñ devā sen

Ne istedüm ise virdüñ temāmet
Velī bu kuluña qanı kerāmet

R 38^b Pes aña buyura yüz biñ medā’in
Ki her birisi yerden giñ medā’in

S 41^b Bu şehriñ ba’zısı yāķüt-ı aħmer
Zebercedden kimisi nūr-ı aħdar

Ç 54^b 1130- Dağı her şehriñ ola biñ kuşurı
Ola her qaşır içinde niçe hürī

Eger bu söze isterlerse bürhān
Delīlimüz buña āyāt-ı Qur’an

Ḳāle’llāhu *l-Melikü’l-Mennānū’l-Vehhāb: *İnnemā yuveffe’s-şābirüne ecrahum bi-
ğayri hisābin.*

Na’im’i eyledi ebrāra me’vā
Caħim’i eyledi füccāra meşvā

^{1125b} ol: o R.

^{1131a}: isterlerse: isterseñ T.

*ḳāle’llāhu: ḳāle’llāhu te’ālā T.

B 57^a Eger ol ise oldur feyż-i fażlı
V'eger bu ise budur maḥż-i 'adli
Ki zīrā mülk anuñdur yoq şerīki
Eḥad'dur mā-sivāsın kıldı iki

1135- Kemālinden-durur k'ider telaṭṭuf
Ḥaḳīkatde kamu işi ta'attuf
Cehennemdür muḥaḳḳaḳ yedi eṭbāk
İdiser altısın küffāra eṭbāk

[T 39^a] Ḳāle'llāhu Te'ālā: *Le-hā seb'atü ebvābin li-küllü bâbin minhüm cüz'ün maḳsūmun.*

Rivāyet eylemişdür İbn-i 'Abbās
Ki Maḥmūd idi 'inde'llāhi ve'n-nās

Yedincisinüñ adı Hāviye bil
Ve mā edrāke anı māhiye bil

Giriserler aña cümle münāfiḳ
Daḫı Nemrūd u Fir'avn u zenādiḳ

1140- Ḥuṭame dindi altıncısına ad
Giren olmaya andan hergiz āzād

Ç 55^a Aña girer idenler Ḥaḳḳ'a işrāk
Aña şirk itmez anı kılan idrāk

Beşincisine ad anuñ Lezā'dur
Oda ṭapanlara dārü'l-ḳazādur

Caḫīm'dür dindi dördüncisine ad
Aña giren ebed hiç olmaya şād

S 42^a Meleklere ṭapanlar gire aña

^{1140b}andan hergiz: hergiz andan T.

Dağı mürtedd olanlar ire aña

B 57^b|| 1145- Üçüncisinin adıdur Sağar dir
R 39^a Yahūdīleri Haqq aña soğar dir

İkincisine dinildi Sa'ir ad
Naşārā girüben qalısar ābād

Birincisinin adıdur Cehennem
Bu mecmū'ının adı iledür hem

Giriserdür aña ehl-i kebā'ir
Bağışlanmazsa hem ehl-i şağā'ir

Beyān idem ki niçe iriserler
Diyem aña ki niçün girüserler

1150- İrişe çünki küffāra zelāzil
Melekler ura aqlāl ü selāsil
Zebāniler sürüp cebren ü qahren
Ne deñlü var ise *dehren fe-dehren*

İriserler cehennem qapusına
Yedi qapulu oddan yapusına

T 39^b Temāmet tolduralar altı qatı
‘Azābuñ varduğınca altı qatı

Ç 55^b Bugün inkār idenler göre yarın
Bugün ikrār idenler göre yarın

1155- Ne kim buyurdısa pes Şādıku'l-Qavl
Gele bir bir yerine havf-ile hevl
Ki zīrā ‘aqla olmaz bu idrāk
Ne deñlü ‘aql olursa çüst ü çālāk

^{1149a} idem: itdim S; ^{1149b} girüserler: giriserler S.

- B 58^a İnanmağdur haqıkat aşı-ı imān
İnan muhkem inan muhkem pek inan
- Tamām oldı Yazıcıoğlı sözi
Bu sözleri haqq ü aq oldı yüzi
- Bil Ey Mü'min Nedür Ma'nā-yı İmān**
- Lügatde didiler imāna taşdıq
Beyān itdi bunı erbāb-ı taḥkik
- S 42^b 1160- Velī şer' işilāhında mübeyyen
Olur imān taşdıq-i mu'ayyen
- İşidilen Resūl-i bā-şafādan
Ki getürdi Cenāb-ı Kibriyā'dan
- Ḳamusın ide taşdıq-i cenānı
Muḳarrer ide ikrār-ı lisānı
- R 39^b Dağı a'māli imāndan degil cüz
Didi böyle haqıkat ehli dübdüz
- Anuñ-çündür olup neşv' ü nemāda
'Amel geh nākış olur geh ziyāde
- 1165- Haqıkatde velīkin aşı-ı imān
Ziyād ü naqşa yoğdur anda imkān
- Ç 56^a Dağı itdi meşāyih bunı i'lām
Ki birdür didiler imān ü İslām
- Şu ma'nāya ki mü'min dinse bir er
Aña müslim dağı dinür muḳarrer

^{1161a} işidilen: işidildi S.

^{1163a} a'māli: a'māl B ve T.

^{1166b} imān ü islām: islām u imān T.

^{1167a} dinse: dise B.

Kezālik kime müslim ola şādık
Aña mü'min dimek olur muvāfık

B 58^b||T 40^a Muhaşşal bu tesāvidür burada
Terādüf ma'nisi yoğdur arada

1170- Kaçan bir kimsede taşdıċ ü ikrār
Bulunsa diye ol şıdċ-ile ey yār

Muhaċċak mü'minem şıdċum-durur pek
Diyüp *inşā'e Rabbi* itmeye şekk

Es-sa'īdu ċad yeşķā ve's-şakıyyu ċad yes'adu

Şakī olur döner geh müttakīler
Gehī döner sa'īd olur şakīler

Sa'adetde şekāvetde tağayyür
Zarar virmez ki 'abdüñdür tekeddür

Velī is'ād-ile işķāda taĥvīl
Degil mümkin şıfātu'llāh'ı tebdīl

Söz İrdi Geldi İrsāl-i Resüle

S 43^a 1175- Var irsāl-i rüsülde ĥikmet-i Ĥaċċ
Ĥaċċikatde o bilür sırrın ancak

Rüsül gönderdi insāna beşerden
Ki men' ide buları şirk ü şerrden

Ç 56^b Beşāret ide mü'minlere bir bir
Ola 'işyān u küfr ehline münzir

Beyān eyleyeler ĥalk-ı cihāna
Gereklü olanı merd ü zenāna

^{1168a}ola: olsa T.

^{1174b}şıfātu'llāhı: şıfātu'llāh T.

^{1176b}şirk ü şerrden: şirk şerrden T.

^{1177bc}'işyān u küfr: 'işyān küfr T.

Muḥaṣṣal dīn ü îmān ehline hep
Geregin dīne dünyāya müretteb

B 59^a|| 1180- Kılup Ḥaḫḫ enbiyāyı hem müṣeyyed
R 40^a İdüpdür mu‘cizātıyla mü‘eyyed

Kaçan bir ḥāriḫ-‘āde emri ey yār
Nübüvvet müdde‘isi itse izhār

Žarūrī göricek ehl-i fütüvvet
İder taṣdīḫ-i da‘vā-yı nübüvvet

Olupdur Ādem evvel enbiyāya
Velī ḥātem virildi Muṣtafa‘ya

T 40^b Daḫı ceyš-i peyamber bu arada
Gelüpdür kim degil ḳābil ‘idāda

1185- Egerçi ba‘z itdi anı ta‘dād
Peyamberden rivāyet eyleyüp yād

Ki üç yüz on üç oldı cümle mürsel
Ḥaberde böyle gelmişdür mufaṣṣal

Daḫı a‘dād-ı peygamber beyānı
Didiler yüz yigirmi dört biñ anı

Velī evlā budur olmaya ḫaṣrı
Müşerref itdi her biri bir ‘aṣrı

Ki *minhum men ḳaṣeṣnā* āyeti hem
Bu ḫaṣrı eylemişdür men‘-i muḫkem

Ç 57^a ‘Aleyke ve *minhum men lem naḫṣuṣ‘aleyke**

^{1180a}müşeyyed: müşedded B.

^{1184a}ceyš-i peyamber: ceyš-i peyāamber R ve T.

^{1185b}peyamberden: peygamberden S.

- 1190- Dağı bir k rku var olınsa ta'd d
Ki olmaya bulardan ba'zısı y d
- B 59^b||S 43^b Ya h ric  ala bunlardan arada
 u  abild r 'aded na ş u ziy de
- Olup mu bir m belli  hem mu arrib
Olupdur Őıd -ile n Őih m 'eddib
- R s l  un birbirinden oldu ef al
 amudan belki A med oldu ekmel
- Fez 'il her ne kim var enbiy da
 amusı cem' olupdur MuŐtafa' da
- 1195-  amudan r h-ı H k 'da oldu r Őih
Ki oldu Şer'i c mle Şer'i n Őih
- K t b A v line Geldi Kit bım**
- Kit blar g nder pd r H k  Te'al 
Ide t  m rsel n n Ő nın a'l 
- R 40^b  d pd r emr   nehyi anda teby n
Dağı va'd   va'idi kıldı ta'y n
-  amudan itdi Fur an'ı mufa zal
Anu  ardınca Tevr t'ı mufaŐsal
- T 41^a Dağı ardınca  ncil   Zeb r'ı
Bu tertib  zred r yokdur  uŐurı
- 1200- Vel   ayrısım nesh itdi  ur'an
Cem ' halk  v cib bu a  m n

* 'aleyke ve minhum men lem na ŐuŐ'aleyke : minhum men  aŐeŐn  'aleyke ve minhum men lem na ŐuŐ'aleyke K.

^{1190a} k rku:  avf T.

^{1191ab} -B.

^{1197a} emr   nehyi: emr nehyi B; ^{1197b} va'd   va'idi: va'd va'idi B.

^{1198a} Fur an'ı:  ur'an'ı T.

- Ç 57^b Kāmu āyātına hep ide taşdıķ
Ki birin itmeye ĩmānda tefrīķ
Ki bir āyetine inanmayan ĥar
Olur cümleye kāfir gibi aķser
- B 60^a **‘Urūc Olındı Sōz Mi‘rācına Pes**
Yine irişdi gör mi‘rāc-ı taķķīķ
Niçe keşf oldı gör esrār-ı tedķīķ
Meger bir şeb ki misk-āsā idi ol
Sevād-ı dīde’-i ĥavrā idi ol
- 1205- O gice irdi Cebrā’il’e fermān
Yire in yıldırım gibi řitābān
- S 44^a Burāķ-ı berķ-reftārı bile al
Ĥabībüm da’vet idüp eyle iķbāl
Meger ol gice ol řāh-ı Cihān’ı
İdinmiş idi miĥmān Ümmühānī
İrişdi anda iken peyk-i Ĥazret
Cināna itdi ol Sultān’ı da’vet
İcābet eyledi şurdı yerinden
Hevā-yı māsivā gitdi berinden
- 1210- Sūvār olup burāķa oldı perrān
İrişdi Mescid-i Aķřā’ya ol ān
Gelüben enbiyā ervāĥı fi’l-ĥāl
O dem itdiler istiķbāl ü iķbāl
İmām oldı gürūh-ı enbiyāya
Ki oldur lāyīķ olan iķtidāya

^{1203b}gör: - T.

^{1208b}Sultān’ı: Sultān B.

- Ç 58^a Kıyāma turmadan bu-y-idi ma‘nī
Ki toğrıldım Cenāb-ı Hakk’a ya‘nī
- B 60^b Rükū‘ içre dü-tā kıldı kıddin tā
Felekler gibi kıdri ola a‘lā
- R 41^a|| 1215- Çü vardı secdeye yüz yire sürdi
T 41^b Ki nūrı gün gibi eflāke irdi
- Teşehhüde oturup buldı teskīn
Vire Hakk tā vaķār u ‘izz ü temkīn
- Virüp sağına şolına selāmı
Hemān eflāke döndürdi zimāmı
- Çekildi gitdi ol rāh-ı Hudā’ya
Kabül olmuş du‘ā gibi semāya
- Temāşā eyledi seb’-i tıbākı
Hem oldu enbiyāya hep mülākī
- 1220- Aña ‘arz oldu hep cennāt ü düzah
‘Ayān oldu kıamu aķvāl-i berzah
- Olup anda olan maķlūķa nāzır
Temāşā itdi aķvālını bir bir
- Mu‘azzez kimisi kimi mu‘azzeb
Melā’ik yerlü yerinde müretteb
- S 44^b Celāl-i Hakk’da maķv olup vücūdı
Edeb birle idüp anda ku‘ūdı
- Taķıyyāt ile vaşf itdi o Zāt’ı
Şalavāt ile didi tayyibātı
- Ettaķıyyātü li’llāhi ve’s-şalavātü ve’t-tayyibātü*

^{1215a}Çü vardı: ki vardı T.

B 61^a|| 1225- Didi ol demde aña Hakk Te'ālā
Ç 58^b Selām olsun saña ey qadr-i a'lā

Bereketlerle olsun saña rahmet
Zihī 'izzet zihī devlet sa'adet

Es-selāmu 'aleyke eyyuhe'n-nebiyyu ve rahmetu'llāhi ve berekātuhu

Selāmın alup ol Rabbü'l-enāmuñ
Didi üstümüze olsun selāmuñ

Selām olsun 'ibādu'llāha yine
Gireler şālihīn olup bu dīne

Es-selāmu 'aleynā ve 'alā 'ibādi's-şālihīne

T 42^a Getürdi Cebrā'il anda şehādet
Teşehhüdde bu olmışdur 'ibādet

Eşhedü en lā-ilāhe illa'llāh ve eşhedü enne Muhammeden 'abduhu ve resūluhu

R 41^b 1230- Buyurdi anda Hakk beş vaqt namāzı
Anuñla ide ümmet hep niyāzı

Bu 'izzet birle Hakk gönderdi yine
Anı rahmet kıilup rüy-ı zemīne

Niçe biñ yıl kadar yolu semānuñ
Aña tayy oldı olmasun gümānuñ

Şabāh oldı çü 'ālem oldı pür-nür
Gelüp ol Şāh-ı dīn aşhāba mesrūr

Didi mi'rācın anlara temāmet
Qabül itdi olan şahib-sa'adet

B 61^b|| 1235- Tereddütsüz idüp ikrār u tahkik
Ç 59^a||S 45a Laqab Bū Bekr'e gökden indi Şiddik

Tereddütle niçeler oldı mürtedd

^{1235a} ikrār u tahkik: ikrār tahkik R; ^{1235b} Bū Bekr'e: Ebū Bekr'e B.

Aña çāh-ı cehennem oldu merķad

İdüp mi'rācı taşdıķ eyle iķrār

Ḍalāletde ķalursun itme inkār

Bu beş vaķtıñ ilāhī ħürmetine

Ki gönderdüñ hediye ümmetine

Müyesser ķıl bunu ķılmaķ kemāhī

Çıķar dilden hevā-yı penc gāhi

1240- Vuzū üzre şalāt olsa müretteb

Anı *nūrun a'lā nūr* eyle yā Rab

Telaķķaytü'l-keleme bi'l-ķabūl

Ve āmentü bi-mi'rāci'l-Resūl

Bu 'İlmī itdi çün mi'rācı taşdıķ

Anı imān-ile ķıl ehl-i taķķıķ

Daķı mi'rācı her kim itse iz'ān

Müyesser ola āķir demde imān

İre mü'minlere raķmet Ḥudā'dan

Diyen āmīn emīn olsun belādan

T 42^b **İnan Fazlına Aşķāb-ı Güzīnūñ**

1245- Geçicek enbiyādan bu 'iyāndur

Ebū Bekr efḌal-i ħalk-ı cihāndur

Hem andan şoñra kimdür dirseñ efḌal

'Ömer'dür cümleden a'lem ü a'del

B 62^a||Ç 59^b Pes andan şoñra 'Oşmān bin 'Affān

Ķamunuñ efḌalidür eyle iz'ān

^{1237a}mi'rācı: mi'rāc B.

^{1240a}vuzū üzre: bu vaşf üzre B; şalāt: şalāvāt R ve T; olsa: olsun T.

^{1242a}mi'rācı: mi'rāc B.

^{1243b}ola: eyle T.

R 42^a Dağı şoñra ‘Aliyy-i Murtażā’ dur
Bil anı ibn-i ‘amm-ı Muştafā’ dur

Du‘āun ḥālişun minnā ileyhim
Ve rıdvānun mine’llāhi ‘aleyhim

1250- Bu tertīb üzre ḥatm oldı ḥilāfet
Otuz yıl eylemişlerdür imāmet

S 45^b Dağı aşḥābdan altı nefer var
On olur çünki munzamm ola bu çār

Onı dağı mübeşşer bi'l-cināndur
Ki aşḥāb içre anlar kāmrandur

Hem andan şoñra aşḥābı ne kim var
Ḳamusın ḥayr ile yād eyle her bār

Hem eyle tarḍiye añılsa aşḥāb
Dilüñ keff ile şaḳın olma sebbāb

1255- Resūli seven aşḥābın sever hem
Anı sevmez bulara ḳalsa verhem

Olup rāzī ḳamusından müretteb
Bizi aḥbāb-ı aşḥāb eyle yā Rāb

Beyān İdem Kerāmātın Velīnūñ

Virilmişdür kerāmāt evliyāya
Velī maḥşuş olupdur etḳıyāya

Ḳāle’llāhu Te‘ālā: *İn evliyā’uhu ille’l-mutteḳūne. Elā inne evliyā’e’llāhi [B 62^b||Ç
60^a] lā-ḥavfun ‘aleyhim ve lā-hum yaḥzenūne. Ellezīne āmenū ve kānū yetteḳūne.*

T 43^a Kerāmet mu‘cize-y-le birdür aşlı
Velī vardur arada fark u faşlı

^{1254b} şaḳın: zinhār T.

^{1255b} ḳalsa: itse B.

Çü h̄arīḳ-‘ade bir emr ola zāhir
Eger izhār iden ol merd-i māhir

1260- Görüñ eylerse da‘vā-yı nübüvvet
Aña dir mu‘cize ehl-i fütüvvet

Eger yoğ-ise da‘vā h̄iç arada
Kerāmet didiler aña orada

Eger da‘vāya olursa muḳārin
Yüzi ḳara olur bugün ü yārin

Şalāḩ üzre degilse iden izhār
Bil istidrāc anı ey merd-i hüşyār

R 42^b H̄aḳīḳat ḩaḳḳ ü şābitdür kerāmāt
Ki ḩaḳḳında gelüpdür niçe āyāt

S 46^a 1265- Du‘ā-yı Āşaf-ile rızḳ-ı Meryem
Daḩı Aşḩāb-ı Kehf’üñ ḳışşası hem

Kerāmāt-ı velīye oldı hep dāll
Ve līkin bilmez anı niçe cühhāl

Kerāmet kim velīde oldı ḩāşıl
Resūline sen anı mu‘cize bil

Ki ola tābī’üñ çün böyle ḩālī
Ḳıyās it n’ola matbū’üñ kemālī

Ne deñlü gelse ḳuvvet evliyāya
İrişmez menziletde enbiyāya

B 63^a|| 1270- Ki vardur ikisi de enbiyāda

Ç 60^b Velāyet vardur ancaḳ evliyāda

^{1261a} da‘vā h̄iç: h̄iç da‘vā T.

^{1265a} du‘ā-yı Āşaf-ile: du‘āyı Āşaf-ile B; rızḳ-ı Meryem: zevḳ-i Meryem S.

Didiler bir nebî yeg evliyâdan
Rivâyetdür bu sözler aşfiyâdan

Velâyetle irişmez aña insân
Ki emr ü nehy-i sâkıt ola bir ân

Bu ilhâd-ile ço küfr ü dâlâli
Olunca emrine kılmı imtişâli

Ki mezhep budur aña görme âfât
Olunca eyle Allâh'a 'ibâdât

T 43^b Kâle'llâhu Te'âlâ: *Va'bud Rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yaķînu*

1275- Yaķînüñ ma'nâsı olmış-durur mevt
'İbâdâtı ölünce eyleme fevt

İzâ eħabbe'llâhu 'abden lem yeğurruhu'z-zünübu

Dağı bir kulumı sevse İlähî
Aña itdürmez olur hiç günâhı

Budur ma'nîsi Qur'ân u Hadîsüñ
Sözine uyma şaķın her ħabîsüñ

Velâyetden çıkar küfr ü günâhı
Velîye nuşret eyle yâ İlähî

Velâyetden dem urur niçe eşħâs
Geçinür ol celîs-i meclis-i ħâss

S 46^b 1280- Velî nefsi anuñ şu'bâna beñzer
Taşı âdem içi kaplâna beñzer

B 63^b||Ç 61^a|| Egerçi kim giyer çok kimse şöfi

R 43^a Velî her ħırķa giyen şanma şüfi

Ki zîrâ ehl-i lâfuñ keşreti var

Dirîgâ ehl-i ħaķķ' uñ kıletti var

Şaķın sen döñme bir lâfa inanma

Ḳurı da'vā-y-ile iş bitdi şanma

Ebu'l-Ḳāsım Ḳuşeyrī kim ol üstād
Zamānında bu beyti kılmış inşād

1285- *Emma'l-ḥıyāmu fe-innehā ke-ḥıyāmihim*
Ve erā nisā'e'l-ḥayyi ğayri nisā'ihā

Anuñ ol vaḳte göredür kelāmı
Ne nisvān ḳaldı şimdi ne ḥayyāmı

Çalış lübb ehli ol aldanma kışra
Serāy-ı ma'rifetden ḳalma taşra

Rüsüm u 'adet-ile olma maġrūr
Mücerred ḥırḳa ile olma mesrūr

Bu tāc ü ḥırḳa misvāk ile hūdan
Ġaraż işlāḥ-ı nefis oldı ḳamudan

1290- Taşavvuf nefsinı pāk eylemekdür
Fenā-y-ıla anı ḥāk eylemekdür

T 44^a Ve illā şerr-i nās olur o kişi
Ḍalāl ü daḥı idlāl olur işi

İşitdüñ mi 'aceb şol Bāyezīd'i
O 'aynü'l-'ārifin olan ferīdi

Yanında ögdiler bir şahsı ḥayli
Anı görmege itdi ḳalbi meyli

B 64^a||Ç 61^b Varup anı ıraḳdan baḳdı gördi
Ki ol er ḳibleden yaña tükürdi

1295- Edeb terk idüp ol çün böyle itdi
Görüp şeyḥ anı ḳoyup döndi gitdi

^{1285b}nisā'ihā: nisā'ihim B.

- El alup kılma her zerrāka ikrār
İderdi bulsa kel başına tımar
- S 47^a Olaruñ çoğı şūret uğrısıdur
Gümān yoǵdur ki kisvet uğrısıdur
- Şaķın şanma yimez şūfi şoǵanı
Ķabın daǵı Ķomaz bulduǵda anı
- Görüp her ehl-i zerķuñ kisvetini
İnanmañ bilmedin māhiyyetini
- R 43^b 1300- Bu Ķavm içinde çoǵ-durur mūrā'ī
Uzadur taylasānı vü ridā'ı
- Ķazer it gitmeden rāh-ı dālāle
Sülūk eyle tarīķ-i i'tidāle
- Buyurur sāķī'-i Kevşer 'alā-şān
Ķarīn ola aña Rıdvān-ı RaĶmān
- Kişi bir yol-ile bulmaz Ķudā'yı
Meger ide Resūl'e iķtidāyı
- Velī anlar-durur fiķh-ile mevşūf
İderler nehy-i münker emr-i ma'rūf
- 1305- Delīl olur şırāt-ı müstaķīme
Ṭabīb olur günahķār-ı saķīme
- Bu ümmet içre var ehl-i kerāmāt
'Alāmāt anlara 'irfān u āyāt
- B 64^b||Ç 62^a Ki ya'nī bileler ma'nā-yı Ķur'ān
Anuñla ideler tā Ķaķķı Furķān

^{1306b}irfān u āyāt: 'irfān-ı āyāt B, R, S ve T.

- T 44^b Faḳīhūñ ba‘zı olur evtād u efrād
Cehālet ehlini iderler irşād
- Faḳīhūñ kimi ḳuṭb-ı merkez-i dīn
Medār-ı ḥalka’-i ta‘līm ü tebyīn
- 1310- Yüzi şuyına anlaruñ firāvān
İner gökden yire bārān-ı iḥsān
- Nedür dinse taşavvuf di tezellül
Ḥuşū‘ u meskenet şabr u taḥammül
- Taşavvuf şöfdan müştakḳ degildür
Taşavvuf cüz’-şafā-yı Ḥaḳḳ degildür
- Bu dünyādan tevellīdür taşavvuf
Rezā’ilden taḥallīdür taşavvuf
- S 47^b Fezā’ille taḥallīdür taşavvuf
Kelāmından tecellīdür taşavvuf
- 1315- Şebāt-ı bī-televvündür taşavvuf
Ki Ḥaḳḳ’da pek temekkündür taşavvuf
- Ḥayāt-ı sermedī-durur taşavvuf
Şıfāt-ı Aḥmedī-durur taşavvuf
- Taşavvuf külli geçmekdür özinden
Daḫı incinmemekdür il sözinden
- Taşavvuf Ḥaḳḳ yolından çıkmamaḳdur
Taşavvuf ḥükm-i şer‘i yıkmamaḳdur
- B 65^a||R 44^a Taşavvuf ḥalk ile ḥulḳ-i ḥasendür
Bu söz cedd-i Ḥüseyn ile Ḥasen’dür

^{1308a} evtād u efrād: evtād-ı efrād T.

^{1308ab} S’de ^{1309ab} den sonradır.

^{1312ab-1316ab} _T.

- Ç 62^b1320- Taşavvuf az uyuyup az yimekdür
Haqq'ıñ esmâsını çok çok dimekdür
Bulundurma bulunma şūfî iseñ
Cefâ vü cevr kıılma mūfî iseñ
Taşavvuf hūnını ol kim yimişdür
Ki eş-şūfî ke'l-'arz dimişdür
Döker her kim ki yir üzre qabîhi
Yer andan bitürür dürlü melîhi
Dökerler üstine kül gül bitürür
Şaqâyıq dürüdür sünbül bitürür
- 1325- Öper ayağın üstinde duranuñ
Olur pā-māli başına uranuñ
Cefâ idene gösterür vefâyı
'Anā gösterene ider şenâyı
İlenmez yırtuban virene zaħmet
Virür qarnın yarana dürlü ni'met
Ser-efgende hamüş olup oturur
Cefâ vü cevrini halkuñ götürür
Dili zinde özidür mürde endām
Gezer içinde taşında dad ü dām
- T 45^a 1330- Qomışlardur başında niçe tağı
Durupdur şöyle depretmez ayağı
- S 48^a Taşavvufdan çü yoqdur sende dāniş
Yüri var bir bilen kişiye danış

^{1321b}mūfî: şūfî S.

^{1324a}kül: gil S.

^{1329ab}-B.

- Taşavvuf terk-i da‘vādur dimişler
Dağı kitmān-ı ma‘nādur dimişler
- B 65^b||Ç 63^a Taşavvuf terk-i kıl ü kâle dirler
Kelām-ı Hakk’la havf u hâle dirler
Taşavvuf ‘ilm-i āyāta dimişler
Taşavvuf terk-i tāmāta dimişler
- 1335- Taşavvuf bir hidāyetdür Hudā’dan
Taşavvuf söylememekdür hevādan
Taşavvuf terk-i işyāndur dimişler
Taşavvuf fiḫ-ı Qur’ān’dur dimişler
Taşavvuf dā’im olmağdur murāqıb
Olup ırte gice hālin muḥāsib
- R 44^b Taşavvuf itmekdür hıç taşallūf
Hakk’uñ şer‘inden itmeyüp taḥallūf
Taşavvuf ḳalbi Hakk’a bağlamağdur
Yüregın havf odıyla tağlamağdur
- 1340- Taşavvuf ḥüsn-i ḥalk-ile edebdür
Dağı pek inḳıyād-ı ḥükm-i Rabb’dür
Taşavvuf bilmedür aḥvāl-i ḳalbi
Çıkarup ḳomamağdur ḳalbde ḳalbi
Düşüben havf odına bī-tekellūf
Yanup küllī kül olmağdur taşavvuf
İrādetdür dimiş ba’zı taşavvuf
Dimeyüp şeyḫine üstādına üf

^{1337b} olup: olur B.

^{1338a} taşallūf: taşallub B.

^{1339b} tağlamağdur: dağlamağdur S.

^{1343b} ile ^{1344a} R’de derkenardır.

- Kerāmet şatmamaklıkdur taşavvuf
Hakḳ'ıñ işinde itmeyüp taşarruf
- 1345- Dimiş Zünnūn-ı Mışrī kim taşavvuf
Ḳabūl-i şer' dūr terk-i taşallūf
- B 66^a||Ç 63^b Dinilmişdür taşavvuf mā-sebaḳdan
Nüfūr-i ḳalbdūr mādūn-ı Hakḳ'dan
- T 45^b Olar kim şeyhlik temkīne dirler
Taşavvuf tevbe vü tebyīne dirler
- S 48^b Ebū 'Oşmān-ı Mekkī'nüñ sözidür
Taşavvuf 'ilm ü taḳvānuñ özidür
- Tefakḳuhla taşavvuf ferkadāndur
Ki beddi bed olur hem-çün yedāndur
- 1350- Daḫı teşbīh iderler zahr ü baḫna
Ki ayrılmaz bular dir ehl-i fiḫne
- Dimişdür hem taşavvuf Bişr-i Hāfī
Arıdup itmedür gönlini şāfī
- Taşavvuf çıkmadur ḫulḳ-ı denīden
Taşavvuf ḫolmadur ḫulḳ-ı seniyyden
- Kitābında dimiş şāhib Ta'arruf
On ikidür bil erkān-ı taşavvuf
- Taşavvufdur dimişler üns ü ḳurbet
Taşavvufdur dimişler ḫavf u heybet
- 1355- Taşavvufdur dinilmiş şafvet-i ḳalb
Ḥudā'dan ḡayrıdan ḳalbin idüp ḳalb

^{1349a}ferkadāndur: ḳarındaşdur B.

^{1354a}ḳurbet: ḳarābet B.

- Taşavvuf dünyeden kaçmağa dirler
Dağı uçmaq yolın açmağa dirler
- Taşavvuf terk-i şübühāta dimişler
Taşavvuf terk-i lezzāta dimişler
- B 66^b||R 45^a Özin ögmege şeytānlık dimişler
Dağı yermege nādānlık dimişler
- Ç 64^a Kerāmet şatmamaqlıkdur kerāmet
Kerāmetdür dimişler terk-i ‘ādet
- 1360- Kerāmetdür dir İbrāhīm Edhem
Şırātında Haqq’uñ turmağı muhkem
- Muhibb maḥbūbun ey şāhib-kerāmet
Bilüp söyleşmedür keşf ü kerāmet
- Var ey şūfī geçen kāzib münāfık
Degil ḥālūñ senūñ buña muvāfık
- T 46^a Yüri var ḥālūñe ey nefis esīri
Ölüsün sen degilsün dağı diri
- Didi *lā-tusmi‘ū’l-mevtā* çü Ḥālīk
Olımaz pes taşavvuf saña lāyık
- S 49^a 1365- İrenler cān ‘ilmi-y-le diridür
Senūñ gördüklerūñ etdür deridür
- Zamāne şūfisinde yok tevekkül
Hemān san‘atları olmış te’ekkül
- Olar kim şimdi şōfi şekl iderler
Yaḳīn bil kim *li-ecl’l-ekl* iderler

^{1356a}dünyeden: dünyādan B.

Şular kim zıkr iderken raqş iderler
Taşavvuf ismin anlar naqş iderler

Olur raqşuñ soñı her vech-ile naqş
Ki zırā Sāmırī ihdāsıdur raqş

B 67^a 1370- Dilüñden ğayrı depretme vücüduñ
Meger ola rükū'-ile sücüduñ

Şalātda hem gerekdür toĝrı turmaq
Harām oldı bil anda da şalınmaq

Ç 64^b Tefaqquh it pes andan tur şalāta
Ki tā 'ārif olasın sen şıfāta

Geyüp aq hırqa'ı gögsüñi germe
Dime kim şüfiyem kendüñi görme

Taşavvuf tāc-ile hırqa degildür
Degil cüz'ī bil anı terk-i külldür

1375- Özüñden ayrılı görgeç sözüñden
Bu 'ucbuñ perdesin ref' it gözüñden

Ta'allüm eyle terk it türrehātı
Bilem dirsen eger zāt u şıfātı

R 45^b Ki tā Haqq'dan haqıkat göstere rüy
Büt olmaya saña bu hāy ile hüy

Riyā vü 'ucb olmışdur demür taĝ
O taĝı geçmesine nefis olur bāĝ

Eger her dem dilerseñ tāze cānı

^{1369a}vech-ile naqş: vechi enqaş B.

^{1371a}toĝrı: doĝrı S.

^{1373a}hırqa': hırqañı T.

^{1376b}zāt u şıfātı: zātı vü şıfātı B.

^{1377b}büt: put T.

- Tedebbürsüz geçürme sen bir ānı
- T 46^b 1380- Tedebbürle olur albũn munevver
Niun olmayasın Furan'la enver
- Gel ey űfĩ nedür diñle taűavvuf
űaın űanma taűallüfdür taűavvuf
- B 67^b||S 49^b Taűavvuf geçmedür bil māsivādan
Rızādan ğayrı ummayup Hudā'dan
- Taűavvuf terk-i da'vā eylemekdür
Daı kitmān-ı ma'nā eylemekdür
- Taűavvuf dōrt arfdür ey birāder
Bunı hep ehl-i ma'nā böyle yazar
-  65^a 1385- Te'si tevbe vü űād'ı űıdadur dāl
Vefādur Vāv'ı 'ahde ey nĩkũ-āl
- Fe'si Furan'a oldı hem iűāret
Eger bizde bular varsa biűāret
- O űfĩ kim ögüندی urdı lāfi
Odur űũfĩlerũñ ğāyet ilāfi
- Bu sōzler kim didüm vardur delĩlüm
Delĩlümde beni űanma zelĩlüm
- Ulılardan benüm vardur cevābum
Anuñ-ün ğālib oldı bil űavābum
- 1390- Taűavvufda ulılar o dimiűler
Bu ma'nālarda sũkkerler yemiűler

^{1384b}ehl-i ma'nā: ehli ma'nā B.

^{1385be}ahde: 'ahd B.

^{1386b}varsa: var ise B.

^{1390a}Taűavvufda ulılar o dimiűler: Taűavvuf ulılar odur dimiűler S.

Velî ol şāh-ı merdān mîr-i meydān
‘Alî vü ‘ālim-i ma‘nā-yı Furqān

Anuñ lafzı-durur bārından irşād
İdüp söyler Cüneyd-i Milk-i Bağdād

Taşavvuf ehlinüñ ser-çeşmesidür
Bular şöñra gelenler eşmesidür

O şeyh ü mürşid ü üstād-ı kāmīl
Şerī‘at kuflınuñ miftāhıdur bil

B 68^a 1395- Tarīkatda tarīkin bildi Hakk’dan
Hakīkat söz anuñdur her sebağdan

R 46^a Açup dürr dökdi la‘lî hoğkasından
Derk-i kāmillerin al oğkasından

T 47^a Bu şūfî isminüñ üçdür hurūfı
Müsemmasınuñ olmuşdur zurūfı

Ç 65^b Nedür Şād’ı şafā vü şıdğadur bil
Vü Vāv’ı vüdd ü vird ile edā kııl

S 50^a Vü Fā’sı hem anuñ Furqān-ı Hakk’dur
Fırāsetle o Furqān’a eħakk’dur

1400- Şu şūfide ki yokdur bu şıfatlar
Gerekdür aña her vech-ile letler

Didi üç harfdür faqr ey qarındaş
Fağır añlar bunı bilmeye evbaş

Fe’si Furqān Kāf’ı Qur’an’durur bil
Re’si rahmet bilüp bunı ‘amel kııl

^{1391b}Furqān: Qur’an S.

^{1394a}şeyh ü mürşid: şeyh-i mürşid T.

^{1396b}derk-i kāmillerin al oğkasından: derk-i kāmiller aldı oğkasından S.

^{1398a}bil: dāll T.

Bunuñla faħr ider ŧūfī³-i ŧāfī
Daħı terk ider ol lāf-ı gūzāfı

Faħır olanlar olur ehl-i Furķān
Faħır itmez zikirde raķŧ u devrān

1405- Faħır iseñ hemen Furķān'ı gözle
Gice gündüz hemān Ūur'an'ı özle

Gelüñ diñleñ eyā cem'-i mesākīn
Ki miskīne neden dinildi miskīn

Dir idi dā'im ol ümmet-penāhı
Beni miskīn ile haŧr it İlāhī

B 68^b Bularla olsun ħayātum hem memātum
'Anāŧırdan cüdā olduķda zātum

Bu miskīn isminüñ bil ħarfı beŧdür
Faħır ile bular Ūur'an'da eŧdür

1410- Ūılup beŧ vaķt namāzı kıl niyāzı
Ĥurūf-ı ħamsesinden añla rāzı

Ç 66^a Ki mīminden murād anuñ muħabbet
Bu münzile vü münzele meveddet

Muħabbet ide añā mü'minīne
Daħı emrine anuñ müslimīne

Daħı Sīn'i-durur sübħa selāmet
Süverde eylemek seyr ü seyāħat

Eger sīni ħaķīķatle tıyasın

^{1405b} Ūur'an'ı: Ūur'an B ve R; özle: gözle S ve T.

^{1409b} Ūur'an'da eŧdür: ħarındaŧdur B.

^{1410b} Ĥurūf-ı ħamsesinden: ħurūf-ı ħamsesinde B.

^{1411b} Bu münzile ve menzile meveddet: - T.

Mesā vü şubḥ Yāsīn okuyasın

- R 46^b|| 1415- Bu sīne Ḥaqq nidā itdūgi Yā Sīn
T 47^b Buña inanmayanlar tuta yasın
- S 50^b Bu sīn ol seyyidü'l-kavm ismidür bil
Bunuñla Sīn'e varınca 'amel kııl
Ki zīrā qalb-i Qur'an oldı Yāsīn
Çalış ma'nāsın anuñ anlayasın
Ḥudā Yāsīn'e gönderdi selāmı
Selām ile añar ḥayrū'l-enāmı
Selām esmā'-i ḥüsnādandır ey cān
Ki ya'nī ism-i zāt-ı pāk-i Sübhān
- 1420- Sa'ādetlü müselmān ola miskīn
Ki sīnesinde olmaya anuñ kīn
- B 69^a Gel imdi diñle añla kāf-ı miskīn
Ne vech-ile virür miskīne teskīn
Kelāmu'llāha meşgūl ola evvel
Odur miskīn olana şuğl-ı evvel
Kifāyetdür bu söz miskīn olana
Kerāmet-durur ol ma'nā bulana
- Ç 66^b Yā'sı miskīnüñ oldı yümn-i Qur'an
Yesīr ola aña ma'nā-yı Furqān
- 1425- Daḥı Nūn'idur anuñ nūr-ı Furqān
Na'im'üñ a'zamıdur anı 'irfān
Süverden hem Nebe''le daḥı Nūn'a

^{1417b} anuñ: - T.

^{1424b} Furqān: Qur'an T.

- İşāretdür bilen ehl-i funūna
Necāta bu sebebdür bilse ma'nā
Şaḡın miskīn işidüp dime da'nā
Yüri Rıdvān'a Ḳur'ān nūrı ile
Şafā vü zevḳi eyle ḥūrī ile
Gelüñ siz cümlemüz yol bir idelüm
Bu Ḳur'ān didügi yola gidelüm
- 1430- Şerī'at şāhı şer'in gözleyelüm
Anuñ aşḡābı izin izleyelüm
Bu Ḳur'ān'a uyanlar bil velīdür
Bu Furḳān'ı ḳoyanlar hep delidür
- T 48^a İdelüm cümle bir yerden münācāt
Münācāt-ile biter cümle ḥācāt
- B 69^b||S 51^a İlāhī 'abdüñüz dergāha geldik
Faḳīrüz pek ki *şey'en li'llāha* geldik
- R 47^a Egerçi 'abdüz 'ammā 'abd-i 'āşī
İşimüz gice gündüz hep ma'āşī
- 1435- Menāhīden melāhīden ba'id it
Bizi yā Rabb sen 'abd-i sa'id it
Fe-şaddıḳ yā Şadīḳī bi'l-kerāmāt
Ve kezzib yā Refīḳī bi'l-ḥurāfāt
- Ç 67^a **Begüm Geldi İmāmet Bābına Söz**
Gerekdür ehl-i İslāmuñ imāmı
Ki tenfīz ide aḥkāmı temāmı

^{1427b} dime: - S; dime da'nā: itme ḡa'nā R.

^{1428b} zevḳi: zevḳ S.

^{1429a} yol: söz T.

^{1436ab} T. 45b'dedir.

Ḥudūdı eyleye dā'im iḳāmet
İdeler emrine anuñ iṭā'at

Zekātı aluban vire yirine
Tağallüb ehli ẓahrından yirine

1440- Ne ẓuttā'-ı ẓarīki ẓoya yolda
Ne uğrılığ ideni şağ u şolda

İḳāmet olına cum'a namāzı
Bula her yılda 'ıydeyn imtiyāzı

Nizā'ı ẓaṭ' ü ref' ide fesādı
Ẓabül ide şehādāt-ı 'ibādı

Cihānda emr-i şer'ı ide şāyi'
Ḥuḳūḳ-ı Müslimīn olmaya zāyi'

Şığār-ile şağā'ir ide tezvīc
Çün olmaya velī kim ide tezvīc

B 70^a 1445- Cihād idüp ğazāda ola ẓā'im
İde 'adl-ile taḳsīm-i ğanā'im

İmām olan gerekdür zāhir ola
Ki def' itmekde zūlmü māhir ola

Gerekmez kim ide maḥfī ẓarārı
Ki ḥalḳ aña ideler intizārı

Degil muhtaşş k'ola evlād-ı Hāşim
Hem evlād-ı 'Alī olmağ ne lāzım

S 51^b||T 48^b Daḥı 'ismet degil şarṭ-ı imāmet

^{1439a}aluban: alup ol B.

^{1446b}māhir: zāhir B.

^{1447a}kim: ki T.

- Gerek ancak ola ehl-i siyāset
- Ç 67^b1450- Oluban kâdir-i tenfîz-i aḥkām
İde ḥıfz-ı ḥudūd-ı dār-ı İslām
- Hem inşāf-ile ide ḥaḥḳı ma'lūm
Ḳomaya zālīm üzre ḥaḥḳı mazlūm
- R 47^b Ne buyurmuş işidūñ Faḥr-i 'Ālem
Ki olanlar ḳamu ebnā'-i Ādem
- Gerek kim olalar sultāna maḥkūm
Ḥabeşden ger ola ol 'abd-i ma'lūm
- Ulū'l-emre olan 'āşī cihānda
Cezāsını bulur bunda vü ānda
- 1455- Daḫı her kim ola şāhına 'āşī
Cezāsı bu ki ḥiç olmaz ḥalāşı
- İmāmetden Bu Baḥş Oldı Tetimme**
- Şalātuñ muḳtedāsı vü imāmı
Bile farz-ı şalāti çün temāmı
- B 70^b Aña ḳıl iḳtidāyı evvel āḫır
Gerek berr olsun ol gerekse fācır
- İden 'ilmine ide iḳtidāyı
N'ider fi'lindeki çün u çirāyı
- Dimişler ulular işitdügini
Ṭutuñ sözini itmeñ itdügini
- 1460- Ḳaçınma 'ālimūñ eñ ṭāliḫinden
Ki yekdür cāhilūñ eñ şāliḫinden

^{1451b} ḥaḥḳı: ḥaḥḳ T.

^{1452a} işidūñ: işitdük B.

^{1455b} ḥiç olmaz: bulmaz ḥiç T.

^{1458a} iden 'ilmine ide iḳtidāyı: ide 'ilmine anuñ iḳtidāyı S.

Cenāze Hālını Bilsünler Ahyā

Vefāt itse kaçan bir ehl-i imān
Gerekdür cem' olup üstine ihvān

Anı āyin-i İslām üzre gassāl
Yuyup pāk ide tekfīn ide derhāl

Ç 68^a Muşallā üzre koyup anı tāhir
Vuzū ile cemā'at ola hāzır

S 52^a||T 49^a Haber ide mü'ezzinler enāma
Namāzın kılalar uyup imāma

1465- Du'ā idüp götürüp defn ideler
Pes istircā' idüp dönüp gideler

Çün ol güne ire bu oñmaduğ baş
İlāhī eyle sen imānı yoldaş

Nedür Gör Sünnet Ehline 'Alā'im

Nişān-ı ehl-i sünnet budur ey yār
İde huffeyne mesh itmege ikrār

B 71^a||R 48^a Seferde vü hāzarda ide anı
Koya inkār ile şekk ü gümānı

Çü buldı bu haber şöhret arada
Olur cā'iz kitāb üzre ziyāde

1470- İder üç gice vü üç gün misāfir
Muķīm olan ider gün bir gice bir

'İbāda çünki rahmetdür bu ruḥşat
Kābül itmek gerekdür ehl-i sünnet

^{1462b}derhāl: fi'l-hāl S.

^{1463a}tāhir: zāhir T.

^{1470a}üç gice vü üç gün: üç gice üç gün T.

Hem itdi ehl-i sünnet böyle ta'lim
Nebîzûñ cerresin itmeye taħrîm

Ĥuşuş-ile Nuşuşuñ Diñle Ĥālin

Nuşuşı zāhirîne ĥaml ideler
Şaħābe gitdügi yola gideler

Zevāhirden 'udül itmek zarardur
Şu mülhidler k'ider ehl-i Saķardur

1475- Çıkarurlar kelāmı muķtezādan
Virürler ma'niler aña hevādan

Ç 68^b Muķarrer bil bunı küfr ile ilĥād
Diyen anı degildür ehl-i irşād

Nicedür Küfr 'AlāmātınıAñla

Nuşuş-ı ķātı'a aĥkāmın ey yār
Olur kāfir iden redd-ile inkār

S 52^b||T 49^b Hem istiĥlāl-i 'işyān istiĥānet
Olupdur cümlesi küfre 'alāmet

B 71^b Hem istiĥzā iden şer'-i Resül'i
Ķabül itmeyen aĥkām-ı uşülü

1480- Daĥı me'yūs olan Ĥaķķ raĥmetinden
Olan emn üzre ĥavf niķmetinden

Daĥı kāhin ki dir aĥbār-ı ĥaybī
Anı taşdıķ idüp bilmeyen 'aybı

Olupdur cümlesi küfre 'alāmāt
Bulınmaz mü'min olanda bu ĥālāt

^{1473a} ideler: iderler B; gideler: giderler B

^{1475a} çıkarurlar: çıkarur T.

^{1476a} bunı: anı T.

'alāmātını: emārātını T.

Degil bunlarda küfr elfâzı maḥşûr
Fetāvāda olur tafşîli mezkûr

İşitsün Hāl-i Ma'dūmı Olan Ḥayy

R 48^b Olan sünnet 'alāmâtıyla mevsûm
Didigüm şey' degildür hiç ma'dūm

1485- Nice şey' ola gelmeyen şuhūda
Çü şey'iyet mürādıdır vücūda

Du'ānuñ Var-durur Emvāta Nef'i

Ger aḥyā Ḥaḫḫ'a itseler du'ā'ı
Ya li'llāh itseler hem bir 'aṭā'ı

Ç 69^a Şevābın meyyite itseler i'tā
Ḳabûl olursa dergāhında mu'tā
Olur mü'min olan mevtāya nef'i
'Azābı var ise ref' ola def'i

Bu ma'nāyı idüp ta'yīn ü taḫḫīḫ
Resūlu'llāh buyurdı eyle taşdıḫ

B 72^a 1490- Ki mevtāya du'ā-ile 'aṭāyā
Olur gūyā ki aḥyāya hedāyā
Du'ānuñ var-durur te'sīri zāhir
Zuhūr ider du'ādan çok mezāhir

Şurūt-ile du'ā eylese bir ḫul
İder ol Ḳāḍi'l-ḫācāt maḫbûl

S 53^a||T 50^a **Melekler Hālını Afıla Mücerred**
Ḥudā'nuñ ḫullarıdur hep melekler
'İbādet-gāhı anlaruñ felekler

^{1483b} fetāvāda: fetāvīde B.

^{1484a} mevsûm: mersûm B.

emvāta: mevtāya B.

Hakk'ıñ emrinde kâ'im her birisi
'İbâdet üzre dâ'im her birisi

1495- Zükûretle ünûset vaşfi yokdur
Velî 'âlemde yañlış sözlü çokdur

Melek midür Beşer midür Mufađđal

Beşerden mürsel olanlar mükemmel
Melâ'ik mürselinden oldı ekmel

Melâ'ik mürseli olmışdur ammâ
Rüsûlden mâsivâ insândan a'lâ

Takî olan beşer oldı muhaşşal
'Umûm üzre melâ'ikden mufađđal

Ç 69^b Bu üslûb üzre eyle i'tikâdı
Çü böyle didi olan ictihâdı

R 49^a **İşit Cehd İle Hâl-i İctihâdı**

B 72^b 1500- Bil eyler müctehid gâhî hatâyı
Muşîb olup bulur gâhî 'atâyı

Hatâ eylerse bir ecr olur ihsân
İşâbet eyler ise vardur ecrân

İşit Eşrâ-ı Sâ'atun Beyânın

Kıyâmetdür bu sâ'at bil kıyâmet
Bilinmez kim ne sâ'atdur kıyâmet

Veli eşrâtını ol Fahr-i 'Âlem
Haber virdi beyân eyleyelüm hem

Didi kim kıpalmaz o rûz-ı mükâfât
Muqaddem olmayınca on 'alâmât

1505- Birisidür duhân u biri Deccâl

^{1495b}sözlü: sözler B, sözlü T.

- Biridür Dabbe yokdur eşkāl
- S 53^b||T 50^b Tūlū^c-ı şems min mağrib-durur hem
Nüzūl-i Ḥażret-i ‘Īsā bin Meryem
- Dağı Ye’cūc ü Me’cūc’uñ ħurūcı
Helāk olur velī bunlar soñucı
- Dağı üç ħasf ola mağribde biri
Birinüñ dağı maşrıķ ola yiri
- ‘Arabda yire giçe bir cezīre
Bunı böyle dimişdür ehl-i sīre
- Ç 70^a 1510- Çıķa hem soñra bir āteş Yemen’den
Süre çıķara bu ħalkı vaţandan
- Temāmet bir yire ħaşr ola ādem
Kemālin Ḥaķķ bilür *Allāhu a’lem*
- B 73^a **Tamām Oldı Şeker Miskli ‘Aķīde**
Bi-ħamdi’llāh ki bu nazm-ı dil-āvīz
İrüp pāyāna oldı ħikmet-āmīz
- Yazıldı kim aña irmeye nisyān
Ola maĥfūz-ı levĥ-i ķalb-i insān
- Budur maķşūdı hem erbāb-ı ‘irfān
Görürse bir ħaţāyā sehv ü noķşān
- 1515- Vire ışlāĥ ile aña şalāĥı
Bula cennetde ol fevz ü felāĥı
- R 49^b Dağı her kim bu nazm-ı dil-güşāya
Nazār ide elin açsundu‘āya

^{1505b} dabbe: dabbetü'l-‘arz T; yokdur eşkāl: yokdur anda eşkāl S.

^{1514a} maķşūdı: maķşūd T; ^{1514b} görürse: göz irse B.

^{1516b} açsun: açup B.

Bu 'İlmî'yi du'â-ile ide şād
İde ol ulını Ha amdan āzād

İlāhī bu kitāba her hūner ver
Ki ide hūsn-i abūl ile nazarlar

Anı ıl mazhar-ı lūtf-ı ilāhī
Hem olsun rametūñ anuñ penāhı

1520- Cemī'-i ehl-i īmānuñ Hūdāyā
Hatāyāsın gider lūtf it 'atāyā

Fe-temme'n-nazmu fī 'ilmi'l-'aā'id
'Azīmū'l-adri mabūlu'l-ferā'id

 70^b||S 54^a Hezecdür āeri mazūf olupdur
Bu vezn ehline hep ma'rūf olupdur

Yanundan gitmesūn nazm-ı 'aā'id
Ki vardur bunda o dūrlū fevā'id

B 73^b Bu nazmum dūrleri 'ilm-i kelāma
Biñ otuz yedide irdi temāma

1525- *ad kāne itmāmū'l-merām min nazmi'l-kelām*
Fī urreti şehri'l-mu'temeri'l-mu'ami'l-muarremi'l-arām

Senetūn seb'a vū selāşīn ü elf tām
Min icreti'r-Resūl 'aleyhi'ş-alātū's-selām

ad temme kitābī bi-'avni'l-Vehhāb
Ūmīd ki bāşed hemegī şıd u şavāb

Ve'r sehv u atāyī şode bāşed vāi'
Rabbi'fīrlī inneke ente't-Tevvāb

^{1519a} mazhar-ı lūtf-ı ilāhī: mazharı lūtf-ı ilāhī R.

^{1524b} biñ otuz yedide irdi temāma: biñ elli sekize irdi temāma B.

KAYNAKÇA

a. Eski Kaynak ve Kitaplar

Abdülaziz el-Buhârî, Alâeddin bin Ahmed, *Keşfü'l-Esrâr*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, yyk., ts.

AÇA, Mehmet-GÖKALP, Haluk-KOCAKAPLAN, İsa, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Ür ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011.

AKKUŞ, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008.

AKTAŞ, Hasan, *Çağdaş Türk Şiirinde Mutasavvıflar*, Yort Savul Yayınları, Rize 2008.

el-Askalânî, Ahmed bin Ali bin Hacer Ebu'l-Fadl, *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhu'l-Buhârî*(I-XIII), Daru'l-Marife, Beyrut 1960.

AŞKAR, Mustafa, İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Semih Ofset, Ankara 1996.

ATASOY, İhsan vd., *Sahâbler Ansiklopedisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.

el-Bağdâdî, Ebu Mansur Abdülkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Haz. Ethem Ruhi Fığlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

el-Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifîn ve Esmâü'l-Müellifîn Âsârü'l-Musannifîn min Keşfü'z-Zünun*, VI, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *İslam Akaidi*, haz. Salih Sabri Yavuz, Semerkand Yayınları, İstanbul 2009.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail, *Câmiu's-Sahîh*, 4C, el-Matbaatü'l-Emîriyye, Bulak 1895.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I, Meral Yayınları, İstanbul.

CANIM, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010.

- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, XII, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, *Muhammediyye I-II*, MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, Çelik Yayınları, İstanbul ts.
- Güvâhî, *Pend-nâme*, haz: Mehmet Hengirmen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- İbn Arabî, *Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi*, çev: Ramazan Biçer, Gelenek Yayınları, İstanbul 2010.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed bin Yezîd er-Rebei el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce*, el-Matbaü'n-Nizâmî, Delhi 1905.
- İshak Zencanî, *Akaid Manzumesi*, haz: Ali Nar, Dersaadet 1327.
- Kâtip Çelebi, *Mîzanü'l-Hakk fi İhtiyârî'l-Ahakk*, haz: Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1980.
- KILAVUZ, A. Saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
- el-Kuşeyri, Ebulkasım Abdullah Kerim bin Havazin bin Abdülmelik, *Risâle-i Kuşeyri*, çev. Ali Arslan, Arslan Yay., İstanbul 1980.
- KÜLEKÇİ, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Nâimâ, *Târih-i Nâimâ*, VI, yyk., ts.
- Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi II*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

er-Râzî, Fahreddin, *İtikâdât Fırakı'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*, haz. Faruk Sancar, Karadeniz Basım-Yayım-Dağıtım, Rize 2010.

es-Sâbûnî, Nureddin, *Mâturîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgât*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.

_____, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010.

Şehristânî, *Milel ve Nihal, Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, Çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâiku'n-Nûmâniyye ve Zeylleri III, Vekâyi'u'l-Fuzalâ I*, haz: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

et-Taberânî, Süleyman bin Ahmed bin Eyyub Ebu'l-Kasım, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 20 C, thk: Hamdi bin Abdülmecid es-Selefî, 2.baskı, 1983.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed bin İsa bin Sevre es-Sülemî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk: Beşşar Avvad Ma'ruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

TAVUKÇU, Orhan Kemal, *Dede Ömer Rûşenî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275463/h/dede-omer-ruseni.pdf> [05.08.2012]

TOPALOĞLU, Bekir, *Kelam İlmîne Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 1993.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, TTK Basımevi, Ankara 2003; I, TTK Basımevi, Ankara 2011.

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Işık Akademi Yayınları, İzmir 2010.

b. Tezler

AKBAŞ, Sıddıka, *Süleyman Nahîfî'nin Mi'râciyyesi (Metin-Muhteva-Tahlil)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

- AKÇAY, Ali İhsan, *Türk Edebiyatında Manzum Akaidnameler: İnceleme Metin* (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2011.
- BÜYÜKKEÇECİ, Betül, *Kadızzade Kadızzâde Efendi'nin İtmâmü'l-Merâm min Nazmî'l-Kelâm Adlı Eserinin Tahlil-Çeviri ve Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.
- ÇAVUŞOĞLU, Semiramîs, *The Kadızzadeli Movement: An Attempt of Serî'at-minded reform in the Ottoman Empire* (Basılmamış doktora tezi), Princeton University, 1990.
- EKŞİOĞLU, Serap, *Manzûme-i Akâid-Dil İncelemesi-Tenkitli Metin-Gramatikal Dizin*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2012.
- ERGİN, Refik, *İslam Düşüncesinde Zahir-Batın Ayrımı Açısından Kadızzadeli Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- ÖZFİRAT, Bayram, *Tokatlı İshak Efendi'nin Nazmu'l-ulûm, Nazmu'l-Leâli ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri (İnceleme-Metin)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- SULUOĞLU, Muhammet Hanefî, *Kadızzade Erzurumî ve Kâşifu Hâlî'l-Mevtâ ve'l-Berzah Adlı Risalesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2010.
- ŞAKAR, Sezer Özyaşamış, *Birgivî Muhammed Efendi'nin Manzum Vasıyyet-nâmesi (Eleştirili Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)* (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

YAVUZ, Salih Sabri, *Hızır Bey ve Kaside-i Nuniyesi*(Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1986.

c. Makaleler, Bildiriler

AĞRALI, Ahmet, “Aziz Mahmut Hüdayî'nin Necâtü'l-Garîk Adlı Eseri”, *Uluslararası Aziz Mahmut Hüdayi Sempozyumu* (21-22 Mayıs 2005), İstanbul 2005.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Ebüssüüd Efendi”, *DİA*, X, İstanbul 1994, ss. 365-371.

AKSU, Hüsamettin, “Hurufilik”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1988, ss. 408-412.

ALPER, Ömer Mahir, “İbn-i Sînâ”, *DİA*, XX, İstanbul 1999, ss. 319-358.

ALTINTAŞ, Hayrani, “Dehriyye”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, ss. 107-109.

ARSLAN, Mehmet, “Klasik Türk Edebiyatı Manzum Dini Eserlerinden Bir Örnek, Manzum Akaid Risalesi: Kaside-i Kadızade”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, ss. 115-128.

ATEŞ, Süleyman, “Cüneyd-i Bağdâdî”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, ss. 119-121.

ATİK, M. Kemal, “Ca'berî”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, ss. 527, 528.

AYBAKAN, Bilal, “İmam Şâfî”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, ss. 223-233.

el-A'ZAMÎ, M. Mustafa, “Buhârî”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, ss. 368-372.

BAKTIR, Mustafa, “Suffe”, *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, ss. 469, 470.

Cerra de Vaux, “Akîde”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınevi, I, İstanbul 1965, ss. 240-242.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Gazzâlî”, *DİA*, XIII, İstanbul 1996, ss. 489-534.

ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, “Kadızeliler”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, ss. 100-102.

ÇELEBİOĞLU, Amil, “Süleyman Nahîfî ve Fazîlet-i Savm (Zuhrü’l-Âhire) Adlı Eseri”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, ss. 317-334.

_____, “Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, ss. 349-365.

ÇİÇEKLER, Mustafa, “Mesnevi”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, ss. 320-322.

DENİZ, Sebahat, “Kadıze Mehmed Kadızâde’nin Sultan IV. Murad İçin Yazdığı Manzum Duânâme’si”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi I*, İstanbul 2008, ss. 9-40.

DİA, “Melâmiyye”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, ss. 25-29.

ERDEM, Sargon, “Anka”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 198-200.

ERSÖZ, İsmet, “Ashâb-ı Kehf”, *DİA*, III, İstanbul 1991, ss. 465-470.

HARMAN, Ömer Faruk, “Âsaf bin Berahyâ”, *DİA*, III, İstanbul 1991, ss. 455.

İLTAŞ, Davut, “Tahavî”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, ss. 385-389.

İŞPİRLİ, Mehmet, “Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, ss. 349.

_____, “Çivizâdeler”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, ss. 349, 350.

_____, DEMİR, Ziya, “Sa’dî Çelebi”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, ss. 404-405.

KANDEMİR, M. Yaşar, “Ahfeş”, *DİA*, I, İstanbul 1988, ss. 524,525.

_____, “Ahmed bin Hanbel”, *DİA*, II, İstanbul 1989, ss. 75-87.

_____, “Nevevî”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, ss. 45-49.

_____, “Müslim bin Haccâc”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, ss. 93,94.

KARA, Mustafa, “Bişr el-Hâfî”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, ss. 221,222.

KARABEY, Turgut, “Ahmed-i Hânî, Hayatı, Eserleri ve Mem o Zîn Mesnevisi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 30, Erzurum 2006, ss. 57-64.

KILAVUZ, A. Saim, “Akaid”, *DİA*, II, İstanbul 1989, ss. 212-216.

KEMİKLİ, Bilal, “Popüler Dinî Kültürümüze Dair Bir Manzûme ve Üç Şair: Hudâ Rabbim Manzûmesi Etrafında Tartışmalar”, *Journal of Islamic Research*, XIV, (3-4), ss. 492-500.

KİREMİTÇİ, Ferdi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî'nin Manzum Akâid-nâme Örneği” *Turkish Studies*, VII/I, Kış 2012, ss.1501-1539, TURKEY. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/552657030_80_kiremitciferdi_t.pdf [08/07/2012]

OCAK, Ahmet Yaşar, XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Prütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: “Kadızedeliler Hareketi”, *Türk Kültürü Araştırmaları XVII-XXI/1-2*, 1983, ss. 208-223.

ÖĞÜT, Salim, “Buhârî”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, ss. 368-376.

_____, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, İstanbul 1994, ss. 260-265.

_____, “İmameyn”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 207.

ÖNGÖREN, Reşat, “İbrahim bin Edhem”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, ss. 293-296.

ÖZ, Mustafa, “Hubbiyye”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 226.

_____, “Burak”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s.417.

ÖZBALIKÇI, M. Reşit, “Sîbeveyhi”, *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, ss. 130-134.

ÖZEL, Ahmet, “Mâlik bin Enes”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, ss. 506-513.

ÖZEN, Şükrü, “Mâturîdî”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, ss. 146-165.

_____, “Teftâzânî”, *DİA*, C 40, İstanbul 2011, ss. 299-308.

- ÖZERVARLI, M. Sait, “el-Emâlî”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, ss. 73-75.
- _____, “el-Kasîdetü'n-Nuniyye”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, ss. 570.
- SAKALLI, Talat, “Ebû Sâlih es-Semmân”, *DİA*, X, İstanbul 1994, ss. 226.
- SİNANOĞLU, Mustafa, “Muattıla”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, ss. 330-331.
- ŞAHİNOĞLU, M. Nazif, “Attar”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, ss. 94- 98.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal, “Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Şiiri Münasebetiyle”, *International Jurnal of Central Asian Studies*, X/I, 2005, ss. 181-195.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Cennet”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, ss. 376-386.
- _____, “Cehennem”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, ss.227-233.
- TURAN, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, ss. 238-247.
- TÜCCAR, Zülfikar, “Ferrâ”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, ss. 406-408.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Amr bin Osman el-Mekkî”, *DİA*, III, İstanbul 1991.
- _____, “Bâyezîd-i Bistâmî”, *DİA*, V, İstanbul 1992, ss. 238-241.
- _____, “Kuşeyrî”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, ss. 473-475.
- _____, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XIV, İstanbul 1997, ss. 291-307.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, “Ebû Hanîfe”, *DİA*, X, İstanbul 1994, ss. 131-138.
- YARDIM, Ali, “Düldül”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 20.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Akâidü'n-Neseffî”, *DİA*, II, İstanbul 1989,ss. 217-219.
- _____, “Akîdetü'ş-Şeybâniyye”, *DİA*, II, İstanbul 1989, ss. 258- 259.
- _____, “Fahreddin Râzî”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, ss. 89-95.
- YAZICIOĞLU, M. Sait, “el-Kasîdetü'n-Nûniyye”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, ss. 571-572.

YILDIRIM, Suat, “Bikâf”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, ss. 149,150.

YILMAZER, Ziya, “Murad IV”, *DİA*, XI, İstanbul 2006, ss. 177-183.

YURDAGÜR, Metin, “Haşviyye”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997, ss. 426, 427.

YÜKSEL, Emrullah, “Cevheretü't-Tevhid”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, ss. 457-458.

ç. Sözlükler

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1893.

ERGİNLİ, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, İstanbul 2006.

GÜNEŞ, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul 2010.

KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1993.

MENİNSKİ, Franciscus a Mesgnien, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, Simurg Yayınları, İstanbul 2000.

ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Cemal Kurnaz, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.

SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.

SAMİ, Şemseddin, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C 4, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001.

d. Yazma Eserler

İlmî Çelebi, *Ahsenü'l-A'mâl*, Millî Kütüphane, Nu: 06 Mil Yz A 8872, vr. 80.

İlmî Çelebi, *Kitâbu Ahsenü'l-A'mâl*, Millî Kütüphane, Nu: 06 Mil Yz A 6962, vr. 80.

İlmî Efendi, *Manzûmetü'l-Akâid*, Aıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 34 Atf 2285, vr. 54.

İlmî Efendi Mehmed Magnisavî, *Manzûm Akâid*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Nu: 10 Hk 125, vr. 73.

İlmî Efendi Mehmed Magnisavî, *Manzûm Akâid*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Nu: 10 Hk 1061, vr. 42.

İlmî Efendi Mehmed Magnisavî, *Manzûme-i Akâid*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Nu: 19 Hk 1007, vr. 70.

İlmî Efendi Mehmed Magnisavî, *Risâle fî İlmi'l-Akâid*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Nu: 19 Hk 3228, vr. 52.

İlmî Efendi Mehmed Magnisavî, *Manzûme-i Akâid*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Nu: 07 El 2796, vr. 55.

İlmî Efendi Mehmed Magnisavî, *Manzûme-i Akâid*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nu: 45 Hk 5869, vr. 55.

İlmî Efendi Mehmed Magnisavî, *Manzûme-i Akâid*, Millî Kütüphane, Nu: 03 Gedik 18142, vr. 61.

İlmî Mehmed Efendi, *Manzûm Akâid*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Nu: Y 1852, vr. 50.

İlmî Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid*, Millî Kütüphane, Nu: 06 Hk 2459, vr. 97.

İlmî Muhammed Efendi, Kadızâde Küçük Muhammed İlmî, *Manzûme fî'l-Akâid*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 34 Ha 345/1, vr. 69.

Kadızâde İlmî Efendi, *İtmâmü'l-Merâm min Nazmi'l-Kelâm*, Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: Raşit Ef. Eki 21538/5, vr. 49.

SÖZLÜK

âbâd: mamur, şen; sonsuz.

âcâl: eceller.

‘acîbe: alışılmış surette olmayan, çok harika.

a‘dâ: düşmanlar.

a‘dâd: sayılar.

‘adâvet: düşmanlık.

‘add: hesaplamak, saymak.

a‘del: adaletli.

‘adîm: yok olan.

adlâ‘: kaburgalar.

‘adû: düşman.

‘adüvy: düşman.

âfitâb: güneş.

âgâh: kalbi uyanık, basiretli.

aglâl: boyna geçirilen zincirler, kelepçeler, prangalar.

ahdar: yeşil.

âher: diğer, başka.

ahmer: kırmızı.

ahsen: en güzel, çok güzel.

ahvâl-i haşr: haşr halleri.

ahyâ: diriler.

ahyâr: hayırlılar.

ahz: alma, kabul etme.

akall: daha az, en az.

akder: en kudretli.

ahser: çok kısa.

akvâ: daha kuvvetli, en kuvvetli.

akvâl: sözler.

akvem: en doğru.

âl: tuzak.

‘alâ‘im: alametler.

a‘lâm: büyük âlimler.

‘alâ vefk-i murâd-ı Hakk: Allah’ın isteğine uygun.

‘alef: hayvan yemi.

‘alem: işaret.

a‘mâl: ameller.

‘âmî: avama ait.

‘âmil: yapan, işleyen.

âmir: emreden.

‘ammeyn: iki amca; Hz. Hamza, Hz. Abbas.

‘amûd-ı âteşîn: ateşli direk.

‘anâsır: unsurlar.

‘araz: kendi kendine vücut bulmayıp başka bir cevherle meydana gelen hâl ve keyfiyet; işaretler.

‘arrâf: âlim, bilge.

artuk: fazla.

-âsâ: gibi.

âsân: kolay.

asdikâ: sadıklar.

asfiyâ: safiyet, takva ve kemalat sahibi ve Hz. Peygamber’e varis olup onun meslek ve gayelerini ihyaya ve tatbiki çalışan muhakkik zatlar.

aslah: kullar hakkında en uygun, en faydalı, en iyi olan şey.

assı: kazanç, yarar.

âsûde: rahat, huzur içinde.

âsumân: gök, sema.

‘aşâ’ir: aşiretler, kabileler.

‘atâ: ihsan.

‘atâyâ: ihsanlar, lütuflar.

atvel: çok uzun.

atyeb: daha güzel.

avâriz: arızalar.

‘âyık: mani olan.

‘ayn: kendisi.

azhar: en zahir, en açık.

‘azm-i remîm: çürümüş kemik.

-B-

bâb: sığınacak yer, kapı.

bâ-cemî: hepsiyle.

bâd-bân: yelken.

bâg-ı belâg: belagat bahçesi

bâhir: apaçık, ışıklı; güzel.

bahr: deniz; aruzda aslî bir vezinle ondan tevellüt eden vezinler mecmuası.

ba’îd: uzak.

bâ’iseyn: iki husus.

bâ-kemâl: tam kemal sahibi.

bâlâ: yüksek, yukarı.

bânî: yapan, bina eden.

bâr: yemiş, meyve; izin.

bârân: yağmur.

ba’s: gönderme.

bâ-safâ: safalı.

basar: görmek.	bezzâz: bez saan, manifaturacı.
bataş: şiddet, kuvvet.	bi-âle: vasıta ile, sebep ile.
bây u gedâ: zengin ve fakir.	bid'at: sonradan çıkarılan adetler; dinin aslında olmadığı hâlde din namına sonradan çıkmış olan adetler.
bed: kötü.	bîdâr: uyanık.
bedîhî: aşıkâr.	bî-hodî: kendinden geçmişlik.
bed-kâr: kötü iş yapan.	bî-kem ü kâst: eksiksiz olarak.
begâyet: son derece.	bilâd: beldeler.
behcet: sevinç; güler yüzlülük.	bilâ-ilm(in): ilimsiz.
behiş: cennet.	bi'l-bedâhe: apaçık.
bekâ: devamlılık, ebedilik.	bîm: korku.
bende: köle.	bî-mâr: hasta.
ber: gönül.	bî-nazîr: benzersiz.
berk: yıldırım, parlama.	birr: takva; ihsan etme.
berk-refâtâr: şimşek hızıyla koşan.	bî-tekellüf: gösterişe kapılmadan.
berr: toprak, yeryüzü; sözünde duran.	bî-televvün: kararlılık.
berzah: dünya ile âhiret aleminin arası, kabir.	buhûr: aruz bahirleri.
besâfîn: bostanlar.	bu'l-fezâ'il: faziletlerin babası.
beşâret: müjde.	bükm: dilsizler.
bevvâb: kapıcı.	bülend: yüksek büyük.
bezl: cömertçe sarf etmek.	bürehne: uzak.
bezl-i emvâl: infak etmek.	bürhân: delil.

büt: put.

-C-

câh: makam.

câmi': toplayan.

cânib: taraf.

cârî: akan, geçmekte olan.

câvidân: sonsuz.

cazû': hurma gövdesi.

cebr-i sırf: *cebr-i mahz* da denilen mutlak cebir.

cehûl: çok cahil.

celîs: arkadaş, beraber oturan.

celî-şân: namı yüce.

cem': tasavvufta Hakk'ı halksız temaşa etme, halkı değil yalnızca Hakk'ı seyretme, bütün eşya ve varlıkların Allah sayesinde mevcut olduklarını görme, her şeyi Allah'tan görme.

cemâdât: cansızlar.

cenâheyn: iki özellikli.

cenân: gönül.

cerre: topraktan yapılan testi ve bardak, ağaçtan yapılan su kabı.

cevâdd: caddeler.

cevânib: taraflar.

cevher-şinas: cevherden anlayan.

ceyş: ordu.

cezîre: ada.

cihât: taraflar, yönler.

cilf: kaba, ayak takımından.

cinân: cennetler.

cisr: köprü.

ciyef: cesetler, leşler.

cûd: cömertlik.

cüdâ: ayrılmış.

cühhâl: cahiller.

cühûd: bilerek inkâr etmek.

cünbüş: kımıldama.

cünûd: askerler.

cürm: günah.

cüzû': ağaç vb. gövdeleri.

-Ç-

çâh: kuyu, çukur.

çâlâk: akıl ve firaseti açık.

çarh: gök.

çâr-tâk-ı kurb-ı Rahmân: Rahman'a yakın dört kişi.

çeb: sol, yanlış.

çerâg: ışık, kandil.

çûn u çirâ: nasıl ve niçin.

çüst ü çâlâk: hızlı.

-D-

dad: oyun.

dâd: adalet.

dâ'î: davet eden, çağırın; duacı.

dakâyık: incelikler.

dalâl: doğrudan, iman ve islam yolundan sapmak.

dâll: doğru yoldan ayrılmış.

dâll: delil olan, yol gösterici.

dâm: hile.

da'nâ: âlim.

dâniş: bilgi, ilim.

dâreyn: her iki dünya.

dâr-gîr: yurt tutan, ev tutan.

dârü'l-kazâ: icra etme yeri.

dâye: dadı.

dehr: zaman.

dehren fe-dehren: başlangıçtan itibaren.

delâ'il: deliller.

dem-i müşgîn: misk kokulu nefes.

denî: alçak.

derd-mend: tasalı, kaygılı.

der-zıll-ı Rahmân: Rahman'ın korumasında.

dest: el.

dest-gîr: yardımcı.

devvâr: devreden, durmayıp dönen.

dîbâ: renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş.

dîbâc: atlas dedikleri kıymetli ipek bez.

dîdâr: yüz, çehre.

diger-gûn: değişmiş, başkalaşmış.

dil-âvîz: cazip, çekici.

dil-güşâ: gönül açan, kalbe ferahlık veren.

dil-pesend: gönlün beğendiği.

dil-şâd: sevinmiş.

dirahtân: ağaçlar.

dirâyet: kuvvetli tecrübe sahibi olmak.

dirîgâ: yazık, eyvahlar olsun.

dirlik: yaşayış.

dûdmân-ı Âl-i Osmân: Osmanlı hanedanı.

duhân: duman.

duhûl: içeri girme.

dûr: uzak.

dûzah: cehennem.

dü-tâ: iki kat.

dürer: büyük inciler.

dürer-bâr: inciler yağdıran; çok kıymetli ve güzel sözler söyleyen.

dürişmek: çalışmak, çabalamak.

dürr: inci.

dürrâc: keklik cinsinden bir kuş.

-E-

e'âli: itibarı ve şerefi yüksek zatlar.

eb: baba.

ebleh: ahmak.

ebrâr: özü sözü doğru olanlar, iyiler.

ebsâr: gözler.

ebter: eksik, tamamlanmamış.

ebvâb: kapılar, kısımlar.

ebyât: beyitler.

ebyaz: daha beyaz.

ecell-i etkıyâ: takva sahiplerinin uluları.

ecrân: iki ecir.

ecsâm: cisimler.

eczâ: kısımlar.

edakk: çok ince.

edyân: dinler.

efhâm: çok şeref sahibi.

eflâk: felekler.

efrâd: askerler.

efzûn: fazla, çok ziyade.

ehadd: çok keskin.

ehâdis: hadisler.

ehakk: daha haklı.

ehl: yakın olmak.

ehvel: pek korkunç.

ekâbir: en büyükler.

ekl-i mâl-i etyâm: yetim malı yeme.

ekmel: en mükemmel.

emrâz-ı cehl ü şekk: cahillik ve şüphe hastalığı.

enâm: bütün mahluklar, yaratılmış olan canlılar.

en'âm: ihsan, armağan.

envâr: nurlar.

erbâb-ı tedkîk: âlimler.

erfâk: yapılması en kolay.

erkân: rükünler, esaslar.

erlik: tarikatta bir aşama.

ervâh: ruhlar.

esb: at, beygir.

eslâf: geçmişler, selefler.

esnâ: daha parlak.

esvâk: çarşılar.

esvât: sesler.

esved: çok siyah.

eş'âs: dağınık.

eşedd: çok fazla şiddetli.

eşkâl: şekiller, kılık.

eşme: azıcık eşilmekle su çıkan kuyu.

eşrâr: şerhler.

eşrât: alametler.

etbâk: tabakalar.

etemm: en mükemmel, noksansız.

etkiyâ: takva sahibi olanlar.

evbâş: ayak takımı.

evc: bir şeyin en yüksek derecesi; seyyare mahreklerinin merkezden en uzak noktaları.

evfâk: daha muvafık, en uygun.

evlânâ: daha iyimiz, birincimiz.

evsâf: sıfatlar.

evtâd: ricâlullahtan birine verilen isim.

evtân: vatanlar.

eyü: iyi.

ezmân: zamanlar.

-F-

fâcir: günah işleyen.

Fahr-i 'Âlem: Hz. Peygamber.

fâ'ika: üstün, yüce.

fakîh: fıkıh âlimi.

fârig: işini bitirmiş, alakasını kesmiş.

fârigu'l-bâl: başı dinç, gönlü rahat.

fark: tasavvufta halka Hakk'sız işaret etmek, kulluğu müşahede etmek.

fâsid: doğru olmayan.

fasl: ayrılmak.

fazâyih: ayıplar, rezaletler.

fazîhat: edepsizlik.

ferkadân: gece istikamet bulmaya yarayan, sık sık karşı karşıya gelen iki yıldız.

fermân-ber: itaatli.

fevc: bölük, cemaat.

feyyâz: çok feyiz veren.

ferş: döşenmiş şey.

fitne: akıllılık, idrak ve anlayışı kuvvetli olmak.

fi'l-gâr: mağarada.

firâset: bir şeyi çabucak anlayış kabiliyeti.

firâvân: bol, çok.

fu'âd: kalp, yürek.

fuccâr: günahkârlar.

fûls: mangır, akçe, para.

fürû': fıkhıta cüzî hüküm ve kaideler.

fürû-mâye: sütü bozuk, soysuz.

füsûk: yalancılık.

fütüvvet: yiğitlik, cömertlik.

-G-

gâhî: bazen.

gamz: münafıklık etme.

ganâ'im: ganimetler.

garrâ: parlak, güzel.

gassâl: ölü yıkayıcı.

gavvâs: dalgıç.

geh: zaman bildiren edat.

ger: eğer, şayet.

gil: suyla ıslanmış toprak.

giñ: geniş.

gufrân: Cenab-ı Hakk'ın, günahları affedip örtmesi.

gurer: aklıklar, parlaklıklar.

gûş: kulak; işitmek.

güftâr: sözler, lakırdılar.

gümân: zan, sanma, sezme.

gümrah: yolunu şaşırmış.

güzâf: boş, lüzumsuz.

güzer: geçme.

-H-

hâb: uyku.

habâ'is: kötülükler, murdar ve pis şeyler.

habl-i metîn: sağlam ip; İslam dini.

habeş: derisinin rengi çok koyu esmer olan kimse.

hacer: taş.

hâdî: hidayet yolunu gösteren.

hâdi's-sübül: Hz. Peygamber; hayır ve şer gösteren.

hâ'if: korkan.

hâ'il: mani olan, engel.

hâk: toprak.

hakâyık: hakikatler.

hakîr: kıymetsiz.

halâyık: cariye, hizmetçi; yaratılmışlar.

half: art, arka.

hâlî: boş, تنها.

halîl: samimi dost.

halk-ı ef'âl-i 'ibâd: kulun fillerinin yaratılışı.

halk-ı hayrân: şaşırılmış insanlar.

hallâc: pamuk atan.

halt: karıştırmak, hata etmek.

hâme: kalem.

hâmis 'aşer: on beşinci.

haml: yüklenmek.

hamr: bir hususu söylemeyi setretmek; şarap, içki olup sarhoşluk veren şey.

hâmûş: susmuş, sessiz.

hân: sofraya, yemek.

handân: gülen.

har: eşek.

hâr: diken.

har: yemek.

hârik-'âde: harikulade, olağanüstü.

harîm: herkesin giremeyeceği, dokunamayacağı şey.

harîr: ipekten yapılmış.

hark: su akacak yarıklık, ark.

hasf: yere batma.

hasîbeyn: itibarlı iki kişi.

hâsir: zarara uğrayan.

hasr: bir şeyin içine alma, sıkıştırma;
noksan olmak.

hâşâk: süprüntü, çöp.

haşr-i cismânî: bedenlerle diriliş.

hatâyâ: hatalar.

hâtem: en son.

hâtuf: göz kamaştırıcı şimşek.

havâdis: yeni olanlar.

Havâric: Haricîler.

havâtin: kadınlar.

havâss-ı hams: beş duyu.

havf: korku; Allah veya gazabı veya
azabı ve cehennem korkusu.

havrâ: ahu gözlü kadın.

havrâ-yı ‘azrâ: huri.

haydar: kahraman, yiğit.

hayme: çadır.

hayr-ı edyân: dinlerin hayırlısı.

hayyâm: çadırcı.

hazar: mukim olmak, barış.

hazret: huzur.

hebbü'l-çâk: sabahın aydınlığında
kaybolmak.

heft: yedi sayısı.

hemîşe: her zaman.

hem-nişîn: beraber oturup kalkan.

hergiz: asla.

heşt: sekiz sayısı.

hevl: korku, korku verici.

heybet: saygıya dayanan korku,
azamet.

hezârân: binlerce.

hezec: aruz bahri.

hırîdâr: alıcı.

hısn: korunmaya mahsus sağlam yer.

hısn-ı hasîn: sağlam kale.

hicâb-ı cehl: cehaletperdesi.

hikmet-âmîz: hikmetle karışık.

hirâsân: korkak.

hûb: hoş, güzel.

hubûb: esme.

huffeyn: bir çift mest.

hulk-i hasen: iyi ahlak.

hûr-ı âlem: kainatın güneşi.

hûr-ı tâbân: parlak güneş.

hunfesâ: bok böceği.

hurûf: harfler.

husûl: meydana gelme.

husûsâ: ayrıca, hususen.

huşû': alçak gönüllülük.

hutût: çizgiler, yollar.

hüccet: delil.

hümâmeyn: himmetli iki kişi, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed.

hümâyun: mübarek.

hüşyâr: uyanık.

hüveydâ: apaçık.

-I-

ıdlâl: doğru yoldan çıkarma.

ıssu: sıcaklık.

ıtlâk: serbest bırakmak.

'ıtr-rîz: güzel koku saçan.

'ıyâl: bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler.

'ıydeyn: Ramazan ve Kurban bayramları.

ıztırâr: çaresiz olmak, mecburiyet.

-İ-

'ibâd: kullar.

ibn-i 'amm-ı Mustafa:Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, Hz. Ali.

ibtidâ': başlangıç.

îcâd-ı 'abd: kulun meydana getirmesi, kula ait.

ictihad: şeriatın ferî meselelere ait hükümleri islam müçtehidlerinin, usulüne uygun olarak Kuran ve hadis-i şeriflerden çıkarmaları ve bunun için tam gayret sarfetmiş olmaları.

ictinâb: sakınmak.

'idâd: saymak.

i'dâm: yok etmek.

ifrât: aşırı gitme.

ifrâz: yükseklik.

ihdâs: ortaya koymak.

ihkâm: manen tahkim etmek, muhafaza ile fesattan men etmek.

ihcâc: bir meselenin şüphesizliğini delillerle ispat etmek.

ihikâr: hor ve hakir görmek.

ihirak: yanmak, tutuşmak.

iẖtisâb: hesap verme.

ikâb: şiddetli azap.

îkân: iyi ve yakînen bilmek.

ikdâm: ilerlemeye gayret etmek.

iklîm: memleket, dünyanın kıta ve her bir memleketi.

ikrâr: kabul ve tasdik etmek.

iktidâ: uymak, tabi olmak.

iktizâ: gerekmek.

i'lâm: bildirmek.

iltiyâm: birleşmek.

iltmek: iletmek.

ilzâm: muaraza ve muhakemede delil göstererek muhalifini susturma.

imâmet: halifelik.

îmân-ı icmâlî: icmalî iman; inanılacak şeylere kısaca ve tamamen inanmak.

imtisâl: uymak.

inâbet: tövbe edip Hak yoluna dönmek.

inâyet: yardım.

in'âm: nimet vermek, ihsan etmek.

inbât: nebatın bitmesini sağlama.

'inde'llâhi ve'n-nâs: Allah ve insanlar indinde.

infirâd: tek başına kalma.

inhirâf: doğru yoldan sapma, bozulma.

inkıyâd: boyun eğme.

inşâd: şiir söylemek.

inşâe Rabbi: Allah izin verirse.

intihâ: son.

îrâd: söylemek.

irgürmek: ulaştırmak.

irsâl: gönderilmek.

irti'âş: titreme, sarsılma.

irtidâd: islamiyetten çıkarak dinsiz olmak.

irvâ: bolca sulamak.

is'âd: mesut etmek.

îsâl: ulaştırmak.

isneyn: iki.

issi: sahip.

istib'âd: uzak görme.

istidrâc: hakkı, hakiki değeri olmamasına ve kabiliyetsizliğine rağmen bir kimsenin kesret-i nimete

mazhar olması, bu sebeple küfür ve isyana devam etmesi sonucu azab-ı ilâhîye yaklaşması.

istihânet: hor ve hakir görme.

istihlâlen: haramı helalmiş gibi kabul ederek.

istircâ': geri dönmek.

istişhâd: şahit gösterme, delil olarak ileri sürme.

istitâ'at: iradî fiilleri gerçekleştirmeyi sağlayan yetenek ve güç.

işbu: bu.

işkâ: şakî ve bedbaht eylemek.

işrâk: Allah'a şerik koşma.

iştibâh: şüphelenmek.

'itâb: azarlama.

itkân: hakikate yakînen vakıf olmak, delilleriyle bilmek.

itmâm: tamamlamak.

ittiba': tabi olma.

ittikâl: Allah'a tevekkül etme, güvenme, dayanma.

'iyân: âşikar.

izâfet: bağlanmak.

i'zâm: büyük görmek, büyük bilmek.

iz'ân: basiret, anlayış.

i'zâz: ağırlama, ikram etme.

'izz: değer.

-K-

kabîh: çirkin, kötü.

kadem: ayak, adım.

kadh: kötüleme.

kâ'id: kumandan.

kâ'il: söyleyen, nakleden; inanmış.

kâl: söz.

kalb: kalp; değiştirme.

kâli': kökten söküp atan.

kâm: istek.

kâmetlü: boylu poslu, endamlı.

kâmrân: arzusuna nail olan, bahtiyar.

kân: kaynak.

karavaş: savaşta tutsak edilen veya satın alınan kadın köle.

kârbân: kervan.

ka'r-ı yemm: denizin derinlikleri.

kâsır: eksik.

kâsid: verimsiz.

kat': kesme.

kavî: sağlam, zorlu, güçlü.

kavl: konuşulan söz.

kazf: iftira atmak.

kâzib: yalancı.

kebâ'ir: büyük günahlar.

kebîre: büyük günah.

keff: men etmek, vazgeçmek.

kem: az, eksik.

kemâhî: olduğu gibi.

ke-mâ-kân: eskiden olduğu gibi.

kesb: kazanç.

keşfî: gemi.

ketm: saklamak.

kevn: varlık, kainat.

key: tâ ki.

kezâlik: bunun gibi.

killet: azlık.

kîl ü kâl: dedikodu.

kısr: kabuk.

kıyas: bir fıkıh terimi.

kiffe-i tâ'at: ibadet kefesi.

kisvet: elbise, görünüş.

kitmân: sır saklama.

kocmak: kucaklamak.

kopmak: kalkmak.

kubûr: kabirler.

kufî: kilit.

kumrî: kumru.

kurb: yakınlık; Allah'ın ibadet ve taatine yakın olmak.

kurûm: değerli insanlar.

kusûr: kasırlar.

kutb: birçok Müslümanın kendisine bağlandıkları zamanın en büyük müşidi.

kutta'-ı tarîk: yol kesiciler, haydutlar.

ku'ûd: oturmak, namazın oturarak kılınan kısmı.

küdûrât: kederler, gamlar.

küffâr: kafirler.

künûz: hazineler.

küştenî: öldürülesi.

küttâb: kâtipler.

-L-

lafz-ı mâzî: Arapçada geçmiş zaman kipi ile söylenen söz.

la'lı hokka: hokka gibi ağız.

lâ'ika: yakışan, layık.

lâ-yezâl: bitimsiz, sonsuz.

lâyih: düşünülen veya tasavvur edilen şeyin yazılması.

leben: süt.

le'im: rezil.

lem-yezel: son bulmaz, bâkî.

lerzân: titrek.

let: dayak, vurma.

levâmi':nurlar, parıldayan şeyler.

leyle-i bedr: ayın on dördüncü gecesi, dolunay.

lîk: lakin.

likâ: kavuşmak; yüz, çehre.

lîkin: lâkin, fakat, ancak.

li'llâh(i): Allah için.

lûbb: öz.

lü'lü: inci.

-M-

ma'âd: dünyadan sonraki hayat.

ma'âsî: günahlar.

mâder: anne.

ma'dûm: mevcut olmayan.

mâdûn: aşağı, alt derecede.

magârib: batılar.

magz: iç.

ma'hazâ: bununla birlikte.

Mahbûb-ı Gaffâr: Hz. Peygamber.

Mahbûb-ı Vehhâb: Hz. Peygamber.

mahfi: gizli.

mâhiyyet: bir şeyin aslı, iç yüzü.

mahsûb: hesaplanmış.

mahz: ta kendisi.

mahzûf: yerinden düşürülmüş.

mahzûz: hazzetmiş, memnun.

makâl: söz.

makdûrât: takdir-i ilâhi olanlar.

makhûr: kahredilmiş, mağlup.

marzî: beğenilmiş.

mâ-sebak: geçmişteki.

mâ-sivâ: Allah'tan başka her şey;
dünya ile alakalı şeyler.

maslûb: asılmış.

masûn: korunan, emin.

mâ'şerî: topluluğa ait.

matlab: istenilen şey.

matrûd: kovulmuş.

mâye: esas, temel.

mazhar: bir şeyin görüldüğü, izhar
olduğu yer.

mazîk: sıkıntılı, dar yer.

mebde': başlangıç; emel, esas.

mebnâ: temel.

mecâmi': toplanılacak yerler.

mecmû': hepsi.

medâ'in: büyük memleketler.

medhal:dâhil olacak taraf.

medh-i pâk: iyi övgü.

mefhar:iftihara, övünmeye sebep
olan şey.

mehâbet: heybet, hürmetle karışık
korku.

mehîbân: iki heybetli, korkunç şey.

mehîn: hor ve hakir.

mehl: acele etmeden davranmak.

meknûnât: gizli, örtülü olanlar.

mekr ü âl: hile, tuzak.

mekşûf: keşfolunmuş, meydana
çıkartılmış.

melâhî: oyunlar, eğlenceler.

melâ'ik: melekler.

melîh: güzel, şirin.

memdûd: uzatılmış.

memlû: dolu.

me'mûlât: emeller, umulan şeyler.

men': yasaklamak.

menâfi': menfaatler.

menâhî: şeriatta yasaklanmış şeyler.

menât: dönecek yer, merci.

menîl: ulaşılan, arzu edilen şey.

menkûl: nakledilen.

mense: esas, kök.

menşûr: sultanın emri, mühürsüz
mektubu.

menzilet: konak yeri, inme yeri.

merâtib: mertebeler.

merd-i âzâd: özgür kişi.	mevâni': maniler, engeller.
merdûd: reddedilmiş.	meveddet: sevgi, muhabbet, dostluk.
merdümeyn: iki göz bebeği.	mevfûr: çok.
merg: ölüm.	mevlânâ: efendimiz.
merkad: yatacak yer, kabir.	mevsûm: işaretlenmiş.
merkûm: yazılmış, söylenmiş.	meyyit: ölü.
mervî: rivayet edilen.	mezâhib: mezhepler.
mesbûk: geçmiş, arkada bırakılmış.	mezâhir: zahir olanlar, eşyanın görülen yerleri.
meskenet: miskinlik, tembellik.	midâd: yazı mürekkebi.
meskûn: içinde oturanları olan yer.	miftâh: anahtar.
mesmû'ât: iştilenler.	mihmân: misafir.
mesrûr: sevinçli.	mihr: güneş.
mestûr: gizlenmiş.	min gayr-ı hakkın: haksız yere.
mesvâ: mesken.	min haysi't-tasarruf: tasarruf itibariyle.
meşâmm: burun.	mîr: âmir.
meşârik: doğular.	mir'ât: ayna.
meşâyih: şeyhler, pirlere.	misk-âsâ: misk gibi.
meşiyet: dilemek, irade.	misl: benzer.
meşkûr: şükre layık olan.	mû: kıl, saç.
Metâ'-yî çâr-sû-yî dîn: dinin en kıymetlileri.	mu'âdil: eşit.
me'vâ: varılacak yer, mesken.	mu'âfât: sıhhat ve afiyet bulmuş.

mu'ahhar: sonraya bırakılmış.

mu'âkıb: takip eden.

mu'ammer: ömür sürmüş, uzun yaşamış.

mu'anber: güzel kokulu.

mu'arra: beri, yüksek.

mu'attar: ıtırılı, kokulu.

mu'ayyen: belli.

mu'azzeb: azap içinde bulunan.

mubsırât: görünenler.

mufassal: tafsilatlı, geniş malumatlı; kısımlara ayrılıp anlatılmış.

mufazzal: başkalarına üstün tutulmuş.

mûfi: ifa eden, yerine getiren.

muhalled: ebedî.

muhassal: meydana gelen, tahsil olunmuş.

muharrer: yazılmış.

muhâsib: hesap eden.

muhassis: tahsis eden.

muhıbb: seven, dost.

muhît: ihata eden, çevreleyen.

muhtass: bir şeye veya bir kimseye ait olan.

mu'în: yardımcı.

mukaddem: zaman ve mekan cihetiyle daha evvel olan.

mukalled: taklid edilen.

mukârin: yakın olan.

mukarrib: yaklaştıran.

mukarrer: kararlaşmış, kesin.

mukırr: kabahat ve ayıbını gizlemeden söyleyen.

muktedâ: kendisine uyulan, önde giden.

muktezâ: gereken.

munzamm: ilave edilen, katılan.

mûr: karınca.

murâkıb: Allah'a bağlanmış.

murassa': süslü.

müsâb: sevap kazanmış.

musahhar: ele geçirilmiş.

musîb: isabetli, doğru.

mûsil: ulaştıran.

mu'tâ: verilen, ihsan edilmiş.

mutî' : itaatli.	müheyyâ : hazırlanmış olan.
muttali' : anlayan, vakıf.	mühezzeb : temizlenmiş.
muvaahhid : Allah'ın birliğine inanan.	mükedder : kederli.
mu'zam : büyütülmüş.	mükerrer : tekrar olunmuş.
mübâhî : övünen.	mükesser : çoğaltılmış.
mübâşir : müjdeleyen.	mükevven : yaratılmış.
mübellig : tebliğ eden.	mülâkî : görüşen.
müberrâ : berî kılınmış.	mülhid : kâfir, inançsız.
mübeşşer bi'l-cinân : cennetle müjdelenmiş.	mültezem : lüzümlü görülen.
mübeyyen : beyan edilmiş.	mülzem : lüzumlu görülmüş.
mübtedâ : başlangıç.	mümessil : benzer.
mübtezel : ortaya düşmüş, değersiz.	münâcât : dua.
mücellâ : parlak.	münâdî : seslenen.
mücelled : ciltli kitap.	münâfî : zıt, uymaz.
müctebâ : seçilmiş, kıymetli.	münbit : verimli.
müctehid : ihtiyaç hasıl olduğunda ayet ve hadislerden hüküm çıkarmış büyük islam allâmeleri ve önderleri.	münevver : nurlandırılmış.
müdâm : sürekli.	mü'eyyed : teyit edilmiş.
müdbir : talihsiz, düşkün.	münezzeh : tenzih edilmiş, uzak.
müdde'î : iddia eden.	münîf : ulu, büyük.
mü'eddib : terbiye eden.	münkeşif : keşfolunan.
	münkir : inkar eden.
	müntefî : ortadan yok olan.

müntehâ: son.

münten: hastalık bulaşmış.

münzel: indirilen, Kuran-ı Kerim.

Münzil: gökten indiren, Allah.

münzîr: olacak bir şeyi haber vererek korkutan, akıbetin kötülüğünü bildiren.

mürâdif: diğer bir kelimeyle manası eş ve aynı olan.

mürâ'î: ikiyüzlü.

mürde: ölü.

mürg: kuş.

mürsel: peygamber.

mürtedd: islam dininden dönen.

mürûr: geçme.

mesâ: akşam.

müsellem: herkes tarafından kabul edilip emniyet ve itimat edilen; tasdik edilip inkar edilmeyen.

müsemmâ: isimlendirilen.

müstagrak: gark olmuş, dalmış.

müstakim: doğru, istikametli.

müstecmi': toplayan.

müstedâb: iyi, güzel.

müşeyyed: sağlam, muhkem.

müşg-bîz: misk kokulu.

müştak: türemiş.

müşfî: bir avuç dolusu.

mütimmîn: tamamlayanlar.

müyesser: kolaylıkla olan.

Müyessir: kolaylaştıran.

müzehheb: yaldızlı, altın sürülmüş.

mü'zî-i cîrân: komşusuna eziyet eden.

-N-

nâdânlık: cahillik.

nâgâh: ansızın.

nâhî: yasaklayan.

nâka: dişi deve.

nâkıs: noksan, eksik.

naks: eksiklik.

nâlân: inleyen.

nâliş: inilti.

nâme: amel defteri.

nân: ekmek.

nâs: insanlar.

nâsır: yardım eden.

nasr: yardım.

nass: Kuran-ı Kerim’de veya bir sahîhhadiste bir iş hakkında olan açıklık ve bu açıklığı içeren kelimeler.

nâsih: istinsah eden; nasihat eden.

nâtık: bildiren.

nâzır: nazar eden, bakan.

nazîr: benzer.

neberd-ârâ: savaşın yıldızı.

nebîz: hurma veya arpadan yapılan bir çeşit içki.

necât-ı bî-hôdî: boşuna kurtuluş.

neffât: burna çekilen keyif tozu.

nefy: sürmek.

nekâ’is: noksanlar.

nekâ’iz: birbirine zıt şeyler.

nemmâm: dedikoducu.

nesh: şer’î bir hükmü yine şer’î bir emirle kaldırmak.

nessâc: dokuyucu, çuhacı.

nevm: uyku.

nigâh: bakmak.

nigû: iyi, hoş.

nigû-hâh: iyilik isteyen.

nikâbet: bir kavim veya kabilenin reislik veya vekilliği.

nîk-hû: iyi huylu.

nikmet: şiddetli ceza.

nîsvân: kadınlar.

nîş: diken; zehir; iğne.

nîze: mızrak.

nizâ’: çekişme, kavga.

nush: nasihat.

nusret: Allah’ın yardımı.

nusûs: naslar.

nûş: tatlı şerbet gibi içilecek şey.

nu’ût: vasıflar, keyfiyetler.

nübüvvet: peygamberlik.

nüfûr: uzaklaşma.

nüh: dokuz.

nüşûr: öldükten sonraki dirilmeler.

-O-

od: ateş.

oñatca: uygun şekilde, iyice.

oñmaduk: bedbaht, iflah olmayan.

oñmak: iyileşmek, halas bulmak.

-P-

pâ-mâl: çiğnenmiş, ayak altında kalmış.

pâyân: son.

pây-ı mûr: karıncanın ayağı.

pelâs: çul.

penâh: sığınacak yer.

pend: nasihat.

penc: beş.

per: kanat.

perrân: uçucu.

pertev: ziya, ışık.

pervâz: uçmak.

pes: öyleyse.

peydâ: mevcut, hazır, meydanda.

peyk-i hazret: Hz. Cebrail.

peyrev: tabi olan, izinden giden.

pişvâ: baş, ilk.

pür-şûr: gürültülü, karmaşık.

-R-

Rabbu'l mâ'i ve't-tîn: su ve toprağın Rabbi.

râbi': dördüncü.

râcî: ümitli.

ra'd: gök gürültüsü.

rahşân: parlak.

raht: eşya, süsler.

râ'î: gözetleyici ve koruyan.

ra'ıyyet: bir hükümdar idaresinde olanlar.

râm: boyun eğen, itaat eden.

râsih: din hakkında çok şey bilen.

ravza: sulu yer, bahçe.

râ'y: fikir, hüküm.

râz: sır.

re'âyâ: bir kimsenin emri altında bulunanlar.

recâ: ümit, istek.

ref': kaldırma.

refi': yüksek.

refik: arkadaş, eş, yoldaş.

reh-nümâ: kılavuz.

reh-nümûn: rehberler.

reh-zen: yol kesen, haydut.

remed: göz ağırması, göz kapağı iltihabı.

renc ü mihnet: sıkıntı, zahmet.

resâ'il: risaleler.

reşâd: hak yolda yürümek.

reşîdeyn: doğru yola sevk eden iki kişi.

-rev: yürüyen.

revnâk ü zîb: zinet.

revzen: pencere.

ri'âyet: uymak.

ribâ: faiz.

ridâ: belden yukarı örtülen şey, hırka.

rif'at: yükseklik, yüksek ve büyük rütbe sahibi olmak.

rif'at-ı fer'î: bir şeyin kollarına ait olanın derecesi, yüksekliği.

rimâl: kumlar.

rûşenâ: ruşen; parlak; belli.

rûy-ı zemîn: yeryüzü, dünya.

rûz-ı heycâ: savaş zamanı.

rüsûm: adetler.

rüsûl: peygamberler.

-S-

sâbî: buluş çağına gelmemiş çocuk.

sadef: inci kabuğu.

Sâdîku'l-kavl: Hz. Peygamber.

sadr: baş, reis.

saff-der: safları yaran.

sâfi: katışıksız; temiz; halis.

sagış: sayı, hesap.

sagîre: küçük günah.

sahâvet: cömertlik.

sâhib-garaz: kötü niyetli.

sâhib-ikbâl: bahtlı.

sâhib-risâlet: Hz. Peygamber.

sâhir: büyücü.

sahre-i sammâ: sert kaya.

sa'îd: mutlu.

sâ'il: soru soran.

sâkit: düşmüş olan.

sâkî: içecek su veren, kadeh sunan.

sakîm: hasta.

sakkâ: çok su dağıtan.

salavât: nimetlere şükürler.

sâlib: inkâr eden.

sâlik: bir yolda giden.

sâlis(e): üçüncü.

sâmi': işiten, duyan.

sânî: ikinci

sânî-i isneyn: ikinin ikincisi.

sârbân: deve sürücüsü, deveci.

sarrâf-ı keyyis: akıllı kuyumcu.

savâb: doğruluk.

savt-ı debîb: yürüyüş sesi.

sa'y: çalışma, gayret etme.

sâye: gölge.

sebbâb: küfürbaz.

sebîl: açık ve büyük yol; Allah rızası için su dağıtılan yer.

seb'-i tıbâk: yedi kat sema.

sebkât: geçmek, ilerlemek.

sebu'l-mesânî: iki defa nazil olan ve yedi ayetten ibaret bulunan Fatiha suresi.

sefer: yolculuk, savaş.

sehâb: bulut.

sehl: kolay olmak.

sekrân: sarhoş.

selâsil: zincirler.

selâtîn: sultanlar.

selb: inkâr etme.

sem': işitmek.

sem'-i akl: akıl kulağı.

seniyy: yüksek, yüce.

serâ: yer, toprak, arz.

ser-âgâz: yeniden, baştan başlama.

ser-â-ser: baştan başa.

ser-dâr: kumandan.

ser-efgende: başını eğen.

ser-geşte: sersem.

sermedî: sonsuz, ebedî.

ser-tâ-kadem: baştan ayağa.

server: baş.

serv-kadd: servi boylu.

sevâd: karaltı.

seyf: kılıç.

seyyi'ât: günahlar.

sıbteyn: iki torun.

sıfât: sıfatlar.	sübha: çekilen tespih, dua ve nafile namaz.
sımak: gereğini yapmamak, reddetmek.	sücûd: secde etmek.
sınâ'ât: ustalık, maharet.	sühân-dân: güzel söz söyleyen.
sikât: inanılır kimseler, sika râvîler.	süht: haksız, haram kazanç.
sil'a: ticaret eşyası.	sükker: şeker, akide.
sipeh: asker, ordu.	süvâr: ata binmiş, binici.
sipîhr: talih, gök.	süver: sureler.
Sîn: Çin.	-Ş-
sîr: doymuş.	şâbb: genç.
sirâc: ışık.	şâfi: şifa veren.
sivâ: başka, gayrı.	Şâh-ı dîn: Hz. Peygamber.
siyâdet: seyyidlik.	Şâh-ı cihân: Hz. Peygamber.
siyemmâ: hele, hususiyle, her şeyden önce.	şakî: bahtsız; her çeşit günahı işleyebilen.
su'bân: büyük yılan, ejderha.	şârik: parlayan.
sûd: kazanç.	şark: parıldamak.
suffe-i cennet: cennet bahçesi.	şâyi': duyulmuş, herkesçe bilinmiş.
sultân-ı kevneyn: Hz. Peygamber.	şeb: gece.
Sultânu's-selâtin: Allah.	şebîh: benzeyen.
summ: sağırlar.	şecâ'at: yiğitlik, cesaret.
sun'-ı kadîm: en eski yaratılmışlar.	şefi': şefaathçi.
sûz: yanma, ateş.	şehen-şâhân: şahlar şahı.

şekâvet: bela ve zillete düşmek, sıkıntıda kalmak.

şem‘: mum.

şemsîr-i tîz: keskin kılıç.

şeş: altı sayısı.

şekâvet: bedbahtlık.

şermende: utangaç.

şeydâ: tutkun, çılgın.

şey‘en li‘llâh: Allah için bir şey.

şeyh: yaşlı.

şıkvet: kısmetsizlik, kötü şans.

şimâl: sol taraf.

şitâbân: acele eden, çabuk.

şîve: naz.

şu‘â: bir ışık kaynağından uzanan ışık telleri.

şugl: iş, meşgul olunacak şey.

şu‘le: ateş alevi.

şurût: şartlar.

şübühât: şüpheler.

şükûfe: çiçek.

şümûl: kaplamak, içine almak.

şürû‘: başlama.

şürûr: şerler, kötülükler.

-T-

ta‘alluk: bağlılık, alakalı olmak.

ta‘allüm: öğrenme.

ta‘assub: bir şeye veya bir kimseye taraflı olma.

ta‘attuf: şefkat gösterme; verme; esirgeme.

tâbân: parlak, ışıklı.

tab‘ı semendî: çevik ve güzel tabiatlı.

tabîbeyn: iki doktor.

tâbi‘în: sahabelerle görüşüp onlardan ders almış kimseler.

tâb-nâk: parlak.

ta‘cîl: hızlandırma.

ta‘dâd: sıralamak, birer birer söylemek.

tafassî: halas olmak, kurtulmak.

tagallüb: zorbalık.

tagayyür: değişmek, bozulmak, renk değiştirmek.

tahbîs: kötüleme, kirlenme.

tahlîk: yaratma.

taóallî: kendi kendini donatmak.

ta'ālî: boşalmak.	tahallûf: arkada kalma,
değişme.	
tahiyyât: selamlar, dualar.	tazyîk: sıkıştırma, daraltma, baskı.
tahlîs: kurtarmak.	teba'uz: parçalanma, kısım kısım ayrılma.
tahrîm: haram kılma.	tebcîl: ağırlamak, yüceltmek.
tahvîl: döndürmek, değiştirmek.	te'bîd: ebedileştirme.
tâk: güç, kuvvet.	tebtîl: tamamen hakka yönelmek.
takbîl: öpme.	tebyîn: belirtme, açıkça anlatma.
taklîl: azaltma.	tecemmül: ziynetlenmek, süslenmek.
tal'at: yüz, çehre.	tecezzî: parçalara ayrılma ve bölünme, ufalanma.
ta'lîl: eksik.	teclîl: süslenmiş.
tâmât: manasız ve uygunsuz söz.	tecmîl: süs, tezyin.
tâmm: eksiksiz, mükemmel.	tedebbür: tedbirli olmak.
tamu: cehennem.	te'ekkül: yemek yenmesi.
tañ: şaşma, şaşılacak şey.	te'emmül: iyice, etraflıca düşünmek.
tardiye: "Allah razı olsun" demek.	te'ennî: ilerisini düşünerek ihtiyatlı, dikkatli davranma.
tasallûf: kibirlenmek.	tefakkuh: fıkıh öğrenme, anlama.
tasrîh: açık açık anlatmak.	tefrîd: dünyadan geçip yalnız Allah ile meşgul olma.
ta'vîl: itimat etmek.	tefrît: tersine aşırılık, ortalamanın çok alında kalma.
taylasân: başa ve boyna sarılan şal.	
tayy: atlama, üzerinden geçme.	
tayyibât: bütün güzel sözler.	

tefvîz: işini Allah'a havale etme.

tehî: boş.

tekeddür: bulanma.

tekellüm: konuşmak.

tekfin: kefenlemek.

tekrîmât: hürmet ve tazim göstermeler.

telâmîz: talebeler.

telattuf: lütuf ve nezaketle davranma.

telhîs: özetleme.

telvîs: kirletmek.

temânü': çatışma ve birbirine mani olma.

temekkün: yer tutma.

temelluk: kadir ve muktedir olmak.

temerrüd: inat, direnme.

temhîd: hazırlama.

temkîn: kararsızlıktan kurtulup huzur ve sükûna mazhar olmak.

tena'um: bolluk içinde yaşama.

tenfiz: infaz etmek, hükmünü yürütmek.

ten'îm: nimetlendirmek.

tenzîl: indirmek.

terâdüf: iki veya daha fazla kelimenin aynı manada olması.

terfîl: düşünme düşünme, yavaş yavaş, anlayarak okumak.

tervîc: değerini artırmak.

terzik: rızık verme.

tesânîf: eserler, kitaplar.

tesâvî: iki şeyin birbirine denk olması.

tesfil: sefilleştirme, bayağılaştırma.

teşehhüd: namzdaki şehadet miktarı oturmak ve "et-tahiyyat" okumak.

tetebbu': araştırıp tetkik etme.

tetimme: tamamlama.

tevaggul: çok uğraşma, bir işin çok ilerisine varma.

tevakuf: duraklama, eğlenip kalma.

tevcîh: döndürmek.

tevellî: birini dost tutma.

tezellül: zillete katlanmak, hor ve hakir olmak.

tezvîc: evlendirmek.

tezvîr: yalan dolan.

tibyân: açık ifade ile beyan etme.

tîg-i şerîat: şeriatın kılıcı.

tîh: çöl.

tîlâvet: Kuran'ı güzel sesle ve usulüne göre okumak.

tulû': doğmak.

tûl u 'arz: uzunluk ve genişlik.

tugyân: azgınlık.

türâb: toprak.

türrehât: saçma sapan sözler.

-U-

'ucb: kibir.

uçmak: cennet.

'udûl: âdiller.

ugrı: hırsız.

ugruluk: hırsızlık.

'ukbâ: ahiret.

'ukûk: anne babaya itaatsizlik ve hürmetsizlik emek.

'ukûl: akıllar.

ulalmak: artmak, çoğalmak.

ulu'l-emr: padişah, buyruk sahibi.

'umde: inanılacak şey.

'umy-i taklîd: körü körüne taklit.

'urûc: yükselmek.

'usât: asiler, günahkârlar.

'usret: zor, güçlük.

'uyûb: ayıplar, kusurlar.

-Ü-

ümem: ümmetler.

üns: arkadaş, ülfet etmek; reca ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir neşe hali.

ünûset: dişilik.

-V-

vâfir: çok.

vâhid-i şahsî-i cumhûr: herhangi bir kişi.

va'îd: iyiliğe sevk veya kötülükten kurtarmak için ileride olacak katî hadiseleri haber vererek korkutmak.

vâlâ: yüksek, âlî.

vasf-şiken: ayırt edici vasıflara sahip.

vâsi': geniş.

vâzih: açık, anlaşılır.

verhem: tan etme, kötü söz söyleme.

vesâ'il: vesileler.

-veş: gibi.

vezzân: tartan.

visâl: kavuşma.

vird: sık sık ve devamlı okunan dua.

vukûf: bilme, öğrenmiş olma.

vuzû': abdest.

vüdd: dostluk.

vürûd: geliş, gelme.

vüs'at: genişlik.

-Y-

yakîn: marifet, dirayet ve emsalinin üstünde olan bilgidir.

yaraklamak: hazırlamak.

yavısı: bit yavrusu.

yavuz: kötü.

yedân: iki el.

yemîn: sağ taraf.

yesîr: kolay.

yümn: kuvvetli, uğur.

-Z-

zâhib: giden; bir fikre uyan.

zahîr: arka çıkan, yardımcı.

zâ'il: sona eren, devamlı olmayan.

zamîr: iç, bir şeyin iç yüzü.

zamm: artırma, katma.

zârî: ağlayıp sızlama.

zebân-ı tîg: kılıcının dili.

zeberced: zümrüt cinsinden fakat onun kadar değerli olmayan, sarımtırak yeşil, cam parlaklığında kıymetli taş.

zehâb: gitmek; fikren bir yola sapmak.

zeheb: altın.

zelâzil: zelzeleler.

zellet: sürçme; yanılma.

zemm: kötölemek, çekiştirmek.

zenâdık: zındıklar.

zenân: kadınlar.

zer-gâr: kuyumcu.

zerk: ikiyüzlülük.

zerrâk: ikiyüzlü.

zevâyâ: köşeler.

zevrak: kayık, sandal.

zeyg: Hak yoldan ayrılma.

zeyyât: yağcı, yağ satan.

zındık: kafir.

zîbâ: güzel.

zihî: “şu, bu” manasına gelen Arapça müennes işaret zamiri; Ne güzel, ne hoş.

zimâm: yular.

zîr: alt, aşağı

zîr ü zeber: alt üst.

ziyâ-bahş: ışık saçan.

zurûf: zarflar.

zü-fünûn: fen sahibi.

zükûret: erkeklik.

zünûb: günahlar.

DİZİN

A

Abbas (Hz.), 94, 136, 138, 223, 293
Abdurrahman bin Avf, 94
Abdülaziz el-Buhârî, 161
Abdülhamit II, 14
Abdülkâdir-i Geylânî, 7
Abdülkâhir el-Bağdâdî, 128
‘Âbidiyye, 128
Abûlmeccid Sivâsî, 19
Âdem (Hz.), 21, 73, 81, 86, 92, 105,
108, 110, 135, 188, 216, 219, 271,
273, 285, 288, 297, 320
Agah Sırrı Levend, 4
Ahfeş, 96, 120, 123, 127, 230
Ahmed I, 26, 144
Ahmed bin Hanbel, 3, 92, 95, 120, 122,
225
Ahmed bin Kemâlpaşazâde, 35, 95
Ahmed Hilmi el-Kûgî ed-Diyârbekrî, 9
Ahmed-i Hânî, 9
Ahsenü'l-Âmâl, 183, 184
Ahvâl-i Kiyâmet, 10, 15
Akçay, 4
Akîdeyâ İmân, 9
Aktâ’iyye, 128
Alemî, 12
Ali (Hz.), 94, 106, 111, 114, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 142, 222, 274, 319
Ali İhsan Akçay, 4, 14
el-Âlim ve'l-müteallim, 2
Ali Nar, 13
Ali Şir Nevâyî, 11
Amil Çelebioğlu, 4, 10, 11, 12, 14, 65
Amr bin Osman el-Mekkî, 120
Anka, 99, 143
Âsaf, 112, 139, 304
Ashâb-ı Kehf, 112, 139, 140, 304
Ashâb-ı Suffe, 140, 223
Askalanî, 164
aşere-i mübeşşere, 111
Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi,
178

Ayasofya, 18, 26, 180
Aziz Mahmud Hüdâyî, 60, 61, 78, 79,
120, 168

B

Bâbekiyye, 128, 131
Bağdad, 237
Bahtî, 10, 12
Bâkiriyye, 128
Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 179, 180
Bâtıniyye, 129
Bâyezîd-i Bistâmî, 112, 120, 306
Bayezit Camisi, 18
Bayram Özfırat, 13, 27
Bektemuroğlu Ebû Bekir bin Hayâtî bin
Halîl, 15
Benâniyye, 129
Beyzâvî, 96, 126
Bikâî, 121
Birgivî, 10, 12, 18
Birgivîzâde Fazlullah Efendi, 18
Bîşr-i Hâfî, 63, 113, 121, 311
Buhârî, 3, 119, 121, 126, 161, 163, 164,
213, 231, 241
Burak, 110, 140
Bursalı Mehmed Tahir, 18, 23
Butîriyye, 129
Büyükkeçeci, 25

C

Ca‘berî, 96, 121, 231
Ca’feriyye, 129
Câhiliyye, 128
Cahîm, 76, 77, 109, 141, 292, 293
Câmiu’s-Sahîh, 119, 126, 164
Cârûdiyye, 129
Cebrail, 65, 107, 110, 137, 142, 197,
277, 281, 282, 285, 299, 301
Cebriyye, 102, 129, 131, 260
Cenâhiyye, 129
Cevâhirü'l-Meânî, 185
Cevâlikıyye, 129
Cevheretü't-tevhîd, 8

Ceyhun, 244
Cüneyd-i Bağdâdî, 43, 114, 121, 315

Ç

Çavuşoğlu, 9, 19, 20, 25, 84
Çelebi bin Celaleddin bin Sadreddin bin İbrâhim, 8
Çivi İlyas Efendi, 96, 122
Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi, 96, 122, 231
Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 79, 176, 181
Çorumlu Damadzade Ebubekir, 7

D

Daavât, 117
Dabbe, 116, 142, 325
Dârimî, 3
Deccâl, 116, 142, 143, 324
Dede Ömer Ruşenî, 31
Dehriyye, 130
Diyanet İslam Ansiklopedisi, 6, 117, 128, 140, 144
Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 185
Duânâme, 26, 97
Duhânîzâde, 8, 11
Dursunzâde Efendi, 18
Düldül, 142, 222
Dürer, 22

E

Ebubekir, 93, 94, 111, 129, 131, 136, 220, 301
Ebû Davud, 3
Ebû Hanîfe, 1, 2, 5, 12, 94, 122, 124, 125, 165, 217
Ebû Hüreyre, 106, 117, 122, 136
Ebu Sâlih, 65, 122, 277
Ebû 'Osmân-ı Mekkî, 63, 311
Ebu Ubeyde bin Cerrah, 94
Ebû Yusuf, 94, 95, 122, 125, 227
Ebussuûd Efendi, 35, 96, 122, 232
el-Kasîdetü'n-Nûniyye, 7, 8
el-Vâsiyye, 2, 10
Emâlî, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 14, 16

Enes bin Mâlik, 124, 139
Enes bin Nadr, 139
Ergin, 25
Erzurumlu İbrâhim Hakkı, 12
Esmâ-i Hüsnâ, 28, 100, 117, 251
Eşarî, 5, 8, 123, 126, 167
Eşariyye, 3
Evliyâ'iyye, 130
Ezeliye, 130
Ezher, 8

F

Fahr-i 'Âlem(Hz. Peygamber), 81, 86, 215, 216, 219, 221, 240, 263, 267, 271, 287, 320, 324
el-Fark Beyne'l-Firâk, 128
Fazîlet-i Savm, 14
Ferîdüddîn Attâr, 123
Ferrâ, 96, 123, 230
Fethu'l-bari şerhi Sahîhu'l-Buhârî, 164
Fezleke, 20
el-Fıkhü'l-Ekber, 2, 5, 10, 12, 16
el-Fıkhü'l-ebsat, 2
Fırat, 244
Firavun, 22, 109, 143
Firdevs, 76, 141, 292
Fir'avn, 77, 293
Füsûsul-hikem, 3

G

Gazzâlî, 3, 71, 123, 283
Genç Osman, 26
Güvâhî, 60, 84, 86, 89

H

Hakemiyye, 131, 135
Hâliyye, 128
Halvetî, 22, 23
Halvetiyye, 21
Hamza (Hz.), 94, 136, 223
Hanefî, 5, 95, 96, 124, 125, 126
Hâricî, 135
Hasan-ı Basrî, 123, 283
Hasan (Hz.), 59, 130, 132, 137
Hasen, 59, 61, 88, 121, 127

Hâşim, 319
Hâşimiyye, 130
Haşviyye, 130
Hattâbiyye, 130, 134
Havâric, 130
Hâviye, 50, 77, 109, 141
Havvâ (Hz.), 73, 105, 108, 135, 273, 285
Havvâriyye, 131, 135
Hayber Kalesi, 127, 222
Heysamiyye, 131, 133
Hızır Bey, 5, 8, 14
Hoca Saadettin Efendi, 11
Hoca Ubeydullah, 11
Hubbiyye, 131
Hulûliyye, 131
Hûriyye, 128
Hurûfiyye, 131
Hutame, 77, 109, 141, 293
Hüda Rabbim Manzûmesi, 12, 13, 16
Hüdayî, 78, 79, 84, 107, 112
Hüseyin (Hz.), 59, 61, 88, 126, 127, 130, 137
Hz. Peygamber, 2, 7, 9, 22, 79, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 102, 104, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 124, 128, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 186, 211, 215, 221, 248, 277, 287, 323
224, 242, 247, 248, 282, 297, 298, 303

İ

İbâhiyye, 131
İbn Mâce, 163
İbn Mende, 3
İbn-i Abbâs, 65, 77, 106, 109, 138, 274, 277
İbn-i Mesûd, 139, 242
İbn-i Ömer, 106, 138
İbn-i Sînâ, 96, 124, 127, 230
İbnü'l-Arabî, 3
İbrâhim bin Edhem, 63, 113, 124, 312
İhyâ-yı Ulûm, 3, 22
İlhâmiyye, 128
‘İmâdiyye, 131

İmam Azam, 14, 35, 92, 94, 95, 124, 125, 165, 213, 224, 226, 227, 228
İmam Malik, 92, 127, 213
İmam Rabbânî, 3
İmam Şâfiî, 92, 95, 124, 125, 165, 217, 225, 227
İmâmeyn, 35, 94, 122, 222, 225
İmâmiyye, 131, 132, 135
‘İnâdiyye, 132
İncil, 110, 128, 298
‘İndiyye, 132
İntizâriyye, 132
İsa (Hz.), 188, 325
İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsî, 114
İsmâiliye, 132
İtikâdâtü Firâkı'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn, 128
İtikâd-nâme, 8, 10, 11

İ

İtmâmü'l-Merâm min Nazmi'l-Kelâm, 25, 177
İttihâdiyye, 132

K

Kâbe, 93, 127
Kaderiyye, 132
Kadı Doğanî Mustafa Efendi, 18
Kadı Hüseyin Ispartavî, 13
Kadızaâde, 3, 9, 11, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 34, 35, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 64, 78, 79, 84, 86, 87, 89, 90, 94, 97, 101, 102, 112, 114, 115, 120, 121, 122, 124, 126, 128, 140, 145, 163, 165, 168, 170, 171, 177, 180, 181, 182
Kadızaâde Erzurumî, 24
Kadızaâde Şeyh Küçük Muhammed Efendi, 23
Kadızaâdeliler, 9, 19, 20, 84, 87, 170
Kaf Dağı, 99, 127, 232, 249
Kalenderiyye, 132
Kâmiliyye, 133
Karâmîta, 133

Kasîde-i İtikâdiyye, 14, 16
Kasîde-i Nûniyye, 5, 7, 8, 10, 14
Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 185
Kâtip Çelebi, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26,
27
Kelâbâzî, 3, 113, 120
Kelbî, 65, 137, 277
Kemalpaşazâde, 125
Kerbiyye, 133
Kerrâmiyye, 128, 131, 133
Keşfü'l-Esrâr, 161
Kevser, 83, 105, 139, 271, 307
Kızılbaş, 97
Kitâbu'l-Makbûl fi Hâli'l-Huyûl, 23
Konya Bölge Yazma Eserler
Kütüphanesi, 181
Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, 182
Kur'an-ı Kerim, 1, 9, 35, 57, 110, 121,
145
Kuşeyrî, 3, 61, 83, 112, 125, 126, 168,
306
Kütüb-i Sitte, 119, 163

L

Lazâ, 77, 293
Lekânî, 8

M

Makâbiriyye, 128
Malik,
Mâlik, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 107,
124, 142, 225, 277, 278, 280, 281,
282
Manisa İl Halk Kütüphanesi, 20, 182
Mansûriyye, 133
Mani, 249
Manzûme-i Akâid, 9, 11, 13, 14, 16, 20,
21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32,
34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45,
46, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64,
65, 78, 79, 84, 86, 87, 89, 90, 97, 99,
107, 115, 116, 117, 119, 120, 121,
122, 123, 124, 126, 127, 128, 133,
135, 136, 138, 140, 141, 142, 143,

145, 157, 160, 163, 170, 171, 176,
179, 180, 181, 182, 183, 185
Manzûme-i Keydânî, 13
Manzûme-i Risâle-i Rûmî, 15
Mâturîdî, 5, 65, 126, 277
Maturidiyye, 3, 5
Mehmet Arslan, 26
Melâmiyye, 133
Memtûriyye, 134
Menâkıbu's-Sahâbe, 23
Menâmiyye, 128
Meryem, 105, 112, 135, 158, 188, 304,
325
Mescid-i Aksâ, 110, 127, 299
Mikâil, 73, 142
Milel ve Nihal, 128
Millî Kütüphane, 26, 180, 184, 185
Miskinlik, 31, 60, 61, 64, 89
Mizânü'l-Hak, 18, 20, 24, 27
Molla Halil Maarrî, 8
Molla Halil Siirdî, 9
Mufavviza, 134
Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî, 94,
95, 125
Muhammed Nûru'l-Arabî, 12
Muhammediyye, 10, 31, 34, 36, 60, 64,
65, 78, 79, 107, 119, 169, 173, 277,
288
Muhammed Hanefî Suluoğlu, 24
Muhtâriyye, 134
Muhyiddin ibn Arâbî, 22
Mukaniyye, 134
Murad III, 11
Murad IV, 18, 19, 26, 44, 45, 52, 84, 96,
115, 143, 144, 170, 232, 233, 234,
236, 238, 239, 250, 254, 259, 276
Murad Paşa Camisi, 18
Musa (Hz.), 55, 91, 102, 135, 142, 143,
144, 204, 258
Mutezile, 49, 101, 102, 103, 105, 129,
132
Münker, 103, 142, 266
Mürâ'îyye, 128
Mürâ'î, 218
Mürci'iyeye, 134
Mürcie, 134

Müslim, 126, 130, 162, 163, 231, 241
Müstahdimiyye, 128
Müşebbihe, 131, 135
Müte'abbidiyye, 128
Mütecâhiliyye, 128
Mütekâsiliyye, 128

N

Naîm, 142
Nasriyye, 135
Nazmu'l-Le'âlî, 13, 60, 86
Nazmu'l-Ulûm, 13, 27, 60, 86, 87
Nebe, 50, 108, 139, 159, 317
Necâtü'l-Garîk, 31, 60, 78, 79, 89, 107,
168
Necm-i Zeberkân, 8
Nehcü'l-Enâm fî Akâidi'l-İslâm, 8
Nekir, 103, 142, 266
Nemrûd, 77, 144, 293
Nesefî, 3, 6, 7
Nevevî, 125, 165, 217
Nil, 204, 244
Nuh (Hz.), 55, 91, 135, 204
Nûn, 139, 317
Nûreddin Abdurrahman-ı Câmî, 11

O

Osman (Hz.), 93, 94, 111, 129, 131, 137,
221, 232, 236
Osmâniyân, 233
Osmanlı Müellifleri, 18, 20, 23

Ö

Ömer (Hz.), 93, 94, 111, 122, 123, 129,
130, 131, 138, 162, 220, 221, 241,
274, 302

P

Pend-nâme, 31, 60, 84, 86, 89

R

Râfizî, 129, 237
Râfizîyye, 135
Ramazan Biçer, 2

Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi,
177
Râzî, 71, 108, 123, 128, 283
Refik Ergin, 20, 23, 24, 25
*Rehberâ Şânî Şerhâ Akidâ Şeyh Ahmed
bin İlyâs el-Hânî*, 9
Revan Seferi, 18
Rıdvan, 4, 142, 223, 307, 318
Rızâî, 16, 32
Risâletü Nukırru, 14
Rûmî Efendi, 15
Rüşenî, 30, 31, 60, 61, 64, 89, 112

S

Sa'd bin Ebî Vakkas, 94
Sa'dî Efendi, 35, 96, 123, 126, 229
Sa'îr, 77, 109, 141, 294
Sabbâhiyye, 135
Sâdıkî, 15, 16
Said bin Zeyd, 94
Sakar, 77, 109, 141, 294
Sâmîrî, 23, 30, 39, 144, 313
Sebâ'iyye, 135
Sebahat Deniz, 26, 97
Sefîne-i Evliyâ, 23
Sehbân-ı Vâil, 96, 126, 231
Selefiyye, 3
Selmân-ı Acemî, 138
Seyhun, 244
Seyyidî, 12
Sırat, 105, 113, 143
Sîbeveyhi, 96, 123, 126, 230
Sîrâcü'l-Müslimîn, 10, 11
Sivasîler, 19
Sultan İbrahim Paşa, 26
Sultan Selim Camisi, 18
Sun'ullah Gaybî, 12
Suyûtî, 161
Süleyman Nahîfî, 13, 14
Süleymaniye Camisi, 18
Süleymaniye Kütüphanesi, 25, 26

Ş

Şakâiku'n-Nûmâniyye, 20
Şehristânî, 128

Şem'î el-Prizrenî, 11
Şemrâhiyye, 128
Şemtiyye, 132, 135
Şerh-i Mevâkif, 22
Şerhu'l-'Akâ'id, 6
Şeyh Muhammed bin İlyâs, 35
Şeyh Şiblî, 61
Şeyhî Mehmed Efendi, 18, 19, 20, 21,
22, 24, 25
Şeyyad Hamza, 10, 15
Şeyyad İsa, 10
Şihâbüddin Ebû'l-Abbas Ahmed bin
Osman eş-Şernubî, 8
Şiî, 134
Şûriyye, 128

T

Ta'arruf, 3, 63, 120, 311
Taberî, 3
Tacizade Sadi Çelebi, 7
Tahavî, 125, 218
Tahiyyât, 111, 139, 300
'Akîdetü's-Şeybâniyye, 7
Talha bin Ubeydullah, 94
Talîm-i Edebiyat, 53
Tanju Oral Seyhan, 11
Târih-i Nâimâ, 19, 20
Tarîkat, 22
Teftâzânî, 6, 96, 127, 230
Tercüman Zaviyesi şeyhi Ömer Efendi,
18
Tevhîd-i Hak, 13
Tevrat, 110, 128, 148, 298
'İlmî (Kadızâde), 191, 197, 201, 203,
215, 223, 225, 226, 246, 268, 274,
302, 326
Tirmizî, 117, 162, 163, 164, 165
Tokatlı İshak Zencânî, 13, 27, 31, 60, 86
Topkapı dışında Şeyhler Kabristanı, 18

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi,
178

U

Ûşî, 5, 6, 7, 8
Uzunçarşılı, 18, 20, 22

Ü

Ümmü Hânî, 110, 138, 299
Üstüvânî Mehmed Efendi, 170

V

Vâkıfiyye, 128
Vasiyyet-nâme, 10, 12, 16, 24
Vecîhî Paşazâde, 14, 16
Vekâyiul-Fuzalâ, 18, 20, 24
Veled Çelebi İzbudak, 15
Visalî, 15
Vücûdiyye, 128

Y

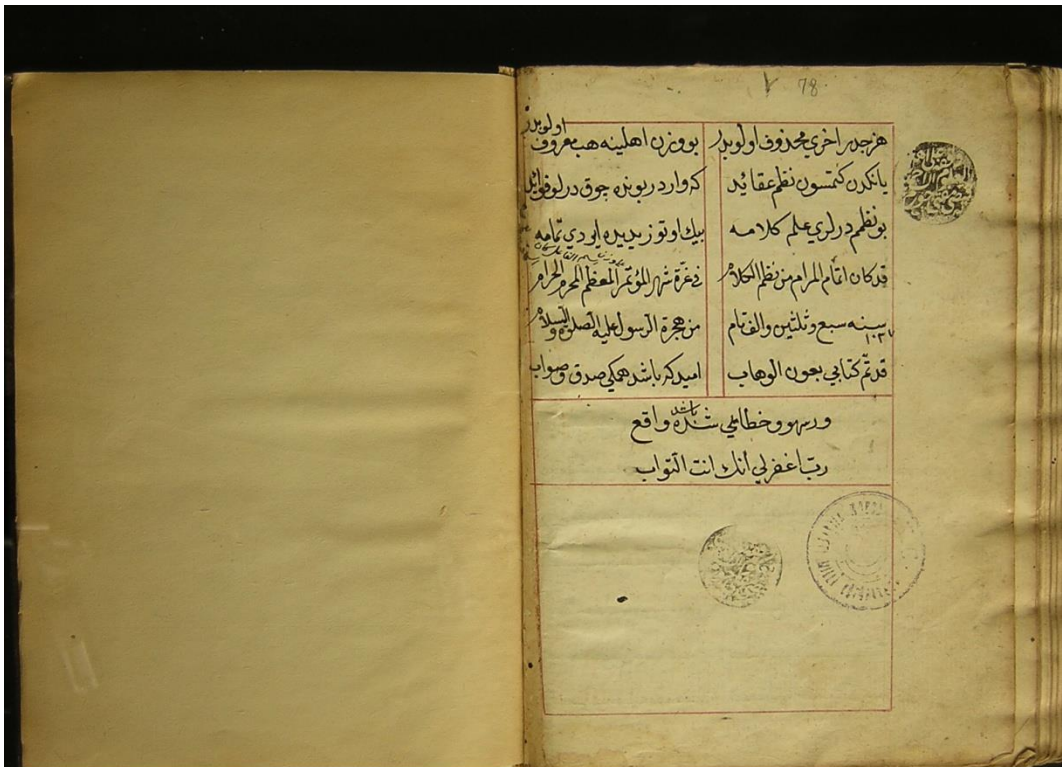
Yanyalı Hafız Refî Efendi, 14
Yâsîn, 104, 115, 139, 158, 317
Yazıcıoğlu, 8, 10, 34, 36, 60, 64, 107,
119, 288, 295
Ye'cüc ve Me'cüc, 116, 142, 143, 325
Yemen, 97, 116, 127, 237, 325
Yezid, 22, 120, 135, 137
Yezîdiyye, 135
Yûnus bin Yûsuf eş-Şeybânî, 7
Yûnusiyye, 134, 135
Yusuf el-Maraşî, 15

Z

Zebur, 110, 128, 298
Zeydiyye, 128, 129, 135
Zuhrü'l-Âhire, 14
Zübeyr bin Avvam, 94
Zünnûn-ı Mısrî, 63, 88, 113, 127, 311

Çorum Nüshası İlk Varak

Çorum Nüshası Son Varak

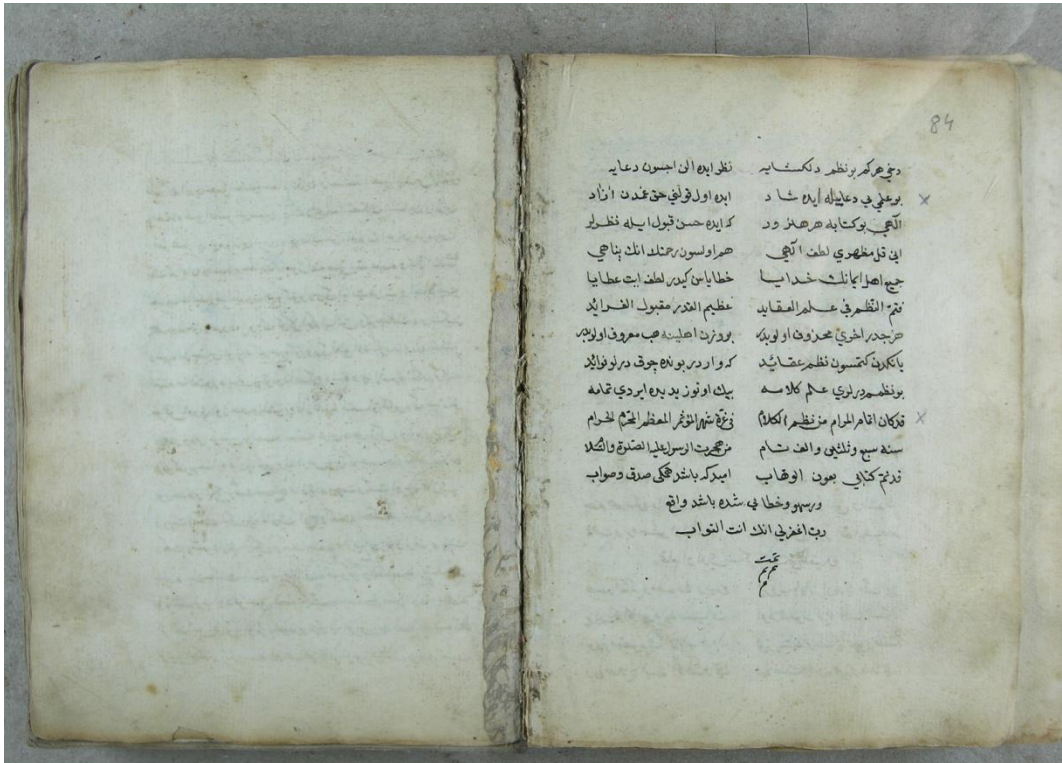
Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası İlk Varak.

Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası Son Varak.

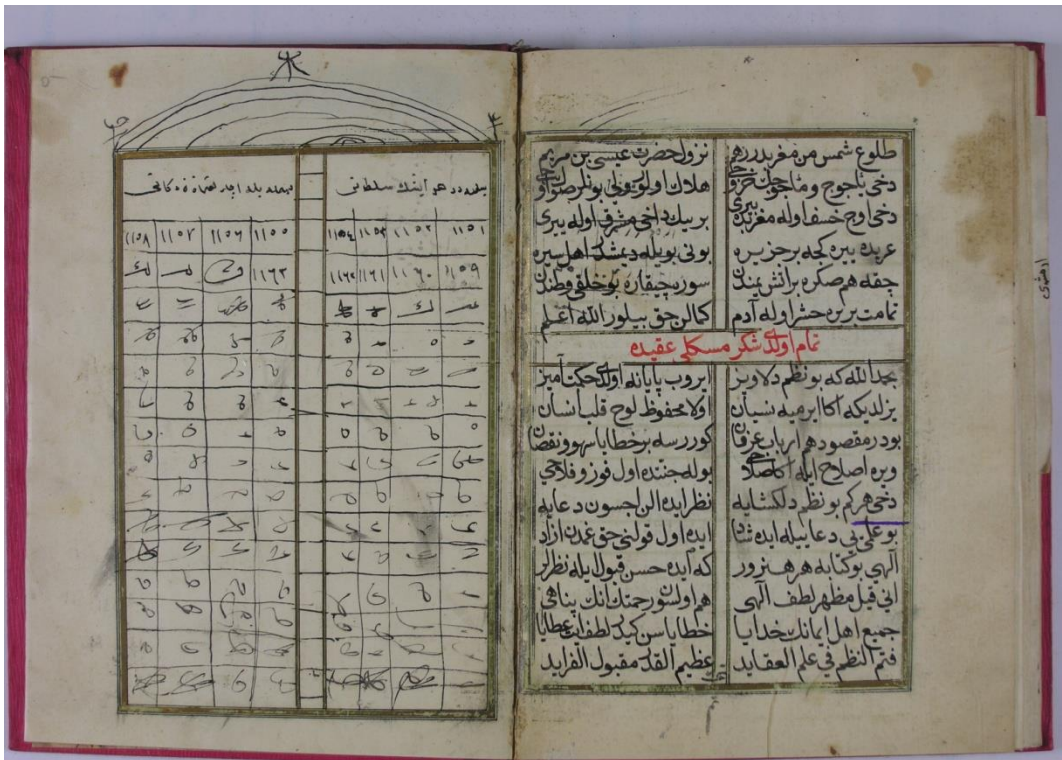
Raşit Efendi Kütüphanesi Nüshası İlk Varak

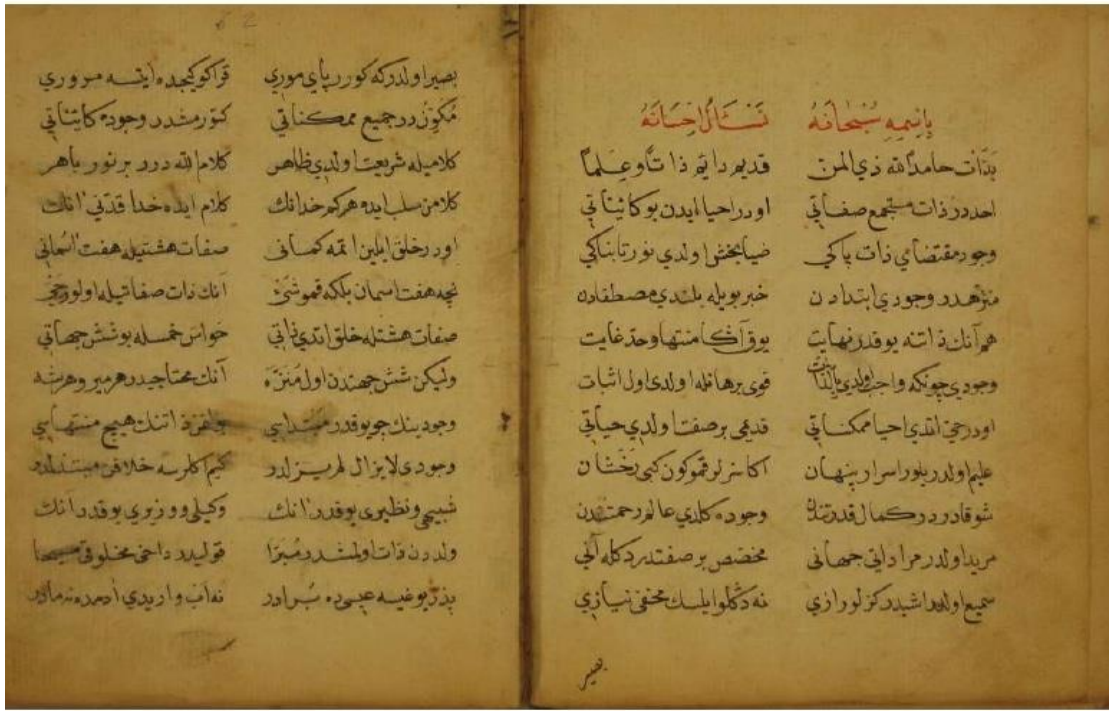
Raşit Efendi Kütüphanesi Nüshası Son Varak

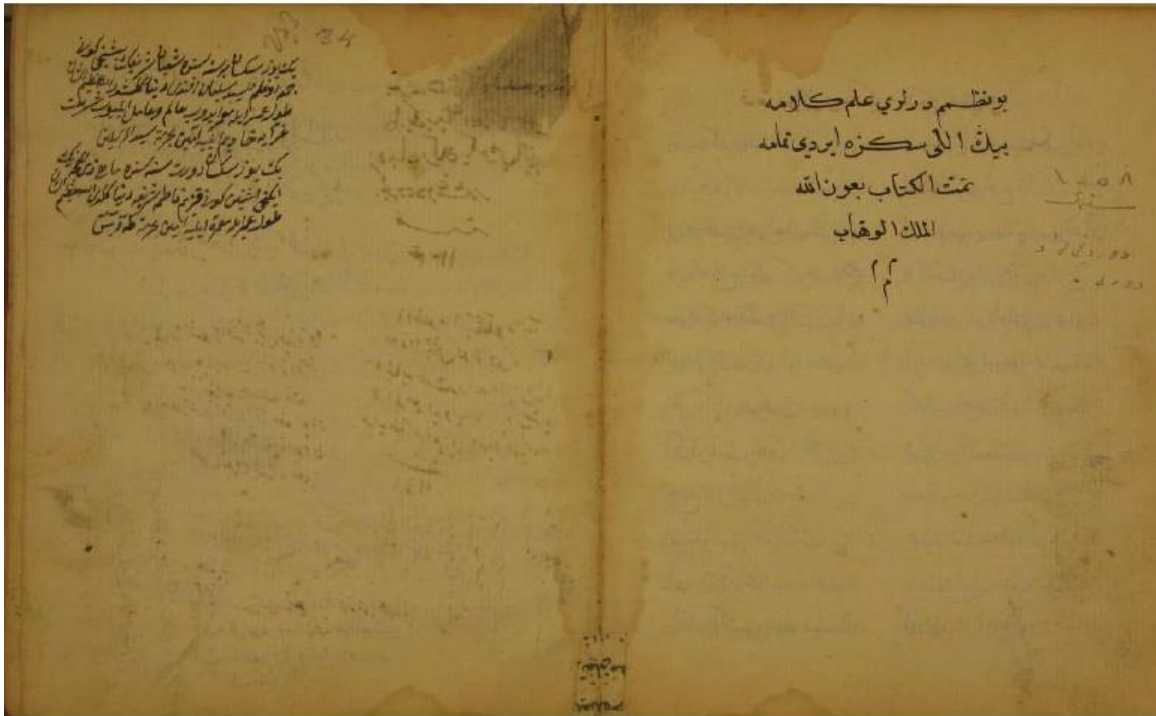
Topkapı Sarayı Nüshası İlk Varak

Topkapı Sarayı Nüshası Son Varak

Balıkesir Nüshası İlk Varak

Balıkesir Nüshası Son Varak

ÖZET

Bu çalışma 17.yy.da telif edilen Kadızâde Mehmed Efendi'ye ait *Manzûme-i Akâid* adlı eser üzerine hazırlanmıştır. Kataloglarda adına *Ahsenü'l-A'mâl*, *ManzûmAkâid*, *Cevâhirü'l-Me'ânî*, *Risâle-i Akâid* olarak da rastladığımız bu eser, akaidnameler arasında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla amacımız bu eseri Türk edebiyatı tarihindeki yerine yerleştirmektir.

Giriş, üç bölüm, sözlük ve dizinden oluşan çalışmamızda Kadızade'nin hayatı hakkında titizlikle bilgi verilmiş, onun şimdilik bilinen tek manzum eseri *Manzûme-i Akâid*'i detaylıca işlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: akaidnameler, Kadızade Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid*, mesnevi.

ABSTRACT

This thesis was prepared about *Manzûme-i Akaid* which was written by Kadızade Mehmed Efendi in the 17th century. This work is also named as *Ahsenü'l-Amal*, *Cevâhirü'l-Me'âni*, *Risâle-i Akâid* in the catalogues and it has a big importance among other akaidnames. For this reason, our main aim is to demonstrate its real value in the History of Turkish Literature.

The work is consisted of 4 main parts that are introduction, three parts, dictionary and index. Besides, the part of Kadızade's life contains very detailed information. In the other parts of thesis, *Manzûme-i Akaid* which is known only one poetry book of his, was meticulously studied.

Key words: akaidnames, Kadızade Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid*, mesnevi.

ÖZGEÇMİŞ

18.03.1988'de Rize Merkez'de doğdu. İlköğrenimini aynı yerdeki Pehlivantaşı İlköğretim Okulu'nda, orta öğrenimini Rize Fener Lisesi'nde tamamladı. 2005 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans öğrenimine başladı. 2009 yılında buradan mezun olduktan sonra 2009-2010 eğitim-öğretim yılında Rize Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 2010 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında lisansüstü öğrenimine başladı.